

**DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
İŞLETME FAKÜLTESİ DERGİSİ**

**DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF BUSINESS**

CİLT: 25 SAYI: 2 YIL: 2024

VOLUME: 25 NUMBER: 2 YEAR: 2024

ISSN: 1303 – 0027

İzmir – 2024

Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ İŞLETME FAKÜLTESİ DERGİSİ
DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY JOURNAL OF FACULTY OF BUSINESS

Cilt / Volume: 25 Sayı / Number: 2 Yıl / Year: 2024

Yayın No / Publication No: 09.1700.0000.000/BY.024.073.1221

ISSN: 1303 – 0027

Derginin Sahibi / Owner: Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Adına / On behalf of Dokuz Eylül University Faculty of Business

Prof. Dr. Elif Yaprak Gülcan (Dekan/Dean)

Editör / Editor: Prof. Dr. Yeşim Üçdoğruk Gürel

Editör Yardımcıları / Assistant Editors:

Doç. Dr. Engin Bağış Öztürk

Arş. Gör. Dr. Gamze Öztürk

Doç. Dr. İlayda İpek

Alan Editörleri / Field Editors:

Prof. Dr. Banu Durukan Sali

Prof. Dr. Ebru Günlü Küçükaltan

Prof. Dr. Gökhan Karagonlar

Doç. Dr. İrem Aşkar Karakır

Editöryal Asistan/ Editorial Asistant:

Arş. Gör. Semiha Melis İşcen

Dil Editörü / Language Editor:

Meltem Kolday

Yönetim Yeri / Journal Office: Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca İzmir

Yayının Türü / Publication Type: Ulusal hakemli dergi – Yılda iki kez yayımlanır

Yayın Tarihi / Release Date: 30 Aralık 2024

Yazışma Adresi / Correspondence Address: Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi, Tınaztepe Yerleşkesi, 35390 Buca İzmir

Tel: (232) 3018101- **Faks:** (232) 4535062- **E-posta:** ifede@deu.edu.tr

Web sitesi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ifede>

Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Bu dergide yayımlanan çalışmaların bilim, içerik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dokuz Eylül University Journal of Faculty of Business is a refereed journal, which is published twice a year. Responsibility of the articles, regarding content, ethics and language, belongs to the authors.

Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi ULAKBİM TR-DİZİN Veri Tabanına dahildir.

Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi Akademia Sosyal Bilimler İndeksi'nde (ASOS Index) taranmaktadır.

Indexed in ULAKBİM TR Index and ASOS Index

Basım Yeri / Publisher: Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası

Basım Tarihi / Date of Publication: 30 Aralık 2024 **Baskı Adedi / Print Run:** 30 adet

Basım Yeri Adresi / Publisher's Address: Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası DEÜ Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca – İzmir **Tel:** 0(232) 301 93 00 – **Faks:** 0(232) 301 93 13

©Tüm Hakları Saklıdır.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ İŞLETME FAKÜLTESİ DERGİSİ

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ İŞLETME FAKÜLTESİ ADINA SAHİBİ

Prof. Dr. Elif Yaprak Gülcan

Kurucu Editör

Prof. Dr. Mete Oktav

YAYIN KURULU

Editör

Yeşim Üçdoğruk Gürel

Editör Yardımcıları

Engin Bağış Öztürk
Gamze Öztürk
İlayda İpek

Alan Editörleri

Banu Durukan Salı
Ebru Günlü Küçükaltan
Gökhan Karagonlar
İrem Aşkar Karakır

Editöryal Asistan

Semiha Melis İşcen

Dil Editörü

Meltem Kolday

Bilgi için

Yeşim Üçdoğruk Gürel
Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi, Tınaztepe Yerleşkesi, 35390 Buca İzmir
Tel: (232) 3018101, Faks: (232) 4535062
E-posta: ifede@deu.edu.tr, yesim.ucdogruk@deu.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ifede>

Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.
Bu dergide yayımlanan çalışmaların bilim ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi ULAKBİM TR-DİZİN Veri Tabanına dahildir.

Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi Akademia Sosyal Bilimler İndeksi'nde (ASOS Index) taranmaktadır.

ISSN: 1303 – 0027

Danışma Kurulu / Advisory Board

Beyhan Güçlü Marşap

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Anna Kuzior

University of Economics in Katowice

Selçuk Uslu

Başkent Üniversitesi

Dilek Önkal

Bilkent Üniversitesi

Zeynep Aycan

Koç Üniversitesi

Ayşe Gül Bayraktaroğlu

Dokuz Eylül Üniversitesi

Muzaffer Bodur

Boğaziçi Üniversitesi

Nakiye Boyacıgiller

Sabancı Üniversitesi

Tamer Çavuşgil

Georgia State University

Erinç Yeldan

Bilkent Üniversitesi

Cengiz Yılmaz

Celal Bayar Üniversitesi

Cemal Yükselen

Beykent Üniversitesi

Ömür Neczan Timurcanday Özmen

Dokuz Eylül Üniversitesi

Orhan İçöz

Yaşar Üniversitesi

Sine Kontbay Busun

Universität Bonn

Muzaffer Uysal

Virginia Tech University

Ferda Erdem

Akdeniz Üniversitesi

Yılmaz Kılıçaslan

Anadolu Üniversitesi

Mustafa Tanyeri

Dokuz Eylül Üniversitesi

Fulya Sarvan

Akdeniz Üniversitesi

Fatma Dilvin Taşkın Yeşilova

Yaşar Üniversitesi

Cihan Çobanoğlu

University of South Florida Sarasota-Manatee

HAKEMLER LİSTESİ (2024 – CİLT: 25) / LIST OF REFEREES (2024- VOLUME: 25)**HAZİRAN / JUNE 2024**

Hakem / Referee	Kurum / Institution
Doç. Dr. Onur Çetin	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Aşkın Özdağoğlu	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Nazlı Ersoy	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Sani Mert	Antalya Bilim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Güler Ertaş Çapan	Doğuş Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Manolya Aksatan	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nilşah Cavdar Aksoy	Galatasaray Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Ertaş	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Kemal Öktem	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ecem Buse Sevinç Çubuk	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan Eren	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Şimşek	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emine Başak Tavman	İstanbul Okan Üniversitesi
Doç. Dr. Şimal Çelikkol	İstanbul Beykent Üniversitesi
Doç. Dr. Eda Oruç Erdoğan	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Gülşah Uğurluel Atağan	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Yıldırım Yıldırım	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Ece Doğan	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Selman Kobanoğlu	Samsun Üniversitesi
Prof. Dr. İsa İpçioğlu	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Ceren Karavelioğlu	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Emel Esen	Yıldız Teknik Üniversitesi

ARALIK / DECEMBER 2024

Hakem / Referee	Kurum / Institution
Dr. Öğretim Üyesi Gül Güney	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Canser Bilir	Ostim Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Özge Mehtap	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neşe Salik Ata	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Kadriye Alev Akmeşe	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Alper Kurnaz	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Faruk Dayı	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Özasan Saydar	Altınbaş Üniversitesi
Doç. Dr. Barış Aksoy	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Güven Sayılğan	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Reyhan Arslan Ayazlar	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Çağdaş Ertaş	Şirnak Üniversitesi
Doç. Dr. Gözde Koca	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Lorcu	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Büşra Ağan	Ostim Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Akif Destek	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin Aslan	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayla Avcı	Antalya Belek Üniversitesi
Doç. Dr. Murat Baş	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Pamukçu	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup Selvi	İstanbul Üniversitesi

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ İŞLETME FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 25

Sayı: 2

Yıl: 2024

İÇİNDEKİLER

Derleme

GASTRONOMİK ÜRÜN ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN SİSTEMATİK BİR DERLEMESİ

1

A SYSTEMATIC REVIEW OF STUDIES ON GASTRONOMIC PRODUCTS

Yener OĞAN

Araştırma Makalesi

FİNANSAL KARARLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: MESLEK YÜKSEKOKUL ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

16

FACTORS INFLUENCING FINANCIAL DECISIONS: A RESEARCH ON VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS

Tolga ERGÜN

Araştırma Makalesi

FİNANSAL TABLO KARŞILAŞTIRILABİLİRLİĞİ İLE FİNANSAL BAŞARISIZLIK İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ: BORSA İSTANBUL ÖRNEĞİ

40

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL STATEMENT COMPARABILITY WITH FINANCIAL DISTRESS: EVIDENCE FROM BORSA ISTANBUL

Serkan TERZİ

Research Article

THE THEORETICAL ROLE OF PERSONALITY TRAITS AND PROJECT CITIZENSHIP BEHAVIOR RELATIONSHIP IN PROJECT-BASED BUSINESS SUCCESS

52

PROJE BAZLI İŞ BAŞARISINDA KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE PROJE VATANDAŞLIK DAVRANIŞI İLİŞKİSİNİN TEORİK ROLÜ

Yavuz KORKMAZYÜREK

Araştırma Makalesi

DİJİTALİZASYONUN TÜRKİYE'DE BÖLGESEL EKONOMİK YAKINSAMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

74

IMPACT OF DIGITALIZATION ON REGIONAL ECONOMIC CONVERGENCE IN TURKIYE

Bengisu DURU, Yeşim Rabia KUŞTEPELİ

Research Article

THE IMPACT OF MOTIVATIONS ON BEHAVIORAL INTENTIONS IN THE SHARING ECONOMY

87

PAYLAŞIM EKONOMİSİNDE MOTİVASYONLARIN DAVRANIŞSAL NİYET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Sercan YILDIZ, Haluk TANRIVERDİ

Araştırma Makalesi

AB ÜLKELERİNİN İYİ ÜLKE SIRALAMALARININ AYLAK TABANLI VERİ ZARFLAMA ANALİZİ YÖNTEMİ İLE YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN BİR UYGULAMA

101

AN APPLICATION ON RE-EVALUATING GOOD COUNTRY RANKINGS OF EU COUNTRIES WITH SLACKS-BASED DATA ENVELOPMENT ANALYSIS METHOD

Leyla İŞBİLEN YÜCEL

Araştırma Makalesi

KÜRESELLEŞME VE KENTLEŞMENİN ÇEVREYE ETKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA

130

THE EFFECT OF GLOBALIZATION AND URBANIZATION ON THE ENVIRONMENT: A CASE STUDY FOR TURKIYE

Fergül ÖZGÜN

Araştırma Makalesi

ÖRGÜTLERDE KAPSAYICI YÖNETİCİ DAVRANIŞLARI: ENGELLİ KAMU ÇALIŞANLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

153

INCLUSIVE MANAGER BEHAVIORS IN ORGANIZATIONS: A QUALITATIVE RESEARCH ON DISABLED PUBLIC EMPLOYEES

Pınar ERKAL

Araştırma Makalesi

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK OKURYAZARLIĞI: BURSA İLİNDE BİR UYGULAMA

172

SUSTAINABILITY LITERACY OF PROFESSIONAL ACCOUNTANTS: AN IMPLEMENTATION IN BURSA CITY

Elif YÜCEL

Yazarlara Duyuru

i

Atıf/Citation:

Oğan, Y., (2024). Gastronomik Ürün Üzerine Yapılan Çalışmaların Sistematik Bir Derlemesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 25(2): 1-15. <https://doi.org/10.24889/ifede.1436747>.

GASTRONOMİK ÜRÜN ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN SİSTEMATİK BİR DERLEMESİ

Yener OĞAN*

ÖZ

Gastronomik ürünler, bir yörenin mutfağına ait kimlik, miras, yemekler, içecekler, gelenekler, davranışlar, inançlar, etkinlikler, araç-gereçler, pişirme teknikleri vb. şeklinde sıralanabilmektedir. Bu özellikleriyle gastronomik ürünler hem somut hem de soyut özellikler taşıyabilmektedir. Günümüzde turistlerin destinasyon tercihini etkileyen ve gastronomik ürünlere yönelik konuları amaç edinen çalışmaların sayısı artmaktadır. Bu çalışmada gastronomik ürün kavramına yönelik olarak yapılan çalışmaların sistematik derleme yöntemiyle incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma kapsamında TR Dizin veri tabanında yer alan ulusal makaleler kavramsal çerçeve kapsamında değerlendirilmiş ve Web of Science (WoS) veri tabanında yer alan çalışmalar sistematik derleme yöntemiyle incelenmiştir. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniği tercih edilmiş olup, Web of Science veri tabanındaki 'gastronomic' ve 'product' anahtar kelimeleri kullanılarak tarama yapılmıştır. Gastronomik ürün çalışmalarının büyük bir bölümü son yıllarda gerçekleştirilmiştir. Turizm, gıda ve gastronomi dergilerinde kendine daha fazla yer bulan çalışmaların temel konu alanı sosyal bilimler ve gıda bilimleridir. İlgili çalışmalarda hem nicel hem de nitel araştırma yöntemlerinin benimsendiği, veri toplama aracı olarak anket, görüşme ve ikincil kaynaklar, verilerin analiz tekniği olarak ise betimsel analiz, içerik analizi, duysal analiz ve doküman analizi ön plana çıkmaktadır. Çalışmalarda turistik ürün, mutfak kültürünü, turizm potansiyeli, tanıtım, algı, deneyim, motivasyon, marka, tat tercihi, duysal özellikler, satın alma davranışı gibi konulara odaklanılmaktadır. Gastronomik ürünlerin yeni bir çalışma konusu olduğu ve araştırmacıların son yıllarda ilgisinin olduğu görülmektedir. Bu nedenle Web of Science veri tabanı dışında diğer veri tabanlarında yer alan ilgili çalışmaların mevcut durumunun değerlendirilmesi ve bu çalışma ile karşılaştırmalı çalışmaların yapılması faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Web of Science, gastronomik ürün, sistematik derleme.

Jel Sınıflandırılması: L66, L83, L84

A SYSTEMATIC REVIEW OF STUDIES ON GASTRONOMIC PRODUCTS

ABSTRACT

Gastronomic products can be listed as identity, heritage, foods, beverages, traditions, behaviours, beliefs, activities, utensils, cooking techniques, etc. specific to the cuisine of a region. With these characteristics, gastronomic products can have both tangible and intangible features. Nowadays, there is an increasing number of studies aimed at influencing tourists' destination preferences and focusing on gastronomic products. The aim of this research is to systematically review studies on the concept of gastronomic products. National articles in the TR Index database were evaluated within the conceptual framework, and studies in the Web of Science (WoS) database were systematically reviewed. A criterion sampling technique was preferred in the research and a search was conducted using the keywords 'gastronomic' and 'product' in the Web of Science database. The majority of studies on gastronomic products were conducted in recent years. The main subject area of the studies, which find more space in tourism, food and gastronomy journals, is social and food sciences. Both quantitative and qualitative research methods are used in these studies, with data collection tools including surveys, interviews and secondary sources, and analysis techniques including descriptive analysis, content analysis, sensory analysis and document analysis. The studies focus on topics such as tourism products, culinary culture, tourism potential, promotion, perception, experience, motivation, brand, taste preference, sensory characteristics and purchasing behaviour. It is noted that gastronomic products are a relatively new research

Gastronomik Ürün Üzerine Yapılan Çalışmaların Sistematiik Bir Derlemesi

topic that has attracted the interest of researchers in recent years. Therefore, it would be beneficial to evaluate the current status of relevant studies in databases other than Web of Science and to conduct comparative studies with this research.

Key words: Web of Science, gastronomic product, systematic review.

Jel Classification: L66, L83, L84

1. GİRİŞ

Gastronomi kavramsal açıdan incelendiğinde bir yöreye ait yiyecekler, en iyi yemeği aramak, üretim aşamaları, tüketim boyutları, mutfak kültürü, yemekler, yemeklerin hazırlanması ve sunumu olmak üzere kapsamlı bir alan olduğu görülmektedir (Nebioğlu, 2016). Bu yönleriyle çok yönlü bir disiplin olma özelliği taşıyan gastronomi, turistlerin turizm destinasyonlarına olan ilgisini çekerek gastronomik unsurları pazarlama bağlamında itici bir güç olarak algılanmaktadır (Kivela ve Crotts, 2006). Şalvarcı ve Gök (2020), yiyecek ve içecekleri tatma ve üretim sürecini görme, farklı kültürlerin mutfak geleneklerini gözlemleyerek öğrenme isteği insanları destinasyon tercihine yönelten unsurlar olarak sıralamıştır. Gastronomik ürünler ise bir yörenin mutfağına ait kimlik, miras, yemekler, içecekler, gelenekler, davranışlar, inançlar, etkinlikler, araç-gereçler, pişirme teknikleri vb. şeklinde geniş bir yelpazede tanımlanabilmektedir (Çelik ve Balıkçı, 2023). Bir yörenin sahip olduğu gastronomik ürünler yine o yörenin gastronomik kimliğini oluşturmakta ve gastronomik mirası hakkında detaylı bilgiler vermektedir. İnsanlar gastronomik ürünler sayesinde bir yörenin mutfağına ait unsurları deneyimleyerek öğrenebilmektedir. Bu bağlamda gastronomik ürünlerin kayıt altına alınarak bilinirliklerinin artırılması ve insanların deneyimlemesine imkân sunulması gerekmektedir.

Bu araştırmada gastronomik ürün kavramına yönelik olarak yapılan çalışmaların sistematiik derleme yöntemiyle değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Sistematiik derlemelerde şeffaf, kapsayıcı, açık ve sentez bir şekilde belirli bir konuya ilişkin çalışmalar kapsamlı bir plan çerçevesinde incelenebilmektedir (Torgerson, 2003; Lasserson, Thomas ve Higgins, 2019). Bilindiği üzere gastronomi alanında yapılan çalışmalar, son yıllarda artış göstermektedir. Bu artışın oluşmasında gastronomi alanının disiplinler arası bir bakış açısı geliştirmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle gastronomi alanı farklı disiplinleri bir araya getirerek ortak çalışmalar yapabilmesini sağlamaktadır (Samancı, 2020). Özellikle gastronomi alanı içerisinde ürün bazlı çalışmalara yönelik araştırmacıların artan bir ilgisinin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla gastronomik ürünü konu edinen çalışmaların ile ilgili literatürdeki seyrini ortaya koyması bakımından sistematiik derleme yöntemiyle değerlendirilmesinin alan yazına katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak TR Dizin veri tabanında yer alan ulusal makaleler kavramsal çerçeve kapsamında değerlendirilmiş ve Web of Science (WoS) veri tabanında yer alan çalışmalar sistematiik derleme yöntemiyle incelenmiştir. Web of Science veri tabanı diğer veri tabanlarına göre güvenilir kaynakları içeren ve farklı disiplinleri araştırmak için kapsamlı veriler sunmaktadır (Kasavan, Yusoff, Guan, Zaman ve Fakri, 2021). Web of Science (eski adıyla Web of Knowledge) Clarivate Analytics tarafından sürdürülen ve akademik disiplin için kapsamlı veriler sunan bir veri tabanıdır. Araştırma kapsamında 2012-2023 yılları arasında Web of Science veri tabanında yer alan “gastronomik ürün (gastronomic product)” konulu çalışmalar incelenmiştir. Web of Science veri tabanında yer alan çalışmalar ile sınırlandırılan tarama kapsamında toplam 18 çalışmaya ulaşılmıştır. Çalışmanın gastronomik ürün ile ilgili

literatürdeki seyrini ortaya koyması ve karşılaştırmalı çalışmaların yapılmasına zemin hazırlaması açısından ilgili alan yazına fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bir tutum veya davranış sonucunda ortaya çıkan, doğal yollarla veya bir hammaddenin işlenmesiyle elde edilen ya da bir insanın ortaya koyduğu eser olmak üzere ürünle ilgili çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır (TDK,2023). Dolayısıyla ürün, somut bir kavram olabileceği gibi soyut özellikler de taşıyabilmekte ve bu yüzden kapsamı geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Gastronomik özellik taşıyan ürünleri oluşturan unsurlar ise, bir yörenin mutfağına ait kimlik, miras, yemekler, içecekler, gelenekler, davranışlar, inançlar, etkinlikler, araç-gereçler, pişirme teknikleri vb. şeklinde sıralanabilmektedir (Çelik ve Balıkcı, 2023). Yıldız (2016), gastronomik ürünlerin bir yörenin geçmişi ve tarihi ile bağ kurabilme, kültürel mirasını yansıtabilme ve kimliğini öğrenebilme konularında önemli bir referans olduğunu belirtmiştir. Smith ve Xiao (2008), gastronomik ürünleri işletmeler (binalar, restoran, üretim alanları, gıda işleme, gastronomi rotaları, yiyecek marketleri vb.), etkinlikler (turlar, eğitim, ziyaret, kitap, dergi vb.), olaylar (tüketici gösterileri, festivaller, araç-gereçler, gıda ürünleri) ve organizasyonlar (restoran sınıflandırması, sertifikasyon, kuruluşlar) olmak üzere dört temel başlıkta sınıflandırmıştır. Hjalager (2002) ise yerel gelişim (doğrudan kullanılan ürünler, pazarlarda satılan ürünler), yatay gelişim (kalite standartlarına uygun üretilen yerel ürünler), dikey gelişim (diğer ürünlerle birleştirilmesi, tadım, ziyaret) ve çapraz gelişim (medya, tanıtım, eğitim, diğer ürünlerin keşfedilmesi) şeklinde gastronomik ürün kavramını dört ana kategoride değerlendirmiştir. Ayrıca gastronomik ürünler, buldukları destinasyon açısından imaj oluşturma, rekabet gücü sağlama, pazarlama açısından avantaj sağlama, sürdürülebilirlik faaliyetlerini destekleme, tekrar ziyaret etme davranışı pekiştirmesi gibi pek çok faydası bulunmaktadır (Kocabulut ve Kılıçarslan, 2018). Dolayısıyla gastronomik ürünler geniş bir perspektifte ele alınarak detaylı olarak incelenmesi gereken bir konudur. Bu bağlamda gastronomik ürünlerin kayıt altına alınması, bilinirliklerinin sağlanması, turistik açıdan çekiciliğinin değerlendirilmesi ve gastronomik deneyime dönüştürülmesi gerekmektedir.

Son yıllarda gastronomi alanında yapılan çalışmaların sayısında hızlı bir artış görülmektedir. TR Dizin veri tabanı Türkiye'deki ulusal, hakemli, bilimsel dergilerdeki çalışmalar ile bibliyografik/tam metin bilgilerin taranabildiği ulusal bir atıf dizinidir. Araştırmanın uygulama kısmında başlamadan önce TR dizin veri tabanında "gastronomik (gastronomic)" anahtar kelimesiyle birlikte "ürün (product)" konulu çalışmalar incelenmiştir. Bu kapsamda gastronomik ürünler özelinde, ulusal yazında yapılan çalışmaların mevcut durumu ortaya çıkarılarak Tablo 1'de sunulmaktadır. Tablo 1 incelendiğinde toplam 19 çalışmanın yer aldığı ve bu çalışmaların büyük bir bölümünün 2021 ve 2022 yılları arasında (13) kümelendiği ve ağırlıklı olarak son üç yıl içerisinde yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların yayımlandıkları dergiler incelendiğinde ise önemli bir bölümü Journal of Tourism and Gastronomy Studies (9) dergisinde yayınlanmıştır. Çalışmaların dört (4) tanesinin İngilizce, geri kalanların büyük bir bölümünün Türkçe (15) olarak yayımlandığı görülmektedir. İlgili çalışmalarda anahtar kelimelerin dağılımı ise "*gastronomik ürün, yöresel/yerel ürün, coğrafi işaret, gastronomi turizmi, gastronomik deneyim, mutfak kültürü*" olarak sıralanmaktadır. Dolayısıyla gastronomik ürünlerin yöresel/yerel ürün, coğrafi işaretli ürünlerle yakın bir ilişki içerisinde ve önemli bir turizm çekicilik unsuru olduğu söylenebilir.

Gastronomik Ürün Üzerine Yapılan Çalışmaların Sistemik Bir Derlemesi

Tablo 1: TR Dizin Veri Tabanında Gastronomik Ürün ile İlgili Çalışmalar

Yıl	Yazar/lar	Yayının Konusu	Dergi Adı	Anahtar Kelimeler
2015	Kılıçhan, R. Köşker, H.	Destinasyon Markalaşmasında Gastronominin Önemi	JOTAGS	Gastronomi, Destinasyon markalaşması, Van, Mutfak
2020	Bayat, G.	Yerel Yemekler ile Yerel Ürünlerin Sürdürülebilirliği ve Yiyecek İçecek İşletmelerinde Kullanımı	Türk Turizm Araştırmaları Dergisi	Yerel Ürün, Yiyecek İçecek İşletmeleri, Kars Kazı, Sürdürülebilir Gıda,
	Yayla, Ö. vd.	Ürün Odaklı Türk Mutfağı İmajının Geliştirilmesi	JOTAGS	Gastronomi imajı, Türk mutfacı, Ürün geliştirme süreci, Eskişehir
	Zıvalı, E. vd.	Yöresel Ürünler Adlarının Benzerlik ve Karmaşası	JOTAGS	Yöresel ürün, Kuymak Muhlama, Gastronomik çeşitlilik
2021	Çekiç, İ.	Gastronomik Ürün Çeşitliliğinin Karşılaştırması	JOTAGS	Hatay, Yemek kültürü Gastronomi şehri, Kahvaltı
	Çilginoğlu, H. Güner, D.	Nuh'un Ambarı Projesi Kapsamında Gastronomik Ürün Değerlendirilmesi	JOTAGS	Slow food, Nuh'un ambarı, Gastronomi, Kastamonu
	Karaman, N. Girgin, G.	Yerel Gastronomik Ürün Tercihini Etkileyen Faktörler	Balıkesir SBE Dergisi	Planlı davranış teorisi, Yerel gastronomik ürün
	Kemer, E. Çelik Gençoğlu, H.	Gastronomik Ürünlerin Algılanma Düzeyi	JOTAGS	Antakya sürk peyniri, Coğrafi işaretli ürünler, Gastronomik ürün
	Özgen, L. vd.	Türk Mutfacında Füzyon Uygulamaları	Türk Turizm Araştırmaları Dergisi,	Füzyon Mutfacı, Gastronomi Neofobi, Türk Mutfacı
	Yılmaz, E. vd.	Coğrafi İşaretli Yiyeceğin Üretici Bakış Açısından İncelenmesi	İstanbul Gelişim Üniversitesi SBE Dergisi	Gastronomi Turizmi, Coğrafi İşaret, Beypazarı Kuruşu,
	Demirtaş, N. Vd.	Geleneksel Meyve Yemeklerinin Restoran Menülerinde Kullanımı	JOTAGS	Meyve yemekleri, Restoran, Gastronomi, Turizm, Gaziantep
	Acuner, E. Keskin, C.	Kokulu Üzümün Gastronomi Turizmi Açısından İncelenmesi	Gümüşhane Üniversitesi SBE Dergisi	Gastronomi Turizmi, Lezzet, Kokulu Üzüm
2022	Kaçar, B. Yarış, A.	Tekrar Ziyaret Niyetinde Gastronomi Deneyiminin Etkisi	JOTAGS	Gastronomi deneyimi, Gastronomi, Tekrar ziyaret niyeti.
	Kendirici, P. vd.	Gastronomik Ürünlerin Beğeni Durumu ve Duyusal Özelliklerinin Tespiti	JOTAGS	Armut çeşitleri, Armutlu içecek, Armut tatlısı, Armut yemeği, Duyusal değerlendirme
	Kılıç, B. Çakır, H.	Tekrar Ziyaret Niyetinde Gastronomi Deneyiminin Etkisi	Gaziantep Üniversitesi SBE Dergisi	Gastronomi turizmi, Tekrar ziyaret etme niyeti, Deneyimsel değer
	Sandıkçı, M. vd.	Tescil Belgesi Kullanımında Coğrafi İşaretli Gastronomik Ürünler	Ordu SBE Dergisi	Coğrafi işaret, Ege Bölgesi, Tescil, Gastronomik Ürün,
	Sanoğlu, M. vd.	Gastronomik Ürün Envanteri Oluşturma	Journal of gastronomy, hospitality and travel (JOGHAT)	Gastronomik ürün, Envanter, Yerel ürün, Mutfak kültürü
2023	Sarıışık, M. Kardeş Çolak, N.	Coğrafi İşaretli Gastronomi Ürün ve Mutfak Kültürü Potansiyeli Belirlenmesi	Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Dergisi	Coğrafi işaret, Elazığ Mutfak kültürü, Turizm, Destinasyon pazarlaması,
	Şen, A.	Coğrafi İşaret Alınmasında Gastronomik Bir Ürün	JOGHAT	Gastronomi, Yöresel Ürün, Coğrafi İşaret, Yoğurt, Ayrancı,

3. YÖNTEM

Bu araştırma, gastronomik ürünlere yönelik olarak yapılan çalışmaların sistemik derleme yöntemiyle değerlendirilmesi amacıyla yapılmaktadır. Araştırmada yararlanılan sistemik derleme yöntemiyle, belirli bir konuya ilişkin çalışmalar kapsamlı bir plan çerçevesinde incelenebilmektedir (Lasserson, Thomas ve Higgins, 2019). Sistemik derlemelerin planlama, yürütme ve raporlama olmak üzere üç temel aşamada tasarlanarak (Tranfield, Denyer ve Smart, 2003) şeffaf, kapsayıcı, açık ve sentez bir şekilde incelemelerin yapılması gerekmektedir (Torgerson, 2003). Bu bağlamda ilk aşamada, konuya ilişkin TR Dizin veri tabanında yer alan çalışmaların mevcut durumu kavramsal çerçevede incelenmiştir. İkinci aşamada Web of Science

(WoS) veri tabanında konuya ilişkin belirlenen anahtar kelimeler, filtreleme seçenekleri kullanarak araştırma verileri elde edilmiştir. Üçüncü aşamada elde edilen verilere ilişkin önceden belirlenen çeşitli parametreler çerçevesinde içerik analizleri gerçekleştirilmiştir. Dördüncü ve son aşamada ise içerik analizleri sonucunda konuya ilişkin raporlama yapılmıştır.

Araştırmada, Web of Science (WoS) veri tabanında 2012-2023 yılları arasında yer alan çalışmalar değerlendirilmiştir. Bu nedenle araştırma Web of Science veri tabanında yer alan çalışmalar ile sınırlandırılmıştır. Örneklem seçiminde ise amaçlı örnekleme yönteminden ölçüt örnekleme tekniği tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmada “*yayın yılı (publication years)*”, “*doküman türü (document type)*”, “*tüm alanlar (all fields)*” sekmeleri ile “*gastronomic*” ve “*product*” anahtar kelimeleri kullanılarak tarama yapılmıştır. Araştırma verilerinin toplanması 05.02.2024 tarihinde gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur (Miles ve Huberman, 1994; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bunların dışında dâhil etme ve dışlama kriteri bulunmamakta olup, toplam on sekiz (18) çalışma araştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Gastronomik ürün çalışmalarının künye bilgileri (yazar, yıl, başlık, yayın yeri, anahtar kelime, kategori) nelerdir?
- Gastronomik ürün çalışmalarında araştırma deseni, verilerin toplanması ve veri analizleri ile ilgili metodolojik altyapısı nasıldır?
- Gastronomik ürün çalışmalarının amaç ve sonuçları nedir?

4. BULGULAR

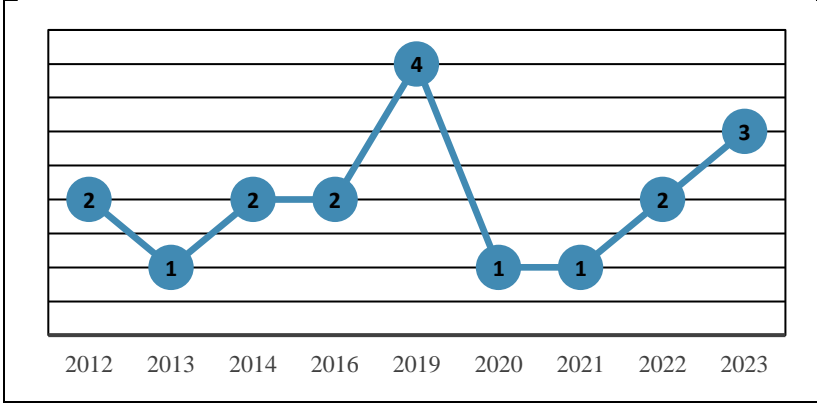
Araştırmanın bu bölümünde Web of Science (WoS) veri tabanında gastronomik ürün çalışmalarının künye bilgileri (yazar, yıl, başlık, yayın yeri, anahtar kelime, kategori), araştırma deseni, verilerin toplanması, veri analizleri, amaçları ve sonuçlarına ilişkin bulgular alt başlıklar halinde sunulmaktadır.

4.1. Gastronomik ürün ile ilgili çalışmaların künye bilgilerine ilişkin bulgular

Web of Science (WoS) veri tabanında yer alan gastronomik ürün çalışmalarının künye bilgilerine (yazar, yıl, başlık, yayın yeri, anahtar kelime, kategori) ilişkin bulgular yer almaktadır. Künye bilgilerinin birinci aşaması olarak gastronomik ürün çalışmalarının yıllara göre dağılımı Grafik 1’de gösterilmektedir.

Gastronomik Ürün Üzerine Yapılan Çalışmaların Sistematik Bir Derlemesi

Grafik 1. WoS'ta yer alan ilgili çalışmaların yıllara göre dağılımı

Gastronomik ürün çalışmalarının 2012-2023 yılları arasında kümелendiği; 2019 yılı ve sonrasında ise çalışma sayısında (11) önemli bir artış olduğu görülmektedir. Ayrıca 2016 yılı ve öncesinde gastronomik ürün çalışmalarının belirli bir düzeyde (7) olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda araştırmacıların gastronomik ürüne artan yoğun bir ilgisinin olduğunu söylemek mümkündür. İkinci aşama olarak ilgili çalışmaların yazar, başlık ve yayın yeri bilgileri M1, M2, M3, ... M18 kodlanarak Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. WoS'ta yer alan ilgili çalışmaların yazar, başlık ve yayın yeri bilgileri

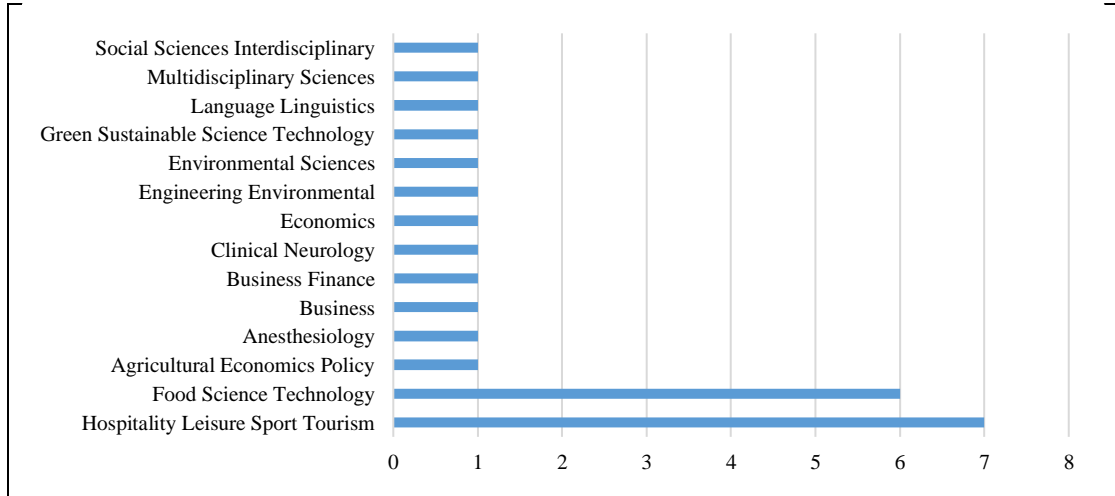
Kod	Yazar(lar)	Başlık	Yayın Yeri /ISSN/ISBN
M1	Barreth, Alba Caicedo vd.	Bir bölgenin kimliği ve kaynakları dikkate alınarak gastronomik bir ürünün tasarımı	Revista Teoria y Praxis / 1870-1582
M2	Turan, Hulya vd.	Yeni gastronomik ürün: Kurutulmuş ve vakumlanmış gökkuşağı alabalığı yumurtası	Annals of the University Dunarea De Jos Of Galati, Fascicle Vi-Food Technology / 1843-5157
M3	Ogan, Yener; Celik, Muhabbet	Türk mutfak kültüründe gastronomik bir ürün: Yozygat Çanak peyniri üzerine bir araştırma	International Journal of Gastronomy and Food Science / 1878-450X / Elsevier
M4	Pacheco, Argenis de Jesus Montilla vd.	Ekvador'un Manta şehrinde gastronomik bir ürün olarak butik biranın ticarileştirilmesi beklentileri	Pain Physician / 1533-3159 / Revista Ciencia UNEMI
M5	Yusoff, N. Mohd; Zahari, M. S. Mohd; Kutut, M. Z.; Hadi, H. A.	Gıdayla ilgili faaliyetler ve Malezyalı tur operatörleri	Hospitality and Tourism: Synergizing Creativity and Innovation in Research/Taylor & Fr. Group / 9781138001510
M6	Martins, Uiana vd.	Turist Broşürlerinde Brezilya Gastronomisinin Tanıtılması - Lizbon Uluslararası Turizm Fuarı Üzerine Bir İnceleme (Btl-2012)	Rosa Dos Ventos-Turismo E Hospitalidade / 2178-9061 / Revista Rosa dos Ventos
M7	Cortes, Antonio vd.	Galiçya'daki kıyrdaki büyük tarak (Pecten maximus) balıkçılığının çevresel sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi	Journal of Industrial Ecology 1088-1980 / Wiley
M8	Siserman, Mihaela Munteanu	Romanya şaraplarının ve üzüm çeşitlerinin adları	Name and Naming: Onomastics in Contemporary Public Space / 2501-0727 / 9786065433434
M9	Noor, Ali Mohamad vd.	Sabah'ın gastronomi ürününün uluslararası turist kabulü	Current Issues in Hospitality and Tourism Research and Innovations / Tay & Fr Group / 9780415621335
M10	Birkic, Drazenka vd.	Karlovac ilçesinin kültürel-tarihi mirası - Karlovac ilçesindeki restoranlarda gastronomik bir turistik ürün olarak ev yapımı ekme	Proceedings of the 10th Int. Congress Flour-Bread'19 and 12th Croatian Congress of Cereal Technologists Brasno-Kruh'19 / Josip Juraj Stross. Uni. of Osijek / 1848-2562
M11	Antonio Folgado vd.	Yerel kaliteli gıda ürünlerini tanıtmada zeytinyağı turizminin potansiyeli: İspanya'nın Extremadura bölgesi üzerine bir örnek olay çalışması	Heliyon / 2405-8440 / Elsevier

Yener OĞAN

M12	Maria Campon-Cerro, Ana vd.	Zeytinyağı turizmi deneyimleri: Yaşam kalitesi ve davranışsal niyetler üzerindeki etkiler	Journal of Vacation Marketing / 1356-7667 / Sage
M13	Vazquez de la Torre, vd.	Cordoba'da gastronomi turizminin incelenmesi ve mutfakla ilişkisi. Ekonometrik bir analiz	Tourism and Hospitality Management-Croatia / 1330-7533
M14	Koerich, Guilherme Henrique vd.	Mutfak, duygusal ve hafıza: Gastronomi markası üzerine bir inceleme	Revista Turismo-Estudos E Praticas / 2316-1493
M15	Altan, Can Okan vd.	Atlantik palamut gravlax'ının duyuşal özellikleri, beslenme profili ve fiziksel değişimleri: Dereotu ve bahçe teresinin etkisi	International Journal of Gastronomy and Food Science / 1878-450X / Elsevier
M16	Di Matteo, Dante; Cavuta, Giacomo	Enogastronomik Turizm: Destinasyonun Somut Olmayanlığını azaltabilir mi? Turistik Bölgelerin Yönetiminde Yeni Bir İş Modeli Olarak Sokak Yemekleri	3rd Global Conference On Business, Economics, Management and Tourism / 2212-5671 / Elsevier
M17	Stefani, Gianluca vd.	Mutlu bir cehalet mi? Tipik bir İtalyan salamının tüketici değerlendirmesinde süreç bilgisinin rolü	Nutrition & Food Science / 0034-6659 / Emerald
M18	Gupta, Vikas; Sajani, Manohar	Sokak yemeklerinin özgünlüğü ve çeşitlilik derecesinin turistlerin genel destinasyon deneyimleri üzerindeki etkisi üzerine bir çalışma	British Food Journal / 0007-070X / Emerald

Tablo 2 incelendiğinde çalışmaların yazarlar, başlıkları ve yayımlandıkları yere göre heterojen bir şekilde dağıldığı görülmektedir. Bu kapsamda çeşitli yazarların farklı konu başlıklarında gastronomik ürünlerle ilgili çalışma yaptığı söylenebilmektedir. İlgili çalışmalara ise turizm, gastronomi ve gıda alanlarında yer verildiği görülmektedir. Üçüncü aşama olarak gastronomik ürün çalışmalarının konu alanı kategorilerine göre dağılımı Grafik 2'de yer almaktadır.

Grafik 2. WoS'ta yer alan ilgili çalışmaların konulara göre dağılımı

Gastronomik ürün çalışmalarının Hospitality Leisure Sport Tourism (7) ve Food Science Technology (6) olmak üzere turizm ve gıda bilimi olmak üzere iki temel kategori altında kümelendiği görülmektedir. Ayrıca tarım ekonomisi politikası, anesteziyoloji, işletme, iş finansı, klinik nöroloji, ekonomi, mühendislik çevre, çevre bilimleri, yeşil sürdürülebilir bilim teknolojisi, dil dilbilim, multi disiplinler bilimler ve disiplinler arası sosyal bilimler olmak üzere birer kategoride dağılmaktadır. Dördüncü ve son aşama olarak gastronomik ürün çalışmalarının dil, anahtar kelime, kaynakça ve atıf bilgileri Tablo 3'te sunulmaktadır.

Gastronomik Ürün Üzerine Yapılan Çalışmaların Sistemantik Bir Derlemesi

Tablo 3. WoS'ta yer alan çalışmaların dil, anahtar kelime, kaynakça ve atıf bilgileri

Kod	Dil	Anahtar Kelimeler	Kaynak	Atıf
M1	Spanish	Gastronomic Identity; Typical Dish; Tourist Resources; Gastronomic Product; Naranjito	44	0
M2	English	Caviar Dried Roe; Rainbow Trout; Roe; Vacuum Package	36	0
M3	English	Turkish Culinary Culture; Gastronomy; Yozgat Çanak Cheese	31	1
M4	English	Beer; Consumption; Gastronomy; Manabi; Survey	26	0
M5	English	Food Related Activities; Malaysian; Operators; Tour	21	0
M6	Portuguese	Tourism; Lisbon International Tourism Exhibition; Brazil; ; Gastronomy; Promotion	24	1
M7	English	Environmental Impacts; Life Cycle Assessment; Gastronomic Product; Seafood; Industrial Ecology	64	10
M8	Unspecified	The Process of Creating Metaphors; Names of Wine; Semantic Category; Cultural Symbol; Metonymy	19	3
M9	English	Gastronomy; Tourist; Acceptance; Perception	14	3
M10	English	Karlovac County; Homemade Bread; Gastronomic Tourist Product; Intangible Cultural Heritage	17	0
M11	English	Identity; Emotional Image; Tourist Loyalty; Olive Oil Tourism; Local Food; Tourism Management; Economics; Overall Experience; Business	56	21
M12	English	Olive Oil Tourism; Tourism Marketing; Quality Of Life; Involvement; Engagement;	65	2
M13	English	Gastronomic Routes; ARIMA model; Cordoba; Protected Designation of Origin; Gastronomic Tourism	50	14
M14	Portuguese	Gastronomic Brand; Knowledge Media; Tourism; Memory; Sensoriality	61	0
M15	English	Sensory Changes; Texture; Dill; Gravlax; Gastronomy; Garden Cress	56	3
M16	English	Streetfood; Tourism Governance; Intangibility; Diversification	12	8
M17	English	Consumer Behavior; Gastronomy; Experimental Auctions; Food Marketing; Hedonic Scores	42	2
M18	English	Consumer Behaviour; Culinary Tourism; Street Foods; India; Destination Branding; Food Authenticity	73	32
Toplam			711	100

Tablo 3 incelendiğinde çalışmaların büyük bir bölümünün İngilizce olarak yazıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra İspanyolca ve Portekizce dillerinde yazılmış çalışmalar da mevcuttur. Anahtar kelimeler incelendiğinde gastronomi, turizm, ürün, yemek ve gıda kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Çalışmalarda yaygın bir şekilde kaynakça ($\bar{X}=39,5$) kullanılmakta olup, aldıkları atıf sayıları ortalama ($\bar{X}=5,5$) düzeydedir.

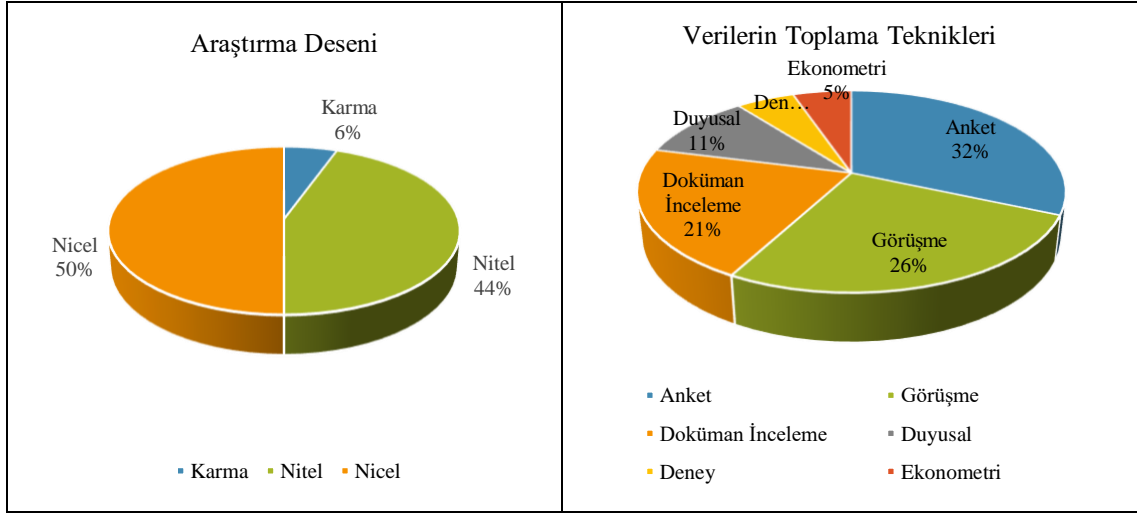
4.2. Gastronomik ürün ile ilgili çalışmaların metodolojik altyapısına ilişkin bulgular

Web of Science (WoS) veri tabanında yer alan gastronomik ürün çalışmalarının araştırma deseni veri toplama araçları ve verilerin analizi ile ilgili metodolojik altyapısı Grafik 3'te gösterilmektedir. Grafik 3'te yer alan çalışmalara ait metodolojik altyapı incelendiğinde, araştırmacılar nitel veya nicel yöntemden birini tercih ettiği görülmektedir. Hem nitel hem de nicel olmak üzere bir çalışmanın karma yöntem deseninden yararlanmışlardır. Dolayısıyla araştırmanın genel olarak nicel veya nitel olarak kurgulandığı tespit edilmiştir. Araştırma verilerinin ise sırasıyla anket, görüşme, doküman inceleme, duyuşsal analiz, deney ve ekonometri olarak gerçekleştirildiği görülmektedir. İlgili çalışmalarda en önemli veri toplama aracı anket ve görüşmeler olduğu belirtilebilmektedir. Nicel çalışmalarda betimsel analiz, faktör analizi, korelasyon analizi, kümeleme analizi, ampirik analiz, yapısal eşitlik modellemesi, tanımlayıcı

analizler, tek değişkenli ve iki değişkenli analizler, parametrik ve non-parametrik testler olmak üzere çeşitli tekniklerle analizlerin yapıldığı görülmektedir. Nitel yöntemle yapılan çalışmalarda ise içerik, betimsel, ikincil veriler, bibliyografi, tümevarım, keşfe yönelik, duygu, mevcut durum incelemesi ve göstergebilim tekniklerinden yararlanıldığı anlaşılmaktadır.

Grafik 3. WoS'ta yer alan ilgili çalışmaların metodolojik altyapısına göre dağılımı

4.3. Gastronomik ürün ile ilgili çalışmaların amaç ve sonuçlarına ilişkin bulgular

Web of Science (WoS) veri tabanında yer alan gastronomik ürün çalışmalarının amaç ve sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. WoS'ta yer alan ilgili çalışmaların amaç ve sonuçlarına ait bilgiler

Kod	Amaç	Sonuç
M1	Gastronomik ürününün tasarımı ve kullanılmasında turistik kaynakların incelenmesidir. Ziyaret edilen mekânlarda kültür, ürün, mutfak, yemek vb. unsurlar ele alınmıştır.	Yerel ekonomiye yardımcı olmak ve turizmi geliştirmek, istihdam kaynakları yaratılabilecek, bir destinasyonun kimlik turistik ürünü olarak bir yemeğin tasarlanması ve geliştirilmesi süreci verilmiştir.
M2	Alabalığı yumurtaları üzerinde kurutma işleminin mikrobiyolojik sayımlar ve renk parametreleri araştırılmıştır.	Kurutulmuş alabalığı yumurtalarının vakumlanarak, +/- 4 derece sıcaklıkta 60 gün boyunca güvenle tüketilebileceği belirlenmiştir.
M3	Peynirinin mutfak kültüründeki özelliklerini belirlemek ve üretim aşamaları incelenmiştir.	Peynirinin yeri, önemi, kullanımı, tüketimi gibi mutfak kültürüne ait özellikler ortaya konmaya çalışılmış ve geleneksel olarak üretim aşamalarına yer verilmiştir.
M4	Biranın sahip olduğu perspektifleri ve potansiyelleri belirlenmeye çalışılmıştır.	Biranın gastronomik bir ürün olarak değerlendirilerek ürünün kalitesi ve sunumu açısından önemli olduğu belirlenmiştir.
M5	Gastronomik ürünün tur operatörleri bakış açısından eylem ve davranışları niteliksel olarak araştırılmıştır.	Tur operatörleri, yemek kültürüyle ilgili çeşitli etkinliklerin önemini bilmekte olduğu ve tur operatörleri yemek kültürü ile ilgili faaliyetlerin işletmeleri için önemli olduğunu kabul etmektedir.
M6	Brezilya turizminin yabancı ülkelerde tanıtımı için gastronomik ürünün uygunluğu anlamaya çalışılmıştır.	Turistlerin yerel gastronominin tarihsel ve kültürel bağlarını anlamalarına olanak sağlayan broşürlerin tanıtım faaliyetlerinde ikincil bir rol oynadığı sonucuna varmıştır.
M7	Deniz taraclarının yakalanması ve işlenmesine yönelik kaynaklanan çevresel yükleri değerlendirmiştir.	Deniz tarağı avcılığının çevresel etkilerinde dizel tüketimi, sera gazı, yakıt kullanım yoğunluğu öne çıkan unsurlar olarak belirlenmiştir.
M8	Romen şaraplarının ve üzüm çeşitlerinin adları ayrıntılı olarak incelenmiştir.	Şarabın önemli bir gastronomik ürün olduğu ve önemli bir marka değeri oluşturduğu kabul edilmiştir.
M9	Turistlerin gastronomik ürünlerine ilişkin algı ve deneyimlerine odaklanılmıştır.	Gastronomik ürünlerin turist tarafından kabul gördüğü ve turistik çekiciliğin bir parçası olabileceği belirlenmiştir.

Gastronomik Ürün Üzerine Yapılan Çalışmaların Sistemik Bir Derlemesi

M10	Ev yapımı ekmeğin ne ölçüde özgün bir gastronomik ürün olarak kabul edildiğini araştırılmıştır.	Ev yapımı ekmeğin, turistik ürün kalitesini yükselttiği ve kültürel mirasın korunmasına etkin bir katkı sağlayabileceği fakat bu durumdan yeterince yararlanılmadığı belirtilmiştir.
M11	Gastronomi, miras ve zeytinyağıyla ilgili faaliyetlere dayalı turizm vurgulamayı amaçlanmıştır.	Zeytinyağı turizminin kırsal alanlarda gelişme potansiyeli olduğu ve bu alanlarda turizm stratejilerini yerel ürünün gastronomik ve kültürel bağlamına dayandırması gerektiği belirtilmiştir.
M12	Motivasyon faktörlerinin gastronomik ürüne katılma niyetinin, turistlerin algılanan yaşam kalitesi ve davranışsal niyetleri üzerinde nasıl etkiler yaratabileceğine odaklanılmıştır.	Zeytinyağı turizmine ilişkin deneyimlerin uygulanmasına yönelik gezilerin gerçekleştirilmesinde motivasyon faktörlerinin, bağlılığın ve yaşam kalitesinin etkisinden kaynaklandığı tespit edilmiştir.
M13	Gastronomik ürün tedarikinin ne ölçüde yüksek kaliteli ve farklılaştırılmış olarak kabul edilebileceğini ve turizm ürün gelişimi açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.	Araştırma menşei belirlenmiş ürünlerin mükemmel bir kaliteye sahip olduğuna ve turist çekebileceği ile gastronomi turizmine olan talebin bir tahmini yapılmıştır.
M14	Gastronomi markaları üzerine yapılan çalışmaları tespit etmeyi ve farklı yaklaşımları sınıflandırmayı amaçlamaktadır.	Konuyla ilgili makalelerdeki yaklaşımların turistik destinasyonun tanıtımı, yer markalaması, turizm değeri markalaması, marka olarak şef, ulus gastronomi markası gibi çoklu olduğu doğrulanmıştır.
M15	Palamut gravlaksın tat tercihleri, besin bileşimi, rengi ve dokusu gibi özelliklerini belirlemektir.	Duyusal analize göre aroma ve tuzlu tatlarının farklı olduğu görüldüğü ve gravlaksların genel kabul edilebilirlik sonuçlarının benzer olduğu görüldü.
M16	Sokak lezzetleri üzerine yapılan çalışmada maddi ve manevi faydaların neler olduğunu ölçerek, yarattığı ekonomik değer araştırılmaktadır.	Yapılan SWOT analizinde çeşitli çıkarımlar yapılmıştır. Özellikle sokak lezzetleriyle uyum, bu yeni turizm işletmeciliği modelinin yapbozunu oluşturan parçalar olduğu belirtilmiştir.
M17	Tüketicilerin salama karşı menşei, tipikliği, üretim yöntemi ve lezzetine ilişkin bilgilerin, satın alma isteği ve duysal beğeni üzerindeki etkisini araştırmaktır.	Salam ürünlerinin olumsuz etkisinin dikkate alınması gerektiği, geleneksel ürünler, ürünün kalite özellikleri ürün bileşenleri ile ilgili unsurlar belirtilmiştir.
M18	Turistlerin destinasyon deneyimlerinin, sokak yemeklerinin özgünlüğünden ve çeşitlilik derecesinden nasıl etkilendiği ortaya çıkarılmıştır.	Turistlerin algılanan genel deneyimleri üzerinde özgünlüğün olumlu bir etkiye sahiptir. Sokak yemeklerindeki çeşitlilik derecesinin turistlerin özgünlük algısını yoğunlaştırmaktadır.

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde gastronomik ürün çalışmalarının turistik ürün, mutfak kültürünü, turizm potansiyeli, tanıtım, algı, deneyim, motivasyon, marka, tat tercihi, duysal özellikler, satın alma davranışı gibi farklı amaçlar üzerine kurgulandığı görülmektedir. Ayrıca ilgili çalışmaların ekmek, şarap, zeytinyağı, sokak lezzeti, peynir, alabalık, deniz tarağı gibi farklı ürünler özelinde gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Çalışmaların örneklem gruplarının büyük bir bölümünü turistler oluşturmakta iken örneklem grupları işletme, yerel yöneticiler, tur operatörleri, panelistler ve ikincil kaynaklar olmak üzere farklılık göstermektedir. Çalışmalarda gastronomik ürünlerle ilgili olarak önemli bir turizm potansiyeli, destinasyon tercihini belirleyici, tekrar ziyaret etmeyi etkileyici, motivasyon kaynağı, turizm çekicilik unsuru, markalaşma aracı, etkili bir tanıtım unsuru, kültürel bir miras ve ekonomik katkılarının olması gibi unsurlar öne çıkan temel sonuçlar arasında değerlendirilmektedir.

5. SONUÇ

Bu araştırmanın amacını gastronomik ürün kavramına yönelik olarak yapılan çalışmaların sistemik derleme yöntemiyle incelenmesi oluşturmaktadır. Araştırmada ilk olarak TR Dizin veri tabanında yer alan ulusal makaleler kavramsal çerçeve kapsamında değerlendirilmiş ve Web of Science (WoS) veri tabanında yer alan çalışmalar sistemik derleme yöntemiyle incelenmiştir. Web of Science veri tabanında 2012-2023 yılları arasında yer alan toplam 18 çalışma değerlendirmiştir. İlgili çalışmaların değerlendirilmesinde künye bilgileri (yazar, yıl, başlık, yayın yeri, anahtar kelime, kategori), araştırma deseni, verilerin toplanması, veri analizleri, amaçları ve sonuçlarına yer verilmiştir.

Gastronomik ürünlere ilişkin ulusal bir atıf dizini olan TR Dizin veri tabanında toplam on dokuz çalışma yer almaktadır. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğu son üç yıl içerisinde

gerçekleşmiştir. Yine büyük bir bölümünün Türkçe olarak kaleme alındığı çalışmalarda gastronomik ürün, yöresel/yerel ürün, coğrafi işaret, gastronomi turizmi, gastronomik deneyim, mutfak kültürü öne çıkan konular olmuştur. Bu bağlamda gastronomik ürünler bir turizm çekicilik unsuru olup, yerel-yöresel-coğrafi gibi ürünlerle yakın ilişki içerisindedir.

Gastronomik ürünlere ilişkin Web of Science veri tabanında toplam on sekiz çalışma yer almaktadır. Bu çalışmaların büyük bir bölümünün son yıllarda gerçekleştirilmiş olması, araştırmacıların gastronomik ürüne yönelik artan yoğun bir ilgisi bulunduğunun göstergesidir. Yazar, başlık ve dergi üçgeninde değerlendirildiğinde çalışmalar farklılık göstermektedir. Çalışmalarda ağırlıklı olarak turizm, gastronomi ve gıda dergilerinde yer verilmektedir. Gastronomik ürün çalışmalarının Hospitality Leisure Sport Tourism (7) ve Food Science Technology (6) olmak üzere turizm ve gıda bilimi olmak üzere iki temel konu kategorisi altında kümelenmesi de bu durumu desteklemektedir. Bunu yanı sıra gastronomik ürünler tarım ekonomisi politikası, anesteziyoloji, işletme, iş finansı, klinik nöroloji, ekonomi, mühendislik çevre, çevre bilimleri, yeşil sürdürülebilir bilim teknolojisi, dil dilbilim gibi farklı konu kategorinde de kendine yer bulmaktadır. Ayrıca ilgili çalışmaların genellikle İngilizce olarak kaleme alındığı ancak İspanyolca ve Portekizce dillerinde yazılmış çalışmalar da bulunmaktadır.

Gastronomi, turizm, ürün, yemek ve gıda kavramlarının çalışmalarda ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmalarda kaynakça kullanımının yaygın olduğu ve ortalama düzeyde atıf aldığı görülmektedir. Gastronomik ürünlere ilişkin çalışmalarda (WoS) hem nicel hem de nitel araştırma yöntemleri benimsendiği ve örneklem gruplarının büyük bir bölümünü turistler oluşturmakta iken örneklem grupları işletme, yerel yöneticiler, tur operatörleri, panelistler ve ikincil kaynaklar olmak üzere farklılık göstermektedir. İlgili çalışmalarda veri toplama aracı olarak anket, görüşme ve ikincil kaynaklar, verilerin analiz tekniği olarak ise betimsel analiz, içerik analizi, duyuşsal analiz ve doküman analizi ön plana çıkmaktadır. Son olarak gastronomik ürün çalışmalarının turistik ürün, mutfak kültürünü, turizm potansiyeli, tanıtım, algı, deneyim, motivasyon, marka, tat tercihi, duyuşsal özellikler, satın alma davranışı gibi farklı amaçlar üzerine kurgulanarak çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca ilgili çalışmalar; ekmek, şarap, zeytinyağı, sokak lezzeti, peynir, alabalık, deniz tarağı gibi farklı ürünler özelinde gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırmada gastronomik ürünlerin ilgili literatürdeki seyrini ortaya koyması bakımından sistematik derleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma verilerinin Web of Science veri tabanında ve belirli anahtar kelimeler kullanılarak taranması araştırmanın en önemli sınırlılıkları oluşturmaktadır. Gastronomik ürünlerin yeni bir çalışma konusu olduğu ve araştırmacıların son yıllarda ilgisinin olduğu görülmektedir. Bu nedenle Web of Science veri tabanı dışında diğer veri tabanlarında yer alan ilgili çalışmaların mevcut durumunun değerlendirilmesi ve bu çalışma ile karşılaştırmalı çalışmaların yapılması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acuner, E. ve Keskin, C. (2022). Gastronomi turizmi kapsamında lezzetin izinde kokulu üzüm. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 255-271.
- Altan, C.O., Köstekli, B., Çorapci, B., İpar, M.S., Kocatepe, D. ve Turan, H. (2022). The sensory characteristics, nutritional profile and physical changes of the Atlantic bonito (*Sarda sarda* Bloch, 1793) gravlax: Effect of dill (*Anethum graveolens*) and garden cress (*Lepidium sativum*). *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 28, 100490.

Gastronomik Ürün Üzerine Yapılan Çalışmaların Sistemantik Bir Derlemesi

- Barreth, A.C., Rodríguez, S.M. ve Valdez, K.R. (2019). Design of a gastronomic product since identity and resources from a region. *Teoria Y Praxis*, 28, 52-78.
- Bayat, G. (2020). Kars'ın yerel yemekleri ve yerel ürünlerin Kars'taki yiyecek içecek işletmelerinde kullanımının sürdürülebilir gıda kapsamında değerlendirilmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2640-2654.
- Birkic, D., Rujevcan, D., Kralj, E. ve Blazic, M. (2019). Cultural-historical heritage of the Karlovac county - Homemade bread as a gastronomic tourist product in restaurants in the Karlovac county. 10th International Congress on Flour-Bread (Flour-Bread) / 12th Croatian Congress of Cereal Technologists (Brasno-Kruh), June 11-14, 2019, Osijek, Croatia.
- Campn-Cerro, A.M., Di-Clemente, E., Hernandez-Mogllon, J.M. ve Folgado-Fernndez, J.A. (2023). Olive oil tourism experiences: Effects on quality of life and behavioural intentions. *Journal of Vacation Marketing*, 29(3), 348-364.
- Cortés, A., González-García, S., Franco-Uría, A., Moreira, M.T. ve Feijoo, G. (2022). Evaluation of the environmental sustainability of the inshore great scallop (*Pecten maximus*) fishery in Galicia. *Journal of Industrial Ecology*, 26(6), 1920-1933.
- Çekiç, İ. (2021). A comparative research on the breakfast themed gastronomic product diversity of Hatay province. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(4), 276-286.
- Çelik, M. ve Balıkcı, E. (2023). Gastronomic Product. Çekiç, İ. ve Oğan, Y. (Ed.) *Global Concepts in Gastronomy*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Çılğınoğlu, H. ve Güner, D. (2021). Kastamonu gastronomik ürünlerinin Nuh'un ambarı projesi kapsamında değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(4), 2874-2892.
- De la Torre, G.M.V., Rojas, R.H. ve Romero, V.N. (2016). The study of gastronomic tourism in Cordoba and the association of the cuisine. An Econometric Analysis. *Tourism and Hospitality Management-Croatia*, 22(2), 173-191.
- Demirtaş, N., Demir, E. ve Pektaş, K. (2022). Investigation of the level of usage of traditional fruit dishes in Gaziantep cuisine in restaurant menus. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(3), 1924-1936.
- Di Matteo, D. ve Cavuta, G. (2016). Enogastronomic tourism: Can it mitigate the intangibility of the destination? Streetfood as a new Business Model for the Management of Tourist Regions. *3rd Global Conference On Business, Economics, Management and Tourism*, NOV 26-28, 2015, Rome, Italy, 347-356.
- Folgado-Fernández, J.A., Campón-Cerro, A.M. ve Hernández-Mogollón, J.M. (2019). Potential of olive oil tourism in promoting local quality food products: A case study of the region of Extremadura, Spain. *Heliyon*, 5,10.
- Gupta, V. ve Sajnani, M. (2019). A study on the influence of street food authenticity and degree of their variations on the tourists' overall destination experiences. *British Food Journal*, 122(3), 779-797.
- Hjalager, A.M. (2002). A Typology of Gastronomy Tourism, Hjalager, A.M. ve Richards, G. (Ed.) *Tourism and Gastronomy* (22-23), New York.
- Kaçar, B. ve Yarış, A. (2022). Gastronomi deneyimi unsurlarının tekrar ziyaret niyetine etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(3), 2713-2734.

- Karaman, N. ve Girgin, G. (2021). An examination of the factors influencing local gastronomic product preference based on the theory of planned behaviour. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(45), 623-664.
- Kasavan, S., Yusoff, S., Guan, N.C., Zaman, N.S.K. ve Fakri, M.F R. (2021). Global trends of textile waste research from 2005 to 2020 using bibliometric analysis. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(33), 44780-44794.
- Kemer, E. ve Çelik Gençoğlu, H. (2021). Gastronomik ürünlerin bölge halkı tarafından algılanması: Antakya sürk peyniri örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(2), 1271-1285.
- Kendirci, P., Türkman, A., Erincik, B., Tabanlı, Y., Yatkın, Ö. ve Öztürk, G. (2022). Türkiye’de Yetiştirilen Bazı Armut Çeşitlerinden Elde Edilen Gastronomik Ürünlerin Duyusal Özelliklerinin ve Beğeni Durumlarının Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(3), 2455-2475.
- Kivela, J. ve Crotts, J.C. (2006). Gastronomy tourism: A meaningful travel market segment. *Journal of Culinary Science & Technology*, 4(2-3), 39-55.
- Kılıç, B. ve Çakır, H. (2022). UNESCO gastronomi şehirlerinde gastronomik deneyimsel değer bileşenlerinin tekrar ziyaret etme niyeti üzerine etkisi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 445-458.
- Kılıçhan, R. ve Köşker, H. (2015). Destinasyon markalaşmasında gastronominin önemi: Van kahvaltısı örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(3), 102-115.
- Kocabulut, Ö. ve Kılıçarslan, D. (2018). Turistlerin yerel yiyecek tüketme ve satın alma davranışları üzerine kavramsal bir çalışma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(1), 213-227.
- Koerich, G.H., de Sousa, R.P.L. ve Cunha, C.J.C.D. (2019). Culinary, sensoriality and memory: A review on gastronomic brand. *Turismo-Estudos E Praticas*, 8(1), 28-50.
- Martins, U., Amorim, E. ve Schluter, R. (2012). The promotion of Brazilian gastronomy in tourist brochures - A Review of Lisbon International Tourism Exhibition. *Rosa Dos Ventos-Turismo E Hospitalidade*, 4-3, 335-351.
- Miles, M.B. ve Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. New York: Sage Publications.
- Nebioğlu O. (2016). *Yerel gastronomik ürünlerin turizmde kullanılmasını etkileyen faktörler*. [Doktora tezi], Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Noor, A.M., Bin Remeli, M.R. ve Hanafiah, M.H.M. (2012). International tourist acceptance of Sabah’s gastronomy product. *International Hospitality and Tourism Conference (IHTC)*, SEP 03-05, 2012, Kuala Lumpur, Malaysia, 377-381.
- Lasserson, T.J., Thomas, J. ve Higgins, J.P.T. (2019). Starting a Review. J.P.T. Higgins (Ed.), *Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions* (3-12). Hoboken: Wiley-Blackwell.
- Oğan, Y. ve Çelik, M. (2023). A gastronomic product in Turkish culinary culture: A research on Yozgat Canak cheese. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 31, 100650.
- Özgen, L., Güllü, M., Kalın, A. ve Yılmaz, E. (2021). Türk mutfağında füzyon uygulamalarına yaklaşım ölçeğinin geçerlenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1238-1257.

Gastronomik Ürün Üzerine Yapılan Çalışmaların Sistematik Bir Derlemesi

- Pacheco, A.D.M., Campozano, M.R.V. ve Barberan, L.M.C. (2023). Prospects of comercialization of craft beer as a gastronomic product in the city of Manta, Ecuador, *Pain Physician*, 26(1), 69-80.
- Samancı, Ö. (2020). Gastronomi: Disiplinler arası bir buluşma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31(1), 92-95.
- Sandıkcı, M., Kazan, I. ve Baydeniz, E. (2022). Ege Bölgesi'nde coğrafi işaret tesciline sahip gastronomik ürünlerin tescil belgesi kullanım düzeyinin belirlenmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2393-2408.
- Sarıışık, M. ve Kardeş Çolakoğlu, N. (2023). Destinasyon pazarlaması kapsamında Elazığ mutfak kültürünün ve coğrafi işaretli gastronomi ürün potansiyelinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 1159-1169.
- Sarioğlan, M., Deveci, B., Deveci, B. ve Şahin, N. (2022). Creating Gastronomic Product Inventory A Research: Example of Edremit Region. *Journal of gastronomy, hospitality and travel (Online)*, 5(4), 1599-1608.
- Siserman, M.M. (2013). Names of Romanian wines and grape varieties. Felecan, O. (Ed.) Name and Naming: Onomastics In Contemporary Public Space. *2nd International Conference on Onomastics (ICONN), MAY 09-11, 2013, Romania*, 157-169.
- Smith, S.L.J. ve Xiao, H.(2008). Culinary tourism supply chains: A preliminary examination. *Journal of Travel Research*, 46, 289-299.
- Stefani, G., Cavicchi, A. ve Romano, D. (2014). Blissed ignorance? The role of process information on consumer evaluation of a typical Italian salami. *Nutrition & Food Science*, 44(4), 345-362.
- Şalvarcı, S. ve Sarı Gök, H. (2020). Turizmde kırsal kalkınma aracı olarak gastronomi turizmi: Samandağ gastronomi köyü örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(73), 1003-1010.
- Şen, A. (2023). A gastronomic product candidate for geographical indication: Ayrancı burnt yogurt. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel (Online)*, 6(1), 10-23.
- TDK, (2023d). Ürün nedir? <https://sozluk.gov.tr/ürün> Erişim Tarihi: 30.01.2024
- Tranfield, D., Denyer, D. ve Smart, P. (2003). Towards a methodology for developing evidence-informed management knowledge by means of systematic review. *British journal of management*, 14(3), 207-222.
- Torgerson, C. (2003). *Systematic Reviews*. London: Continuum International Publishing Group.
- Turan, H., Çorapçı, B., Keskin, I., Köstekli, B., Eyuboglu, A., Altan, C.O. ve Kocatepe, D. (2021). The new gastronomic product: Dried and vacuumed rainbow trout roe. *Annals Of The University Dunarea De Jos Of Galati, Fascicle Vi-Food Technology*, 45(1), 26-37.
- Yayla, Ö., Ekincek, S. ve Yayla, S. (2020). Türk mutfağı imajının ürün odaklı geliştirilmesi: Turistler üzerinde bir uygulama. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(4), 2916-2955.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, Ö. E. (2016). Turistik ürün olarak gastronomi, Kurgun, H. ve Bağırhan Özşeker, D. (Ed.), *Gastronomi (Kavramlar-Uygulamalar-Uluslararası Mutfaklar-Reçeteler) ve Turizm* (25-44). Ankara: Detay Yayıncılık

Yener OĞAN

- Yılmaz, E., Canbolat, C. ve Çilingir, Z. (2021). Üreticilerin bakış açısından coğrafi işaretli bir yiyecek: Beypazarı kurusunun değerlendirilmesi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 145-166.
- Yusoff, N.M., Zahari, M.S.M. ve Kutut, M.Z., (2014). Food related activities and Malaysian tour operators. *Hospitality and Tourism: Synergizing Creativity and Innovation in Research, 1st International Hospitality and Tourism Postgraduate Conference*. SEP 02-03, 2013, Shah Alam, Malaysia 529-532.
- Zıvalı, E., Beyter, N. ve Beyazkaya, T. (2020). Yöresel ürünlerde anlam karmaşasının giderilmesi: “Kuymak” ve “Muhlama” örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(4), 385-395.

Atıf/Citation:

Ergün, T. (2024). Finansal Kararları Etkileyen Faktörler: Meslek Yüksekokul Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 25(2): 16-39
<https://doi.org/10.24889/ifede.1443000>

**FİNANSAL KARARLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: MESLEK YÜKSEKOKUL
ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA***

Tolga ERGÜN**

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, meslek yüksekokul öğrencilerinin finansal kararlarında etkili olan faktörleri ampirik olarak araştırmaktır. Çalışmada yüz yüze anket tekniği ile toplanan 365 kullanılabilir anket verisi faktör analizinden faydalanılarak açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Ayrıca, yapısal eşitlik modellemesi ile finansal karar üzerindeki aracı ve düzenleyici faktör etkisi araştırılmıştır. Analizlerden elde edilen bulgular, finansal okuryazarlığın finansal karar üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir. Finansal okuryazarlığın finansal kararlar üzerinde finansal tutum aracılığı ile dolaylı bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Ayrıca para etığının, finansal okuryazarlık ve finansal tutum faktörleri yoluyla bireylerin finansal karar verme sürecinde düzenleyici bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, bireylerin finansal karar aşamalarında tutumun bir ölçüsü olarak paraya verilen öneme işaret etmektedir. Paranın kullanımı ve yönetimi konusunda politika yapıcılar, düzenleyici otoriteler, finansal kurumlar ve eğitim kurumları, bireylerin finansal kararlarını doğru olarak yönetebilmeleri için teşvik edici politikalar geliştirmelidir. Bu nedenle başta finansal okuryazarlık olmak üzere bütçe, tasarruf ve finansal planlama konularında daha fazla farkındalık oluşturulması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal finans, finansal karar, finansal tutum, finansal okuryazarlık
Jel Sınıflandırılması: D90, E40, G53.

**FACTORS INFLUENCING FINANCIAL DECISIONS: A RESEARCH ON VOCATIONAL
SCHOOL STUDENTS**

ABSTRACT

The aim of this study is to empirically investigate the factors that influence the financial decisions of vocational students. In the study, 365 usable survey data collected through a personal interview were subjected to an explanatory factor analysis and a confirmatory factor analysis using factor analysis. In addition, the effects of mediating and regulating factors on financial decisions were examined using structural equation modeling. The results of the analysis show that financial literacy has no direct influence on financial decisions. It was found that financial literacy has an indirect influence on financial decisions through financial attitudes. It was also found that money ethics plays a regulating role in the individual's financial decision-making process via the factors of financial knowledge and financial attitude. The results obtained show the importance attached to money as a measure of attitude in the financial decision-making stages of individuals. With regard to the use and handling of money, policy makers, regulators, financial institutions and educational institutions should develop strategies that encourage individuals to make the right financial decisions. For this reason, it is necessary to raise awareness about budgeting, saving and financial planning, especially financial literacy.

Keywords: Behavioral finance, financial decision, financial attitude, financial literacy
Jel Classification: D90, E40, G53.

* Bu çalışmanın Beşerî Bilimler Etik Standartlarına uygunluğu Trabzon Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından değerlendirilmiş ve 06.10.2023 tarih ve 2023-10/1.7 karar no ile onaylanmıştır.

**Doç. Dr., Trabzon Üniversitesi, Vakıfkebir Meslek Yüksekokulu Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Trabzon-Türkiye. E-posta: tolgaergun@trabzon.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9650-4542>

1. GİRİŞ

Finansal karar terimi, finansman ve yatırım kararları için gerekli olan fon borçlanması ve tahsisindeki endişelere ilişkin kararları ifade etmektedir. Para, kredi, borç ve nakit yönetimi ile ilgili alınacak finansal kararlar, özellikle mevcut dijital dünyada sosyoekonomik fayda sağlama ve finansal durumu iyileştirme açısından hayati öneme sahiptir. Bu sebeple, finansal ürün ve hizmetlerin kullanımıyla birlikte finansal okuryazarlığın önemi daha da artmıştır (Remund, 2010).

Para, başta finansal kararlar olmak üzere kariyer seçimlerimizde, ilişkilerimizde, refahımızda, mutluluğumuzda ve daha birçok faktör üzerinde karar verme sürecinde önemli rol oynar (Sahi, 2023). Paraya yönelik tutumlarımız parayla olan ilişkimizi tanımlar ve paraya yüklediğimiz anlam finansal kararlarımızı ve finansal refahımızı etkilemektedir. Sahi ve Dutta'ya (2015) göre: "İnsanların paraya karşı sahip olduğu inanç ve tutum, harcama ile tasarruf konularında nasıl bir seçim yapılacağını önemli ölçüde etkileyebilmektedir." Dolayısıyla paraya karşı tutumun finansal kararlar veya finansal davranışlar üzerinde etkisi vardır (Garcia Mata, 2021). Para, bir değer ölçüsü ve ticaretin bir aracıdır. Paraya yönelik tutum, çocukluk dönemlerinde başlayan ve yetişkinlikte de sürdürülen sosyalleşme yoluyla öğrenilir (Furnham ve Kirkcaldy, 2000). Finansal kararların eyleme dönüşmesinde etkili olan finansal davranış, kişisel para yönetimiyle ilgilidir. Bu bağlamda para yönetimi finansal planlama, yönetim ve kontrol faaliyetlerini içermektedir (Uygurtürk ve Fındık, 2022).

Son yirmi yılda finansal karar almada davranışsal belirleyicilerin araştırılması daha fazla ilgi görmeye başlamıştır (Barberis, 2018; Evensky, 2018). Finans teorilerinin yanı sıra insanların finansal kararlara nasıl vardıkları konusunda davranışsal teoriler vardır. Bu teoriler, rasyonelliğin sınırlamalarına ve karar vermede bilinçsiz önyargıya odaklanır. Buna göre bireyler, bilgi ve deneyimlerine dayanarak temel kuralları kullanırlar ve fiili davranışlar insanların çoğu zaman farkında bile olmadıkları önceki deneyimleri tarafından belirlenir (Rauwerda ve De Graf, 2021). Finansal karar verme süreci, tamamen rasyonel ve faydayı maksimize eden bir süreç olarak görülse de belirli bir finansal kararın neden ve nasıl alındığına ilişkin sorulara verilen cevapların yetersizliği nedeniyle sorgulanmaktadır (Sapra ve Zak, 2008). Bu nedenle günlük hayatta finansal kararlar alırken paranın nerede ve nasıl kullanılacağıyla ilgili olarak bireylerin mali açıdan okuma ve yazma bilmeleri gerekmektedir (Yücel ve Çiftçi, 2018). Dolayısıyla finansal okuryazarlık kavramı, bireylere finansal konularda yardımcı olması bakımından önemli bir kavram olarak kullanılmaktadır (Güngör-Karyağdı, 2018). Finansal okuryazarlık kavramının tanımı üzerinde fikir birliği bulunmamakla birlikte bireylerin gelirlerini, tasarruf ve yatırımlarını bilinçli şekilde değerlendirip bütçelerini doğru yönetebilme yetkinliğine sahip olunması olarak tanımlanmaktadır (Ergün vd., 2014).

Modern dünyada finansal okuryazarlık düzeyinin, finansal karar alma süreçlerinde olumlu etkisi vardır. Ancak, finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olması nedeniyle öğrenciler finansal karar alma sürecinde zorluk yaşamaktadır. Düzensiz finansal okuryazarlığın temel sebeplerinden biri finansal bilgi düzeyinin yetersiz olmasından kaynaklanan kötü finansal kararlardır. Remund'a (2010) göre kısa ve uzun vadeli finansal kararlar almak için finansal okuryazarlık bilgisi, önemli finansal kavramları açıklayabilmektedir. Öğrenciler kişisel finansal kararlarını alırken bazı engellerle karşılaşabilmektedir. Bu durumda finansal karar süreçlerini daha kolay sürdürebilmek için finansal bilgi oldukça önemlidir (Khurshid vd., 2024). Finansal

Finansal Kararları Etkileyen Faktörler: Meslek Yüksekokul Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

bilgi düzeyi bireylerin risk, getiri, bütçe, faiz ve enflasyon gibi temel finans konuları hakkındaki düşüncesidir (Alkaya ve Yağlı, 2015).

Finansal refahı yakından ilgilendiren finansal kararlara ilişkin mevcut literatür incelendiğinde ekonomi, finans ve pazarlama gibi çeşitli alanlarda çalışmalar yapıldığı görülmektedir (Greninger vd., 1996; Gutter ve Copur, 2011; Brügger vd., 2017; Oseifuah vd., 2018; Zahid vd., 2022). Yapılan çalışmalar incelendiğinde finansal karar verme sürecinde özellikle finansal okuryazarlık düzeyi ve finansal tutum-tavır faktörlerinin etkili olduğu görülmektedir (Potrich vd., 2016; Rai vd., 2019). Öte yandan Tang vd. (2005) tarafından yapılan çalışmada ise ilk kez para etiği ölçeği geliştirilmiş ve paraya verilen önemin bir göstergesi olarak para etiğinin finansal kararlar üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde bu çalışmanın iki temel amacı vardır. Birincisi finansal kararlar üzerinde etkili olan faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. İkinci olarak öğrencilere ilişkin finansal tutum ve para etiği faktörlerinin finansal karar alma sürecindeki aracı ve düzenleyici etkileri analiz edilmiştir. Çalışmadaki bulguların, başta finans kurumları olmak üzere eğitim kurumları ve politika yapıcıları için önemli katkı sağlaması beklenmektedir. Bu çalışmanın geri kalanı şu şekilde düzenlenmiştir: İkinci bölümde literatür taramasına ve hipotez geliştirmeye yer verilirken, üçüncü bölümde araştırmanın metodolojisine değinilmiştir. Ampirik bulgular dördüncü bölümde özetlenmiştir. Sonuç kısmı ise beşinci bölümde ele alınarak çalışma tamamlanmıştır.

2. LİTERATÜR VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

Bireyler, finansal karar alma süreçlerinde zorluklar yaşayabilmektedir. Bir kişinin finansal refahı için yeterli düzeyde finansal okuryazar olması gerekmektedir. Finansal okuryazarlığı yüksek olan bireylerin kişisel finansal karar verme konusunda daha güvenli oldukları belirtilmektedir (De Bassa Scheresberg, 2013). Finansal okuryazarlık kapsamında olan finansal bilgi, finansal tutum ve davranış, finansal kararlar üzerinde etkili olabilmektedir. Literatürde konu ile ilgili çalışmaların kısıtlı bir kısmı finansal karar almada finansal okuryazarlık, finansal tutum, para etiği, zaman tercihi ve finansal deneyim gibi çeşitli faktörlere vurgu yapmaktadır. Bunların içinde yer alan para etiği kavramı davranışsal finans bağlamında oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü bireylerin paraya verdiği önem kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Finansal okuryazarlık kavramı da bireylerin para ile ilgili bilgi sahibi olması ve bu bilgilere dayanarak yatırım ve tasarruf oluşturma sürecidir. Bu nedenle para etiği ile finansal okuryazarlık kavramı birbirleriyle ilişkili kavramlardır. Finansal okuryazarlık ise finansal bilgi, tutum ve davranış bileşenlerinden oluşmaktadır. Özet olarak bu çalışmada, finansal kararlar üzerinde etkisi incelenen faktörlere ilişkin literatür ve hipotezler aşağıda ifade edilmiştir.

2.1. Finansal Karar

Karar kavramı genel olarak, bir iş ya da sonuca bağlanması gerekli olan herhangi bir durum ve sorun ile ilgili düşünülerek, tartışılarak verilen nihai ve kesin yargı olarak tanımlanmaktadır (Çavuş ve Biçer, 2016). Balleine (2007) karar vermeyi: “İnsanların ve diğer canlıların göreceli değerine dayalı olarak birbiriyle yarışan eylem planları arasında seçim yapma yeteneği” olarak tanımlamaktadır. Karar vermenin bir süreç, kararın ise bir eylem olarak anlaşılması son zamanlarda sorgulanmaktadır. Karar verme süreçlerindeki özel bir durum da finansal karar vermedir. Finansal karar, ihtiyaç duyulan kaynakların en uygun şartlarda en uygun kaynaktan

bulunması, en uygun yatırım alanına aktarılması, sonuçların kontrol edilmesi ve buna yönelik olarak alınan kararları ifade etmektedir (Yıldırım-Özdemir, 2022). Finansal karar verme sürecinde yatırım, tüketim, tasarruf, ihtiyaç, harcama, gelir ve gider gibi kavramlara ilişkin bilgi sahibi olunması gerekmektedir (Kaya ve Güneş, 2019). Bu bağlamda, davranışsal finans bireylerin karar verme süreçlerini bilişsel, duygusal ve sosyal boyutlarda açıklanabileceğini savunmaktadır (DeBondt vd., 2010). Bilişsel boyut, sınırlı rasyonellik teorisi kapsamında bilişsel kapasitenin ve zamanın kısıtlı olduğu bir durumda bireylerin kısmen rasyonel kararlar alabildiğini ifade etmektedir (Herbert, 2000). Dolayısıyla bireyler, faydalarını ve maliyetlerini optimize edici davranıştan ziyade tatmin edici bir davranışı tercih etme eğilimindedir (Hoy ve Tarter, 2010). Duygusal boyut ise finansal karar vermenin ayrılmaz bir bileşenidir. Örneğin bireyin art arda kazandığı bir ortamda iyimser olduğu ve daha fazla risk almaya ilişkin isteklilik ortaya çıkmaktadır (Ackert vd., 2003). Sosyal boyut açısından bireylerin finansal kararları üzerinde dışadönüklük, açıklık, uyumluluk gibi faktörlerin etkisi oldukça önemlidir (Nga ve Yien, 2013). Rasyonel finansal kararların alınmasında fayda maksimizasyonu gözetilmektedir. Dolayısıyla bireylerin doğru finansal karar almaları oldukça önem arz etmektedir (Sapra ve Zak, 2008). Bu çerçevede finansal karar kavramı, piyasadaki mal ve hizmetlerin üretimi ile bireylerin bu mal ve hizmetleri elde edebilmek için sahip olduğu sınırlı kaynaklar arasındaki sürekli çatışmadan etkilendiği dikkate alınarak finansal açıdan yapılan tercih veya seçimlerdir (Khurshid, 2024).

Literatürde finansal kararlar üzerinde etkili olan faktörleri inceleyen çalışmalara bakıldığında örneğin Atkinson ve Messy'e (2012) göre finansal bilgi, farkındalık, beceri, tutum ve davranışların finansal kararlar üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Barış (2016) tarafından yapılan çalışmada da finansal bilginin önemine işaret edilmiştir. Güngör-Karyağdı (2018) finansal kararlar üzerinde finansal okuryazarlığın ve farkındalığın belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Yücel ve Çiftçi (2018) üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları bir çalışmada bireylerin finansal kararları üzerinde finansal bilginin etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca yazarlar, finansal eğitimin önemini vurgulamışlardır. Kavas ve Kesebir (2023) tarafından yapılan çalışmada başta finansal bilgi olmak üzere gelecek kaygısı, bireylerin tasarruf eğilimleri, finansal konulardaki farkındalıkların finansal kararlar üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir.

2.2. Finansal Okuryazarlık

Finansal okuryazarlık kavramı basit olarak finansal bilgi veya finansal eğitim ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne (OECD) göre finansal okuryazarlık kavramı, finansal kararlar alabilmek ve buna bağlı olarak bireysel finansal refaha ulaşmak için ihtiyaç olan bilinç, bilgi, yetenek, tutum-tavır ve davranışların birleşimi şeklinde tanımlanmaktadır. Witt'e (2004) göre finansal okuryazarlık, finansal açıdan olumlu bilgi, davranış ve tutumun geliştirilmesini amaçlayan sistematik bir çabayı temsil ettiğinden finansal karar alma sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Hung vd. (2009) ise finansal okuryazarlığın dört değişkenle açıklanabileceğini ileri sürmektedir. Bunlar; finansal bilgi, finansal tutum, finansal davranış ve finansal yetenektir. Özetle finansal okuryazarlık, bireylerin finansal kararlarını verirken finansal bilgiyi neden, nasıl ve ne zaman edindiklerine, finansal tutumlarını şekillendirdiklerine ve finansal davranışlarını uyarladıklarına odaklanmaktadır (Muñoz-Murillo vd., 2020).

Finansal Kararları Etkileyen Faktörler: Meslek Yüksekokul Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

Daha önce yapılmış ulusal çalışmalara bakıldığında finansal okuryazarlıkla ilgili çok sayıda çalışmanın yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmalardan bazılarını bakıldığında örneğin Kılıç vd. (2015) Gaziantep'te üniversite öğrencilerine yönelik yaptığı finansal okuryazarlık araştırmasında öğrencilerin en fazla bilgi sahibi oldukları alanın bireysel bankacılık, en az bilgiye sahip oldukları alanın ise yatırım olduğunu tespit etmiştir.

Çam ve Barut (2015) finansal okuryazarlık düzeyi ile davranış arasındaki ilişkiyi ön lisans öğrencileri üzerinde incelemiştir. Çalışma sonucunda yazarlar, öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğunu ve farklı demografik özelliklere sahip öğrencilerin benzer finansal davranış sergilediklerini tespit etmişlerdir. Coşkun (2016) Manisa Celal Bayar Üniversitesi ön lisans öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada finansal okuryazarlık bağlamında öğrencilerin finansal tutum ve davranışlarını incelemiştir. Çalışma sonucunda yazarlar, öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğunu ancak sahip oldukları finansal ürünler hakkında bilgi sahibi olduklarını tespit etmişlerdir. Tekin-Şahin ve Barış (2017) kamu çalışanları üzerinde finansal okuryazarlık ve tasarruf davranışlarını incelemiştir. Analiz sonucunda yazarlar, finansal okuryazar olma durumunun tasarruf davranışı üzerinde pozitif yönlü bir etkisinin olduğunu saptamışlardır.

Sönmez ve Kılıç (2020) Kastamonu Üniversitesi bankacılık ve finans bölümü öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerini incelemiştir. Çalışma sonucunda yazarlar finansal bilgi ve finansal tutum ile finansal okuryazarlık arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir.

Çelikten (2024) ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin finansal tutum ve davranışları ile duygusal zekâları arasındaki ilişkiyi finansal okuryazarlık bağlamında incelemiştir. Çalışma sonucunda öğrencilerin finansal tutum ve davranışları ile duygusal zeka arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Ayrıca yazar, duygusal zekanın finansal tutum ve davranışın önemli bir yordayıcısı olduğunu ortaya koymuştur.

Yabancı literatürdeki çalışmaların bazıları değerlendirildiğinde örneğin, Nidar ve Bestari (2012), Endonezya Padjadjaran Üniversitesi öğrencilerinin kişisel finansal okuryazarlık düzeyini etkileyen faktörleri incelemiştir. 400 aktif öğrenciden toplanan anket verileri lojistik regresyon tekniği ile incelenmiştir. Çalışma sonucunda yazarlar, eğitim düzeyi, gelir, aile yapısı gibi faktörlerin finansal kararlar üzerinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Devi (2016) çalışmasında bireylerin finansal okuryazarlığını etkileyen ve finansal okuryazarlık düzeyini öne çıkaran faktörler arasında cinsiyet olduğunu ve Hintli kadınların tasarruf ve finansal ürün satın alma konusunda finansal karar verme açısından zorluk yaşadıklarını tespit etmiştir.

Potrich vd. (2016) üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlığını değerlendiren modeller ortaya çıkarmak ve bunları karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Brezilya'da 534 aktif öğrenci üzerinde yapılan çalışma sonucunda yazarlar, finansal kararlar üzerinde özellikle finansal tutum ve finansal bilginin olumlu etkilerini saptamışlardır. Mudzingiri vd. (2018) finansal okuryazarlık düzeyinin finansal kararlar ve davranış üzerindeki etkisini incelemiştir. 191 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan araştırma sonucunda öğrencilerin finansal kararları üzerinde finansal okuryazarlık, kendine güven ve risk alma duygusunun etkili olduğu saptanmıştır. Rai vd. (2019) Hindistan'ın Delhi kentinde 394 örneklem üzerinde yaptıkları çalışmada finansal okuryazarlığa yönelik tutum, davranış ve finansal bilgiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda yazarlar, finansal kararlar üzerinde finansal okuryazarlık ve finansal bilgidен ziyade finansal tutum ve finansal davranışın daha güçlü bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Bu bilgiler çerçevesinde finansal okuryazarlığın, finansal karar verme davranışı üzerinde etkisi var mıdır? Araştırma sorusundan yola çıkarak aşağıda ifade edilen hipotez önerilmektedir;

H_{1a}: Finansal okuryazarlığın öğrencilerin finansal kararları üzerinde doğrudan olumlu bir etkisi vardır.

H_{1b}: Finansal okuryazarlığın, öğrencilerin finansal kararları üzerinde finansal tutum aracılığı ile dolaylı olarak olumlu bir etkisi vardır.

2.3. Finansal Tutum

Gelecekle ilgili finansal plan, birikim ve tasarruf yapmayı içeren finansal tutum, finansal kararlar üzerinde önemli bir bileşen olarak görülmektedir (Alkaya ve Yağlı, 2015). Finansal tutum, öğrenmeye ilişkin kavramların, bilgilerin ve duyguların birleşimi olarak tanımlanmaktadır. Bu da olumlu tepki vermeye hazır olma ile sonuçlanır (Shockey, 2002). Finansal tutum, finansal konulara yönelik kişisel eğilim olarak tanımlanmaktadır. Paraya yüklediğimiz anlam ona sahip olmak ya da olmamak bize ne hissettirdiği ve parayı yönetmek için nasıl bir yaklaşım izleyeceğimiz konuları finansal tutumu ilgilendirmektedir. Ayrıca, finansal tutumlar bireyin finansal kişiliğinin çeşitli yönlerini oluşturmaktadır. Bu durum, bireylerin yatırım yapma ve tasarruf etme şeklini etkilemektedir (Sahi, 2023). Finansal tutum, bireyin finansal kişiliğinin önemli yönlerini yansıtabilmektedir. Örneğin paraya yönelik, yatırım ve tasarruf yapma şekilleri finansal karar alma süreçlerini etkileyebilmektedir. Kısaca finansal tutum, bireylerin finansal konular karşısında verdiği tepki veya tavidir (Ünal ve Düger, 2011).

Finansal tutum konusunda ulusal literatürde yapılmış bazı çalışmalara bakıldığında örneğin; Temizel ve Bayram (2011) Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri örneklemini üzerinde yaptıkları çalışmada öğrencilerin finansal tutumları üzerinde belirleyici olan finansal bilgilerini ebeveynlerinden aldıklarını ve finans konusundaki gelişmeleri ise TV ve internet yoluyla takip ettiklerini saptamışlardır.

Alkaya ve Yağlı (2015) Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada finansal tutum ile davranış arasında bir ilişki olduğu ve öğrencilerin olumlu finansal tutum sergilediklerini saptamışlardır. Ada (2017) kişisel finansla ilgili tutum ve davranışları araştırmıştır. Çalışmada analiz edilen örneklem grubu hemşire olarak çalışanlardır. ANOVA ve t testi yapılan çalışma sonucunda yazar, finansal tutum üzerinde sadece gelir düzeyinin etkili olduğunu ortaya koymuştur. Akdağ vd. (2019) Bartın-Karabük-Zonguldak illerinde yaptıkları çalışmada finansal tutum ve davranışın yatırım kararlarına etkisini incelemişlerdir. T testi, ANOVA ve regresyon analizleri sonucunda yazarlar, finansal tutum ve davranışın yatırımcıların finansal kararlarında etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Gök ve Coşkun (2020) Z kuşağının finansal okuryazarlık kapsamında finansal algı ve tutum eğilimlerini incelemiştir. Yazarlar, 400 birey üzerinde uyguladıkları anket verilerini yapısal eşitlik modeli ile analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda yazarlar, Z kuşak bireylerin finansal konulardaki algı ve tutum düzeyleri arttıkça günlük yaşamlarındaki harcama düzeyinde bir azalış olduğunu tespit etmiştir.

Ay ve Ebdürzazade (2021) Selçuk Üniversitesi İİBF’de eğitim gören 524 öğrencinin finansal tutum ve davranışlarını incelemiştir. Çalışma sonucunda yazarlar, ailesi kasabada yaşayan öğrencilerin finansal konularda daha tutumsal davrandığını tespit etmiştir. Ayrıca yazarlar, gelir düzeyi açısından finansal okuryazarlığın tutum boyutunda yüksek gelire sahip

Finansal Kararları Etkileyen Faktörler: Meslek Yüksekokul Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

öğrenciler ile diğerleri arasında anlamlı bir farklılık saptamıştır. Dayı ve Esmer (2021) akademisyenlerin demografik bilgileri üzerinde finansal tutum ve davranışlarını incelemişlerdir. Çalışma sonucunda yazarlar, unvan ve aylık gelire ilişkin demografik değişkenler ile finansal tutum ve davranış arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını tespit etmişlerdir. Yılmaz ve Sevim (2021) sağlık yönetimi öğrencilerinin finansal davranış ve finansal tutum düzeylerini incelemişlerdir. Yazarlar, finansal davranış ve tutum arasındaki ilişkiyi Pearson korelasyon testi ile analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda yazarlar, finansal tutum ile davranış arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Uygurtürk ve Fındık (2022) finansal tutum ve davranışları demografik faktörlere göre incelemiştir. Bartın ilinde muhasebe meslek mensupları üzerinde yapılan çalışma sonucunda yazarlar, demografik değişkenlerin muhasebe meslek mensuplarının finansal tutum ve davranışları üzerinde bir farklılaşmaya yol açmadığını tespit etmiştir.

Finansal tutum konusunda yabancı literatür incelendiğinde örneğin, Chen ve Volpe (2002) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada öğrencilerin finansal karar verme sürecinde finansal bilgi düzeylerinin düşük olduğu ve bu nedenle yanlış finansal tutum sergiledikleri ortaya koyulmuştur.

Wong'a (2010) göre paranın kullanımına, anlamına ve önemine ilişkin tutumumuz, hayatın erken dönemlerinde paranın nasıl elde edildiğine dair herhangi bir fikre sahip olmadan yıllar önce gelişmektedir. Haque ve Zulfiqar (2016) çalışan kadınlar arasında finansal tutum, finansal okuryazarlık ve finansal karar alma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda yazarlar, finansal tutumun finansal okuryazarlık ve finansal karar alma faktörleri üzerinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Soepding vd. (2021) Nijerya'da bireyler üzerinde finansal tutumun aracı rolünü incelemiştir. Çalışma sonucunda yazarlar, bireylerin finansal refahları üzerinde finansal tutumun önemli derecede etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Bu etki, dolaylı bir etki olup finansal tutumun aracılık rolüne sahip olduğu saptanmıştır. Mamamdov (2023) finansal okuryazarlığın finansal davranışa etkisinde finansal tutumun aracılık etkisini incelemiştir. Yazar, regresyon analizi sonucunda finansal tutumun finansal davranış üzerinde kısmi bir aracılık etkisinin olduğunu saptamıştır.

Bu bilgiler ışığında finansal tutumun finansal karar üzerinde bir etkisi var mıdır? Araştırma sorusundan hareketle aşağıdaki hipotez önerilmektedir;

H_{2a}: Finansal tutum, öğrencilerin finansal kararları üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

H_{2b}: Finansal tutum, öğrencilerin finansal kararları üzerinde aracılık etkisine sahiptir.

2.4. Para Etiği

Para, bir ürünün, hizmetin ya da emeğin karşılığı için kullanılan bir maddedir. Bireyin paraya yüklediği anlam ise farklılık gösterebilmektedir. Bazılarına göre para gücü ifade ederken bazılarına göre motive edici bir unsurdur (Yüksel, 2015). Etik kavramı ise genel olarak, ahlaki, felsefi değerler ve toplum içindeki davranışların normları ile ilgilidir. Etik, insanların kurduğu bireysel ve toplumsal ilişkilere temel oluşturan değer ve kuralların doğruluğunu ya da yanlışlığını ahlaki yönden araştıran felsefik bir disiplindir. Etik kavramı çok genel bir kavram olmakla birlikte finans etiği açıdan değerlendirildiğinde finansal yönetimde ve finansal piyasalarda yatırımcıların lehine bir ortamın oluşturulması manasına gelmektedir (Altınırnak-Gökbel, 2007). Oysaki para etiği kavramı, bireylerin paraya ne kadar önem attıklarını temsil eden parasal tutumun bir ölçüsü olarak tanımlanmaktadır (Tang, 1995; Tang ve Gilbert, 1995). Bu bağlamda, paraya verilen önem ve sevgi, psikolojik bir değişken olarak bir kişinin paraya dair tutumunu ve paraya

yüklediği anlamı ifade etmektedir (Önem, 2021). Para etiği, bireylerin çeşitli alanlardaki davranışları üzerine önemli bir etkiye sahip olduğu genel olarak kabul edilen bir kavramdır. Bu nedenle bu çalışmada finans etiği yerine finansal okuryazarlıkla daha fazla ilişkili olan para etiği kullanılmıştır.

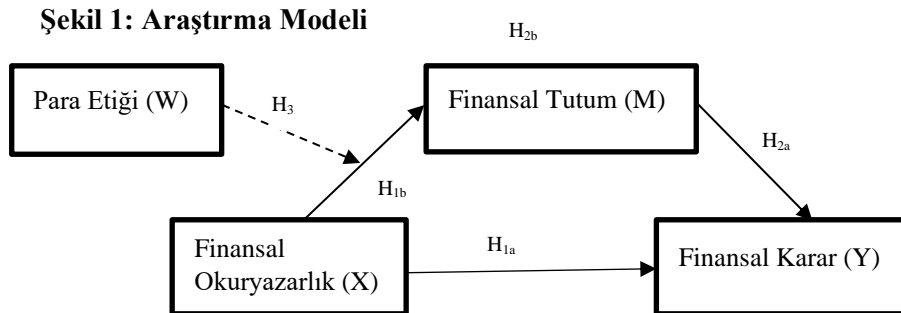
Literatürde yer alan çalışmalardan örneğin Mitchell ve Mickel (1999) tarafından yapılan çalışmada para etiği faktörü analiz edilmiş ve parasal tutuma yönelik en yoğun ve sistematik olarak kullanılan ölçümlerden biri olarak değerlendirilmiştir. Tang ve arkadaşları paranın psikolojik anlamını incelemişlerdir. Paranın önemini değerlendirmek için çok boyutlu bir ölçek geliştirmişlerdir (Tang vd., 2005). Öte yandan Kim (2003) çalışmasında paraya yönelik tutumların harcama alışkanlıklarının önemli bir belirleyicisi olduğunu ortaya koymuştur. Benzer bulgular Dowling vd. (2009) tarafından yapılan çalışmada da tespit edilmiştir. Aydın ve Selcuk (2019) üniversite öğrencilerinin finansal kararları üzerinde para etiği, finansal okuryazarlık ve zaman tercihi gibi faktörleri incelemişlerdir. Çalışma sonucunda yazarlar, para etiğinin davranışsal boyutu ile finansal karar verme davranışı arasında pozitif yönde bir ilişkiyi tespit etmişlerdir. Önem (2021) üniversite öğrencileri üzerinde para sevgisi ve finansal okuryazarlık ilişkisini incelemiştir. Yazar, 385 anket verisini faktör analizi ile test etmiştir. Çalışma sonucunda yazar, para sevgisi arttıkça finansal okuryazarlık düzeyinin arttığını ortaya koymuştur.

Literatürdeki çalışmalar değerlendirildiğinde paraya yüklenen anlam ve değer bireylerde farklılık gösterdiğini ve bu durumun finansal açıdan davranış değişikliğine neden olduğunu, paraya değer veren, parayı bir başarı unsuru olarak gören ve parayı seven bireylerin etik dışı ve onaylanmayan finansal davranışları gösterme eğilimlerinin daha fazla olduğu söylenebilir. Öte yandan parayı bir kötülük faktörü olarak nitelendiren ve paraya karşı daha az ilgi gösteren bireylerin etik dışı davranışta bulunma eğilimlerinin daha az olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle para etiği konusu bireylerin gerek finansal okuryazarlık gerekse de finansal tutumları üzerinde etkili olabilme gücüne sahiptir.

Yukarıda ifade edilen çalışmalar kapsamında para etiğinin finansal karar vermede düzenleyici (moderatör) bir etkisi var mıdır? Araştırma sorusundan hareketle aşağıdaki hipotez önerilmektedir;

H₃: Para etiği, öğrencilerin finansal karar almalarında etkili olan finansal okuryazarlık ve finansal tutum faktörleri yoluyla düzenleyici role sahiptir.

Yapılan literatür incelemesi neticesinde oluşturulan araştırma modeli Şekil 1’de gösterilmiştir.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

3.1. Veri Toplama Yöntemi

Araştırma modelini oluşturan değişkenler belirlenirken literatürde yer alan geçerlilik ve güvenilirliği sınanmış ölçeklerden faydalanılmıştır. Finansal karar verme davranışını etkileyen faktörlerin belirlenmesinde Khurshid vd. (2024) tarafından yapılan çalışmadaki ölçek soruları kullanılmıştır. Para etiği faktörüne ait 3 ifade ve finansal tutum faktörüne ait 8 ifade beşli Likert ölçeği (1=Kesinlikle katılmıyorum, 2=Katılıyorum, 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) kullanılarak katılımcılara sunulmuştur. Finansal okuryazarlık faktörüne ait 6 adet ifade çoktan seçmeli (5 seçenek) ve finansal karar faktörüne ait 2 adet ifade çoktan seçmeli (5 seçenek), 1 adet ifade beşli Likert ölçeği (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) olmak üzere toplam 20 adet ifade katılımcıların cevaplandırması için yöneltilmiştir. Anket formlarının tamamı katılımcılara yüz yüze doldurtulmuştur. İki bölümden oluşan anket formunun ilk kısmında katılımcılara ait cinsiyet, yaş, bölüm ve sınıf gibi demografik bilgiler yer almaktadır. Ayrıca aynı kısımda katılımcıların bütçe hazırlayıp hazırlamadıkları, tasarruf yapıp yapmadıkları ve finansal planlama yapıp yapmadıklarına yönelik sorulara yer verilmiştir. İkinci kısımda ise para etiği, finansal okuryazarlık, finansal tutum ve finansal karar değişkenleri ile ilgili sorular yer almaktadır.

3.2. Örneklem Süreci

Çalışma Trabzon Üniversitesi Vakfıkebir Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören aktif öğrencileri kapsamaktadır. 2023-2024 Eğitim Öğretim yılında kayıtlı bulunan toplam 689 aktif öğrenci araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Örneklem sayısının belirlenmesinde örneklem büyüklüğü hesaplayıcısından faydalanılmıştır. Bu doğrultuda, %95 güven seviyesinde ve %5 güven aralığında erişilen verinin asgari 247 olması analiz bulgularının güvenilirliği bakımından uygun gözükmektedir. Anket uygulamasında toplam 389 kişiye ulaşılmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde, eksik ya da hatalı olduğu belirlenen 24 anket formu veri havuzundan çıkarılmıştır. Geriye kalan 365 anket verisinin analize uygun olduğu tespit edilerek araştırmaya devam edilmiştir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma modelinin analiz edilmesinde finansal karar verme davranışını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeği oluşturan ifadelerin kendi aralarındaki iç tutarlılığı tespit etmek için Cronbach Alfa (α) katsayısı hesaplanmıştır. Ayrıca, araştırma modelinin sınanması amacıyla da doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış ve araştırma modelinin geçerlilik ve güvenilirliği test edilmiştir. Bunu takiben, yapısal eşitlik modellemesi kapsamında geliştirilen hipotezleri sınamak amacıyla Hayes (2018) tarafından geliştirilen Process Macro 7 aracılığı ile aracı ve düzenleyici analiz teknikleri uygulanmıştır. Yapılan tüm analiz uygulamalarında SPSS 24 ve AMOS 24 istatistik araştırma yazılım programlarından faydalanılmıştır.

4.1. Örneklem İlişkin Demografik Bilgiler

Uygulamada analizi yapılan örneklem verilerine ait frekans ve yüzde bilgisi Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Demografik Özellikler

Cinsiyet	n	%	Bölüm	n	%
Kadın	226	61,9	Bankacılık ve Sigortacılık	128	35,1
Erkek	139	38,1	Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	29	7,8
Yaş	n	%	Maliye	n	%
18-20	228	62,4	İşletme Yönetimi	22	6,0
21 ve üzeri	137	37,6	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	95	26,0
Sınıf	n	%	Bütçe Hazırlama Durumu	n	%
Birinci Sınıf	224	61,4	Evet	219	60,0
İkinci Sınıf	141	38,6	Hayır	146	40,0
			Tasarruf Yapma Durumu		
Finansal Planlama Yapma Durumu			Evet	258	70,7
			Hayır	107	29,3
			TOPLAM	365	100

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya dahil olan 365 katılımcının %61,9'unu (226 kişi) kadınlar, %38,1'ini (139 kişi) erkekler oluşturmaktadır. Yaş dağılımlarına bakıldığında katılımcıların %62,4'ü (228 kişi) 18-20 yaş aralığında, %37,6'sı (137 kişi) ise 21 ve üzeri yaşa sahip olduğu görülmektedir. Sınıf bazında incelendiğinde katılımcıların %61,4'ü (224 kişi) birinci sınıfta eğitim alırken, %37,6'sı (137 kişi) ikinci sınıfta okumaktadır. Katılımcıların okudukları bölümlere bakıldığında %35,1'i (128 kişi) bankacılık ve sigortacılık bölümünde, %7,8'i (29 kişi) muhasebe ve vergi uygulamaları bölümünde, %24,9'u (91 kişi) maliye bölümünde, %6,0'sı (22 kişi) işletme yönetimi bölümünde ve %26'sı (95 kişi) ise halkla ilişkiler ve tanıtım bölümünde eğitim almaktadır.

Bütçe hazırlama durumuna bakıldığında katılımcıların %60'ı (219 kişi) bütçe hazırladığı, %40'ı (146 kişi) bütçe hazırlamadığını ifade etmiştir. Tasarruf yapma durumuna bakıldığında katılımcıların %70,7'si (258 kişi) tasarruf yaptıklarını, %29,3'ü (107 kişi) ise tasarruf yapmadıklarını ifade etmiştir. Ayrıca, katılımcıların %56,1'i (205 kişi) finansal planlama yaptıklarını, %43,9'unun ise (160 kişi) finansal planlama yapmadıkları görülmektedir.¹ Elde edilen bu bulgular Barış (2016) tarafından yapılan çalışma sonuçları ile desteklenmektedir. Yazar, üniversite öğrencileri üzerine yaptığı çalışma sonucunda bütçeleme davranışının %65,4 olduğunu tespit etmiştir.

4.2. Ölçme Aracının Geçerliliği ve Güvenirliliği

Araştırmada ölçme aracı olarak kullanılan faktörlere ait Crobach's Alpha, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett testi yapılmıştır. Ölçeğe ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik analizi bulguları Tablo 2'de sunulmuştur. İç tutarlılık katsayısı Cronbach's Alpha (α)'nın $0,80 < \alpha < 1,00$ aralığında yer alması ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir. Tablo 2'ye göre 15 soruluk ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0,871 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, KMO değeri 0,858 ve

¹ Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) Türk halkının finansal okuryazarlık düzeylerini belirlemek için 2012 ve 2015 yıllarında finansal okuryazarlık araştırması yapmıştır. 2015 yılında yapılan anket sonuçlarına göre, doğru cevap oranında ortalama %25'in üzerinde artış olduğu görülmüştür. Finansal bilgi konusunda 2012 yılında ankete katılanların %84'ünün finansal konularda basit matematiksel işlemleri yapabilirken, 2015 yılında bu oran %93'e yükselmiştir. Katılımcıların %42'si herhangi bir tasarruf yapmadığını, %77'si hanelerinin bir bütçesi olduğunu belirtmiştir (SPK, 2016).

Finansal Kararları Etkileyen Faktörler: Meslek Yüksekokul Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

Bartlett testi ($X^2=1802,476$, $df=190$, $Olasılık=0,000$) bulguları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. KMO değerinin 0,50'den büyük olması ve Bartlett değerinin anlamlı çıkması araştırmanın veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir (Sharma ve Roy, 2016). Öte yandan anti image korelasyon değerlerinin tüm madde faktörlerinin 0,50'den yüksek olduğu yapılan analizler sonucunda tespit edilmiştir. Bu sonuçların ardından ölçekte yer alan maddelerin ölçmek istediği özelliği doğru bir şekilde ölçtüğü bulgularına ulaşılmıştır (Durmuş vd., 2018).

Tablo 2: Ölçeğin Geçerlilik ve Güvenirlilik Bulguları

Soru Sayısı	Örneklem Sayısı	Ortalama	Cronbach's Alpha	KMO	Bartlett		
					X^2	df	Olasılık
15	365	3,81	0,871	0,858	1802,476	190	0,000*

Not:* %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı

4.3. Açıklayıcı Faktör Analizi

Çalışmanın modelindeki değişkenlere ilk aşamada açıklayıcı faktör analizi uygulanmış ve boyutsallık bakımından değişkenler sınanmıştır. Analiz öncesinde örnekleme ait veri setinin bu analize uygunluğunu tespit etmek için KMO örneklem yeterlilik sınaması ile Bartlett küresellik sınaması yapılmış ve değişkenlerin hepsi için Bartlett küresellik sınamasının olasılık değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden düşük olduğu saptanmıştır. Ayrıca, KMO değerinin de kabul edilebilir en alt sınır olan 0,50'nin üstünde olması nedeniyle veri setinin faktör analizi için uygulanabilir olduğu görülmüştür.

Literatürde faktör analizi için gerekli olan örneklem büyüklüğü ile ilgili farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bazı araştırmalar örneklem büyüklüğü için en az 300'e ulaşmak gerekliliğini belirtirken bazıları ise 50 ve altı için oldukça zayıf, 100 örneklem zayıf, 200 örneklem orta, 300 örneklem iyi, 500 örneklem çok iyi ve 1000 örneklem ise mükemmel olarak tanımlamaktadır (Aksu vd., 2017). Bu çalışmadaki örneklem büyüklüğü 365 olduğu için literatürdeki çalışmalar dikkate alındığında yeterli düzey örneklem olduğu söylenebilir. Açıklayıcı faktör analizi (AFA) için birimlerin birbiriyle ilişkisiz olduğu varsayımı doğrultusunda varimax tekniği kullanılmıştır. AFA'nın ilk tur sonuçlarında 25 yineleme ile öz değerleri 1'den büyük 4 faktör üretilmiştir. Rotasyon turlarında tek bir faktör altında 0,40'tan daha az faktör yüküne (Wang ve Ahmed, 2004; Rahman vd., 2015; Warsame ve Ireri, 2016) sahip olan 5 faktör (para etiği faktörüne ilişkin madde 1, finansal tutum faktörüne ilişkin madde 7 ve madde 8, finansal okuryazarlık faktörüne ilişkin madde 13 ve madde 14) çıkarılarak analiz yinelenmiştir. Yapısal eşitlik modellerinde tek faktörlü modellerde en az üç gözlenen değişken olması gerekirken çok faktörlü modellerde en az iki gözlenen değişkenin bulunması analiz için kabul edilebilirdir (Gürbüz, 2019). Literatürdeki bazı çalışmalarda da çok faktörlü modeller için bir boyutta iki maddenin yer aldığı görülmektedir (Sun vd., 2012; Charag vd., 2020; Baber vd., 2023).

AFA bulguları Tablo 3'te sunulmuştur. Buna göre birinci faktör toplam varyansın %31,987'sini, birinci ve ikinci faktör birlikte toplam faktörün %49,927'sini, dört faktörün hepsi toplam varyansın %72,954'ünü açıklayabilmektedir. Elde edilen bulgulara göre para etiği, finansal tutum, finansal okuryazarlık ve finansal karar olmak üzere dört faktör belirlenmiştir.

Tablo 3: AFA Bulguları

Ana Faktör	Madde	Faktör Yükleri			
		1	2	3	4
Para Etiği	Bütçemi çok iyi ayarlarım ve kullanırım.	0,866			
	Paraya çok değer veririm.	0,795			
Finansal Tutum	Para hayatımdaki önemli bir faktördür.		0,887		
	Para değerli ve önemlidir.		0,833		
	Para başarının ve güvenin bir sembolüdür.		0,798		
	Para hayatımdaki en önemli araçtır.		0,774		
	Para her şeyi satın alabilir.		0,767		
	Para lüks satın almılara yardımcı olur.		0,746		
Finansal Okuryazarlık	Faiz oranları artarsa Tahvil fiyatı ne olur? (Artar, Azalır, Değişmez, Hiçbiri, Bilmiyorum)			0,873	
	Yatırım türlerinden hangisinde fiyat değişkenliği daha fazladır? (Vadeli Mevduat Hesabı/Vadesiz Mevduat Hesabı/Hisse Senedi/Tahvil/Fikrim Yok)			0,827	
	Hangisi harcamayla ilgili değildir? Kredi kartı/Mevduat hesabı/Nakit/Banka kartı/ Fikrim yok			0,794	
	Hangisi en likittir? Vadesiz mevduat hesabı/vadeli mevduat hesabı/Araba/Bilgisayar/Fikrim yok			0,782	
Finansal Karar	Bir araç satın alırken ödemeyi nasıl yaparsınız? Kredi çekerek/birikimimle/kredi kartı ile/başkasından borç alarak/fikrim yok				0,821
	Para harcamayı uzun vadeli birikim yapmaktan daha tatmin edici bulurum.				0,781
	Banka kartınızı veya kredi kartınızı nasıl kullanıyorsunuz? ATM'den nakit çekerek/temassız ödeme yaparak/kredi kartım veya banka kartım yok/fikrim yok				0,753
Initial eigenvalues		4,358	2,039	1,702	1,286
% of variance		31,987	17,940	14,343	8,684
Cumulative %		31,987	49,927	64,270	72,954

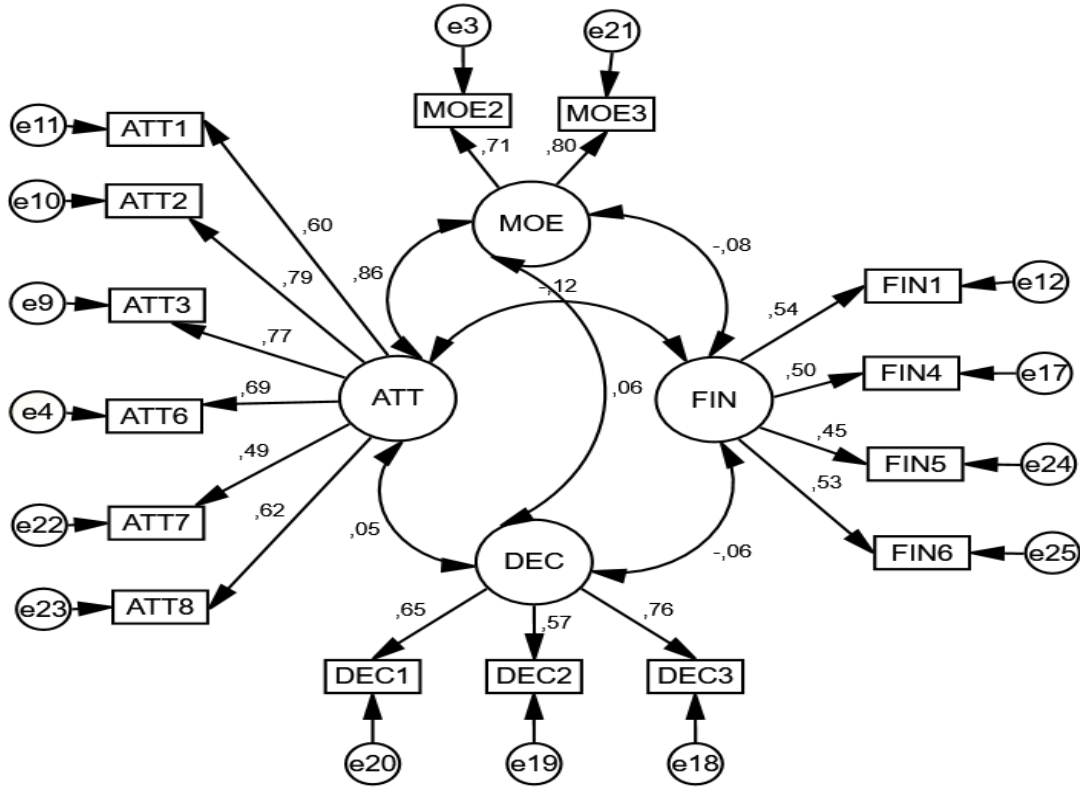
4.4. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Açıklayıcı faktör analizinin ardından 365 örnekleme ilişkin veriler Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile sınanmıştır. Dört faktör ve toplam 15 maddeden oluşan ölçeğin birinci düzey çok faktörlü yapısı DFA ile test edilmiştir. Veri setinin normal dağılıma sahip olması nedeniyle maximum likelihood hesaplama tekniği kullanılmıştır. DFA bulguları Şekil 2'de sunulmuştur. Uyum iyiliği değerlerinin ölçülmesinde Goodness of Fit (GFI), Comparative Fit Index (CFI), Standardized Root Mean Square Error of Approximation (SRMR) ve Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA) göstergeleri dikkate alınmıştır. İyi bir uyum modeli için serbestlik derecesi tarafından normalleştirilmiş chi-square değerinin ($\chi^2/d.f$) 3-5 arasında olması önerilmektedir. Ayrıca CFI ve GFI değerlerinin 0,90'ın üzerinde SRMR ve RMSEA değerlerinin ise 0,08'in altında olması gerekmektedir (Aksu vd., 2017). Ayrıca DFA modellerinde tek faktörlü modellerde en az üç gözlenen değişken olması gerekirken çok faktörlü modellerde ise en az iki

Finansal Kararları Etkileyen Faktörler: Meslek Yüksekokul Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

boyutlu olması analiz için yeterli varsayılmaktadır (Gürbüz, 2019). Öte yandan, ATT7 ve FIN5 ifadeleri 0,50'nin altında bir açıklayıcılığa sahip olduğu görülmektedir. Literatürde yer alan DFA bulgularına göre açıklayıcılığı 0,40 ve üzeri kabul eden çalışmaların (Rahman vd., 2015; Baber vd., 2023) yanı sıra 0,30 ve üzeri kabul eden çalışma da (Na-Nan vd., 2019) bulunmaktadır. Bu nedenle, DFA için tespit edilen 0,45 (FIN5) ve 0,49 (ATT7) faktör yükleri analiz kapsamında tutulmuştur. Bu çerçevede MOE faktörüne ait iki gözlenen değişken, ATT faktörüne ait altı gözlenen değişken, FIN faktörüne ait dört gözlenen değişken ve DEC faktörüne ait üç gözlenen değişken olduğundan araştırma modeli DFA için uygun olduğu söylenebilir.

Şekil 2: DFA Bulguları

Tablo 4: DFA Uyum İyiliği, CR ve AVE Bulguları

Ki-kare	Df	P	Ki-kare/df	CFI	GFI	IFI	AGFI	SRMR	RMSEA
279,639	84	0,000*	3,329	0,904	0,925	0,896	0,874	0,078	0,069
	1. Faktör	2. Faktör	3. Faktör	4. Faktör					
CR	0,739	0,887	0,843	0,828					
AVE	0,509	0,515	0,496	0,617					

Not:* %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı

DFA kapsamında elde edilen uyum iyiliği değerlerine ait bulgular Tablo 4'te sunulmuştur. Bu model için uyum göstergeleri $\chi^2/df=3,329$ CFI=0,904 GFI=0,925 IFI=0,896 AGFI=0,874 RMSEA=0,069 SRMR=0,078 olarak hesaplanmıştır. Analiz çıktılarına bakıldığında χ^2/df

oranının 3-5 aralığında olması, başta CFI ve GFI uyum göstergeleri olmak üzere IFI değerlerinin 0,90'a yakın ve üzeri, AGFI değerinin 0,85'ten büyük olması, SRMR ve RMSEA değerlerinin de 0,08'den küçük olması sebebiyle analiz ölçeğine ilişkin uyum göstergeleri literatürde genel kabul edilen eşik değerlerin üzerinde olduğu kanaatine varılmıştır. Ayrıca, ölçeğe ait kompozit güvenilirlik (Composite/Construct Reliability-CR) ile ortalama açıklanan varyans (Average Variance Extracted-AVE) bulgularına bakıldığında dört faktör için CR değerleri 0,70'ten büyüktür, başka bir ifade ile faktörlerin yapı güvenilirliğine sahip olduğuna işaret etmektedir. AVE değerlerinin de 0,50 ve üstünde olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile faktörlerin birleşim geçerliliğine sahip olduğu söylenebilir. Sonuç olarak CR ve AVE değerleri, bir bütün olarak yapı geçerliliğinin sağlandığını göstermektedir (Gürbüz, 2019). Ampirik olarak da elde edilen sonuçlar alanyazındaki çalışma bulgularıyla örtüşmektedir. Başka bir ifade ile finansal okuryazarlık, para etliği ve finansal tutum faktörleri finansal karar verme süreci üzerinde etkili olduğu söylenebilir (Calamato, 2010; Bhushan ve Medury, 2014; Agarwalla vd., 2015; Rai vd., 2019; Khurshid vd., 2024).

4.5. Moderatör Aracılık Analizi

Araştırma modelinde yer alan moderatör değişkenin (MOE) analiz edilmesinde Hayes (2018) tarafından geliştirilen PROCESS makro 7. model kullanılmıştır. PROCESS, gözlemlenen değişkenlerin regresyon yolu ile analiz edilmesidir. Tekli ve çok faktörlü moderasyon modellerde doğrudan ve dolaylı etkileşimleri araştırmak ve tahminde bulunmak için PROCESS analiz modellerinden faydalanılmaktadır (Noor vd., 2023).

Tablo 5: Moderatör Aracılık Analizi Bulguları

Değişken	Beta	t istatistik	Olasılık	LLCI	ULCI
Sabit	2,422	7,034	0,000*	1,745	3,100
FIN	0,262	2,313	0,021*	0,484	0,039
MOE	0,324	3,504	0,000*	0,142	0,506
Int_1	0,061	2,000	0,046*	0,001	0,121
X'in Y üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkisi					
	Beta	t istatistik	Olasılık	LLCI	ULCI
Doğrudan etki	-0,040	-0,851	0,395	-0,135	0,053
Dolaylı etki	0,002	0,896	0,003*	0,008	0,013
R ²	Düzeltilmiş R ²	F istatistik	df1	df2	Olasılık
0,654	0,428	91,935	3,000	368,000	0,000*
	R ² -chng	F istatistik	df1	df2	Olasılık
X*W	0,0062	4,001	1,000	368,000	0,0462*

Not:* %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı

Moderasyon aracılık analizi bulguları Tablo 5'te sunulmuştur. Buna göre analiz çıktılarındaki kodlamalar; Y=DEC, X=FIN, M=ATT, W=MOE şeklinde yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre ATT değişkeni FIN ile DEC arasındaki ilişkiye aracılık etmektedir (Beta=0,042, güven aralığının alt sınırı=0,051 (Lower Limit of Confidence Interval-LLCI), güven aralığının üst sınırı=0,136 (Upper Limit of Confidence Interval-ULCI) Bu nedenle, H_{2a} ve H_{2b} hipotezleri reddedilememiştir. Ayrıca, FIN değişkeninin DEC değişkeni üzerinde doğrudan bir etkisi

Finansal Kararları Etkileyen Faktörler: Meslek Yüksekokul Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

olmayıp dolaylı olarak etkilemektedir (Beta=0,002, LLCI=0,008 ULCI=0,013). Bu nedenle H_{1a} reddedilirken, H_{1b} reddedilememiştir. Son olarak MOE değişkeninin moderatör analizi sonuçlarına göre FIN ile MOE değişkeni ($X*W$) %95 güven aralığında ve 5.000 önyükleme sonucunda katsayılarla ilişkin olasılık değerinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Düzenleyici model değişkeni Int_1 katsayısının olasılık değeri istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç, MOE değişkeninin FIN ve ATT değişkenleri yoluyla DEC değişkeni üzerinde düzenleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle H_3 hipotezi reddedilememiştir.

5. SONUÇ

Bireylerin finansal karar süreçlerinde davranışsal unsurlar son yıllarda araştırma konusu olarak dikkat çeker hale gelmiştir. Finansal karar verme sürecinde uygulanan fiili davranışlar finansal okuryazarlığın temel ve en önemli unsurları arasında yer almaktadır (OECD, 2013). Bireylerin finansal okuryazarlık düzeyini tespit etmek için basit faiz, bileşik faiz, risk, getiri ve enflasyon gibi kavramlar ile ilgili olarak finansal bilgi ön plana çıkmaktadır. Finansal bilgi ise kazanç, harcama ve tasarrufları iyi bir şekilde yönetebilme becerisine sahip olmayı ifade etmektedir. Finansal bilgi bireyin finansal refaha erişmesinde verilecek finansal kararlar üzerinde önemli rol oynamaktadır. Finansal bilgiyle birlikte finansal okuryazarlık düzeyi yüksek olan bireylerin, kişisel finansal karar verme konusunda daha dikkatli davrandıkları ifade edilmektedir. Buna ilave olarak yüksek düzeyde finansal bilgi ve okuryazarlık, bireylerin yaşam standartlarını yükseltmeleri açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışma, ön lisans düzeyinde eğitim gören üniversite öğrencileri örneklemini kapsamında finansal okuryazarlık, finansal tutum ve para etiğinin finansal kararlar üzerindeki etkisini araştırmaktadır. 365 katılımcıya ilişkin kullanılabilir anket verilerinin analiz aşamasında öncelikle ölçme aracının geçerlilik ve güvenilirliği hesaplanmıştır. Ardından faktör boyutlarını belirlemek için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. İncelenen faktörlerin doğruluğunu tespit etmek için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Son olarak, düzenleyici aracılık testi yapılmış ve para etiği faktörünün finansal karar verme sürecindeki düzenleyici yani moderatör etkisi araştırılmıştır.

Analizler neticesinde finansal okuryazarlık faktörünün bireylerin finansal karar verme sürecinde istatistiksel olarak doğrudan bir etkisinin bulunmadığı ortaya konulmuştur. Bu nedenle H_{1a} hipotezi reddedilmiştir. Öte yandan, finansal okuryazarlık faktörünün finansal tutum faktörü üzerinde pozitif yönde etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle H_{1b} hipotezi reddedilememiştir. Finansal tutum ise bireylerin finansal kararı üzerinde hem doğrudan etkili olduğu hem de finansal okuryazarlık faktörü ile finansal karar arasındaki ilişkiye aracılık ettiği ortaya koyulmuştur. Bu nedenle H_{2a} ve H_{2b} hipotezleri reddedilememiştir. Son olarak, para etiği faktörünün finansal okuryazarlık ve finansal tutum faktörleri yoluyla bireylerin finansal karar verme süreci üzerinde etkili olduğu ortaya koyulmuştur. Başka bir ifade ile para etiği faktörünün finansal karar verme sürecinde düzenleyici bir etkisinin olduğu saptanmıştır. Bu nedenle H_3 hipotezi reddedilememiştir. Bu tespit, bireylerin finansal karar aşamalarında tutumun bir ölçüsü olarak paraya verilen öneme işaret etmektedir.

Teorik olarak sonuçlar Ajzen ve Fishbein (1977) tarafından geliştirilen parasal tutum modelindeki duygusal, bilişsel ve davranışsal boyutlar açısından uyum göstermektedir. Diğer bir ifade ile finansal kararlar üzerinde duygusal boyut açısından bireylerin parayı önemli, değerli veya çekici gördüğü söylenebilir. Bilişsel boyut açısından değerlendirildiğinde bireylerin, para ile

başarı, saygı ve güç arasındaki ilişkiyi önemseddiği çıkarımında bulunulabilir. Davranışsal boyut açısından ise bireylerin bütçeleme faaliyetlerini önemseddiği gözükmektedir. Nitekim bu çalışmanın anket formunda yer alan “bütçe yapıyor musunuz?” sorusuna katılımcıların %60,5’i evet yanıtını vermiştir.

Sonuç olarak, finansal tutum ve finansal karar sürecinde finansal okuryazarlık ile ilgili olarak daha fazla farkındalık oluşturulması gerekmektedir. Özellikle bütçe hazırlama, finansal planlama ve tasarruf yapma konularında bilinç düzeyi artırılarak sürdürülebilir hale getirilebilir. Bu konularda yapılacak faaliyetler (çalıştay, konferans, panel vb.) hem politika yapımcılar tarafından hem de finansal kurumlar tarafından teşvik edilmelidir. Ayrıca, eğitim kurumları açısından öğrencilerin finansal karar almalarını kolaylaştıracak ders müfredatları tasarlanabilir. Gelecekteki çalışmalar için finansal kararları etkileyebilecek farklı belirleyiciler analiz edilebilir. Örneğin kültürel etki, aile ve sosyal çevre etkisi gibi çeşitli değişkenler kullanılarak farklı örneklem grupları analiz edilebilir.

KAYNAKÇA

- Ackert, L.F., Church, B.K., & Deaves, R. (2003). Emotion and financial markets. *Economic Review Federal Reserve Bank of Atlanta*, 88(2), 33-41.
- Ada, Ş. (2017). Sağlık çalışanlarının kişisel finans ile ilgili tutum ve davranışları: Kahramanmaraş ilinde bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 14, 186-198.
- Agarwalla S. K., Barua S. K., Jacob J., & Varma J. R. (2015). Financial literacy among working young in urban India. *World Development*, 67, 101-109. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.10.004>
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1977). Attitude-behavior relations: a theoretical analysis and review of empirical research. *Psychological Bulletin*, 84, 888-912.
- Akdağ, G., Saban, M., Uygurtürk, H., & Genç, M. (2019). Finansal tutum ve davranışın yatırım kararlarına etkisi: Bartın-Karabük-Zonguldak illerine yönelik bir araştırma. *BMIJ*, 7(5), 2669-2700.
- Aksu, G., Eser, M. T., & Güzeller, C. O. (2017). *Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ile yapısal eşitlik modeli uygulamaları*. Detay Yayıncılık.
- Alkaya, A., & Yağlı, İ. (2015). Finansal okuryazarlık-finansal bilgi, davranış ve tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF öğrencileri üzerine bir uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 585-599.
- Altınırnak-Gökbek, S. (2007). Finans etiği. *Öneri Dergisi*, 7(27), 159-164.
- Atkinson, A., & Messy, F. (2012). *Measuring Financial literacy: results of the OECD/international network on financial education (INFE) pilot study*, OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 15, OECD Publishing.
- Ay, M., & Ebdürzazade, S. (2021). Finansal okuryazarlık tutum ve davranışlarının değerlendirilmesine ilişkin bir çalışma: Selçuk üniversitesi İİBF örneği. *Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-16.
- Aydin, A. E., & Akben Selcuk, E. (2019). An investigation of financial literacy, money ethics and time preferences among college students: A structural equation model. *International Journal of Bank Marketing*, 37(3), 880-890. <https://doi.org/10.1108/IJBM-05-2018-0120>

Finansal Kararları Etkileyen Faktörler: Meslek Yüksekokul Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

- Baber, H. Deepa, V., Elrehail, H., Poulin, M., & Mir, F.A. (2023). Self-directed learning motivational drivers of working professionals: confirmatory factor models. *Higher Education, Skills and Work-Based Learning*, 13(3), 625-642.
- Balleine, B. W. (2007). The neural basis of choice and decision-making. *Journal of Neuroscience*, 27(31), 8159-8160. <http://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.1939-07.2007>
- Barberis, N. (2018). Richard Thaler and the rise of behavioral economics. *The Scandinavian Journal of Economics*, 120(3), 661-684. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3111475>
- Barış, S. (2016). Finansal okuryazarlık ve bütçeleme davranışı: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *TESAM Akademi Dergisi*, 3(2), 13-38.
- Bhushan P., & Medury Y. (2014). An empirical analysis of inter linkages between financial attitudes, financial behavior and financial knowledge of salaried individuals. *Indian Journal of Commerce and Management Studies*, 5(3), 58-64.
- Brüggen, E. C., Hogreve, J., Holmlund, M., Kabadayi, S., & Lofgren, M. (2017). Financial well-being: a conceptualization and research agenda. *Journal of Business Research*, 79, 228-237. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.03.013>
- Calamato, M. P. (2010). *Learning financial literacy in the family (Master's thesis)* [Yüksek lisans tezi, San Jose State University].
- Coşkun, S. (2016). Üniversite öğrencilerinin finansal davranış ve tutumlarının belirlenmesi: finansal okuryazarlık algıları üzerine bir araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2257-2258.
- Charag, A.H., Fazili, A.I., & Bashir, I. (2020). Determinants of consumer's readiness to adopt Islamic banking in Kashmir. *Adoption of Islamic Banking*, 11(5), 1125-1154.
- Chen, H., & Volpe, R.P. (2002). Gender differences in personal financial literacy among college students. *Financial Services Review*, 11, 289-307.
- Çam, A.V., & Barut, A. (2015). Finansal okuryazarlık düzeyi ve davranışları: Gümüşhane üniversitesi önlisans öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Global Journal of Economics and Business Studies*. 4(7), 63-72.
- Çavuş, M. F., & Biçer, M. (2016). Finans yöneticilerinin karar verme davranışları üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 45-63.
- Çelikten, L. (2024). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin finansal tutum ve davranışları ile duygusal zekâları arasındaki ilişki: finansal okuryazarlığın duygusal yönü. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 190-213.
- Dayı, F., & Esmer, Y. (2021). Akademisyenlerin finansal tutum ve davranışlarının incelenmesine yönelik bir araştırma. *Journal of Yasar University*, 16(61), 1-19.
- DeBondt, W., Forbes, W., Hamalainen, P., & Muradoglu, Y.G. (2010). What can behavioural finance teach us about finance? *Qualitative Research in Financial Markets*, 2(1), 29-36.
- De Bassa Scheresberg, C. (2013). Financial literacy and financial behavior among young adults: evidence and implications. *Numeracy*, 6(2), 1-21. <http://dx.doi.org/10.5038/1936-4660.6.2.5>
- Devi, A. (2016). Financial literacy among women: A sample study in the Kamrup district of Assam. *EPRA International Journal of Economic and Business Review*, 4(2), 144-147.
- Dowling, N., Tim, C., & Hoiles, L. (2009). Financial management practices and money attitudes as determinants of financial problems and dissatisfaction in young male australian workers. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 20(2), 5-13.

- Durmuş, B., Yurtkoru, E. S., & Çinko, M. (2018). *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi*. İstanbul: Beta.
- Ergün, B., Şahin, A., & Ergin, E. (2014). Finansal okuryazarlık: işletme bölümü öğrencileri üzerine bir çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(34), 847-864.
- Evensky, A. I. F. (2018). How nobel laureate Richard Thaler's work impacts financial planning. *Journal of Financial Planning*, 31(1), 40-41.
- Furnham, A., & Kirkcaldy, B. D. (2000). Economic socialisation: German parents' perception and implementation of allowances to educate children. *European Psychologist*, 5(3), 202-215. <https://doi.org/10.1027/1016-9040.5.3.202>
- García Mata, O. (2021). The effect of financial literacy and gender on retirement planning among young adults. *International Journal of Bank Marketing*, 39(7), 1068-1090. <https://doi.org/10.1108/IJBM-10-2020-0518>
- Gök, B., & Coşkun, A. (2020). Z kuşağının finansal okuryazarlık eğilimlerinin incelenmesine ilişkin bir araştırma. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 6(1), 356-366.
- Gutter, M., & Copur, Z. (2011). Financial behaviors and financial well-being of college students: evidence from a national survey. *Journal of Family and Economic Issues*, 32(4), 699-714. <https://doi.org/10.1007/s10834-011-9255-2>
- Güngör-Karyağdı, N. (2018). Finansal okuryazarlık ve farkındalığının belirlenmesine yönelik bitlis eren üniversitesi sbmyo öğrencileri üzerine bir uygulama. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 110-126.
- Gürbüz, S. (2019). *AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi*. Ankara: Seçkin.
- Greninger, S. A., Hampton, V. L., Kitt, K. A., & Achacoso, J. A. (1996). Ratios and benchmarks for measuring the financial well-being of families and individuals. *Financial Services Review*, 5(1), 57-70. [https://doi.org/10.1016/S1057-0810\(96\)90027-X](https://doi.org/10.1016/S1057-0810(96)90027-X)
- Haque, A., & Zulfigar, M. (2016). Women's economic empowerment through financial literacy, financial attitude and financial wellbeing. *International Journal of Business and Social Science*, 7(3), 78-88.
- Hayes, A. F. (2018). Partial, conditional, and moderated mediation: quantification, inference, and interpretation. *Communication Monographs*, 85(1), 4-40.
- Herbert, S. (2000). Bounded rationality and social science. *Mind and Society*, 1(1), 25-39.
- Hoy, W.K., & Tarter, C.J. (2010). Swift and smart decision making: heuristics that work. *International Journal of Education Management*, 24(1), 351-358.
- Hung, A., Parker, A. M., & Yoong, J. (2009, 08 Şubat). *Defining and measuring financial literacy*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1498674
- Khurshid, M., Zahid, R. M. A., & Nisa, M. U. (2024). Factors affecting financial decisions of university students: evidence from Pakistan. *Managerial Finance*, 50(2), 297-312.
- Kaya, M., & Güneş, H. (2019). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlıkdüzeyleri analizi: bankacılık ve finans bölümü öğrencileri üzerine bir uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(28), 295-305.
- Kavas, Y.B., & Kesibir, M. (2023). Finansal kararlar üzerinde finansal okuryazarlık, finansal risk ve zaman algısı etkisinin belirlenmesi hakkında literatür incelemesi. M. F. Yürük ve M. F. Buğan (Edt.), *Finansal Piyasaların Evrimi-III* (ss. 107-126). Özgür Yayınları.

Finansal Kararları Etkileyen Faktörler: Meslek Yüksekokul Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

- Kılıç, Y., Ata, H.A. ve Seyrek, İ. H. (2015). Finansal okuryazarlık: üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 66, 129-150.
- Kim, K. (2003). Money attitudes and personal finance of college students. *Journal of Consumption Culture*, 6(3), 33-50.
- Mammadov, M. (2023). *Finansal okuryazarlığın finansal davranışa etkisinde finansal tutumun aracılık rolünün incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Mitchell, T. R., & Mickel, A. (1999). The meaning of money: an individual difference perspective. *The Academy of Management Review*, 24(3), 568-578. <https://doi.org/10.2307/259143>
- Mudzingiri, C., Mwamba, J. W.M., & Keyse, J. N. (2018). Financial behaviour, confidence, risk preferences and financial literacy. *Cogent Economics and Finance*, 6, 1-25.
- Muñoz-Murillo, M., Álvarez-Franco, P. B., & Restrepo-Tobón, D. A. (2020). The role of cognitive abilities on financial literacy: New experimental evidence. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 84, <https://doi.org/10.1016/j.socec.2019.101482>
- Na-Nan, K., Roopleam, T., & Wongsuwan, N. (2019). Validation of a digital intelligence quotient questionnaire for employee of small and medium-sized Thai enterprises using exploratory and confirmatory factor analysis. *Kybernetes*, 49(5), 1465-1483.
- Nga, J.,K.H., & Yien, L.K. (2013). The influence of personality trait and demographics on financial decision making among Generation Y. *Young Consumers*, 14(3), 230-243.
- Nidar, S. R., & Bestari, S. (2012). Personal financial literacy among university students (case study at Padjadjaran university students, Bandung, Indonesia). *World Journal of Social Sciences*, 2(4), 162-171.
- Noor, U., Rabbani, S., & Dastgeer, G. (2023). Impact of job insecurity during COVID-19 on green entrepreneurial intention of Pakistani entrepreneurs: a moderated mediation model. *Kybernetes*, 52(11), 5687-5705. <https://doi.org/10.1108/K-11-2021-1097>
- Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD). (2013). *PISA 2012 assessment and analytical framework: mathematics, reading, science, problem solving and financial literacy*. Paris: OECD Publishing.
- Oseifuah, E., Gyekye, A., & Formadi, P. (2018). Financial literacy among undergraduate students: empirical evidence from Ghana. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 22(6), 1-16.
- Önem, H.B. (2021). Para sevgisi ve finansal okuryazarlık ilişkisi: Isparta uygulamalı bilimler üniversitesi öğrencileri üzerine bir uygulama. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 44-56.
- Potrich, A. C. G., Vieira, K. M., & Silva, W. M. D. (2016). Development of financial literacy model for university students. *Management Research Review*, 39(3), 356-376. <https://doi.org/10.1108/MRR-06-2014-0143>
- Rahman, A. A., Asrarhighi, S., & Rahman, S.A. (2015). Consumers and Halal cosmetic products: knowledge, religiosity, attitude and intention. *Journal of Islamic Marketing*, 6(1), 148-163.
- Rai, K., Dua, S., & Yadav, M. (2019). Association of financial attitude, financial behaviour and financial knowledge towards financial literacy: a structural equation modelling approach. *FIIB Business Review*, 8(1), 51-60. <https://doi.org/10.1177/2319714519826651>

- Rauwerda, K., & De Graaf, F. J. (2021). Heuristics in financial decision-making: the selection of SME financing by advisers in an increasingly diverse market. *Management Decision*, 59(7), 1728-1749. <https://doi.org/10.1108/MD-09-2019-1269>
- Remund, D. L. (2010). Financial literacy explicated: the case for a clearer definition in an increasingly complex economy. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 276-295. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2010.01169.x>
- Sahi, S. K., & Dutta, V. K. (2015). Perceived attitudes towards sudden wealth: an exploratory study. *International Journal of Indian Culture and Business Management*, 11(2), 245-274. <https://doi.org/10.1504/IJICBM.2015.071309>
- Sahi, S. K. (2023). Understanding gender differences in money attitudes: biological and psychological gender perspective. *International Journal of Bank Marketing*, 41(3), 619-640. <https://doi.org/10.1108/IJBM-08-2022-0352>
- Sapra, S. G., & Zak, P. J. (2008, 12 Şubat). *Neurofinance: bridging psychology, neurology, and investor behavior, social science research network*. <http://doi.org/10.2139/ssrn.1323051>
- Sharma, P., & Roy, R. (2016). Looking beyond first-person effects (Fpes) in the Influence of scarcity appeals in advertising: a replication and extension of eisend (2008”). *Journal of Advertising*, 45(1), 78-84. <https://doi.org/10.1080/00913367.2015.1093438>
- Shockey, S. S. (2002). *Low-wealth adults financial literacy, money management behaviors, and associated factors, including critical thinking* [Doktora tezi, The Ohio State University].
- Soepding B.A., Munene J. C., & Dang, D.Y. (2021). Financial well-being of retirees community in Nigeria. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, <https://doi.org/10.1108/JEC-09-2020-0170>
- Sönmez, Y., & Kılıç, E. (2020). Finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma: kastamonu üniversitesi örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi*, 10(2), 479-497.
- SPK. (2016, Haziran 2024). *2015 yılı ikinci Türkiye finansal okuryazarlık araştırması*. <http://spk.gov.tr/duyurugoster.aspx?aid=20151005&subid=0&ct=f&submenuheader=nu>
ll
- Sun, S., Goh, T., Fam, K.S., & Xue, Y. (2012). The influence of religion on Islamic mobile phone banking services adoption. *Journal of Islamic Marketing*, 3(1), 81-98.
- Şahin, M., & Barış, S. (2017). Finansal okuryazarlık ve tasarruf davranışları: kamu çalışanları üzerine bir inceleme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 7(2), 77-103.
- Tang, T. L. P. (1995). The development of a short money ethic scale: attitudes toward money and pay satisfaction revisited. *Personality and Individual Differences*, 19(6), 809-816. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(95\)00133-6](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(95)00133-6)
- Tang, T. L. P., & Gilbert, P. R. (1995). Attitudes toward money as related to intrinsic and extrinsic job satisfaction, stress, and work-related attitudes. *Personality and Individual Differences*, 19(3), 327-332. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(95\)00057-D](https://doi.org/10.1016/0191-8869(95)00057-D)
- Tang, T. L. P., Tang, D. S. H., & Luna-Arocas, R. (2005). Money profiles: the love of money, attitudes, and needs. *Personnel Review*, 34(5), 603-618. <https://doi.org/10.1108/00483480510612549>

Finansal Kararları Etkileyen Faktörler: Meslek Yüksekokul Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

- Temizel, F., & Bayram, F. (2011). Finansal okuryazarlık: anadolu üniversitesi iktisadi idari bilimler fakültesi öğrencilerine yönelik bir araştırma. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 73-86.
- Uygurtürk, H., & Fındık, M. (2022). Finansal tutum ve davranışların demografik faktörlere göre değerlendirilmesi: muhasebe meslek mensupları üzerine bir araştırma. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(13), 90-104.
- Ünal, S., & Düger, Y.S. (2011). Akademik personelin finansal gönenç hâli ile finansal davranış eğilimi arasındaki ilişkiye yönelik ampirik bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 213-226.
- Yıldırım-Özdemir, A. (2022). *Bilişsel ve duygusal eğilimlerin finansal karar verme süreçlerine etkisinin davranışsal finans açısından değerlendirilmesi: sağlık profesyonelleri üzerine bir uygulama* [Doktora tezi, Balıkesir Üniversitesi].
- Yılmaz, G., & Sevim, F. (2021). Sağlık yönetimi öğrencilerinin finansal davranış ve finansal tutum düzeylerinin belirlenmesi: KTÜ örneği. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 145-152.
- Yücel, S., & Çiftçi, N. (2018). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 143-161.
- Yüksel, A.E.B. (2015). Elektronik para, sanal para, bitcoin ve linden dolarına hukuki bir bakış. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 73(2), 173-220.
- Wang, C. L., & Ahmed, P. K. (2004). The development and validation of the organisational innovativeness construct using confirmatory factor analysis. *European Journal of Innovation Management*, 7(4), 303-313.
- Warsame, M.H., & Ileri, E.M. (2016). Does the theory of planned behaviour (TPB) matter in Sukuk investment decisions? *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 12, 93-100.
- Witt, U. (2004). Consumers financial decisions and the psychology of values. *Journal of Financial Service Professionals*, 58(6), 68-78.
- Wong, J. (2010). An analysis of money attitudes: their relationships and effects on personal needs, social identity and emotions. *Journal of Leadership, Accountability and Ethics*, 8(1), 57-64.

Tolga ERGÜN

Sayın Katılımcı,

Ekte size sunmuş olduğum anket formu, meslek yüksekokul öğrencilerinin finansal kararlarında etkili olan faktörleri tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Anket çalışması toplam 27 sorudan oluşmaktadır. Anketi doldururken vereceğiniz doğru ve samimi cevaplar kümülatif olarak değerlendirileceğinden kişisel bilgileriniz kesinlikle çalışmanın herhangi bir yerinde yer almayacak ve herhangi bir kişi veya kuruluş ile paylaşılmayacaktır.

Ankete katılımınız için şimdiden teşekkür ederim.

1. Cinsiyetiniz nedir?

Kadın [ ] Erkek [ ]

2. Yaşınız? (Lütfen belirtiniz.).....

3. Bölümünüz

Bankacılık ve Sigortacılık [ ]
Muhasebe ve Vergi [ ]
Maliye [ ]
İşletme Yönetimi [ ]
Halkla İlişkiler ve Tanıtım [ ]

4. Sınıfınız

Birinci Sınıf [ ]
İkinci Sınıf [ ]

5. Kişisel Bütçenizi hazırlıyor musunuz?

Evet [ ] Hayır [ ]

6. Tasarruf yapıyor musunuz?

Evet [ ] Hayır [ ]

7. Finansal planlama yapıyor musunuz?

Evet [ ] Hayır [ ]

Finansal Kararları Etkileyen Faktörler: Meslek Yüksekokul Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

Aşağıdaki ifadeler ile ilgili düşüncelerinize <u>En Uygun</u> olan kutuyu işaretleyiniz.					
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Para Etiği					
1-Bütçemi çok iyi ayarlarım ve kullanırım.	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
2-Paraya çok değer veririm.	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
3-Para güç, onur ve saygı demektir.	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
Finansal Tutum					
4-Para lüks satın alımlara yardımcı olur.	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
5-Para değerli ve önemlidir.	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
6-Para hayatımdaki önemli bir faktördür.	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
7-Harcanan para, boşa harcanan paradır.	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
8-Para işe yaramaz bir unsurdur.	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
9-Para başarının ve güvenin bir sembolüdür.	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
10-Para her şeyi satın alabilir.	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
11-Para hayatımdaki en önemli araçtır.	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
Finansal Okuryazarlık					
12-Yan taraftaki ifadelerden hangisi en likittir?	A. Vadesiz mevduat hesabındaki para B. Vadeli/Tasarruf hesabındaki para C. Araba D. Bilgisayar E. Fikrim yok				
13-Yan taraftaki ifadelere göre Likidite riski hangi yatırım türünde en yüksektir?	A. Emlak/gayrimenkul sektörü B. Yatırım fonu C. Tasarruf hesabı D. Hisse senedi E. Fikrim yok Lütfen arka sayfaya geçiniz →				

Tolga ERGÜN

<p>14-Uzun vadeli kredi alındığında, aylık ödeme;..... ve ..... (Yan taraftaki bilgileri sırasıyla yerleştiriniz.)</p>	<p>A. Düşük ve faiz ödemesi yüksektir. B. Yüksek ve faiz ödemesi yüksektir. C. Düşük ve faiz ödemesi düşüktür. D. Yüksek ve faiz ödemesi düşüktür. E. Fikrim yok</p>				
<p>15-Yan taraftaki yatırım türlerinden hangisinde fiyat değişkenliği daha fazladır?</p>	<p>A. Vadeli Mevduat hesabı B. Tahvil C. Hisse senedi D. Vadesiz Mevduat hesabı E. Fikrim yok</p>				
<p>16-Yan taraftakilerden hangisi genel olarak harcamayla ilgili değildir.</p>	<p>A. Kredi kartı B. Mevduat hesabı C. Nakit D. Banka kartı E. Fikrim yok</p>				
<p>17-Faiz oranları artarsa Tahvil fiyatı ne olur?</p>	<p>A. Artar B. Azalır C. Değişmez D. Bilmiyorum E. Hiçbiri</p>				
<p>Finansal Karar</p>	<p>Kesimlikle Katılmıyorum</p>	<p>Katılmıyorum</p>	<p>Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum</p>	<p>Katılıyorum</p>	<p>Kesimlikle Katılıyorum</p>
<p>18-Para harcamayı, uzun süreli birikim yapmaktan daha tatmin edici bulurum.</p>	<p>[ ]</p>	<p>[ ]</p>	<p>[ ]</p>	<p>[ ]</p>	<p>[ ]</p>
<p>19-Banka kartınızı veya kredi kartınızı nasıl kullanıyorsunuz?</p>	<p>A. ATM'den nakit çekerek B. Banka kartım yok C. Kredi kartım yok D. Temassız ödeme yaparak E. Fikrim yok</p>				
<p>20-Bir araba satın almak isterseniz ödemeyi nasıl yaparsınız?</p>	<p>A. Kredi çekerek B. Birikimlerimle/tasarruflarımla C. Kredi kartı ile D. Başkalarından borç alarak E. Fikrim yok</p>				

Atıf/Citation:

Terzi, S., (2024). Finansal Tablo Karşılaştırılabilirliği ile Finansal Başarısızlık İlişkisinin İncelenmesi Borsa İstanbul Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 25(2): 40-51.
<https://doi.org/10.24889/ifede.1467119>.

FİNANSAL TABLO KARŞILAŞTIRILABİLİRLİĞİ İLE FİNANSAL BAŞARISIZLIK İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ: BORSA İSTANBUL ÖRNEĞİ

Serkan TERZİ*

ÖZ

Çalışmanın amacı, finansal tablo karşılaştırılabilirliği ile finansal başarısızlık arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bunun için 2014-2022 yılları arasında Borsa İstanbul'da işlem gören 105 şirkete ait finansal veriler temin edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen şirketlerin verileri, Kamuyu Aydınlatma Platformu ile Thomson Refinitiv Datastream programı kullanılarak temin edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen değişkenler için birim kök ve çoklu bağlantı testleri yapılmıştır. Araştırma sorununu test etmek amacıyla panel logit regresyon modelleri oluşturulmuştur. Elde edilen bulgulara göre sadece bir modelde finansal tablo karşılaştırılabilirliği ile finansal başarısızlık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Diğer üç modelde ise anlamlı ilişki tespit edilememiştir. Diğer taraftan finansal başarısızlık ile vergi öncesi aktif kârlılık oranı, net çalışma sermayesinin toplam varlığa oranı değişkenleri arasında negatif yönlü anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca finansal başarısızlık ile aktif kârlılık oranı, net çalışma sermayesinin toplam varlığa oranı değişkenleri arasında anlamlı ve negatif yönlü korelasyon tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Finansal Tablo, Karşılaştırılabilirlik, Finansal Başarısızlık, Borsa İstanbul.*
Jel Sınıflandırması: *M41, M49.*

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL STATEMENT COMPARABILITY WITH FINANCIAL DISTRESS: EVIDENCE FROM BORSA ISTANBUL

ABSTRACT

The aim of the study is to examine the relationship between financial statement comparability and financial distress. For this purpose, financial data of 105 companies traded on Borsa Istanbul between 2014-2022 were obtained. The data of the companies included in the study were obtained using the Public Disclosure Platform and Thomson Refinitiv Datastream program. Unit root and multicollinearity tests were performed for the variables included in the study. Panel logit regression models were generated to test the research problem. According to the findings, a significant and positive relationship was detected between the financial statement comparability and financial distress in only one model. No significant relationship was detected in the other three models. In addition, a significant and negative relationship was detected between financial distress and the variables of pre-tax asset profitability ratio and net working capital to total assets ratio. In addition, a significant and negative correlation was detected between financial distress and the variables of pre-tax asset profitability and net working capital to total assets ratio.

Keywords: *Financial Statement, Comparability, Financial Distress, Borsa İstanbul.*
Jel Classification: *M41, M49.*

1. GİRİŞ

Finansal tablo karşılaştırılabilirliği, finansal tabloların istenen bir özelliği olarak standart belirleyicilerin, düzenleyicilerin ve uygulayıcıların artan ilgisini çekmektedir (Neel ve Safdar, 2023, s.1). Bu ilgiye bağlı olarak Dünya’da çok sayıda ülkede uygulanmakta olan Uluslararası Muhasebe Standartlarını yayımlayan Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) ile Amerika’da muhasebe uygulamalarını düzenleyen muhasebe standartları kurulu olan FASB tarafından yayınlanan standartlarda finansal tabloların karşılaştırılabilirliği, finansal tabloların temel niteliksel özellikleri arasında sayılmıştır. IASB tarafından yayımlanan muhasebe standartlarının amacı, şirketlerin finansal durum ve performansı ile nakit akışlarının gerçeğe uygun sunumu, karşılaştırılabilir ve anlaşılabilir olmasını sağlamaktır (Akgün, 2013, s.11). IASB tarafından yayımlanan “Kavramsal Çerçeve” de karşılaştırılabilirlik, finansal tablolar ve bunların ayrılmaz bir parçası olan dipnotlarında yer verilen finansal bilgilerin kullanılabilirliğini artıran temel bir özellik olarak ifade edilmektedir. Ayrıca bu çerçevede karşılaştırılabilirliğin en az iki kalem arasındaki benzerlikler ile farklılıkların ortaya konulabilmesi ve anlaşılabilmesi için önemli bir özellik olduğu vurgulanmaktadır.

Finansal tablo karşılaştırılabilirliği, bilgi ortamının kalitesini ve şeffaflığını artırarak yatırımcıların, analistlerin, denetçilerin ve kurumsal yatırımcıların yönetim davranışlarını daha yakından izlemelerine olanak sağlamaktadır (De Franco vd., 2011, s.895). Finansal tablo karşılaştırılabilirliğinin artmasına bağlı olarak finansal tablolarda sunulan bilginin kalitesi ve kullanılabilirliği de artmaktadır. Bu durum da şirketlerin finansal açıdan riskini azaltmaktadır. Nitekim Islam vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada finansal tablo karşılaştırılabilirliğinin artmasının finansal başarısızlığı azalttığı tespit edilmiştir.

Literatürde finansal başarısızlık ile iflas kavramı arasında farklılık bulunmaktadır. Finansal başarısızlık, finansal yükümlülüklerin zamanında yerine getirilememesi veya şirketin nakit akışlarının finansal yükümlülükleri karşılayamaması olarak ifade edilmektedir (Terzi ve Kıymetli Şen, 2021, s.528). Ancak iflas kavramı ise yasal bir süreç olup, şirketin yükümlülüklerini karşılayabilme imkanının kalmamasıdır (Terzi, 2011, s.1).

Bir şirketin finansal açıdan başarısızlık olması, yatırımcı, yönetici, ortak gibi birçok paydaş açısından önemlidir. Çünkü finansal açıdan başarısızlığın bir maliyeti bulunmaktadır. Bu maliyetler, doğrudan ve dolaylı olabilmektedir (Çoşkun ve Sayılğan, 2008, s.46). Bu nedenle de finansal başarısızlık tahmini önem kazanmaktadır.

Çalışmada finansal tablonun karşılaştırılabilirliği ile finansal başarısızlık arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışmanın yapılmasında birkaç neden ön plana çıkmıştır. Bunlardan ilki, finansal tablo karşılaştırılabilirliği ile finansal başarısızlık arasındaki ilişkiyi literatürde inceleyen çok sayıda çalışma olmaması yanında, Türkiye’de bu ilişkiyi inceleyen hiçbir çalışmanın olmamasıdır. Diğer bir neden ise finansal başarısızlık ölçümünde sıklıkla kullanılan Altman (1968) ve Zmijewski (1984) tarafından geliştirilen ölçütler, modele dahil edilerek iki ölçüt açısından da değerlendirme yapılmasıdır. Bu çalışma, beş bölümden oluşturulmuştur. Çalışmanın giriş bölümünde, karşılaştırılabilirlik ve finansal başarısızlık kavramları kısaca açıklanmıştır. Literatür araştırması ve hipotez geliştirme bölümünde, karşılaştırılabilirlik ve finansal başarısızlık arasındaki ilişki, araştırma konusu hakkında yapılan çalışmalar ve bu çalışmalarda bulgulara yer verilerek, araştırma hipotezi oluşturulmuştur. Araştırma tasarımı bölümünde, çalışmada kullanılan veri seti, bağımlı değişkenlerin ölçümü ve ampirik model hakkında açıklamalar

Finansal Tablo Karşılaştırılabilirliği ile Finansal Başarısızlık İlişkisinin İncelenmesi: Borsa İstanbul Örneği

yapılmıştır. Analiz ve bulgular bölümünde, yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular açıklanmış ve literatür ile tartışması yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise, çalışmanın amacı ve kısıtları ile değerlendirmeler yer almaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

Literatürde finansal tablo karşılaştırılabilirliği ile finansal başarısızlık arasındaki ilişkinin ölçümüne yönelik az sayıda çalışma bulunmaktadır. Islam vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada finansal tablo karşılaştırılabilirliğinin finansal başarısızlığa etkisi incelenmiştir. Bu çalışmada finansal tablo karşılaştırılabilirliğinin finansal başarısız riskine etkisi anlamlı ve negatif yönlü bulunmasına rağmen, finansal tablo karşılaştırılabilirliği ile finansal başarısızlık arasında nedensel bir ilişki olduğu ifade edilmemiştir.

Finansal tablo karşılaştırılabilirliği ile finansal başarısızlık arasındaki ilişki, şirket yönetimi, hissedarlar gibi birçok paydaş açısından önemli olmaktadır. Çünkü finansal açıdan başarısızlık, şirketin tüm paydaşları açısından bir maliyeti beraberinde getirmektedir (Islam vd., 2023; Zhang ve Wang, 2023). Purnanandam (2008, s.707) yaptığı çalışmada finansal açıdan başarısız olan şirketlerin imzalamış oldukları borç sözleşmelerini ihlal etme ve faaliyetlerinde esnek hareket edememe olasılıklarının yükseldiği, önemli müşteri, tedarikçi ve kilit personel kayıplarına neden olduğu ifade edilmektedir. Benzer şekilde Ağırman (2018, s.408) tarafından yapılan çalışmada da finansal açıdan başarısız şirketlerin alacaklılarına karşı sözleşmeden doğan şartları yerine getirmede başarısız olacakları ifade edilmektedir. Terzi ve Kıymetli Şen (2021, s.528) ise yaptığı çalışmada finansal açıdan başarısızlığın en önemli nedenleri arasında şirketlerin yönetimindeki yetersizliklerin olduğunu ifade etmektedir.

Finansal başarısızlığın tespitine yönelik, şirketlerin finansal tablo kalemleri ve finansal oranların kullanımına yönelik olarak literatürde çeşitli çalışmalar yer almaktadır (Beaver, 1966; Altman, 1968; Ohlson, 1980; Zmijewski, 1984). Türkiye’de de finansal başarısızlık ile ilgili yapılan çalışmalarda finansal oran ve finansal tablo kalemlerinin kullanıldığı çalışmalar bulunmaktadır (Terzi, 2011, Ağırman, 2018; Yıldız ve Gürkan, 2022). Finansal başarısızlığın tahmininde finansal tablo kalemleri ve finansal oranlar kullanıldığı için Islam vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada, finansal oranların kullanılması yerine finansal tablo karşılaştırılabilirlik ölçümlerinin kullanılması önerilmiştir.

Literatürde yapılan çalışmalarda (Jaggi ve Lee, 2002; Charitou vd., 2011; Sohn, 2016; Lee vd., 2017) finansal başarısızlık riski nedeniyle, şirket yöneticilerini kazanç yönetimi uygulamalarına başvurmaya, finansal raporlamaları manipüle etmeye yöneldiği ifade edilmektedir. Jaggi ve Lee (2002) yaptığı çalışmada finansal başarısızlık ile gelire dayalı tahakkuklar arasında bir ilişki tespit etmişlerdir. Charitou vd. (2011) yaptığı çalışmada kazanç yönetimi ile şirketlerin finansal başarısı arasında ilişki olduğunu, finansal açıdan başarısız şirketlerin iyi haberler için yüksek düzeyde kazanç zamanlamasına sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Sohn (2016) yaptığı çalışmada muhasebe karşılaştırılabilirliği arttıkça kazanç yönetiminin azaldığını tespit etmiştir. Lee vd. (2017) çalışmalarında finansal açıdan başarısız şirketlerde şirket getirilerinin muhasebe kazançlarıyla daha az, işletme nakit akışlarıyla daha yakından ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Finansal başarısızlık riski olan şirketlerde şirketin yöneticileri üzerinde bir baskı oluşacak ve riskli kararlara yönelmelerine neden olabilecektir. Buna karşın finansal tablo karşılaştırılabilirlik özellikleri yüksek olan şirketlerde ise finansal raporlama kalitesinde de

iyileşme olacağından, bu tür şirketlerde yöneticilerin riskli kararlara yönelme olasılığı daha az olacaktır (Neel ve Safdar, 2023). Zhang ve Wang (2023) tarafından yapılan çalışmada, finansal tablo karşılaştırılabilirliğinin finansal tablo kullanıcıları için çok önemli olduğu, bilgi edinme ve işleme maliyetlerini düşürme ve finansal raporlama kalitesini artırmadaki rolü nedeniyle sermaye piyasaları üzerinde olumlu etkileri olduğu ifade edilmektedir.

Klein (2018) tarafından yapılan çalışmada finansal tablo karşılaştırılabilirliği ile şirket büyüklüğü, kazanç yönetimi, getiri oynaklığı gibi risk faktörleri arasında ilişki olduğu ifade edilmiştir. Farshadfar vd. (2023) yaptığı çalışmada finansal tablonun karşılaştırılabilirliğinin kazançların karar vermede kullanılışlığını arttırdığı tespit edilmiştir.

De Franco vd. (2011) tarafından yapılan çalışmada finansal tablonun karşılaştırılabilirliğinin analistlerin tahmin doğruluğunu arttırdığını, Kim vd. (2013) tarafından yapılan çalışmada ise karşılaştırılabilirliğin şirketlerin kredi risklerini azalttığı tespit edilmiştir. Bu bulguların yanında Kim vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada şirketlerde daha yüksek karşılaştırılabilirlik düzeyinin hem daha düşük maliyetli hem de daha fazla yatırıma neden olduğunu tespit etmişlerdir. Majeed ve Yan (2021) tarafından yapılan çalışmada, finansal tablo karşılaştırılabilirliğinin kredi riskini azaltıp azaltmadığı ve borç maliyetini düşürüp düşürmediği incelenmiştir. Çalışmada daha fazla karşılaştırılabilirliğin borç verenlerin kredi kararlarını iyileştirdiği ve aynı zamanda finansman maliyetini azaltarak borçlulara fayda sağladığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, finansal açıdan başarısız şirketlerin en önemli sorunu olan, borçların zamanında ödenememesi, maliyetler ve kredi bulma sorunu ile finansal tablo karşılaştırılabilirliği arasında negatif yönlü bir ilişki olabileceğini göstermektedir.

Islam vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada, finansal tablo karşılaştırılabilirliğinin finansal başarısızlığa etkisi olduğu ve aralarında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada finansal tablonun karşılaştırılabilirliği De Franco vd. (2011) tarafından geliştirilen ölçüm yöntemi hesaplanmıştır. Finansal başarısızlık ise Altman Z skor, finansal kaldıraç oranı, faiz karşılama oranı gibi göstergeler kullanılarak ölçülmüştür.

Yukarıda yapılan açıklamalara bağlı olarak, finansal tablo karşılaştırılabilirliğinin artmasının finansal açıdan başarısızlık riskini azaltmaya yardımcı olabileceği değerlendirilmektedir. Bu nedenle de aşağıdaki araştırma hipotezi oluşturulmuştur.

H1. Finansal tablo karşılaştırılabilirliği ile finansal başarısızlık arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır.

3. YÖNTEM VE VERİ

3.1. Verilerin Temini ve Seçimi

Çalışmaya 2004-2022 yılları arasında Borsa İstanbul'da kesintisiz işlem gören şirketler dahil edilmiş ancak, finansal tablo karşılaştırılabilirliğinin De Franco vd. (2011) modeline göre ölçüm yönteminin bir gereği olarak, 2014-2022 yıllarında işlem gören şirketlerin verileri üzerinden analiz yapılmıştır. Çalışmaya dahil edilen şirketlerin verileri, Kamuyu Aydınlatma Platformu ile Thomson Refinitiv Datastream programı kullanılarak temin edilmiştir.

Çalışmada finansal kuruluşlar, verilerine ulaşılamayanlar ve 2004-2022 yılları arasında Borsa İstanbul'da kesintisiz işlem görmeyen şirketler analizden çıkartılmıştır. Nihai olarak çalışmaya 105 şirketin finansal verileri ile devam edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen şirketlere ilişkin temel bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

**Finansal Tablo Karşılaştırılabilirliği ile Finansal Başarısızlık İlişkisinin İncelenmesi: Borsa İstanbul
Örneği**

Tablo 1: Seçilen Şirketlere İlişkin Bilgiler

Sektörler	Sayı
Ana metal sanayi	10
Bilişim	7
Gıda, içecek ve tütün	18
Kağıt ve kağıt ürünleri basım	7
Kimya ilaç petrol lastik ve plastik ürünler	16
Metal eşya makine elektrikli cihazlar ve ulaşım araçları	18
Taş ve toprağa dayalı	16
Tekstil, giyim eşyası ve deri	13

3.2. Değişkenlerin Ölçümü

3.2.1. Finansal Tablo Karşılaştırılabilirliğinin Ölçümü

Finansal tablo karşılaştırılabilirliğinin ölçümünde De Franco vd. (2011) tarafından geliştirilen ölçütler kullanılmıştır. De Franco vd. (2011) tarafından kullanılan bu ölçütlerden karşılaştırılabilir şirketlerin ortanca değeri (CompMED) ile en yüksek karşılaştırılabilirlik değere sahip 4 şirketin ortalama değeri (Comp4) bu çalışmada da kullanılmıştır. Karşılaştırılabilirlik ölçütü, üç aşamada hesaplanmıştır. İlk aşamada, (1) nolu denklem oluşturularak, (i) şirket ait (t) zamanındaki α ve β değerleri hesaplanmıştır.

$$\text{Earnings}_{it} = \alpha_i + \beta_i \text{Return}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

(1) no.lu denklemde kazançlar (Earnings) değeri, (i) şirketinin (t) dönemde olağandışı kalemler öncesi net kar/zararın dönem başındaki özkaynağın piyasa değerine bölünmesi ile bulunan değeri, getiri (Return) değeri ise (i) şirketinin (t) dönemde pay senedi getirisini ifade etmektedir.

İkinci aşamada (2) ve (3) nolu denklemler yardımıyla (i) firması ile aynı sektördeki (j) firmasının muhasebe sistemi, (j) firmasının kazançları ve getirileri 1. aşamada hesaplanan α ve β değerleri kullanılarak tahmin edilmektedir. Daha sonra (i) ve (j) şirketlerinin tahmin edilen kazançları, (i) şirketinin ekonomik olayları ile muhasebe fonksiyonlarını kullanarak hesaplanmaktadır.

$$E(\text{Earnings})_{i,i,t} = \alpha_i + \beta_i \text{Return}_{i,t} \quad (2)$$

$$E(\text{Earnings})_{i,j,t} = \alpha_j + \beta_j \text{Return}_{j,t} \quad (3)$$

(2) ve (3) no.lu denklemlerdeki $E(\text{Earnings})_{i,i,t}$, (i) şirketinin muhasebe fonksiyonu ve (i) şirketinin (t) dönemindeki getirisi göz önüne alınarak hesaplanan (i) şirketinin tahmini kazancı iken, $E(\text{Earnings})_{i,j,t}$ ise (j) şirketinin muhasebe fonksiyonu ve (i) şirketinin (t) dönemindeki getirisi dikkate alınarak hesaplanan (j) şirketinin tahmin edilen kazancıdır.

Son aşamada karşılaştırılabilirlik ölçütünün değeri hesaplanmaktadır. (4) nolu denklem yardımıyla (i) ve (j) şirketleri arasındaki ikili karşılaştırılabilirlik, $\text{CompACCT}_{i,j,t}$, (i) şirketi ve (j) şirketinin muhasebe fonksiyonları kullanılarak tahmin edilen kazançlar arasındaki ortalama mutlak farkın negatif değeri olarak hesaplanmaktadır.

$$\text{CompACCT}_{ijt} = -\frac{1}{9} \sum_{t-8}^t [E(\text{Earnings}_{iit} - E(\text{Earnings}_{ijt}))] \quad (4)$$

CompACCT değeri, negatif bir değer olarak hesaplanmaktadır. Bu değerın sıfıra yaklaşması, finansal tablo karşılaştırılabilirliğinin artması anlamına gelmektedir.

3.2.2. Finansal Başarısızlığın Ölçümü

Literatürde finansal başarısızlığın ölçümünde çeşitli oranlar veya modeller kullanılmaktadır. Bu çalışmada, önceki çalışmalarda finansal başarısızlığın ölçümünde kullanılmış olan Altman (1968) tarafından geliştirilen Z skor ölçütü (Distress1) (Terzi, 2011; Terzi vd., 2012; Terzi ve Kıymetli Şen, 2021; İslam vd., 2023) ile Zmijewski (1984) tarafından geliştirilen ölçüt (Distress2) (Beams ve Yan, 2015; Sanoran, 2018) kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan Distress1 değeri, 1,81'den küçük olması halinde ilgili gözlem finansal açıdan başarısız olarak sınıflandırılmıştır (Terzi, 2011; Terzi vd., 2012; Yıldız ve Gürkan, 2022; İslam vd., 2023). Finansal başarısızlığın ölçümünde kullanılan Distress2 değeri ise 0'dan büyük olması halinde ilgili gözlemler finansal açıdan başarısız olarak değerlendirilmiştir (Hantono, 2019).

3.3. Ampirik Model

Araştırma hipotezini test etmek amacıyla panel logit regresyon modeli kullanılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak kullanılan Distress1 ve Distress2 değişkenlerin ikili değişken olması (1: finansal açıdan başarısız, 0: finansal açıdan başarılı) ve çalışmada kullanılan verilerin birim ve zaman boyutlarının olması nedeniyle panel logit regresyon yöntemi seçilmiştir. Bu amaçla birim etkinin olup olmadığının tespiti amacıyla LR testi (chi2_c) kullanılmış ve analiz sonucunda (5) ve (6) nolu modellerde birime etkinin varlığı ($p < 0,01$) tespit edilirken, (7) ve (8) no.lu modellerde birim etki bulunmamıştır ($p > 0,05$). Bu nedenle (5) ve (6) no.lu modeller için sabit ve tesadüfi etkiler logit modellerden hangisinin uygun olacağına ilişkin Hausman testi yapılmış ve yapılan analiz neticesinde tesadüfi etkiler tahmincisinin etkin olduğuna karar verilmiştir. (7) ve (8) nolu modeller için klasik logit model kullanılmıştır.

Finansal tablo karşılaştırılabilirliği ile finansal başarısızlık arasındaki ilişkinin olup olmadığını araştırmak için aşağıdaki modeller oluşturulmuştur.

$$\text{Distress1}_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \text{CompMED}_{i,t} + \beta_2 \text{BIG4}_{i,t} + \beta_3 \text{ROA}_{i,t} + \beta_4 \text{QUICK}_{i,t} + \beta_5 \text{CFSALE}_{i,t} + \beta_6 \text{WCTA}_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (5)$$

$$\text{Distress1}_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \text{Comp4}_{i,t} + \beta_2 \text{BIG4}_{i,t} + \beta_3 \text{ROA}_{i,t} + \beta_4 \text{QUICK}_{i,t} + \beta_5 \text{CFSALE}_{i,t} + \beta_6 \text{WCTA}_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (6)$$

$$\text{Distress2}_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \text{CompMED}_{i,t} + \beta_2 \text{BIG4}_{i,t} + \beta_3 \text{ROA}_{i,t} + \beta_4 \text{QUICK}_{i,t} + \beta_5 \text{CFSALE}_{i,t} + \beta_6 \text{WCTA}_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (7)$$

$$\text{Distress2}_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 \text{Comp4}_{i,t} + \beta_2 \text{BIG4}_{i,t} + \beta_3 \text{ROA}_{i,t} + \beta_4 \text{QUICK}_{i,t} + \beta_5 \text{CFSALE}_{i,t} + \beta_6 \text{WCTA}_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (8)$$

Finansal Tablo Karşılaştırılabilirliği ile Finansal Başarısızlık İlişkisinin İncelenmesi: Borsa İstanbul Örneği

Modelde Islam vd. (2023) çalışması ile uyumlu olacak şekilde bağımlı değişken olarak finansal başarısızlık, bağımsız değişken olarak da finansal tablo karşılaştırılabilirliği kullanılmıştır. (5) ve (6) no.lu denklemlerde bağımlı değişken olarak Altman (1968) tarafından geliştirilen z skor ölçütü ($Distress1_{i,t}$) kullanılmıştır. (7) ve (8) no.lu denklemlerde bağımlı değişken olarak Zmijewski (1984) tarafından geliştirilen ölçüt ($Distress2_{i,t}$) kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak kullanılan $CompMED_{i,t}$ ile $Comp4_{i,t}$ değişkenleri arasında yüksek korelasyon olması nedeniyle aynı model içinde bu değişkenler kullanılmamıştır (Tablo 4).

Oluşturulan modele kontrol değişkenleri olarak; önceki çalışmalarda kullanılmış olan (Ağırman, 2018; Terzi ve Kıymetli Şen, 2021; Terzi vd., 2022; Islam vd., 2023) dört büyük denetçi tarafından denetlenmiş olup olmama (BIG4), vergi öncesi aktif karlılık oranı (ROA), likidite oranı (QUICK), işletme faaliyetlerinden nakit akışların hasıllata oranı (CFSALE), net işletme sermayesinin toplam varlığa oranı (WCTA) dahil edilmiştir.

4. AMPİRİK BULGULAR

4.1. Tanımlayıcı Özet Bilgiler

Tablo 2’de modelde yer verilen değişkenlere ilişkin temel istatistiksel bilgiler sunulmaktadır. Distress1 ve Distres2 değişkenleri 0 veya 1 değerini almakta olup, Distress1 değişkeninin ortalaması 0,274 iken Distress2 değişkeninin ortalaması 0,029’dur. CompMED değişkeni, -0,894 ile -0,027 arasında değer almakta olup, ortalaması -0,138’dir. Comp4 değişkeni, -0,72 ile -0,006 arasında değer almakta olup, ortalaması -0,82’dir.

Tablo 2: Tanımlayıcı Özet İstatistik Bilgiler

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Distress1	0,274	0,446	0	1
Distress2	0,029	0,167	0	1
CompMED	-0,138	0,107	-0,894	-0,027
Comp4	-0,082	0,088	-0,72	-0,006
BIG4	0,606	0,489	0	1
ROA	0,082	0,15	-0,888	1,027
QUICK	1,27	1,381	0,03	14,652
CFSALE	0,044	0,356	-5,513	3,564
WCTA	0,139	0,319	-3,405	0,78

Distress1: Altman (1968) ölçütü, Distress2: Zmijewski (1984) ölçütü, CompMED: Karşılaştırılabilir şirketlerin ortanca değeri, Comp4: En yüksek karşılaştırılabilirlik değere sahip 4 şirketin ortalama değeri, BIG4: Dört büyük denetim firması, ROA: Vergi öncesi aktif karlılık oranı, QUICK: Likidite oranı, CFSALE: İşletme faaliyetlerinden nakit akışların hasıllata oranı, WCTA: Net işletme sermayesinin toplam varlığa oranı

4.2. Verilerin Geçerliliği ve Güvenilirliği

Çalışmada kullanılan verilerin geçerliliği ve güvenilirliği için birim kök testi ve korelasyon analizi yapılmıştır. Analize dahil edilen değişkenlerin birim kök içermesi durumunda öngörülemez rastgele sistematik örüntülerin ortaya çıkması söz konusu olacağından oluşturulan modelin bulgularının güven düzeyi etkilenecektir. Bu nedenle Harris-Tzavalis birim kök testi ile değişkenlerin durağan olup olmadıkları tespit edilmiştir. Yapılan test sonuçlarına göre

Serkan TERZİ

CompMED ve Comp4 değişkenleri haricinde diğer değişkenlerin durağan olduğu ve birim kök içermediği tespit edilmiştir. Değişkenlerin birincil farkları alınarak değişkenler durağan hale getirilmiştir. Yapılan testlerin sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 3: Birim Kök Testi

Değişkenler	p-değeri	Durum
Distress1	0,000	Durağan***
Distress2	0,000	Durağan***
CompMED	0,000	Durağan***
Comp4	0,000	Durağan***
BIG4	0,000	Durağan***
ROA	0,000	Durağan***
QUICK	0,000	Durağan***
CFSALE	0,000	Durağan***
WCTA	0,000	Durağan***

Not: *** %1 önem düzeyinde anlamlı

Durağanlık sağlandıktan sonra değişkenler arasında çoklu bağlantı olup olmadığının tespiti amacıyla korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Değişkenler arasında çoklu bağlantı olmaması için korelasyon katsayısının %80'nin altında olması istenmektedir. (Afifa vd., 2023, s.757).

Tablo 4 ampirik modellerde kullanılan değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarını göstermektedir. Tablo 4'e göre CompMED ve Comp4 değişkenleri arasında yüksek korelasyon (%75,5) olması nedeniyle, bu değişkenler aynı modelde kullanılmamıştır. Distress1 değişkeni ile Comp4 arasında pozitif yönlü ile BIG4, ROA, QUICK, CFSALE, WCTA arasında negatif yönlü korelasyon tespit edilmiştir. Distress2 değişkeni ile ROA, QUICK, CFSALE, WCTA değişkenleri arasında negatif yönlü ve anlamlı korelasyon tespit edilmiştir.

Tablo 4: Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
(1)Distress1	1								
(2)Distress2	0,265***	1							
(3)CompMED	0,054	0,029	1						
(4)Comp4	0,070**	0,014	0,755***	1					
(5)BIG4	-0,088***	-0,018	0,010	0,042	1				
(6)ROA	-0,499***	-0,341***	-0,148***	-0,131***	0,021	1			
(7)QUICK	-0,283***	-0,127***	-0,007	0,011	-0,065**	0,43***	1		
(8)CFSALE	-0,162***	-0,207***	-0,006	0,016	0,077**	0,318***	0,214***	1	
(9)WCTA	-0,468***	-0,573***	-0,045	-0,010	0,004	0,579***	0,532***	0,227***	1

Not: *** %1 önem düzeyinde anlamlı, ** %5 önem düzeyinde anlamlı, * %10 önem düzeyinde anlamlı

Finansal Tablo Karşılaştırılabilirliği ile Finansal Başarısızlık İlişkisinin İncelenmesi: Borsa İstanbul Örneği

4.3. Model Bulguları

Tablo 5'te Altman (1968) tarafından geliştirilen finansal başarısızlık ölçütü ile De Franco vd. (2011) tarafından geliştirilen finansal tablo karşılaştırılabilirliğine ilişkin ölçütlerin ilişkisi yer almaktadır. Oluşturulan modellerin anlamlı olduğu ($p < 0,01$) tespit edilmiştir.

Tablo 5: Altman (1968) Z Skor Ölçütüne Göre Bulgular (Distress1)

Değişkenler	dy/dx	Odds Ratio	t-değeri	dy/dx	Odds Ratio	t-değeri
CompMED	10,469	35203,959	0,83			
Comp4				34,509	9,711	1,87*
BIG4	-1,268	0,281	-2,33**	-1,326	0,266	-2,41**
ROA	-30,112	0	-7,94***	-30,13	0	-7,91***
QUICK	0,569	1,767	1,46	0,574	1,775	1,49
CFSALE	-0,027	0,974	-0,04	0,036	1,037	0,05
WCTA	-12,077	0	-5,78***	-12,098	0	-5,81***
Sabit	0,564	1,758	1,05	0,599	1,82	1,11

Ki-kare 82,559*** 82,915***

Akaike crit. (AIC) 422,931 419,853

CompMED: Karşılaştırılabilir şirketlerin ortanca değeri, Comp4: En yüksek karşılaştırılabilirlik değere sahip 4 şirketin ortalama değeri, BIG4: Dört büyük denetim firması, ROA: Vergi öncesi aktif karlılık oranı, QUICK: Likidite oranı, CFSALE: İşletme faaliyetlerinden nakit akışlarının hasılatına oranı, WCTA: Net işletme sermayesinin toplam varlığa oranı

Not: *** %1 önem düzeyinde anlamlı, ** %5 önem düzeyinde anlamlı, * %10 önem düzeyinde anlamlı

Tablo 6'da ise Zmijewski (1984) tarafından geliştirilen finansal başarısızlık ölçütü ile De Franco vd. (2011) tarafından geliştirilen finansal tablo karşılaştırılabilirliğine ilişkin ölçütlerin ilişkisi yer almaktadır. Oluşturulan modellerin anlamlı olduğu ($p < 0,01$) tespit edilmiştir.

Tablo 6: Zmijewski (1984) Ölçütüne Göre Bulgular (Distress 2)

Değişkenler	dy/dx	Odds Ratio	t-değeri	dy/dx	Odds Ratio	t-değeri
CompMED	23,884	2,358	0,77			
Comp4				12,774	352806,9	0,39
BIG4	-0,631	0,532	-0,67	-0,66	0,517	-0,70
ROA	-17,449	0	-3,15***	-16,308	0	-3,16***
QUICK	1,124	3,078	1,86*	1,077	2,935	1,66*
CFSALE	0,981	2,666	1,98**	0,933	2,543	1,90*
WCTA	-14,16	0	-4,18***	-14,029	0	-4,18***
Sabit	-7,233	0,001	-5,08***	-7,081	0,001	-5,14***

Ki-kare 163,693*** 163,204***

Pseudo r kare 0,776 0,774

Akaike crit. (AIC) 61,175 61,664

CompMED: Karşılaştırılabilir şirketlerin ortanca değeri, Comp4: En yüksek karşılaştırılabilirlik değere sahip 4 şirketin ortalama değeri, BIG4: Dört büyük denetim firması, ROA: Vergi öncesi aktif karlılık oranı,

QUICK: Likidite oranı, CFSALE: İşletme faaliyetlerinden nakit akışların hasılatlara oranı, WCTA: Net işletme sermayesinin toplam varlığa oranı

Not: *** %1 önem düzeyinde anlamlı, ** %5 önem düzeyinde anlamlı, * %10 önem düzeyinde anlamlı

Tablo 5 ve Tablo 6'daki bulgulara göre finansal tablo karşılaştırılabilirliği ile finansal başarısızlık arasında sadece Z skor ile Comp4 değişkeni arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Diğer modellerde ise istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle sadece (6) nolu model için H1 hipotezi kabul edilmiş iken, diğer modeller için reddedilmiştir. Islam vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada ise finansal tablo karşılaştırılabilirliği ile finansal başarısızlık arasında anlamlı ve negatif yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Oluşturulan modellerde finansal başarısızlık ile ROA ile WCTA arasında negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca Altman (1968) modeli ile BIG4 için de negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilirken, Zmijewski (1984) modeli ile QUICK ve CFSALE arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

5. SONUÇ

Finansal tablolarda karşılaştırılabilirliğin artması, bilginin kalitesini ve finansal tabloların şeffaflığını şirketlerin finansal açıdan riskini azaltmaktadır. Bu durumun şirket yönetimi, dış kullanıcılar, denetçiler gibi çok sayıda finansal tablo kullanıcılarının kararlarına olumlu etkisi olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, finansal tablonun karşılaştırılabilirliği ile finansal başarısızlık arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaçla analizde Borsa İstanbul'da işlem gören 105 şirketin 2014-2022 yıllarına ait finansal verileri kullanılmıştır. Araştırma hipotezinin testi için değişkenlerin birim kök içerip içermediği ve aralarında çoklu bağlantı sorunu olup olmadığı incelenmiş ve akabinde de panel logit regresyon modelleri oluşturularak analizler yapılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda çalışmanın hipotezi sadece bir modelde kabul edilmiş, diğer modellerde reddedilmiştir. Diğer bir ifadeyle sadece bir modelde finansal tablo karşılaştırılabilirliği ile finansal başarısızlık arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Ancak ilişkinin yönü, Islam vd. (2023) tarafından yapılan çalışmadan farklı olarak pozitif olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya göre finansal tabloların karşılaştırılabilirlik düzeyi arttıkça finansal açıdan risk düzeyi azalmamaktadır. Islam vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada finansal tablo karşılaştırılabilirliğinin finansal başarısızlığı azalttığı tespit edilmiştir.

Yapılan analizde dört büyük denetim firması, aktif karlılık ve net çalışma sermayesinin toplam varlığa oranı ile finansal başarısızlık arasında anlamlı ve negatif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Buna göre dört büyük denetçi tarafından denetlenenlerde (BIG4), aktif kârlılığı (ROA) yüksek olanlarda, net çalışma sermayesinin toplam varlığa oranının (WCTA) yüksek olduğu şirketlerde finansal başarısızlığın azaldığı tespit edilmiştir. Bunun yanında nakit akışların toplam varlığa oranı (CFSALE) ile karşılaştırılabilirlik ölçütleri arasında anlamlı ve negatif yönlü bir korelasyon tespit edilmiştir.

Yapılan bu çalışmanın iki temel kısıtı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, finansal başarısızlık ve finansal tablo karşılaştırılabilirliğinin ölçümünde literatürde farklı yöntemlerin de kullanılıyor olmasıdır. İkinci kısıt ise, Türkiye'de 2005 yılından itibaren Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının uygulanmaya başlanması nedeniyle, daha uzun dönemli veriler ile çalışılabilme

Finansal Tablo Karşılaştırılabilirliği ile Finansal Başarısızlık İlişkisinin İncelenmesi: Borsa İstanbul Örneği

imkanının elde edilememiş olmasıdır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda sektörel bazda bu çalışmanın yapılması, değişkenlerin ölçümünde literatürde yer alan diğer ölçütlerin de çalışmalara dahil edilmesi sektörel bazda yorum yapılmasına imkan sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Afifa, M.M.A., Saleh, I.H. ve Haniah, F.F. (2023). Does earnings management mediate the relationship between audit quality and company performance? evidence from Jordan. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 21(3), 747-774. <https://doi.org/10.1108/JFRA-08-2021-0245>
- Ağırman, E. (2018). Finansal sıkıntı göstergeleri: BIST’te işlem gören imalat sanayi firmaları üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(2), 403-425.
- Akgün, A.İ. (2013). Uluslararası finansal raporlama standartlarının finansal analize etkisi: İMKB’ye Yönelik Bir Araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 10-26.
- Altman, E.I. (1968). Financial ratios, discriminant analysis and the prediction of corporate bankruptcy. *The Journal of Finance*, 23(4), 589-609. <https://doi.org/10.2307/2978933>
- Beams, J. ve Yan, Y.C. (2015). The effect of financial crisis on auditor conservatism: US evidence. *Accounting Research Journal*, 28(2), 60-171. <https://doi.org/10.1108/ARJ-06-2013-0033>
- Beaver, W.H. (1966). Financial ratios as predictors of failure. *Journal of Accounting Research*, 4, 71-111. <https://doi.org/10.2307/2490171>
- Charitou, A., Lambertides, N. ve Trigeorgis, L. (2011). Distress risk, growth and earnings quality. *Abacus*, 47(2), 158-181. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6281.2011.00337.x>
- Coşkun E. ve Sayılğan G. (2008). Finansal sıkıntının dolaylı maliyetleri: İMKB’de işlem gören şirketlerde bir uygulama. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 45-66.
- De Franco, G., Kothari, S.P. ve Verdi, R.S. (2011). The benefits of financial statement comparability. *Journal of Accounting Research*, 49(4), 895-931. <https://doi.org/10.1111/j.1475-679X.2011.00415.x>
- Farshadfar, S., Samarbakhsh, L. ve Jiang, Y. (2023). Financial statement comparability and the usefulness of earnings: Some Canadian evidence. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 52, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.intaccudtax.2023.100560>
- Hantono, H. (2019). Predicting financial distress using Altman score, Grover score, Springate score, Zmijewski score: case study on consumer goods company. *Accountability*, 8(1), 1-16. <https://doi.org/10.32400/ja.23354.8.1.2019.1-16>
- Islam, M.N., Li, S. ve Wheatley, C.M. (2023). Accounting comparability and financial distress. *Review of Accounting and Finance*, 22(3), 353-373. <https://doi.org/10.1108/RAF-07-2022-0207>
- Jaggi, B. ve Lee, P. (2002). Earnings management response to debt covenant violations and debt restructuring. *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, 17(4), 295-324. <https://doi.org/10.1177/0148558X0201700402>
- Kim, J.B., Li, L., Yi Lu, L. ve Yu, Y. (2021). Financial statement comparability and managers’ use of corporate resources. *Accounting and Finance*, 61, 1697-1742. <https://doi.org/10.1111/acfi.12642>

- Kim, S., Kraft, P. ve Ryan, S.G. (2013). Financial statement comparability and credit risk. *Review of Accounting Studies*, 18, 783-823. <https://doi.org/10.1007/s11142-013-9233-z>
- Klein, A. (2018). Discussion of “financial statement comparability and the efficiency of acquisition decisions. *Contemporary Accounting Research*, 35(1), 203-210. <https://doi.org/10.1111/1911-3846.12379>
- Lee, J.E., Glasscock, R. ve Park, M.S. (2017). Does the ability of operating cash flows to measure firm performance improve during periods of financial distress?. *Accounting Horizons*, 31(1), 23-35. <https://doi.org/10.2308/acch-51594>
- Majeed, M.A. ve Yan, C. (2019). Financial statement comparability and corporate tax avoidance Evidence from China. *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*, 32(1), 1813-1843. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2019.1640627>
- Neel, M. ve Safdar, I. (2023). Financial statement relevance, representational faithfulness, and comparability. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 1-31. <https://doi.org/10.1007/s11156-023-01205-9>
- Ohlson, J.A. (1980). Financial ratios and the probabilistic prediction of bankruptcy. *Journal of Accounting Research*, 18(1), 109-131. <https://doi.org/10.2307/2490395>
- Purnanandam, A. (2008). Financial distress and corporate risk management: Theory and evidence. *Journal of Financial Economics*, 87(3), 706-739. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2007.04.003>
- Sanoran, K.L. (2018). Auditors’ going concern reporting accuracy during and after the global financial crisis. *Journal of Contemporary Accounting & Economics*, 14(2), 164-178. <https://doi.org/10.1016/j.jcae.2018.05.005>
- Sohn, B.C. (2016). The effect of accounting comparability on the accrual-based and real earnings management. *Journal of Accounting and Public Policy*, 35(5), 513-539. <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2016.06.003>
- Terzi, S. (2011). Finansal rasyolar yardımıyla finansal başarısızlık tahmini: gıda sektöründe ampirik bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1-18.
- Terzi, S. ve Kıymetli Şen, İ. (2021). Finansal başarısızlık tahmininde karınca kolonisi optimizasyon yaklaşımı: Borsa İstanbul’da bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40), 525-541. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.868360>
- Terzi, S., Kıymetli Şen, İ. ve Üçoğlu, D. (2012). Comparison of financial distress prediction models: evidence from Turkey. *European Journal of Social Sciences*, 32(4), 607-618.
- Yıldız, Ş. ve Gürkan, S. (2022). Finansal başarısızlık tahmin modellerinin karşılaştırılması: Borsa İstanbul turizm şirketlerinde bir araştırma. *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*, 6(2), 235-262. <https://doi.org/10.7596/jebm.31122022.005>
- Zhang, Z. ve Wang, F. (2023). Managerial short-termism and financial statement comparability. *Accounting and Finance*, 0, 1-41. <https://doi.org/10.1111/acfi.13138>
- Zmijewski, M.E. (1984). Methodological issues related to the estimation of financial distress prediction models. *Journal of Accounting Research*, 22, 59-82. <https://doi.org/10.2307/2490859>

Atıf/Citation:

Korkmazıyrek, Y., (2024). The Theoretical Role of Personality Traits and Project Citizenship Behavior Relationship in Project-Based Business Success. Dokuz Eylül University Journal of Faculty of Business, 25(2): 52-73. <https://doi.org/10.24889/ife.1434158>

THE THEORETICAL ROLE OF PERSONALITY TRAITS AND PROJECT CITIZENSHIP BEHAVIOR RELATIONSHIP IN PROJECT-BASED BUSINESS SUCCESS

Yavuz KORKMAZYÜREK*

ABSTRACT

One of the important factors for project-based organizational success may be the Project Citizenship Behaviors (PCBs) displayed by the employees according to their Personality Traits (PTs), because "PTs of Big-Five relate significantly to the performance of the task. Therefore, this paper aims to examine the dynamics of PCB, and PTs in terms of project-based organizational success. In this context, a literature review study with a bibliometric analysis method was applied to summarize and synthesize the findings of existing literature on research. In line with our analysis, it can theoretically be argued that conscientious (*taking initiative to solve problems*) and extroverted (*more prone to cooperation and communication*) employees are more prone to project-specific helping behavior. Besides, the project-specific helping behavior may partially predict PS on the theoretical ground. On the other hand 'result orientation' and 'problem-solving ability' come to the fore among the qualities that effective project managers should have, which correspond to the conscientious personality trait. Besides, these features also conceptually overlap with project-specific helping behavior and project compliance behavior. In conclusion, revealing the role of personality traits and PCB in project-based organizational success may provide much-needed integration in the literature. Therefore, this theoretical study will make a meaningful contribution to the literature by filling this gap in the discipline of organizational behavior.

Keywords: Personality traits, five-factor model of personality, project success, project citizenship behavior, Bibliometric analysis

PROJE BAZLI İŞ BAŞARISINDA KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE PROJE VATANDAŞLIK DAVRANIŞI İLİŞKİSİNİN TEORİK ROLÜ

ÖZ

Proje bazlı organizasyonel başarının önemli faktörlerinden biri, çalışanların Kişilik Özelliklerine göre sergiledikleri Proje Vatandaşlık Davranışları (PVD) olabilir, çünkü kişilik özellikleri görev performansıyla önemli ölçüde ilişkilidir. Bu nedenle, bu makale PVD ve kişilik özellikleri dinamiklerini proje bazlı organizasyonel başarı açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, araştırmaya ilişkin mevcut literatürün bulgularını özetlemek ve sentezlemek amacıyla bibliyometrik analiz yöntemiyle literatür taraması çalışması uygulanmıştır. Analizimiz doğrultusunda teorik olarak vicdanlı (*sorunları çözmek için inisiyatif alan*) ve dışa dönük (*iş birliğine ve iletişime daha yatkın*) çalışanların projeye özgü yardım davranışına daha yatkın olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca projeye özgü yardım davranışı teorik zeminde proje başarısını da kısmen açıklayabilir. Öte yandan, etkili proje yöneticilerinin sahip olması gereken nitelikler arasında "vicdanlılık" kişilik özelliğine karşılık gelen 'sonuç odaklılık' ve 'problem çözme yeteneği' öne çıkmaktadır. Ayrıca, bu özellikler kavramsal olarak projeye özgü yardım davranışı ve projeye uyum davranışıyla da örtüşmektedir. Sonuç olarak, kişilik özelliklerinin ve PVD'nin proje bazlı organizasyonel

The Theoretical Role of Personality Traits and Project Citizenship Behavior Relationship in Project-Based Business Success

başarı açısından rolünün ortaya konulması, literatürde çok ihtiyaç duyulan entegrasyonu sağlayabilir. Dolayısıyla bu teorik çalışma örgütsel davranış disiplindeki bu boşluğu doldurarak literatüre anlamlı bir katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kişilik özellikleri, beş faktör kişilik modeli, proje başarısı, proje vatandaşlık davranışı, Bibliyometrik analiz

1. INTRODUCTION

Personality has been the variable that plays an influential role, from the individuals leading the first hunter-gatherer groups to the modern humans leading billion-dollar corporations. In today's ongoing project-based works, revealing the effects of Personality Traits (PTs) and the behavioral patterns towards which these PTs are directed is an important instrument that organizations will use to strengthen their competitive structures because it is known that PTs affect the phenomenon of citizenship behavior (e.g., Ilies et al., 2009; Roberge et al., 2012). On the other hand, "Project Citizenship Behavior" (PCB) is defined as proactive and discretionary acts performed by project team members beyond their formal job requirements but are beneficial for the overall success of the project and the organization. It encompasses actions such as voluntarily helping others, sharing knowledge and resources, showing commitment, and displaying positive attitudes toward project goals (Korkmazyurek, 2022). This definition clarifies the behaviors that go beyond the basic contractual obligations and contribute to the collective success of the project team (Wang et al., 2023). In this context, improving our understanding of which dominant personality traits can lead to Project Citizenship Behavior (PCB) would undoubtedly make a meaningful contribution to project-based organizations' future prosperity as well as increase the awareness of the project managers during the project.

Although other classification patterns are available in the literature, the Five Factor Model (FFM) has emerged as the dominant framework in personality science (John et al., 2008; Noor et al., 2020). According to Salvatore Maddi, personality is a stable set of traits and tendencies that form the basis of people's psychological behaviors (*thoughts, emotions, and actions*) and determine their commonalities and differences (Golafshani & Rahro, 2013, p. 274). On the other hand, "several meta-analyses have demonstrated that personality is an important predictor of citizenship behaviors" (Pletzer et al., 2021, p. 126). When we consider this decisive role of personality in the context of project employees, it is seen that it has an important role in the successful realization of project deliveries (Hussain, Jamil, Farooq, et al., 2021). In this respect, the concept of PCB, which includes the notions of cooperation, loyalty, harmony, and proactive behavior (Braun et al., 2012; 2013), can also play an important role in the timely and successful realization of projects (Korkmazyurek, 2022). Besides, PCBs that employees will display can also be shaped according to their personalities (Dwivedula et al., 2016). Thus, it can be said that PTs and PCBs are strong predictors of Project Success (PS).

In achieving the strategic objectives determined for the project in the macro framework, the common prominent critical PS factors are time, cost, quality, scope, and team (Creasy & Anantatmula, 2013). More specifically, the success of a project depends on the characteristics of the project, the support of the top management, the group dynamics, the hierarchical structure of the organization, the external environment, and most importantly the behavior and attitudes of the employees. Although behaviors and attitudes are affected by the situation (e.g., progress of projects), personality trait is also a determinant variable in PS (Hussain et al., 2021). Thus, when

organizations decide to successfully manage projects through people, they need to understand the personalities of their employees (Dwivedula et al., 2016). In this respect, researchers and management professionals continue to find and apply the key factors that influence PS. As a result, being able to raise awareness about which PTs are predisposed to exhibit PCBs is an important source of information for project-based organizations.

The Big-Five PT has a significant impact on PS (Sulehri et al., 2021), however, it is a complex phenomenon that any single personality trait or PCB cannot possess sufficient explanatory power. Besides, it is difficult to say that the role of PCB in project success has been adequately researched. Concordantly, “to improve the literature on the project’s success, it is of utmost significance to study and know the role of “Big-Five personality traits” (Ameer et al., 2021, p. 2) in estimating the PS. In this context, managers should also be aware of their personality traits (Gehring, 2007) as well as their management styles and approach styles that should be exhibited based on project types (Dvir et al., 2006) for the success of the project. In addition, project workers and psychosocial factors are prominent factors when evaluating poor project performance (Maqbool et al., 2017; Unterhitzberger & Bryde, 2019). In conclusion, PCB’s approaches such as cooperation, commitment, and problem-solving will undoubtedly have positive effects on the psychosocial environment that will eventually pave the way for the success of the project.

PTs refer to permanent patterns of thought, emotion, and behavior that are unlikely to change over time and explain people’s behavior in different situations (Costa & McCrae, 2008; Goldberg, 1992). On the other hand, “personality differences affect how the employee responds to conditions in the work environment” (Udin & Yuniawan, 2020, p. 781; Ward et al., 2017). In this context, employees can also give different reactions to the events that occur in project-based work, depending on their personalities. For example, an emotionally stable employee may be more inclined to offer assistance to another employee to complete the job compared to other PTs (Najari et al., 2011). Besides, employees who have conscientiousness, which is one of these characteristics, are diligent and dynamic and tend to display citizenship behaviors (Raja et al., 2004). When the relevant literature is examined, studies dealing with citizenship behaviors and personality, personality, and PS variables are encountered. However, no study has been found on the effect of the newly conceptualized PCB phenomenon on the success of the project, based on its possible theoretical connection with PTs. Therefore, this study also contributes to this gap in the literature in the context of PS factors by addressing the role of personality and PCB variables. In conclusion, this theoretical exploratory study focuses on the problem of which PTs are more likely to exhibit PCBs and the possible effects of PCB on PS, by establishing theoretical connections between relevant research variables discussed in the literature, based on the social interpretivistic paradigm.

In line with the theoretical discussions mentioned above, since the theoretical origins of PCB are based on citizenship behaviors, it is conceptually plausible that PCB will be affected by PTs that determine behavior and thus PCB will play an important role in PS.

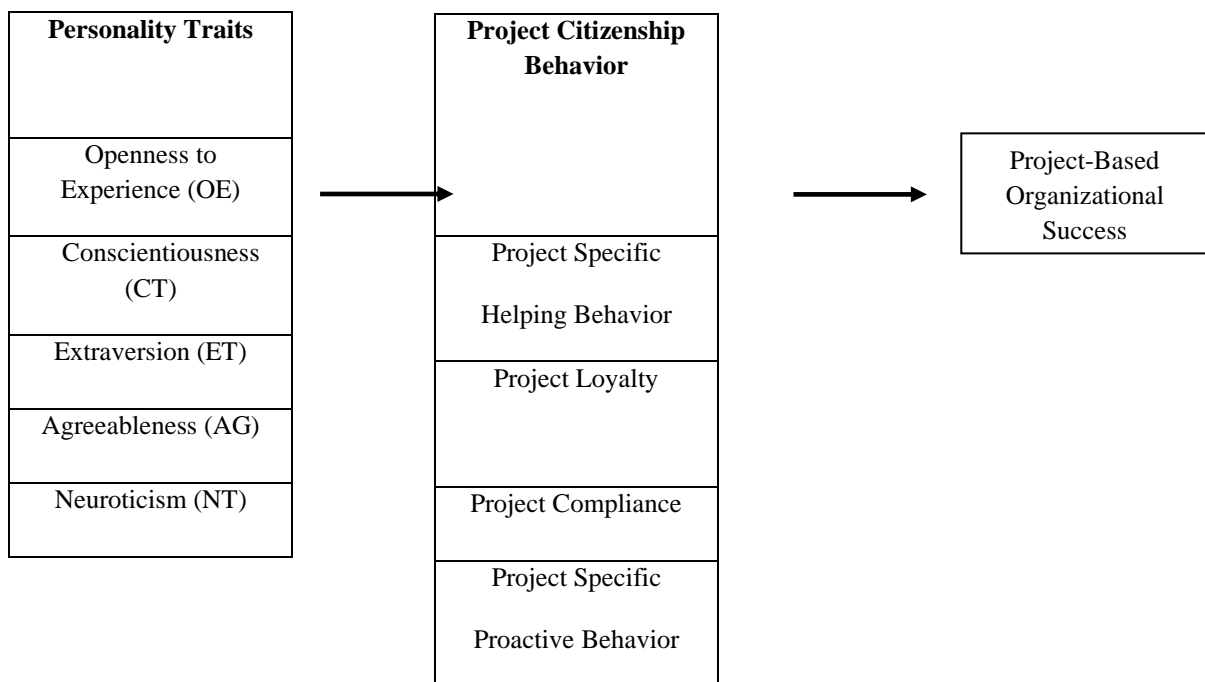
2. METHODOLOGY

This research was conducted between April 20, 2023, and June 29, 2024. We intend to examine the dynamics between the Big-Five model of personality and PCB and its influence on PS. Thus, a literature review study with a bibliometric analysis method was applied to summarize

The Theoretical Role of Personality Traits and Project Citizenship Behavior Relationship in Project-Based Business Success

and synthesize the findings of existing literature on research. In addition, the main keywords of the research were graphed in the “Web of Science” (WOS) database using the “Vos Viewer” software. Writing a good literature review is crucial to any good research. In this context, WOS is one of the important multidisciplinary databases used in the scientific research community, providing a way to search various databases simultaneously such as “Science Citation Index Expanded – SCI-Exp”, “Social Sciences Citation Index – SSCI”, and “Conference Proceedings Citation Index”. The research also aims to confirm its propositions with the findings in the relevant literature. Therefore, the nature of the research is confirmatory.

Figure 1: Theoretical Research Model

The number of studies focusing on measuring PS or determining the critical success factors of projects with different characteristics continues to increase (Bilir & Yafez, 2021). In this context, personality traits and PCB, which theoretically affect the success of the project in Figure 1, appear as antecedent variables.

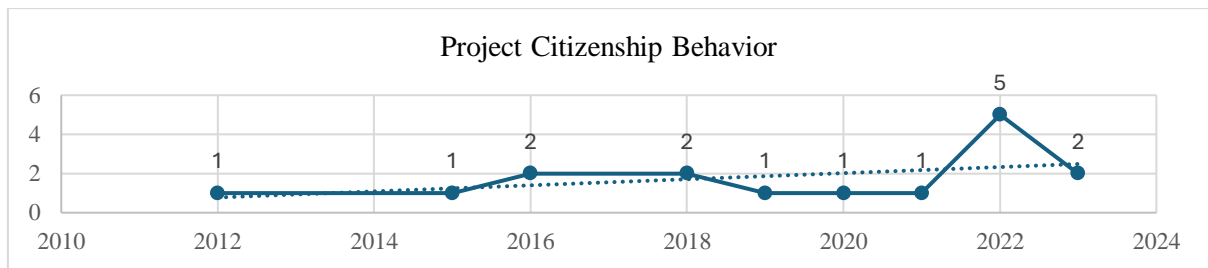
2.1. Bibliometric Analyses

Bibliometric analysis is a research approach that methodically reviews literature on a research topic, involving the utilization of qualitative and multidisciplinary applied research techniques. (Abdullah et al., 2023). In this context, Bibliometric approaches can be utilized to identify how, when, and to what extent new scientific insights were developed, and applied, and how they disseminated into practical applications (Mukherjee et al., 2022). Besides, “bibliometric analysis is a rigorous quantitative technique to scrutinize large volumes of scientific data to uncover underlying patterns, relationships and intellectual structures of a given research domain” (Kumar et al., 2022, p. 172; Donthu, et al., 2021). Concordantly, by selecting all fields with the keywords “personality traits” and “project success” in the WOS, 16 basic studies emerge. On the

other hand when we searched with the keywords “citizenship behavior” and “personality traits”, 185 studies were found, and this number was reduced to 144 by selecting the fields of management, business, psychology social, and psychology multidisciplinary topics. In the second stage, articles published in the fields of management (n = 76, 44.9%), applied psychology (n = 59, 34.9), and business administration (n = 30, 17.7%) were classified and examined according to “relevance”.

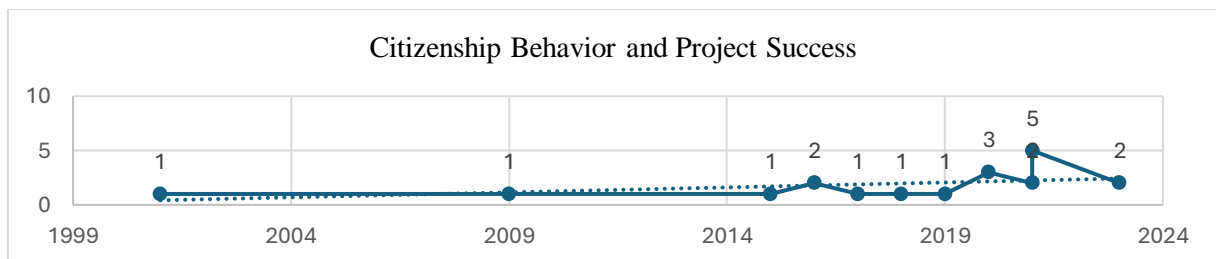
The bibliometric research can also be successfully utilized to identify any patterns of publication and citation, explanatory knowledge for determining these patterns, as well as understanding the broader variables’ impact on publication and citation in a specific field, in a specific country, or across the world (Islam & Widen, 2023). In this context, publications that met the “relatedness to the subject” criterion, which is the most basic criterion for inclusion in this study, were included in the research. Accordingly, studies in the list that were directly related to the subject and included in journals with a high impact factor such as “Project Management Journal”, and “Journal of Personality” were included in the research.

Figure 2: Distribution of previous research on “Project Citizenship Behaviors” between 2012 and 2023 on Web of Science

“Science mapping aims to reveal the structure and dynamics of scientific fields” (Zupic & Čater, 2015, p.7). However, although it is obvious that the literature on PCBs is very limited, according to Figure 2, it is also possible to talk about an increasing trend in studies on PCBs.

Figure 3. Distribution of previous research on “citizenship behavior” and “project success” between 2003 and 2023 on Web of Science.

When we analyze WOS in terms of PCB and project success, only 3 studies (Shafi et al., 2021; Yang et al., 2022; Zhao et al., 2023) that were published last three years emerge. This result reveals the need for further studies on the newly conceptualized PCB phenomenon in terms of PS.

3. CONCEPTUAL FRAMEWORK

This section is divided into five sections, titled: Five-Factor Model, Project Citizenship Behavior, Project Success, Project Failures, and Project Success in terms of the Five-Factor Model and Project Citizenship Behavior.

3.1. Five-Factor Model

First developed in 1949, the Five Factor Model (FFM), or the Big Five personality traits, is a theory established by D. W. Fiske. Today, studies on the subject continue and this theory continues to develop and be interpreted (e.g., Norman, 1967). In this context, Migliore (2011) also argues that the Big Five are among the strongest models theoretically supported in trait psychology (Noor et al., 2020). On the other hand, personality studies examine individual differences in behavior to understand complex human nature and use these findings to make behavioral predictions. (Yun, 2020). “The PTs are the individual variables, the personality itself, the psychological complex regulating experience/action, and the “personal model” called the Five Factor Theory (FFT)” (Noor et al., 2020, p. 236; McCrae & Costa Jr., 2008). In other words, The ‘Big Five’ model proposes that personality consists of five relatively independent dimensions that provide an entirely meaningful classification for the study of individual differences. These dimensions, namely Openness to Experience (intellectual curiosity vs. preference for routine), Extraversion (sociable vs. introverted), Agreeableness (cooperative vs. competitive), Conscientiousness (organized and planful vs. unorganized and careless), and Neuroticism (Costa & McCrae, 1989).

Openness to Experience (OE). Openness to experience can be defined as the number and depth of one's interests (Kumar et al., 2009). Behavioral dispositions typically associated with OE include being cultured, curious, original, broad-minded, and intelligent (Digman, 1990) and a tendency towards diversity, aesthetic sensibility, and non-traditional values (McCrae & John, 1992). Besides, OE and extraversion, as predictors of OCB (Patki & Abhyankar, 2016).

Extraversion (ET). Barrick et al. (2005) defined extraversion as the main dispositional determinant of social behavior. ET refers to the level of sensory stimulation with which one is comfortable. On the other hand, the behavioral tendencies used to measure this factor include being sociable, talkative, and active (Barrick & Mount, 1991).

Agreeableness (AG). Agreeableness refers to the number of sources from which one takes one's norms for right behavior (Kumar et al., 2009). Behavioral tendencies typically associated with AG include being kind, trusting, compassionate, cooperative, anxious to support others, and tolerant (Barrick & Mount, 1991; Costa & McCrae, 2008). AG employees in the work environment collaborate effectively when joint action is required (Mount et al., 1998). In addition, AG is one of the best indicators of performance in jobs that require teamwork (Sulehri et al., 2021, p. 45).

Conscientiousness (CT). “Conscientiousness is a measure of industriousness and orderliness. “Individuals who score high on CT are dutiful and detail-oriented” (Yun, 2020, p. 7). This factor is also related to dependability and volition and the typical behaviors associated with it include being hard-working, achievement-oriented, persevering, careful, and responsible (Barrick & Mount, 1991). Conscientious individuals can perform their duties with minimal supervision (Morgeson et al., 2005). Therefore, CT may be considered the primary determinant of project success (Thal & Bedingfield, 2010).

Neuroticism (NT) / Emotional Stability. “Neuroticism is a measure of volatility and withdrawal. – Individuals who score high on NT tend to be sensitive to negative emotions” (Yun, 2020, p. 7). Besides, individuals with neurotic personality traits tendencies are discouraged, stressed, irritable, and upset more often (Qamar & Malik, 2020).

3.2. Project Citizenship Behavior

The theoretical origins of PCB are based on Organizational Citizenship Behavior (OCB) studies (Wang et al., 2021). OCB contributes to the organization's functioning by exhibiting behaviors beyond job descriptions, without being under any order or obligation (Bolino, 1999; Podsakoff et al., 2000). In this context, “PCB is the cooperative behavior of project staff beyond the contractual requirements in a specific project” (Yang et al., 2022). Since PCB behaviors are also difficult to measure objectively like OCB, the effects of organizations on this phenomenon are limited. Therefore, it is premature to say that there is enough work to explore the contextual and dispositional factors responsible for the emergence of PCB.

Table 1: Dimensions and Definitions of PCB

PCB Dimensions	Project-Specific Helping Behavior	Project Loyalty	Project Compliance	Project-Specific Proactive Behavior
Definitions of Dimensions	<ul style="list-style-type: none"> -Bridging contractual gaps - Behavior that is aimed at helping colleagues to solve existing problems in a temporary organization. -Coping with unforeseeable situations -Pragmatic solutions to problems -Reciprocal support 	<ul style="list-style-type: none"> -Cooperative behavior / pursuing joint project goals -Showing full commitment to temporary organization, sometimes without obligation, disregarding the interests of the individual's organization for the benefit of the project. -The individual's willingness to help in the form of willingly sharing. -Responsibility towards the 	<ul style="list-style-type: none"> -Easy orientation of the individual to the processes, rules, and policies of the temporary organization. - Following the rules in projects increases reliability. -Meeting the expectations of the project employees without the need for an additional audit. -Following rules of engagement/ cooperation 	<ul style="list-style-type: none"> -The employee's fulfillment of her duties in the temporary organization with creative and innovative efforts that go beyond his / her contract. -Attracting the project leader's attention to potential improvement opportunities.

The Theoretical Role of Personality Traits and Project Citizenship Behavior Relationship in Project-Based Business Success

		project (<i>within blurred organization boundaries</i>)		
--	--	---	--	--

Source: Adopted from (Braun et al., 2012; Braun et al., 2013).

“Projects are often characterized by a high degree of uncertainty” (Shafi, 2021, p. 10). Therefore, PCBs are important to decrease these uncertainties, especially via loyalty and compliance behaviors. The personality traits of Big-Five and OCB are significantly related (Podsakoff et al., 2000), and employee personality has been the most prominently researched predictor of OCB (Patki & Abhyankar, 2016, p. 137). Therefore, the theoretical assumptions made regarding OCB can be applied to PCB to some extent. Because, as we mentioned before, the theoretical foundations of PCB are based on OCB.

3.3. Project Success

Projects are temporary endeavors to generate a unique product, service, or result (Project Management Institute, 2017). On the other hand, “the idea of project success is not well-defined in project management literature” (Ameer, 2022, p. 6). Since project success is a complex structure that changes throughout the project's life cycle and is affected by many factors, both inside and outside the project, it is not a concept that can be defined with certain lines. In this context, success criteria may differ between projects depending on various factors (Ojiako et al., 2007). Project success is now recognized as a multidimensional construct (Marnewick et al., 2017). For example, the success rate decreases as the project size increases (Bilir & Yafez, 2021).

“Researchers and practitioners continue to explore important factors that impact project success” (Gemino et al., 2021, p. 161). Any discussion of PS often includes critical success factors (CSFs) that evolve depending on the nature of the projects. In this respect, CSFs are a few key factors that are considered essential to achieving goals (Rockart, 1982). Based on CFSs today PS is generally evaluated through the iron triangle of cost, time, and quality (Pollack et al., 2018). On the other hand, the PT of the project worker has been the subject of various studies as another important parameter for the success of the project (e.g., Noor et al., 2022; Thal & Bedingfield, 2010). Thus, the PS phenomenon is a very complex term to understand, as the fixed standards that PS must achieve vary widely (Rehman, 2020).

3.4. Project Failures

Reasons such as lack of commitment, poor communication practices, inappropriate recognition system/culture, and partial cooperation by employees are prominent project failure factors in Antony et al.'s (2019) study on 49 Brazilian producers. In this respect, it can be said that the concepts of commitment behavior, high level of communication, or cooperation desired by project organizations are also closely related to citizenship behaviors (Pletzer et al., 2021). On the other hand, project outcomes greatly depend upon the PTs of project employees (Hussain et al., 2021). For example, according to Hassan and his friends (2017) agreeableness, extraversion, and openness to experience PTs are directly linked with PS.

In the study of Zell and Lesick (2022), which combined meta-analyses ($k = 2028, N = 554,778$), conscientiousness came to the fore as the most determining PT in general

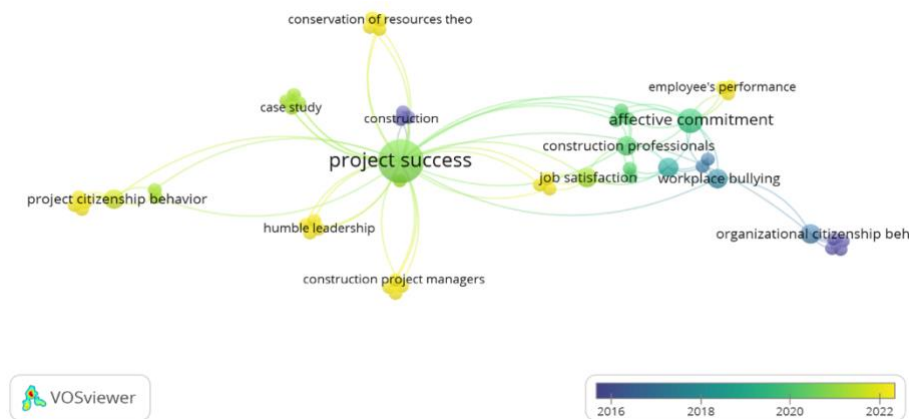
performance. On the other hand, according to Standish Group’s Chaos Report, when the data of 320 projects with a budget of approximately 640 million USD are analyzed, it is seen that 48% of the projects were completed successfully, while 45% either exceeded the budget or were not fully completed on time. For this reason, the problems that cannot be fully clarified at the point of successful completion of the projects continue (Bilir & Yafez, 2021) and in this context, it is possible to say that personality structure has a role to be examined in this process, along with PCB.

3.5. Scientific Mapping of Research Variables

A Scientific Map (SM) is a powerful tool to support scientists in searching for scientific knowledge, and its application is in academic articles including literature reviews (Li et al., 2021). Besides, SM aids in spotting multiple opportunities for researchers and practitioners from disparate disciplines (Wani et al., 2023). Different mapping techniques have been designed to present the complexity and improve the quality and perception of academic literature and scientific knowledge. Based on the objectives of the research, scientific mapping can be either performed over a small set of articles or more extensively over a large pool (Li et al., 2021).

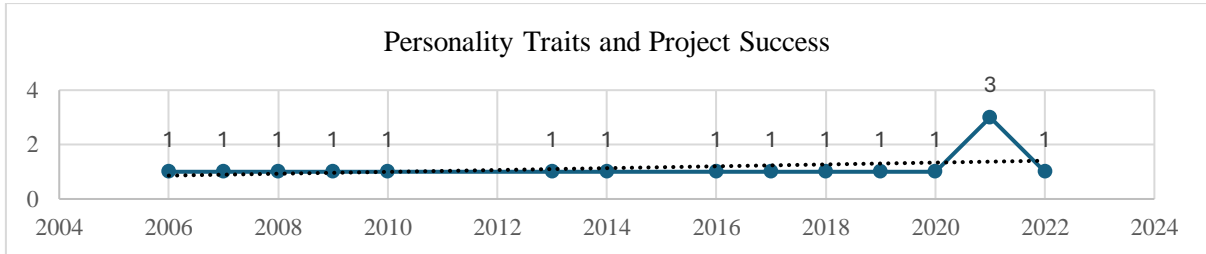
Quite often, scientific mapping is utilized to explore new knowledge and research concepts. These methods are generally used to find gaps in the existing knowledge base and to improve the process of knowledge generation (Kipper et al., 2021). On the other hand, several methods and techniques have been employed to undertake scientific mapping, such as bibliometrics, scientometrics, citation analysis, content analysis, and text mining. Currently, bibliometrics has gained wide popularity and is used as synonymous with the term scientific mapping (Yan & Zhiping, 2023) In this context, Figure 4 below shows the keywords of the researchers’ studies on citizenship behavior and project success.

Figure 4: Distribution of keywords in The Relationship Between Citizenship Behavior and Project Success.

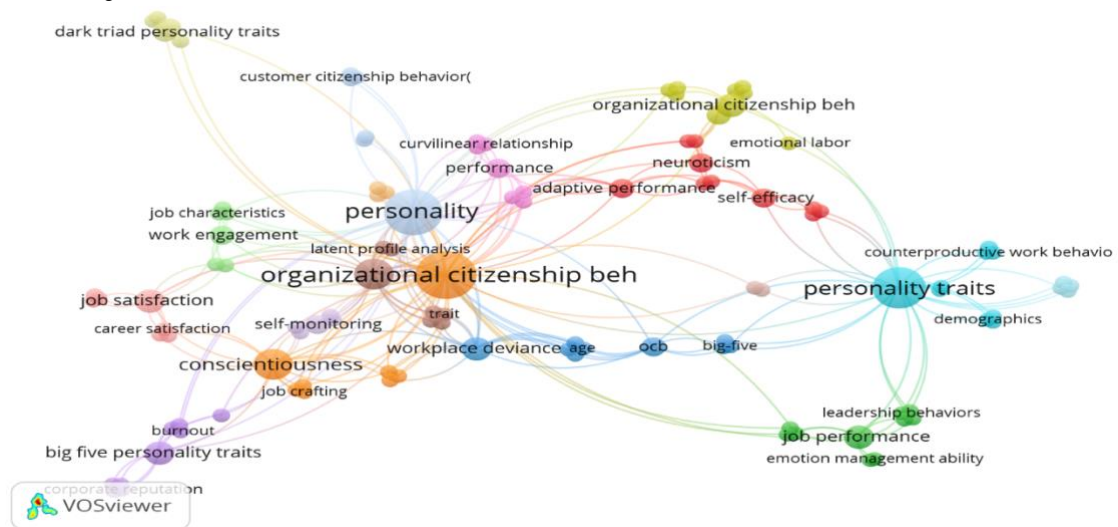
When the keywords specific to PS are examined, the concepts of PCB, effective commitment, and job satisfaction as well as the theory of conservation of resources come to the fore. In this context, we can argue that personality traits of Conscientiousness (CT) and Agreeableness (AG) are variables that can also predict effective commitment in theory.

Figure 5: Distribution of previous research on “personality traits” and “project success” between 2006 and 2022 on Web of Science.

The distribution of keywords in the relationship between PTs and project success can be seen in Figure 6 below. It can be seen in Figure 6 that the keyword organizational citizenship behavior stands out in the relationship between personality traits and project success. However, “relying just on keywords suffers from so-called “indexer effect” – where the validity of the map is dependent on whether the indexers captured all relevant aspects of the text” (Zupic & Čater, 2015, p.7). From this point of view, it is also necessary to establish possible theoretical connections of other words beyond OCB to the relationship between PCB and PT. In this context, since the theoretical foundations of PCB are based on OCB, the concept of PCB will also be a leading variable in project success. Besides, conscientiousness is another important feature in “project-specific helping behavior”. On the other hand, the self-efficacy notion can also theoretically lead to project-specific proactive behavior.

Figure 6: Distribution of Keywords in The Relationship Between Personality Traits and Project Success.

Figure 7: Distribution of research on “personality traits” and “project success” between 2006 and 2022 on Web of Science.

An increasing trend about the relationship between citizenship behavior and PTs can be mentioned. Most research on PTs and PS has been conducted in the USA (n=16, 37.5%). Besides, among the studies conducted on our research variables, the most significant increase was observed in the relationship between citizenship behaviors and PTs. Therefore, the need to investigate the role of PCB in project success from various perspectives is important to fill this gap in the literature.

3.6. Project Success in Terms of The Five-Factor Model and Project Citizenship Behavior

The study of personality traits concerning project citizenship behavior is crucial for several reasons. First, personality traits significantly impact individual behaviors (Iies et al., 2009; Roberge et al., 2012), and by examining their influence on project citizenship behavior, we can uncover important insights into employee engagement, job satisfaction, and team performance. Second, understanding the role of Personality Traits (PTs) can aid in the selection and placement of individuals within project teams, leading to better team dynamics and project outcomes. Lastly, identifying specific personality traits that contribute to project citizenship behavior can inform targeted personality trait development programs, allowing organizations to enhance such behaviors within their project teams.

“Project citizenship behavior (PCB) has an important positive impact on project success” (Yang et al., 2022, p. 1). On the other hand, FFM also has a significant direct impact on OCB” (Mushraf et al., 2015; Debora, 2014; Mushraf et al., 2015, p. 96) except neuroticism (Kumar et al., 2009, p.73). Therefore, it can be said that there is a strong relationship between citizenship behavior and PTs (Mushraf et al., 2015). Additionally, in the literature, conscientiousness, extraversion, and agreeableness are considered antecedent variables for OCB. According to Bhatti and friends (2014), PTs have also a major impact on job performance, which is linked to PS. In this context, some PTs such as conscientiousness (Barrick & Mount, 1991), and proactive behavior (Bateman and Crant, 1993) were linked to better performance among the employees (Dwivedula et al., 2016). Moreover, “PCB encourages individuals to put in extra effort and be more effective and productive (Basu et al., 2017), which facilitates project success” (Shafi et al., 2021, p. 11). In conclusion, we can theoretically look deeper into the role of each PT in the relationship between PCB and PS, and make some theoretical propositions.

Openness to experience. This “personality trait happens when an individual is attracted by innovation and novelty and is inclined to be intellectual, imaginative, and sensitive” (Udin & Yuniawan, 2020, p. 783). Project workers with this trait often “think outside the box” (Bernama,

2019), seeking solutions to stakeholder expectations, creativity, imagination, and diversity in life (Noor et al., 2020). Moreover, “persons high on openness to experience are more likely to show OCB” (Kumar et al., 2009, p. 75). Therefore, it can be thought that the Openness to Experience (OE) personality trait will play an important role in “project-specific proactive behavior”, which expresses the dimension of the employee fulfilling her duties in the temporary organization with creative and innovative efforts (Braun et al., 2013).

Extraversion. Highly extroverted people tend to be known as open and friendly. These features make them more collaborative and enable them to reach their goals by working in groups (Peterson et al., 2003). Besides, Extraversion (ET) increases group performance by laying the groundwork for effective teamwork and can make the project successful (Li et al., 2015) (McCrae & John, 1992). Thus, extraversion PT is a positive predictor of PS (Hussain et al., 2021). In this context, we can argue that project employees with a high level of ET can also exhibit the behavior of “Project compliance” by complying with the cooperation rules. Besides, “cooperation has a strong association with project success” (Noor et al., 2020, p. 237). On the other hand, extroverted employees are more likely to display “Project-specific helping behavior”, which refers to behaviors aimed at helping each other and solving existing problems in temporary organizations (Braun et al., 2013). In conclusion, the ET trait can theoretically lead to “project-specific proactive behavior” by its active nature (Barrick & Mount, 1991).

Agreeableness is a valid predictor of PS because projects require frequent interaction with other team members, and individuals with high AG contribute to project success with their ability to interact easily (Sulehri et al., 2021). People with high AG believe in other people, are cooperative, easy to please, warm, and reliable (Leephaijaroen, 2016; Udin & Yuniawan, 2020). In this context, the reliability notion is also important in Project compliance behavior, which includes the fact that the project employees fulfill their duties without the need for additional supervision (Korkmazurek, 2022). On the other hand, employees who are high in Agreeableness (AG) are also expected to be more likely to engage in helping behavior rather than counterproductive behavior (Judge & Zapata 2015). In addition, an agreeable personality has positive significant effects on conscientious behavior (Leephaijaroen, 2016) which may eventually lead to “project-specific helping behavior” via regard to emotional affiliation with others (Yun, 2020). Therefore, it can be stated that project employees high in AG are more inclined to exhibit cooperativeness and probably may exhibit “project compliance” behavior by its theoretical nature. The features mentioned in the AG personality structure are also seen in the “project compliance” dimension of PCB as the features that should be possessed by employees who can easily adapt to processes, rules, and policies in temporary organizations (Korkmazurek, 2022). In conclusion, AG's behavioral tendency strongly paves the way for “project compliance behavior”.

Conscientiousness (CT). Conscientious individuals are predisposed to take initiative in solving problems (Witt et al., 2002). In this context, conscientious behavior also overlaps with “project-specific helping behavior” one of the definitions of which is to produce solutions to problems. In this respect, it can be stated that “project-specific helping behavior”, which aims to solve existing problems (Braun et al., 2013), shares a similar theoretical ground with conscientiousness behavior due to this feature. “Many researchers have investigated the effects of project employees’ personality on project outcomes” (Creasy & Anantamula, 2013, p. 45). For example, Thal and Bedingfield, (2010) have researched specific PTs such as

“conscientiousness” and “openness to experience” for PS. Similarly, Muhammad et al., (2017) have found that “openness to experience” is a major indicator of PS among the five main personality factors. On the other hand, Moore and Vucetic, (2014) also “state that among the prominent five PTs, conscientiousness is a necessary factor of success of a particular project. For example, “if conscientiousness is increased by 1 unit on average, then the project’s success will be increased by 0.054 units” (Ameer, 2021, p. 15).

Neuroticism. According to previous studies, Neuroticism (NT) has a negative correlation with PS (Deinert et al., 2015; Lin et al., 2015). For example, in a study carried out by Muhammad and his friends (2017) NT personality trait (using the Big-Five model) did not show any predictive relationship with PS. The above result is consistent with the study conducted by John D. Bedingfield of the US Air Force Institute of Technology using the same tool to evaluate PTs.

“While communication between project team members is important in terms of its effects on Project Success (PS), employees develop a strong identity with their projects when communication is carried out correctly (Shafi, 2021). In this respect, Kerzner (1989) also argues that interpersonal skills and communication are important qualities of project workers, and these qualities eventually pave the way for “project-specific helping behavior”. Therefore, it can be said that communication facilitated by the AG personality trait, which includes such PTs as gentle, reliable, and good-natured, also predicts the “project-specific helping behavior” along with OCB (Patki, 2016; Podsakoff et al., 2000). In addition, according to the findings of the literature, extroverted people tend to be more socially active, talkative, and person-oriented, and it is more convenient to solve problems through communication (Lee & Foo, 2022) thus, they likely contribute to PS due to exhibit “project compliance and helping behavior”.

Employees’ personalities show commitment to their profession and this commitment also leads to better performance of the project (Ameer et al., 2022). Hence, there is a need to understand an employee's personality to make the project successful (Dwivedula et al., 2016). Some studies have shown that the PTs of the Big Five have a significant effect on organizational commitment (Abdullah et al., 2013), and these findings can also be considered as the precursors of the concept of “project loyalty”. Besides, PTs such as obeying the rules, loyalty, and compliance notions also play an important role in “project compliance” behavior which includes easy orientation of employees towards processes, rules, and policies of the temporary organization (Korkmazurek, 2022).

In the context of a project, accomplishment orientation (Bell, 2007), success direction (Dainty et al., 2005), problem-solving skill”, and “result orientation (Turner, 1999) are significant for effective managers of the project and these particular features are also theoretically overlap with PCB and conscientiousness personality type. For example, accomplishment orientation relates to the “project compliance” notion. On the other hand, problem-solving skills are important assets in “project-specific helping behavior” by bridging contractual gaps (Braun et al., 2012; 2013). Finally, when we consider project loyalty and project compliance as a conceptual whole, it leads us to be “result-oriented”. In conclusion, all these personality traits and citizenship behaviors mentioned in the project processes may contribute to the success of the project.

4. CONCLUSION

Today, many factors lead to the success or failure of project-based businesses. Therefore, determining these factors will contribute to the success of future projects. In this context,

The Theoretical Role of Personality Traits and Project Citizenship Behavior Relationship in Project-Based Business Success

revealing the role of PCBs, a newly conceptualized phenomenon, in project success and their possible theoretical relations with personality structures will make meaningful contributions to this gap in the literature.

The importance of Project Citizenship Behavior lies in its ability to foster a positive work environment, enhance team collaboration, and improve overall project performance. When team members engage in citizenship behaviors, they contribute to a culture of mutual support, trust, and cooperation (Testa et al., 2020). This leads to increased knowledge sharing, problem-solving, and innovation within the team, ultimately boosting project success rates. Furthermore, project citizenship behavior positively impacts employee satisfaction, and motivation, and may also lead to higher productivity and retention rates. Recognizing and promoting the importance of these behaviors is crucial for achieving project success and creating a thriving workplace (Casmana et al., 2023).

While project success is probably the most discussed topic in the project management literature (Shafi et al., 2021), the discipline of project management has become more difficult as the majority of the work of organizations today has become project-based, as well as the difficulty of managing people (Ameer et al., 2021). Specifically, in project-oriented organizations where resources are limited and the nature of employment is temporary, contract, or project-specific, organizations need to identify Personality Traits (PTs) to motivate employees to deliver quality performance and ensure project continuity (Dwivedula et al., 2016). By determining PTs, organizations can also have foresight that employees will continue to stay in the project by showing project loyalty or that they will provide the desired behavior or performance with project compliance behavior via agreeableness PT. On the other hand, those working in a complex project environment also need to be more communicative (Ekrot et al., 2016; Rezvani et al., 2016) because communication between manager and employee can increase mutual support and affect motivation and performance (Fiřa et al., 2015; Chromjaková, 2016) and this relationship can eventually lead to or accelerate PCBs among workers. In this context, it can theoretically be argued that conscientious (taking initiative to solve problems) and extroverted (more prone to cooperation and communication) (Peterson et al., 2003) employees are more prone to project-specific helping behavior. As a result, we can say that the project-specific helping behavior also predicts PS on the theoretical ground.

A variety of meta-analytic research studies have found that conscientiousness, extraversion, and agreeableness are positively related to OCB and different aspects of contextual performance (e.g., Hertz & Donovan, 2000; Hogan & Holland, 2003; Leephaijaroen, 2016). Additionally, OCB improves the quality of relationships between project employees (Cropanzano et al., 2017) by encouraging the social exchange of beneficial actions (Braun et al., 2013). OCB also paves the way for positive results from projects with the performance benefits (Emmerik et al., 2007) it provides (Ameer et al., 2021). In this context, PCB also initiates the fulfillment of the tasks and the achievement of the final goals of the projects with actions such as “project-specific proactive behavior” that are not included in the contractual arrangements (Braun et al., 2012). In conclusion, one of the important factors for project-based organizational success may be the PCBs displayed by the employees according to their PTs, because “personality traits of Big-Five relate significantly to the performance of task” (Udin & Yuniawan, 2020, p. 781), and the human aspect also plays a vital role in the success of the project (Dwivedula et al., 2016).

Pro-social behaviors are gaining importance for both employees and organizations (Casmana et al., 2023; Dwivedula et al., 2016). Reciprocal actions among project members enhance project success and projects frequently require people to work effectively as a team. On the other hand ‘result orientation’ and ‘problem-solving ability’ come to the fore among the qualities that effective project managers should have (Turner (1999), and these qualities correspond to the conscientious personality trait (Dwivedula et al., 2016). In addition, these features also conceptually overlap with project-specific helping behavior and project compliance behavior. On the other hand, displaying PCB also ensures that the project tasks are executed effectively (Shafi et al., 2021), which increases the chances of the project's success. In conclusion, we can strongly theorize that PCB can interact with personality constructs and may have an impact on project success. Thus, we posit the following propositions:

Proposition 1: *Personality traits except neuroticism will be positively related to PCB.*

Proposition 2: *PCB will be positively related to project success.*

5. DISCUSSION AND MANAGERIAL IMPLICATIONS

First of all, it is thought that the results of this study will contribute to the limited PCB literature. In addition, the theoretical patterns revealed by the research will pave the way for project managers to demonstrate more effective project management by increasing their awareness of the personalities of project employees and their possible consequences in the context of the project.

Situations that require contextual performance, such as Project Success (PS), require high levels of Openness to Experience, Conscientiousness, or Agreeableness, and these traits are also positively linked to PS. Therefore, it would be better to recruit employees with these personalities to develop Project Citizenship Behavior, which is one of the important factors that will contribute to the success of the project (Noor et al., 2020, p. 236). For instance, Moore and Vucetic (2014) found that conscientiousness is an important predictor of project success, and we already established the association of conscientious personality traits with certain PCBs as a predictor variable. Thus, based on the connection between PTs and PCB, it is theoretically plausible that PCB will also have an impact on project success. On the other hand, since the AG personality trait can be a feature that will form the basis of project compliance behavior, it will also facilitate the timely completion of the work, which is a dimension of project success. In this context, we can argue that project-specific proactive behaviors can also save time in projects by eliminating unnecessary bureaucratic transactions. In addition, the Agreeableness personality trait can increase “project compliance” behavior. As a result, these behaviors mentioned above will also positively affect team cohesion.

Behaviors exhibited depending on personality are not behaviors exhibited within the scope of any restrictions or job descriptions such as citizenship behaviors. Therefore, after identifying personality traits that have a positive impact on the development of OCB, it may be beneficial for project organizations to identify employees who have the potential to match these traits in the employment process (Golafshani & Rahro, 2013). In, from a practical point of view, the findings of the study suggest that organizations should adopt an approach and practices to identify the personalities of project workers who may be prone to exhibit citizenship behavior. Thus, the success of the project may also increase. Therefore, this theoretical study shows that

there is a need to understand the personality to increase their effectiveness and complete the project in project structures where the presence of the employee is temporary.

6. LIMITATIONS AND FUTURE RESEARCH DIRECTIONS

Many factors affect PS and within the scope of this study, project success is examined based on personality traits and PCB, and the theoretical implications of this study may present important pathways for professionals and researchers of project-based organizing. Project organizations differ substantially from permanent, functionally organized, and traditional organizations (Turner, 1997). Therefore, these structural differences of organizations should be taken into consideration. On the other hand, the PCB concept should also be considered “not culture free” (i.e., masculinity vs femininity, individualism, long-term orientation, short-term orientation). In addition, gender role theory also suggests that individuals internalize cultural expectations about their gender (Eagly et al., 1995). However, culture is beyond the analytic scope of this review study. Ultimately, when evaluating individual behavior that is strictly tied to their personality traits, the macro variable culture should always be considered. Thus, culture is an important variable that limits the generalizability of our findings.

As a new concept, the phenomenon of PCB has not yet reached theoretical maturity like OCB, and there are not enough conceptual and quantitative studies in the literature to discuss PCB in the context of project success. In the future, researchers may focus on organizational incentives and organizational culture, which are dimensions of organizational dynamics as a predictor of PCB. These organizational dynamics mentioned are also phenomena that have a significant impact on behavior. Proposals of this study are theoretically significant but would not provide definitive answers to the question of causality due to its structural nature. The model needs empirical validation by gauging project success and measuring the personality dimensions and PCB dimensions. Also, theoretical development is needed to acquire insights and clarify the PCB notion. In conclusion, the findings of this conceptual study will provide new contributions to the literature.

REFERENCES

- Abdullah, K. H., Roslan, M. F., Ishak, N. S., Ilias, M., & Dani, R. (2023). Unearthing hidden research opportunities through bibliometric analysis: a review. *Asian Journal of Research in Education and Social Sciences*, 5(1), 251-262.
- Ameer A., Naz, F., Taj. B. G., & Ameer, I. (2022). The impact of manager’s personality traits on project success through affective professional commitment: the moderating role of organizational project management maturity system. *Journal of Facilities Management*, 20(2), 284-305.
- Antony, J., Lizarelli, F. L., Fernandes, M. M., Dempsey, M., Brennan, A., & McFarlane, J. (2019). A study into the reasons for process improvement project failures: results from a pilot survey. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 36(10), 1699-1720.
- Abdullah, I., Omar, R., & Rashid, Y. (2013). Effect of personality on organizational commitment and employees’ performance: Empirical evidence from banking sector of Pakistan. *Middle East Journal of Scientific Research*, 18(6), 759-766.
- Barrick, M. R., & Mount, M. K. (1991). The big five personality dimensions and job performance: A meta analysis. *Personnel Psychology*, 44, 1–26.

- Belassi, W., & Tukul, O. I. (1996). A new framework for determining critical success/failure factors in projects. *International Journal of Project Management*, 14(3), 141-151.
- Bell, S. T. (2007). Deep-level composition variables as predictors of team performance: a meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, 92(3), 595-615.
- Bernama. (2019, March 9). JKR Employees Must Think Outside the Box. *Bernama.Com*
- Bhatti, M. A., Battour, M. M., Ismail, A. R., & Sundram, V. P. (2014). Effects of personality traits (big five) on expatriates adjustment and job performance. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 33(1), 73-96.
- Bilir, C., & Yafez, E. (2021). Project success/failure rates in Turkey. *International Journal of Information Systems and Project Management*, 9(4), 24-40. ISSN:2182-7796
- Bolino, M. C. (1999). Citizenship and impression management: Good soldiers or good actors?. *Academy of Management Review*, 24(1), 82-98.
- Braun, T., Müller-Seitz, G., & Sydow, J. (2012). Project citizenship behavior? – An explorative analysis at the project-network-nexus. *Scandinavian Journal of Management*, 28(4), 271-284.
- Braun, T., Ferreira, A.I., Sydow, J. (2013). Citizenship behavior and effectiveness in temporary organizations. *International Journal of Project Management*, 31(6), 862-876.
- Casmana, A. R., Dewantara, J. A., Timoera, D.A., Kusmawati, A. P., & Syafrudin, I. (2023). Global citizenship: preparing the younger generation to possess pro-environment behavior, mutual assistance and tolerance awareness through school engagement. *Globalisation, Societies and Education*, 21(1), 15-32.
- Chromjaková, F. (2016). The key principles of process manager motivation in production and administration processes in an industrial enterprise. *Journal of Competitiveness*, 8(1), 95-110.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (2008). The revised neo personality inventory (neo-pi-r). *The SAGE handbook of personality theory and assessment*, 2(2), 179-198.
- Creasy, T., & Anantatmula, V. S. (2013). From every direction—how personality traits and dimensions of project managers can conceptually affect project success, *Project Management Journal*, 44(6), 36–51.
- Cropanzano, R., Anthony, E. L., Daniels, S. R., & Hall, A. V. (2017). Social exchange theory: A critical review with theoretical remedies. *Academy of Management Annals*, 11(1), 479–516.
- Dainty, A. R. J., Cheng, M. I., & Moore, D. R. (2005). Competency-based model for predicting construction project managers' performance. *Journal of Management in Engineering*, 21(1), 2-9.
- Debora, E. Purbaa. (2014). Personality and organizational citizenship behavior in Indonesia: The mediating effect of affective commitment. *Asian Business & Management*, 14, 147–170.
- Deinert, A., Homan, A. C., Boer, D., Voelpel, S. C., & Gutermann, D. (2015). Transformational leadership sub-dimensions and their link to leaders' personality and performance. *The Leadership Quarterly*, 26, 1095-1097.
- Digman, J. M. (2004). Personality structure: Emergence of the five-factor model. The psychology of individual differences. Boyle, GJ and Saklofske, DH London, Sage, 2, 71-93.

The Theoretical Role of Personality Traits and Project Citizenship Behavior Relationship in Project-Based Business Success

- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research, 133*, 285-296.
- Dvir, D., Sadeh, A., & Malach-Pines, A. (2006). Projects and project managers: the relationship between project managers' personality, project types, and project success. *Project Management Journal, 37*(5), 36-48.
- Dwivedula, R., Bredillet, C. N., & Müller, R. (2016). Personality and work motivation as determinants of project success: the mediating role of organisational and professional commitment. *International Journal of Management Development, 1*(3), 229-245.
- Goldberg, L. R. (1992). The development of markers for the big-five factor structure. *Psychological Assessment, 4*(1), 26-42.
- Eagly, A., Karau, S. J., & Makhijani, M. G. (1995). Gender and the effectiveness of leaders: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin, 117*(1), 125-145.
- Ekrot, B., Rank, J., & Gemünden, H. G. (2016). Antecedents of project managers' voice behavior: The moderating effect of organization-based self-esteem and affective organizational commitment. *International Journal of Project Management, 34*(6), 1028-1042.
- Euwema, M. C., Wendt, H., & Van Emmerik, H. (2007). Leadership styles and group organizational citizenship behavior across cultures. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior, 28*(8), 1035-1057.
- Fil'a, M., Schwarczová, L., & Mura, L. (2015). Citizen satisfaction survey as a tool of citizen relationship management of local government in Slovakia. *Serbian Journal of Management, 10*(1), 117-129.
- Gehring, D. R. (2007). Applying traits of leadership to project management. *Project Management Journal, 38*(1), 44-54.
- Gemino, A., Reich, B. H., & Serrador, P. M. (2021). Agile, traditional, and hybrid approaches to project success: Is hybrid a poor second choice? *Project Management Journal, 52*(2), 161-175.
- Golafshani, M. R., & Rahro, M. (2013). Identification of personality traits affecting on development of organizational citizenship behavior. *Middle-East Journal of Scientific Research, 16*(2), 274-281.
- Hogan, J., & Holland, B. (2003). Using theory to evaluate personality and job performance relations: A socioanalytic perspective. *Journal of Applied Psychology, 88*(1), 100-112.
- Hussain, A., Jamil, M., Farooq, M. U., Asim, M., Rafique, M. Z., & Pruncu, C. I. (2021). Project managers' personality and project success: Moderating role of external environmental factors. *Sustainability, 13*(16), 9477.
- Hurtz, G. M., & Donovan, J. J. (2000). Personality and job performance: The Big Five revisited. *Journal of Applied Psychology, 85*(6), 869-879.
- Ilies, R., Fulmer, I. S., Spitzmuller, M., & Johnson, M. D. (2009). Personality and citizenship behavior: the mediating role of job satisfaction. *Journal of Applied Psychology, 94*(4), 945.
- Islam, M. A., & Widen, G. (2023). Bibliometric analysis of the VINE journal of information and knowledge management systems: 2000-2020. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems, 53*(3), 467-490.

- John, O. P., Naumann, L. P., & Soto, C.J. (2008). Paradigm shift to the integrative big-five trait taxonomy: History, measurement, and conceptual issues. In O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (3rd ed., pp. 114-158). Guilford Press.
- Judge, T. A., & Zapata, C. P. (2015). The person—situation debate revisited: Effect of situation strength and trait activation on the validity of the Big Five personality traits in predicting job performance. *Academy of Management Journal*, *58*(4), 1149–1179.
- Katz, D. (1964). The motivational basis of organizational behavior. *Behavioral Sciences*, *9*(2), 131-146.
- Kerzner, H. (1989). *Project management: A system approach to planning scheduling and controlling*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Kipper, L. M., Iepsen, S., Dal Forno, A. J., Frozza, R., Furstenau, L., Agnes, J., & Cossul, D. (2021). Scientific mapping to identify competencies required by industry 4.0. *Technology in Society*, *64*, 101454.
- Kumar, K., Bakhshi, A., & Rani, E. (2009). Linking the ‘big five’ personality domains to organizational citizenship behavior. *International Journal of Psychological Studies*, *1*(2), 73-81.
- Korkmazurek, Y. (2022). Does Project Citizenship Behavior Leads Network Expansion? Gender-Based Comparison. *SAGE Open*, *12*(2), 21582440221091238.
- Lee, C. K., & Foo, M. Y. (2022). Risk attitudes and the big five personality traits: A study on construction project practitioners in Malaysia. *International Journal of Construction Management*, *22*(13), 2435-2445.
- Leephaijaroen, S. (2016). Effects of the big-five personality traits and organizational commitments on organizational citizenship behavior of support staff at Ubon Ratchathani Rajabhat University, Thailand. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, *37*(2), 104-111.
- Li, J., Goerlandt, F., & Reniers, G. (2021). An overview of scientometric mapping for the safety science community: Methods, tools, and framework. *Safety Science*, *134*, 105093.
- Li, X., et al., (2015). Collective-efficacy as a mediator of the relationship of leaders’ personality traits and team performance: a cross-level analysis. *International Journal of Psychology*, *50*(3), 223-231.
- Lin, T. C., Huang, S. L., & Hsu, C. J. (2015). A dual-factor model of loyalty to IT product- The case of smartphones. *International Journal of Information Management*, *35*(2), 215-228.
- Marnewick, C., Erasmus, W., & Joseph, N. (2017). The symbiosis between information system project complexity and information system project success. AOSIS (Pty) Ltd.
- Maqbool, R., Sudong, Y., Manzoor, N., & Rashid, Y. (2017). The impact of emotional intelligence, project managers’ competencies, and transformational leadership on project success: An empirical perspective. *Project Management Journal*, *48*(3), 58–75.
- McCrae, R. R., & John, O. P. (1992). An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality*, *60*(2), 175-215.
- Migliore, L. A. (2011). Relation between big five personality traits and Hofstede’s cultural dimensions: Samples from the USA and India. *Cross-Cultural Management: An International Journal*, *18*(1), 38-54.

The Theoretical Role of Personality Traits and Project Citizenship Behavior Relationship in Project-Based Business Success

- Moore, M. A., & Vucetic, J. F. (2014, December). Identifying effective IT project manager personality characteristics. In 2014 Annual Global Online Conference on Information and Computer Technology (pp. 96-100). IEEE.
- Morgeson, F. P., Reider, M. H., & Campion, M. A. (2005). Selecting individuals in team settings: The importance of social skills, personality characteristics, and teamwork knowledge. *Personnel Psychology*, 58(3), 583-611.
- Mount, M. K., Barrick, M. R., & Stewart, G. L. (1998). The five factor model of personality and performance in jobs that involve interpersonal interaction. *Human Performance*, 11(2/3), 145-165.
- Muhammad, H. M., Bashir, S., & Abbas, S. M. (2017). The impact of project managers' personality on project success in NGOs: The mediating role of transformational leadership. *Project Management Journal*, 48(2), 74-87.
- Mukherjee, D., Lim, W. M., Kumar, S., & Donthu, N. (2022). Guidelines for advancing theory and practice through bibliometric research. *Journal of Business Research*, 148, 101-115.
- Mushraf, A. M., Al-Saqry, R., & Obaid, H. J. (2015). The impact of big five personality factors on organizational citizenship behaviour, *International Journal of Management Science*, 2(5), 93-97. ISSN: 2375-3757.
- Najari, R., Ahmadi, F., & Habibitabar, Z. (2011). Study of relationship between personality and Organizational Citizenship Behavior (OCB) in public organizations in Iran. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 3(2), 472-483.
- Norman, W. T (1967). 2800 personality trait descriptors: Normative operating characteristics for a university population. Ann Arbor: University of Michigan, Department of Psychology.
- Noor, S. S. M., Esa, M., Kamal., E. M., & Mansor, A. A. (2020). Project manager personality traits towards project success: Moderated role of working experience in perspectives of small public construction projects in Malaysia. *International Journal of Construction Supply Chain Management*, 10(4), 234-250.
- Ojiako, U., Johansen, E., & Greenwood, D. (2007). A qualitative re-construction of project measurement criteria. *Industrial Management & Data Systems*, 108(3), 405-417.
- Organ, D. W., & Ryan. K. (1995). A meta-analytic review of attitudinal and dispositional predictors of organizational citizenship behavior. *Personnel Psychology*, 48(4), 775-802.
- Qamar, N., & Malik, A. A. (2020). Determining the Relative Importance of Personality Traits in influencing software quality and team productivity. *Computing and Informatics*, 39(5), 994-1021.
- Project Management Institute. A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide). 6th ed. Newton Square, PA: Project Management Institute, 2017.
- Podsakoff, P. M., Mackenzie, S. B., Paine, J. B., & Bachrach, D. G. (2000). Organizational citizenship behaviors: A critical review of the theoretical and empirical literature and suggestions for future research. *Journal of Management*, 26(3), 513-563.
- Patki, S. M., & Abhyankar, S. C. (2016). Big five personality factors as predictors of organizational citizenship behavior: A complex interplay. *The International Journal of Indian Psychology*, 3(2), 136-146. ISSN 2348-5396.
- Peterson, R. S., Smith, D. B., Martorana, P. V., & Owens, P. D. (2003). The impact of chief executive officer personality on top management team dynamics: one mechanism by

- which leadership affects organizational performance. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 795-808.
- Pletzer, J. L., Oostrom, J. K., & de Vries, R. E. (2021). HEXACO personality and organizational citizenship behavior: A domain and facet-level meta-analysis. *Human Performance*, 34(2), 126-147.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Paine, J. B., & Bachrach, D. G. (2000). Organizational citizenship behaviors: A critical review of the theoretical and empirical literature and suggestions for future research. *Journal of Management*, 26(3), 513-563.
- Pollack, J., Helm, J., & Adler, D. (2018). What is the iron triangle, and how has it changed? *International Journal of Managing Projects in Business*, 11(2), 527-547.
- Raja, U., Johns, G., & Ntalianis, F. (2004). The impact of personality on psychological contracts. *Academy of Management Journal*, 47, 350-367.
- Rehman, S. U. (2020). Impact of inclusive leadership on project success. *Journal of Engineering Project and Production Management*, 2(2), 87-93.
- Rezvani, A., Chang, A., Wiewiora, A., Ashkanasy, N. M., Jordan, P. J., & Zolin, R. (2016). Manager emotional intelligence and project success: The mediating role of job satisfaction and trust. *International Journal of Project Management*, 34(7), 1112-1122.
- Roberge, M. É., Xu, Q. J., & Rousseau, D. M. (2012). Collective personality effects on group citizenship behavior: Do diverse groups benefit more? *Small Group Research*, 43(4), 410-442.
- Shafi, M. Q., Iqbal, R., Shahzad, K., & Unterhitzenberger, C. (2021). The mediating role of project citizenship behavior in the relationship between organizational justice dimensions and project success. *Project Management Journal*, 52(6), 547-562.
- Stovold, E., Beecher, D., Foxlee, R., & Noel-Storr, A. (2014). Study flow diagrams in Cochrane systematic review updates: an adapted PRISMA flow diagram. *Systematic reviews*, 3(1), 1-5.
- Sulehri, N. A., Awais, A., Dar, I. B., & Uzair., A. (2021). Big five personality traits on project success in marketing-oriented organizations: Moderation of leader member exchange. *Foundation University Journal of Psychology*, 5(2), 47-54.
- Testa, F., Todaro, N., Gusmerotti, N. M., & Frey, M. (2020). Embedding corporate sustainability: An empirical analysis of the antecedents of organization citizenship behavior. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27(3), 1198-1212.
- Thal, J., & Bedingfield, A. (2010). Successful project managers: An exploratory study into the impact of personality. *Technology Analysis and Strategic Management*, 22(2), 243-259.
- Turner, R. (1999). *The Handbook of Project-Based Management: Improving the Processes for Achieving Strategic Objectives*, McGraw-Hill, London.
- Udin, U., & Yuniawan, A. (2020). Psychological capital, personality traits of big-five, organizational citizenship behavior, and task performance: Testing their relationships. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(9), 781-790.
- Unterhitzenberger, C., & Bryde, D. J. (2019). Organizational justice, project performance, and the mediating effects of key success factors. *Project Management Journal*, 50(1), 57-70.
- Üsdiken, B., & Pasadeos, Y. (1993). Türkiye’de örgütler ve yönetim yazını. *Amme İdaresi Dergisi*, 26(2), 73-93.

The Theoretical Role of Personality Traits and Project Citizenship Behavior Relationship in Project-Based Business Success

- Van Emmerik, I. J. H., & Euwema, M. C. (2007). Who is offering a helping hand? Association between personality and ocb and the modeling role of team leader effectiveness. *Journal of Managerial Psychology*, 22(6), 530-548.
- Wani, J. A., Ganaie, S. A., & Rehman, I. U. (2023). Mapping research output on library and information science research domain in South Africa: a bibliometric visualisation. *Information Discovery and Delivery*, 51(2), 194-212.
- Ward, M. K., Meade, A. W., Allred, C. M., Pappalardo, G., & Stoughton, J. W. (2017). Careless response and attrition as sources of bias in online survey assessments of personality traits and performance. *Computers in Human Behavior*, 76, 417-430.
- Wang, G., Locatelli, G., Zhang, H., Wan, J., & Chen, Y. (2023). Playing the cards right: exploring the way leadership influences organizational citizenship behavior for the environment in megaprojects. *Engineering, Construction and Architectural Management*, 30(2), 623-646.
- Witt, L. A., Burke, L. A., Barrick, M. R. & Mount, M. K. (2002). The interactive effects of conscientiousness and agreeableness on job performance. *Journal of Applied Psychology*, 87(1), 164.
- Yan, L., & Zhiping, W. (2023). Mapping the literature on academic publishing: a bibliometric analysis on WOS. *Sage Open*, 13(1).
- Yun, S. (2020). Personality Traits of GitHub Maintainers and Their Effects on Project Success, Master's thesis. University of Waterloo.
- Zell, E., & Lesick, T. L. (2022). Big five personality traits and performance: A quantitative synthesis of 50+ meta-analyses. *Journal of Personality*, 90(4), 559- 573.

Atıf/Citation:

Duru, B. ve Kuştepelı, Y. R. (2024). Dijitalizasyonun Türkiye'de Bölgesel Ekonomik Yakınsama Üzerindeki Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 25(2): 74-86.
<https://doi.org/10.24889/ifede.1391785>

DİJİTALİZASYONUN TÜRKİYE'DE BÖLGESEL EKONOMİK YAKINSAMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bengisu DURU* ve Yeşim Rabia KUŞTEPELİ**

ÖZ

Yakınsama ve dijitalizasyon, küresel ekonominin iki temel bileşenidir. Yakınsama teorisinin en önemli varsayımı, yoksul ekonomilerin kişi başına düşen gelir düzeylerinin zengin ekonomilere kıyasla daha yüksek oranda arttığıdır. Yoksul ekonomilerin gelir düzeyleri zaman içinde bazı varsayımlar altında zengin ekonomilerin gelir düzeyleri ile aynı düzeye gelmektedir. Dijitalizasyon, bir ekonomide insanların günlük yaşamını, üretimi ve dağıtımını kolaylaştırmak, ekonomik büyümeyi iyileştirmek için bilginin dijitalleştirilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışma, 2012-2020 yıllarında Türkiye'nin Düzey-1 bölgelerinde dijitalizasyonun yakınsama üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Öncelikle istatistikî veriler kullanılarak dijitalizasyon ve yakınsama ile ilgili değişkenlerin bölgesel dağılımları haritalar üzerinde gösterilmiş, daha sonra sigma yakınsaması, mutlak yakınsaklık, koşullu yakınsaklık, birim kök testi yöntemleri kullanılmıştır. Temel Bileşen Analizini (PCA) kullanarak, dijitalizasyon, dijital teknoloji kullanımı, altyapısı ve kullanım yeterliliği olarak üç gruba ayrılmış ve üç endeks (DUI, DFI, SI) hesaplanmıştır. Sonuçlar, 2012-2020 döneminde Türkiye'nin Düzey-1 bölgelerinde dijitalizasyonun, başta İstanbul olmak üzere batı bölgelerde daha çok, doğu bölgelerde (özellikle Kuzeydoğu Anadolu bölgesi) daha az gelişmiş olduğunu, bölgeler arası yakınsama olduğunu ve dijitalizasyonun yakınsamayı olumlu etkilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik yakınsama, dijitalizasyon, yakınsama yöntemleri, Türkiye Düzey-1 bölgeler

JEL Sınıflandırması: R10, O47

IMPACT OF DIGITALIZATION ON REGIONAL ECONOMIC CONVERGENCE IN TURKIYE

ABSTRACT

Convergence and digitalization are two key components of the global economy. The most important assumption of convergence theory is that per capita income levels of poor economies are increasing at a higher rate than rich economies. Income levels of poor and rich economies approach to the same level over time under some assumptions. Digitalization is defined as the process of digitizing information to facilitate people's daily lives, production and distribution in an economy, and to improve economic growth. This study aims to examine the impact of digitalization on convergence in Türkiye's Level-1 regions between 2012-2020. First of all, the regional distributions of variables related to digitalization and convergence are shown on maps using statistical data, and then sigma convergence, absolute convergence, conditional convergence, and unit root test methods are used. Using Principal Component Analysis (PCA), digitalization is divided into three groups as digital technology use, infrastructure and usage adequacy, and three indices (DUI, DFI, SI) are calculated. The results show that in the 2012-2020 period in Türkiye's Level-1 regions, digitalization is more developed in the western regions, especially Istanbul, and less developed in the eastern regions (especially the Northeastern Anatolia region). There is convergence between regions and digitalization positively affects convergence.

Keywords: Economic convergence, digitalization, convergence methods, Türkiye Level-1 regions

JEL Classification: R10, O47

*Yüksek Lisans Mezunu, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İzmir, Türkiye. E-posta: bengisu.duru@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0002-2748-6800>

**Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İktisat Bölümü, İzmir, Türkiye. E-posta: yesim.kustepeli@deu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5865-7553>

Dijitalizasyonun Türkiye’de Bölgesel Ekonomik Yakınsama Üzerindeki Etkisi

1. GİRİŞ

Son zamanlarda yaygın bir şekilde incelenmekte olan dijitalizasyon, en kısa tabiri ile bilginin dijitalleştirilmesi anlamına gelmektedir. Bir ekonomide bilginin erişilebilirlik seviyesini arttırarak; üretimi, dağıtımı ve insanların günlük yaşamını kolaylaştırması ve ekonomik büyümeyi iyileştirebilmesi için gerekli olan tüm aşamalar topluluğu olarak da tanımlanabilir. Bu aşamalar ekonomiyi birebir ve direk olarak etkileyebilme özelliği taşıması sebebiyle, ülkeler veya bölgeler arası gelir eşitsizliğini ve maliyetleri azaltma, ekonomik büyümeyi artırma ve zaman tasarrufu sağlama gibi olumlu sonuçlara yol açabilmektedir. Bu nedenle, dijitalizasyon ve yakınsama ilişkisinin incelenmesi literatürde büyük bir önem arz etmektedir.

Günümüzde dijitalizasyon kavramı bazı çalışmalarda benzer birçok kavramla birbiri yerine kullanılmaktadır. Bunun nedeni ise anlamlarının birbirine çok yakın olmasıdır. Örneğin sayısallaştırma (digitization), dijital dönüşüm (digital transformation) ve dijital bölünme (digital divide) terimlerinin anlamları, bazı çalışmalarda birbiri ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır veya birbiri ile karıştırılmaktadır. Sayısallaşma, analog olarak var olan verinin, dijital ortama aktarılmasıdır. Dijital dönüşüm, dijitalizasyon ile eş anlamlı olarak düşünülmektedir ancak dijital dönüşüm toplumsal değişimden çok bireysel değişiklikleri kapsar. Bireylerin, işletmelerin ve tüm karar vericilerin stratejilerin baştan ayağa değişmesini ve dönüşmesini ifade eder. Dijital bölünme ise ülkeler veya bölgeler arası bilgi ve iletişim teknolojilerine (BİT) erişimde ve internet kullanımında yaşanan farklılıkları ortaya koyar (Acılar vd., 2011, s.3). Dolayısıyla, bu üç kavram dijitalizasyon ile birbirlerine çok benzemesine rağmen farklı anlamları ifade etmektedir. Bu çalışmada, dijitalizasyon bilginin dijitalleştirilmesi anlamı ile kullanılmaktadır.

Yakınsama ise küresel ekonomide ayrı bir önem arz eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yakınsama, yoksul ekonomilerin kişi başına düşen gelir düzeylerinin zengin ekonomilerin kişi başına düşen gelir düzeylerine göre daha yüksek oranda arttığını ve bu nedenle zaman içerisinde göreceli olarak daha fakir olan ekonomilerin zengin ekonomilere benzer seviyede gelir seviyesine sahip olacaklarını ifade etmektedir. Ülkelerin, bölgelerin veya şehirlerin kişi başına düşen gelirlerinin birbirine yakınsadığı veya ıraksadığı, ayrıca bu yakınsama veya ıraksama durumuna etki edebilecek diğer faktörlerin ilişkisi bazı analiz yöntemleri ile birçok çalışma ile incelenmektedir. En çok kullanılan yöntemler arasında sigma yakınsaması, koşullu beta yakınsaması, koşulsuz beta yakınsaması ve birim kök analizi yer almaktadır. Sigma yakınsaması yaklaşımında Sala-i Martin (1996)’e göre, ekonomiler arası kişi başına düşen gelir eşitsizliğinin zamanla azaldığını analiz etmek için standart sapma kullanılabilir. Yakınsama çalışmalarında kullanılan diğer bir yöntem olan beta yakınsaması; koşullu ve koşulsuz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Koşulsuz beta yakınsamasına göre uzun dönemde ekonomiler birbirine yakınsamaktadır, ancak bunun gerçekleşebilmesi için ekonomilerin ilk durumlarındaki gelir seviyeleri birbirinden farklı olmalıdır (Barro ve Sala-i Martin, 1990, s.108; Barro ve Sala-i Martin, 1992, s.224; Galor, 1996, s.1058). Koşullu beta yakınsamasına göre ise ekonomilerin incelenen ilk durumdaki (başlangıç döneminde) gelir seviyelerinin aynı olması söz konusu değildir. Bu nedenle, ancak benzer teknoloji seviyelerine, tasarruf oranlarına ve/veya nüfus büyüme oranlarına sahip olan ekonomiler arasında uzun dönemde yakınsama görülebileceği tespit edilmiştir (Barro ve Sala-i Martin, 1990, s.109; Barro ve Sala-i Martin, 1992, s.241; Sala-i Martin, 1996, s.1022). Son olarak, birim kök analizi kullanılarak da yakınsama analizi yapılabilmektedir. Birim kök testleri, genel olarak değişkenlerin zaman içerisindeki durağanlığını analiz eder. Ancak, aynı zamanda bölgeler arasındaki yakınsama veya ıraksama durumunda diğer değişkenlerin kısa

Bengisu DURU ve Yeşim Rabia KUŞTEPELİ

zamanlı veya uzun zamanlı bir etkisi olup olmadığı sonucunu da vermektedir. Bu analizdeki boş hipoteze göre, değişkenler birim köke sahiptir ve belirlenen dönem içerisinde yakınsama gerçekleşmemektedir.

Bu çalışmanın amacı, 2012-2020 yılları arasında Türkiye'deki NUTS-1 bölgelerinde dijitalleşmenin yakınsama üzerindeki etkisini, haritalandırmanın yansırı sigma yakınsaması, mutlak yakınsaklık, koşullu yakınsaklık, birim kök testi yöntemlerini kullanarak araştırmaktır. Bu çalışmanın literatüre katkısı, Türkiye NUTS-1 bölgeleri için Temel Bileşen Analizini (PCA) kullanarak, dijitalleşmeye yönelik üç endeks (DUI, DFI, SI) hesaplanmasıdır. DUI endeksi, sabit telefon erişimi sayısını, mobil telefon aboneliklerini, geniş bant aboneliklerini ve internet kullanıcılarının oranını içermektedir. DFI endeksinde, telefon ve internet hatları altyapı kapasitesi, sabit telefon santral kapasitesi ve fiber uzunluğu bilgileri bulunmaktadır. İnternet ve telefon kullanma becerisini anlamak için oluşturulan SI, 15 yaş ve üzeri, okuryazar ve lise brüt okullaşma oranına ilişkin verilerden oluşmaktadır.

Çalışmanın devamında, literatür özeti, ampirik analiz ve sonuçlar yer almaktadır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Neoklasik iktisat teorisinde, eğer ülkeler başlangıç döneminde aynı kişi başı gelir düzeyine sahip ise diğer değişkenler sabit tutulur ve göreceli olarak fakir ekonomilerinin büyüme hızının zengin ülkelerin büyüme hızından daha hızlı olduğu varsayılır. Uzun dönemde ise fakir ekonomilerin zengin ülkelere yakınsayarak benzer kişi başına büyüme seviyesine (gelir düzeyine) sahip olacaklarını savunulur (Barro ve Sala-i Martin, 1990, s.2). Ancak bazı araştırmacılara göre ülkelerin başlangıç döneminde aynı kişi başına düşen gelire sahip olmaları mümkün değildir. Bu nedenle ancak benzer tasarruf oranlarına, nüfus büyüme oranına ve dış kökenli teknoloji oranlarına sahip olan ülkeler zaman içerisinde yakınsayabilir (Ramsey, 1928, s.551; Solow, 1956, s.78; Cass, 1965, s.235; Koopmans, 1965, s.255).

Türkiye'de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına (İBBS) göre bölgelerin veya illerin birbirlerine yakınsamaları ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Ersungur ve Polat (2006), 1987-2000 dönemi için Düzey-1 bölgelerini beta ve sigma yakınsama yaklaşımlarına göre analiz etmiştir. Çalışma sonuçları, bölgeler arasında kişi başına gelir seviyesinin birbirine yakınsadığını ve özellikle de 1994, 1999 ve 2000 yıllarında gerçekleşen ekonomik krizlerde tüm bölgelerin gelir seviyelerinde bir azalma gerçekleşirken, daha yüksek gelire sahip olan bölgelerin gelir seviyesinde daha fazla azalma olduğunu göstermiştir. Abdioğlu ve Uysal (2013), 2004-2008 döneminde İstanbul'u lider bölge seçerek, Türkiye'de Düzey-2 bölgelerinin İstanbul'a yakınsamasını incelemiştir. Panel birim kök analizi kullanılarak elde edilen sonuçlara göre 25 alt bölgenin İstanbul'a yakınsamadığı bulunmuştur. Özgül ve Karadağ (2015), Düzey-2 bölgelerini, 1990-2001 yıllarında kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH), çalışan kişi başına düşen GSYH ve kalkınma endeksinde göre inceleyen ve sigma yakınsaması, koşulsuz ve koşullu beta yakınsama yöntemleri kullanılan bir çalışma gerçekleştirmiştir ve bölgeler arası kişi başına düşen GSYH büyümesinin birbirine yakınsadığı ortaya çıkmıştır.

Gezici ve Hewings (2004), 1980-1997 dönemi için Türkiye'nin bölgesel yakınsamasını ve çevre ilişkilerini incelemiştir. Bu amaçla sigma ve beta yakınsama analizi yöntemleri kullanılmış, ancak seçili dönemde 67 il ve 16 fonksiyonel bölge arasında herhangi bir yakınsama gerçekleşmediği gözlemlenmiştir. Yıldırım ve Öcal (2006), yakınsamayı 1979-2001 yılları için Theil endeksini ve reel GSYH verilerini kullanarak 67 ilde gelir eşitsizliği ile incelemiş ve bu

Dijitalizasyonun Türkiye’de Bölgesel Ekonomik Yakınsama Üzerindeki Etkisi

yıllar arasında yakınsama gerçekleştiği sonucuna ulaşmıştır. Karacuka (2020) ise 2004-2017 yılları arasında Türkiye’nin tüm illeri arasında yakınsama olup olmadığı sorusuna cevap aramıştır. Analiz sonucunda Türkiye’nin illerinin gelir seviyelerinin seçili yıllarda birbirine yakınsadığını bulmuştur. Ayrıca, incelenen faktörler arasında dış ticaretin yakınsamaya ve büyümeye etki eden en önemli faktör olduğu tespit edildiği için, illerin dış ticaret üzerinde uzmanlaşmasının ve bu konu ile ilgili geliştirilecek ve uygulanacak politikaların, ülkede büyümeye katkı sağlamak için iyi bir yol olacağını vurgulamıştır.

Dijitalizasyon etkin bir şekilde hayata geçirildiğinde, ülkede sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması, gelir eşitsizliğinin ve maliyetlerin azaltılması ve zaman tasarrufu sağlanması gibi birçok önemli etkilere sahip olabilmektedir. Bu sebeple öncelikle ekonomilerin dijital teknolojileri etkin bir şekilde kullanıp kullanmadıklarını ve daha sonra da ekonomideki etkilerini anlamak büyük önem arz etmektedir. Dijitalizasyon ile ilgili Türkiye için çalışmalar yapılmıştır. Atıcı (2016)’ya göre dijitalleşmenin yaygınlaşması ile devletin, merkez bankalarının ve işletmelerin şeffaflığının ve vergi gelirlerinin artması, maliyetlerin düşmesi, tasarrufların, gelir ve istihdamın, devlet ve işletme verimliliğinin artması gibi nedenlerle ülkelerde olumlu sonuçlara yol açmaktadır. Dolayısıyla dijital teknolojilerin gelişmekte olan ülkelerde, özellikle Türkiye’de olumlu bir etkisi olacaktır. Koramaz vd. (2019)’in dijital bölünme farkının Türkiye’deki etkisini incelemek amacıyla oluşturduğu BİT kalkınma endeksine göre Ankara, Antalya, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Muğla ve Yalova, diğer şehirlere göre daha yüksek BİT endeks seviyelerine sahiptir.

Literatürde dijitalizasyon ve yakınsama ile ilgili de birçok çalışma vardır (örn. Chou ve Huang, 2007, s.22; Köksal ve Anıl, 2013, s.124; Park vd., 2015, s. 94; Rath, 2016, s.77; Celbis ve de Crombrughe, 2018, s.400; Bera, 2019, s.4; Güz, 2019, s.131). Chou ve Huang (2007), 100 ülkede bilginin hâkim olduğu 1990-2013 yılları arasında yakınsamayı incelemek için koşullu yakınsama ve kulüp yakınsaması yöntemlerini kullanarak, Dijital Erişim Endeksini seçili ülkeler için hesaplamışlardır. Çalışma sonucunda, yüksek endeks seviyesine sahip olan ülkeler arasında bir yakınsama olmadığını, ancak düşük endeks değeri olan ülkeler arasında yakınsamanın gerçekleştiğini bulmuşlardır. Park vd. (2015), 108 ülkede dijital bölünmenin yakınsama üzerindeki etkisini, temel bileşenler analizi metodu ile incelemiştir. 108 ülke kendileri arasında birbirine yakınsarken, ayrıldıkları üç grupta da yakınsama gerçekleşmektedir. Rath (2016), Park, Choi ve Hong’un (2015) analizinden yola çıkmış ve 47 ülkede BİT kalkınmasının yakınsama üzerindeki etkisini 2000-2012 yılları için araştırmıştır. Koşullu beta yakınsamasına kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada, gelişmekte olan ülkelerin gelişen ülkelere ıraksadığı sonucuna ulaşmıştır. Bera (2019) ise Hindistan’ın seçili 17 büyük şehrinde dijitalizasyon ve yakınsama ilişkisini analiz etmiştir. 2006-2016 yılları için yapılan çalışmada temel bileşenler analizi ile Dijitalizasyon Endeksi hesaplanmıştır. Altyapı, insan kaynakları, rekabetçilik, dağılım ve alım gücü ile oluşturulan indeks sayesinde yüksek endeks değerine sahip olan şehirlerin birbirlerine yakınsadığı gözlemlenmiştir.

Köksal ve Anıl (2013) ise Türkiye’de Düzey-1 bölgelerinde hane halklarının geniş bant internet kullanımı ve erişimini incelemiş ve geniş bant interneti benimseme oranını arttıran faktörlerden birinin sabit ve mobil telefon kullanımı olduğunu bulmuşlardır. Eğer insanlar daha zengin, istihdam edilmiş, daha eğitilmiş ise ve ülkenin batısında veya merkezinde yaşıyorsa, sabit hatları ve cep telefonlarını daha çok kullanacakları sonucuna varmışlardır. İnterneti benimseme oranını etkileyen bir diğer faktör ise çevrimiçi (online) aktivitelerdir. Eğer kişiler çalışıyorsa, e-

Bengisu DURU ve Yeşim Rabia KUŞTEPELİ

posta kullanma, içerik yükleme, bilgi araştırma, e-ihracat ve e-bankacılık gibi dijital teknolojiler, kullandıkları aktivitelerde daha çok bulunmaktadır. Celbis ve de Crombrughe (2018), 1999-2011 yılları için Türkiye’de Düzey-2 bölgelerinde internet altyapısı ile bölgesel gelir eşitsizlikleri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve internet altyapısının bölgelerin birbirine yakınsama hızını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Güz (2019), 2013 ve 2017 yılları için Türkiye’de Düzey-1 bölgelerini incelediği çalışmada BİT kalkınma endeksinde anlamlı bir değişim olmadığı gözlemlenmiştir.

3. AMPİRİK ANALİZ

3.1. Veri

Yakınsama değişkeni olarak reel kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla (GDPPC) kullanılmıştır. Ayrıca, dijitalizasyonun kullanımı açısından kentsel nüfusun da (URBAN) bölgeler arasındaki dağılımının gözlemlenmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Çalışmada kullanılan veriler, Türkiye İstatistik Kurumu’ndan (TÜİK) ve Elektronik Haberleşme İl Düzeyindeki Yıllık İstatistik Bülteni’nden alınmıştır.

Dijitalizasyon için seçilen değişkenler aşağıda verilmektedir:

- 1) Telefon erişimi (FIXED)
- 2) Santral kapasitesi (SANT)
- 3) Mobil telefon aboneliği (MOBILE)
- 4) Geniş bant aboneliği (BROAD)
- 5) Fiber uzunluğu (FIBER)
- 6) İnternet kullanım yüzdesi (INTER)
- 7) Okuryazar 15 yaş ve üzeri nüfusun eğitim düzeyi (EDUC)
- 8) Lise okullaşma oranı (GROSS)

Tüm değişkenlere ait verilerin istatistiksel değerleri Tablo 1’de incelenmiştir. Toplam gözlem sayısı 108’dir; bu da çalışmada dengeli bir veri setine sahip olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca, kullanılan tüm değişkenlerin ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerleri bu tabloda gösterilmektedir. Tablo 1’de dikkati çeken bir nokta, reel kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın en yüksek standart sapmaya (17,33) sahip olan değişken olmasıdır. Bu değişkeni, sırasıyla internet kullanıcılarının yüzdesi (14,16) ve lise okullaşma oranı (12,32) izlemektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin 2012-2020 yıllarında ve Düzey-1 bölgelerinde nasıl bir dağılıma sahip olduğunu incelemek amacıyla haritalandırma yöntemi kullanılmıştır. Grafiklerde “bordo” söz konusu değişkene ait en yüksek ortalamayı ifade ederken, “kırmızı” ikinci en yüksek, “turuncu” üçüncü en yüksek, “sarı” dördüncü en yüksek ve “gri” en düşük ortalamaları göstermektedir. Haritalarda renkler ve seçili aralıklar, bölgelerin değişkenlerde sahip olduğu ortalama değerlere göre belirlenmiştir.

Grafik 1’de Türkiye’de Düzey-1 bölgelerinde 2009 fiyatları baz alınarak TL cinsinden ortalama reel kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla (GDPPC) ve kentsel nüfus için oluşturulan haritalar yer almaktadır. Haritada görüldüğü üzere, 2012-2020 yılları arasında en yüksek ortalama İstanbul’da, en düşük ortalama ise Orta Doğu Anadolu Bölgesi’ndedir.

İstanbul’dan sonra en yüksekten en düşüğe olmak üzere ortalama reel kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın sıralaması ise şu şekildedir: Batı Anadolu, Doğu Marmara, Batı Marmara, Ege, Akdeniz, İç Anadolu, Doğu Karadeniz, Batı Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu,

Dijitalizasyonun Türkiye’de Bölgesel Ekonomik Yakınsama Üzerindeki Etkisi

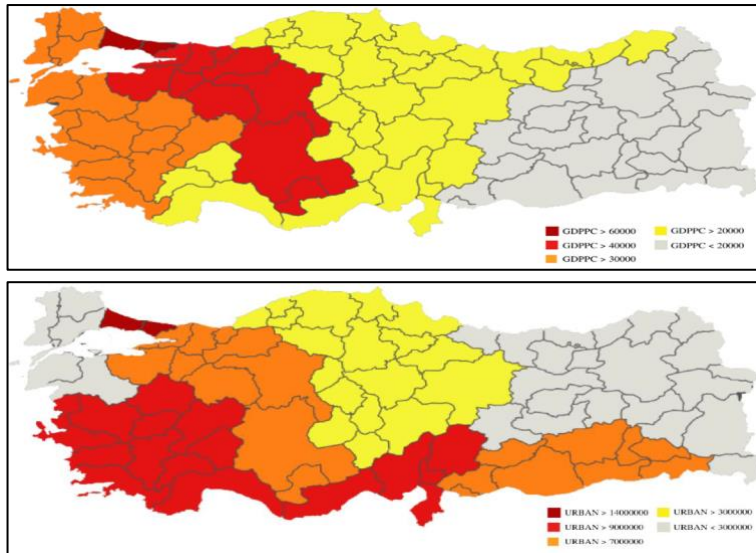
Güneydoğu Anadolu ve Orta Doğu Anadolu Bölgeleri. Türkiye’nin batısında ve merkezinde kişi başına düşen gelirin ülkenin doğusundan daha fazla olduğu haritada açıkça görülmektedir.

Tablo 1: Değişkenlerin istatistiki gösterimi

Değişkenler	Gözlem sayısı	Ortalama	Standard Sapma	Min.	Max.
GDPPC (bin TL)	108	32,36	17,33	10,47	97,95
FIXED (milyon)	108	1	0,84	0,57	3,72
MOBILE (milyon)	108	6,29	4,89	1,48	22,4
BROAD (milyon)	108	4,76	4,08	0,55	20,2
INTER (yüzde)	108	58,97	14,16	29,44	88,68
SANT (milyon)	108	1,74	1,41	0,32	6,54
FIBER (bin km)	108	25,25	11,33	7,38	60,39
EDUC (milyon)	108	4,74	2,72	1,31	11,4
GROSS (yüzde)	108	107,74	12,32	74,79	136,12
URBAN (milyon)	108	6,03	3,9	1,24	15,5

Kentsel nüfusun büyük bir çoğunluğu daha iyi yaşam şartlarına, iş olanaklarına, gelişmiş altyapıya, sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşımın daha yüksek olacağı beklentisi ile yaşanan iç göç nedeniyle İstanbul’dadır. En düşük kentsel nüfus ise Kuzeydoğu Anadolu’dadır. En yüksek ortalamaya sahip İstanbul’u Akdeniz, Ege, Güneydoğu Anadolu, Batı Anadolu, Doğu Marmara, Batı Karadeniz, İç Anadolu, Orta Doğu Anadolu, Batı Marmara, Doğu Karadeniz ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgeleri takip etmektedir. Grafik 2’de göze çarpan husus, Batı Marmara Bölgesi’nin de düşük kentsel nüfusa sahip olmasıdır.

Grafik 1: Reel kişi başına düşen GSYH (GDPPC) ve Kentsel nüfus

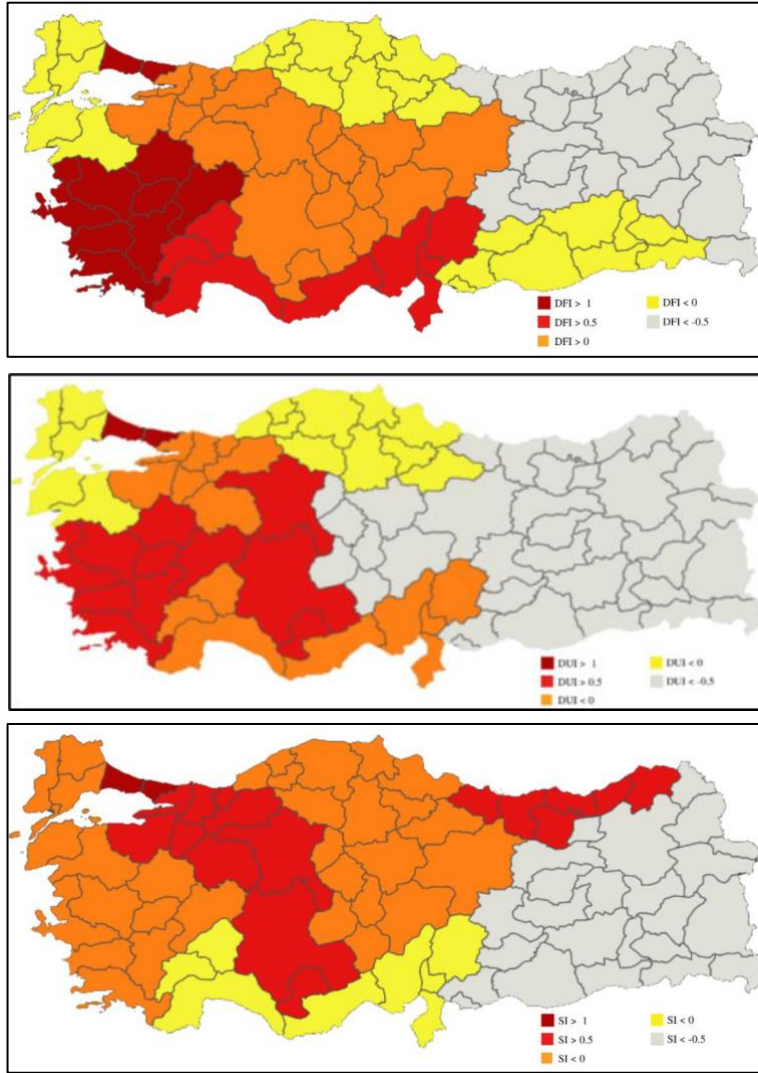
Kaynak: TÜİK, 2022a, 2021b.

Bengisu DURU ve Yeşim Rabia KUŞTEPELİ

Dijitalizasyon ile ilgili haritaları oluşturmak için veriler *kullanım, altyapı ve kullanım yeterliliği* olarak üç gruba ayrılmış ve Temel Bileşen Analizini (PCA) kullanılarak endeksler oluşturulmuştur.

Dijital teknolojilerin kullanımını (DUI) incelemek için, FIXED, MOBILE, BROAD ve INTER değişkenleri; *dijital teknoloji altyapısını* (DFI) ölçmek için SANT ve FIBER değişkenleri; *dijital teknolojileri kullanmada yeterli yeteneklere* (SI) sahip olup olunmadığını gözlemleyebilmek için EDUC ve GROSS değişkenleri kullanılmıştır.

Grafik 3: DUI, DFI ve SI Endeksleri

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3'te Düzey-1 bölgelerinde DUI, DFI ve SI endeksleri için oluşturulmuş haritalar görülmektedir.

En yüksek DUI ortalaması İstanbul'a, en düşük endeks ise Kuzeydoğu Anadolu'ya aittir. Endeksin İstanbul'dan sonra en yüksekten en düşüğe değeri Ege, Batı Anadolu, Doğu Marmara, Akdeniz, Batı Karadeniz, Batı Marmara, İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve

Dijitalizasyonun Türkiye’de Bölgesel Ekonomik Yakınsama Üzerindeki Etkisi

Orta Doğu Anadolu şeklindedir. DFI endeks değerlerinin en yüksek ortalaması 1,52 ve 1,1 ile Ege ve İstanbul’dadır. En düşük iki DFI değeri Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerine aittir. İstanbul, SI endeksinde de birinci sırada yer alırken, en düşük değer ise Kuzeydoğu Anadolu’dadır.

Türkiye’de dijitalizasyonun öncelikle İstanbul ve Ege bölgeleri olmak üzere batı bölgelerde daha çok gelişmiş, doğu bölgelerde (özellikle Kuzeydoğu Anadolu bölgesi) daha az gelişmiş olduğu görülmektedir.

Bu sonuçlar, ortalama reel kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla (GDPPC) ile kentsel nüfusun (URBAN) bölgesel dağılımı ile de paralellik göstermektedir. Batı Marmara Bölgesi’nde düşük mobil telefon abonelik sayısı ve düşük fiber kablo uzunluğu ortalamalarının sebebi, bu bölgede kentsel nüfusun da düşük bir ortalamaya sahip olması şeklinde açıklanabilir.

3.2. Yakınsama hesaplamaları

Sigma yakınsaması için standart sapma, basit varyasyon katsayısı ve ağırlıklı değişim katsayısı hesaplanmıştır. Bu değerlerde düşüş olması yakınsamayı işaret eder. Basit varyasyon katsayısı ve ağırlıklı varyasyon katsayısı denklemleri şöyledir:

$$CV_u = \frac{\sqrt{\frac{\sum_i (Y_i - \bar{Y}_u)^2}{N}}}{\bar{Y}_u} \quad (1)$$

$$CV_w = \frac{\sqrt{\frac{\sum_i (Y_i - \bar{Y})^2 \frac{P_i}{P}}{P}}}{\bar{Y}} \quad (2)$$

Y_i doğal logaritmik olarak i bölgesindeki kişi başına düşen geliri ve N tüm bölgeleri göstermektedir. Ayrıca Y_u ve $\bar{Y}$ doğal logaritmada kişi başına düşen gelirin ortalamasını, P ulusal nüfusu, P_i ise i bölgesindeki nüfusu temsil etmektedir.

Mutlak yakınsaklıkta, denklem 3 kullanılmıştır. Burada $\ln(Y_{i,t} Y_{i,t-1})$, i bölgesinde $t-1$ ile t zamanı arasındaki kişi başına düşen GSYİH büyüme oranıdır ve $\beta_1 < 0$ ise yakınsama vardır.

$$\ln(Y_{i,t} Y_{i,t-1}) = \alpha + \beta_1 \ln(Y_{i,t-1}) + \beta_2 DUI_{i,t} + \beta_3 DFI_{i,t} + \beta_4 SI_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

Koşullu yakınsaklık, başlangıç gelir düzeylerinin farklı olduğu varsayıldığında, yoksul bölgelerin zengin bölgelerden daha hızlı genişleyeceğini öne sürer. Rath (2016)’ın çalışması göz önüne alınarak mutlak yakınsaklık denkleminde kentsel nüfus (URBAN) koşul olarak eklenmiştir. Burada da $\beta_1 < 0$ olması, bölgelerde koşullu yakınsama olduğu anlamına gelir.

$$\ln(Y_{i,t} Y_{i,t-1}) = \alpha + \beta_1 \ln(Y_{i,t-1}) + \beta_2 DUI_{i,t} + \beta_3 DFI_{i,t} + \beta_4 SI_{i,t} + \beta_5 \ln(URBAN)_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (4)$$

Birim kök testleri panel veri analizinde değişkenlerin durağanlığının belirlenmesi açısından önemlidir. Aynı zamanda bölgeler arasındaki yakınlaşmayı teyit eden bir göstergedir. Bu çalışmada IPS, ADF ve PP birim kök testleri kullanılmıştır.

Tablo 2, sigma yakınsaması için standart sapmayı, basit varyasyon katsayısını (CV_u) ve ağırlıklı varyasyon katsayısını (CV_w) göstermektedir. 2014-2016 ve 2019-2020 yıllarında katsayı değerlerinin azaldığı görüldüğünden, Türkiye’deki NUTS-1 bölgelerinde 2012 ile 2020 yılları arasında sigma yakınsamasının olduğu ifade edilebilir.

Bengisu DURU ve Yeşim Rabia KUŞTEPELİ

Tablo 3, mutlak yakınsaklık için farklı model hesaplamalarını ve değişkenlerin ancak birinci farkları alındığında, β katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Model 1'deki SI değişkeni hariç, tüm modellerde dijitalizasyon endeksleri yakınsama sonuçlarını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde pozitif olarak etkilemektedir.

Tablo 2. Sigma yakınsama sonuçları

Yıllar	Standard sapma	CV _U	CV _W
2012	0,3771	0,4727	0,5749
2013	0,3868	0,4867	0,5897
2014	0,3913	0,4843	0,5905
2015	0,3853	0,4799	0,5888
2016	0,3840	0,4802	0,5884
2017	0,3836	0,4822	0,5929
2018	0,3945	0,4887	0,5952
2019	0,3831	0,4803	0,5887
2020	0,3646	0,4646	0,5663

Tablo 3. Mutlak Yakınsaklık Sonuçları (Birinci Farklar)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
$\Delta \ln Y$ (β katsayısı)	-1,0100* (-46,34)	-1,0058* (-40,71)	-1,0119* (-43,91)	-0,9647* (-31,08)
ΔDUI	0,1789* (3,20)	0,2078* (2,98)		
ΔDFI	0,0364* (2,69)		0,1942* (5,37)	
ΔSI	0,0136 (1,60)			0,0267* (3,39)
Woolridge	10,86*	94,31*	9,77*	5,58**
Wald	11,15**	9,75*	8,97*	17,95*

Not: Wald Testi için sıfır hipotezi, parametreler kümesinin bir değere eşit olmasıdır. Wooldridge testi birinci dereceden otokorelasyonun bulunmadığı göstermektedir. *, ** ve *** %1, 5 ve 10 düzeyinde anlamlılığa işaret etmektedir.

Koşullu yakınsaklık sonuçları da, mutlak yakınsaklık sonuçlarında olduğu gibi değişkenlerin birinci farkları alındığında bölgeler arasında yakınsama olduğuna işaret etmektedir. Tablo 4'den görüleceği üzere, β katsayısı tüm modeller için negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır ve DUI, DFI ve SI endekslerinin yakınsama üzerinde pozitif ve anlamlı etkileri bulunmaktadır. Model 3 dışındaki tüm modellerde kentsel nüfusun artması seçilen dönemde Türkiye'deki yakınlaşmayı olumsuz etkilemektedir.

Tablo 5'te yer alan IPS, ADF ve PP panel birim kök testi sonuçlarında 2012-2020 döneminde NUTS-1 bölgeleri arasında birim kök olup, DFI ve SI endeksleri açısından yakınsama görülmemektedir. DUI, NUTS-1'de düzey düzeyinde durağanlık göstermektedir.

Dijitalizasyonun Türkiye’de Bölgesel Ekonomik Yakınsama Üzerindeki Etkisi

Tablo 4. Koşullu Yakınsaklık Sonuçları (Birinci Farklar)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
$\Delta \ln Y$ (β katsayısı)	-1,0256* (-47,56)	-1,0231* (-44,33)	-1,0198* (-45,21)	-0,9940* (-37,94)
ΔDUI	0,1651* (3,18)	0,2023* (3,06)		
ΔDFI	0,0222*** (1,72)		0,1776* (5,05)	
ΔSI	0,0191*** (1,94)			0,0326* (3,62)
$\Delta \ln URBAN$	-0,1039* (-2,84)	-0,0901** (-3,06)	-0,0515 (-1,04)	-0,1393* (-3,58)
Woolridge	7,81**	3,32***	10,54*	5,65**
Wald	26,29*	31,61*	10,73*	23,79*

Not: Wald Testi için sıfır hipotezi, parametreler kümesinin bir değere eşit olmasıdır. Wooldridge testi birinci dereceden otokorelasyonun bulunmadığı göstermektedir. *, ** ve *** %1, 5 ve 10 düzeyinde anlamlılığa işaret etmektedir.

Tablo 5. IPS, ADF, ve PP Birim Kök Test Sonuçları

	IPS	ADF	PP
$\ln\left(\frac{Y_{i,t+T}}{Y_{i,t}}\right)$	2,9964 (0,9986)	5,3568 (1,0000)	101,0700* (0,0000)
$\ln Y$ (β katsayısı)	14,5484 (1,0000)	0,0977 (1,0000)	0,2677 (1,0000)
DUI	-9,4036* (0,0000)	252,8738* (0,0000)	46,2273* (0,0042)
DFI	7,5047 (1,0000)	0,7446 (1,0000)	0,0434 (1,0000)
SI	5,6306 (1,0000)	0,5271 (1,0000)	2,5455 (1,0000)
$\ln URBAN$	0,7314 (0,7677)	30,1387 (0,1802)	453,5040* (0,0000)
$\Delta \ln\left(\frac{Y_{i,t+T}}{Y_{i,t}}\right)$	-1,8090** (0,0352)	43,3265* (0,0091)	-
$\Delta \ln Y$ (β katsayısı)	-6,9084* (0,0000)	206,4241* (0,0000)	122,6721* (0,0000)
ΔDFI	4,1079 (1,0000)	33,5512*** (0,0930)	28,6934 (0,2319)
ΔSI	2,7464 (0,9970)	2,4341 (1,0000)	9,2826 (0,9969)
$\Delta UNEMP$	-4,3289* (0,0000)	86,6939* (0,0000)	171,2420* (0,0000)
$\Delta \ln URBAN$	-2,6007* (0,0047)	115,9604* (0,0000)	-

Not: *, ** ve *** %1, 5 ve 10 düzeyinde anlamlılığa işaret etmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, 2012-2020 döneminde Türkiye'nin Düzey-1 bölgeleri için dijitalizasyonun yakınsama üzerindeki etkisini incelemektir. Bu amaca yönelik olarak, öncelikle istatistiki veriler kullanılarak dijitalizasyon ve yakınsama ile ilgili değişkenlerin bölgesel dağılımları haritalar üzerinde gösterilmiş, daha sonra sigma yakınsaması, mutlak yakınsaklık, koşullu yakınsaklık, birim kök testi yöntemleri kullanılmıştır. Türkiye Düzey-1 bölgeleri için Temel Bileşen Analizini (PCA) kullanarak, dijitalizasyon, dijital teknoloji kullanımı, altyapısı ve kullanım yeterliliği olarak üç gruba ayrılmış ve üç endeks (DUI, DFI, SI) hesaplanmıştır. DUI endeksi için sabit telefon erişimi sayısı, mobil telefon abonelikleri, geniş bant abonelikleri ve internet kullanıcılarının oranı kullanılırken, DFI endeksinde, telefon ve internet hatları altyapı kapasitesi, sabit telefon santral kapasitesi ve fiber uzunluğu bilgileri bulunmaktadır. SI endeksi, internet ve telefon kullanma becerisini anlamak için, 15 yaş ve üzeri, okuryazar ve lise brüt okullaşma oranına ilişkin verilerden oluşmaktadır.

Sonuçlara göre, 2012-2020 yılları arasında İstanbul, en yüksek ortalama reel kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla ve kentsel nüfusa sahiptir. En düşük ortalama reel kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla Orta Doğu Anadolu Bölgesine, en düşük kentsel nüfus Kuzeydoğu Anadolu Bölgesine aittir.

Dijitalizasyon endeksleri açısından durum paralellik göstermektedir. En yüksek DUI ortalaması İstanbul'a, en düşük endeks ise Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ne aittir. DFI endeks değerinin en yüksek ortalaması Ege Bölgesi ve İstanbul'dadır. Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgeleri, en düşük iki DFI değerine sahiptir. İstanbul, SI endeksinde de birinci sırada yer alırken, en düşük değer ise Kuzeydoğu Anadolu'dadır. Türkiye'de dijitalizasyonun öncelikle İstanbul olmak üzere batı bölgelerde daha çok gelişmiş, doğu bölgelerde (özellikle Kuzeydoğu Anadolu bölgesi) daha az gelişmiş olduğu görülmektedir.

Dijitalizasyon için oluşturulan üç endeksi de analize dâhil ederek hesaplanan mutlak yakınsaklık ve koşullu yakınsaklık yöntemlerini sonuçları, Türkiye'nin Düzey-1 bölgelerinde yakınsama olduğunu ve dijitalizasyon endekslerinin yakınsamayı pozitif ve statiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediklerini göstermektedir. Sigma yakınsama sonuçları da yakınsamaya işaret ederken, sadece birim kök analiz sonuçlarında yakınsama görülememiştir. Genel olarak sonuçlar, 2012-2020 döneminde Türkiye'nin Düzey-1 bölgelerinde yakınsama olduğunu ve dijitalizasyonun yakınsamayı olumlu etkilediğini göstermektedir.

Türkiye'de bölgeler arası gelir eşitsizliğinin azaltılması ve bölgelerin birbirlerine yakınsamaları için doğu bölgelerde dijitalizasyonun yaygınlaştırılması ve etkin şekilde kullanılması gerekmektedir. İnternet ve telefon kullanımının artırılması, dijital teknolojilere talebin artırılması, bölgelerde altyapının iyileştirilmesi ve dijital teknolojilerin etkili kullanılabilmesi için gerekli eğitimlerin verilmesi, gerekli olan bazı politika uygulamalarıdır.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, Z., & Uysal, T. (2013). Türkiye'de bölgeler arası yakınsama: Panel birim kök analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 125-143.
- Acılar, A., Markin, M., & Nazabaeva, E. (2011). Exploring the digital divide: A case of Russia and Turkey. *The XII HSE International Academic Conference on Economic and Social Development*, April 5-7. <https://ssrn.com/abstract=1883104>

Dijitalizasyonun Türkiye’de Bölgesel Ekonomik Yakınsama Üzerindeki Etkisi

- Atıcı, G. (2020). Digital and digitalized economy in EMs: A focus on Turkey. *IntechOpen*. <https://doi.org/10.5772/intechopen.94494>
- Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. (1990). Economic growth and convergence across the United States. *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, No. 3419.
- Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. (1992). Convergence. *Journal of Political Economy*, 100(2), 223–251.
- Bera, S. (2019). Club convergence and drivers of digitalization across Indian states. *Telecommunications Policy*, 43(8), 101822.
- BTK. (2018). Elektronik Haberleşme İl Düzeyinde Yıllık İstatistik Bülteni 2018. <https://www.btk.gov.tr/yillik-il-istatistikleri>
- BTK. (2019). İl Düzeyinde Elektronik Haberleşme Yıllık İstatistik Bülteni 2019. <https://www.btk.gov.tr/yillik-il-istatistikleri>
- BTK. (2020). Elektronik Haberleşme İl Düzeyinde Yıllık İstatistik Bülteni 2020. <https://www.btk.gov.tr/yillik-il-istatistikleri>
- BTK. (2021). İl Düzeyinde Elektronik Haberleşme Yıllık İstatistik Bülteni 2021. <https://www.btk.gov.tr/yillik-il-istatistikleri>
- Cass, D. (1965). Optimum growth in an aggregative model of capital accumulation. *The Review of Economic Studies*, 32(3), 233–240.
- Celbis, M. G., & de Crombrughe, D. (2018). Internet infrastructure and regional convergence: Evidence from Turkey. *Papers in Regional Science*, 97(2), 387–409.
- Chou, J., & Huang, T. (2007). Convergence or divergence in the information era. *Project LINK Spring Meeting*, May 14-17, Beijing, China. https://www.un.org/development/desa/dpad/wpcontent/uploads/sites/45/PDFs/Project_LINK_Meeting_Documents/post_link_report_may07.pdf
- Dyatlov, S. A., Didenko, N. I., Lobanov, O. S., & Kulik, S. V. (2019). Digital transformation and convergence effect as factors of achieving sustainable development. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 302(1).
- Ersungur, Ş. M., & Polat, Ö. (2006). Türkiye’de bölgeler arasında yakınsama analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 335–343.
- Galor, O. (1996). Convergence? Inferences from theoretical models. *The Economic Journal*, 106(437), 1056–1069.
- Gezici, F., & Hewings, G. J. D. (2004). Regional convergence and the economic performance of peripheral areas in Turkey. *Review of Urban and Regional Development Studies*, 16, 113–132.
- Güz, T. (2019). Information and communication technologies development index: regional analysis of Turkey. *Pressacademia*, 6(3), 128–135.
- Karacuka, M. (2020). İller arası ekonomik büyüme yakınsamasına etki eden faktörler. *Journal of Business Innovation and Governance*, 3(2), 103–119.
- Koopmans, T.C. (1965). On the concept of optimal economic growth. In T.C. Koopmans (Ed.), *Study Week on the Econometric Approach to Development Planning* (ss. 225-287). North-Holland Publishing Co.
- Koramaz, T. K., Nasrollahzade, S., & Özdemir, Z. (2019). Spatial pattern of digital divide in Turkey. In *Proceedings of REAL CORP 2019, 24th International Conference on Urban Development, Regional Planning and Information Society* (pp. 2521-3938).

Bengisu DURU ve Yeşim Rabia KUŞTEPELİ

- Köksal, E., & Anıl, B. (2013). Determinants of broadband access and usage in Turkey: Do regions matter? *SSRN Electronic Journal*, 17(1), 113–132.
- Özgül, S., & Karadağ, M. (2015). Regional convergence in Turkey regarding welfare indicators. *Sosyoekonomi*, 24(24), 38–50.
- Park, S. R., Choi, D. Y., & Hong, P. (2015). Club convergence and factors of digital divide across countries. *Technological Forecasting and Social Change*, 96, 92–100.
- Ramsey, F. P. (1928). A mathematical theory of saving. *The Economic Journal*, 38(152), 543–559.
- Rath, B. N. (2016). Does the digital divide across countries lead to convergence? New international evidence. *Economic Modelling*, 58, 75–82.
- Sala-i-Martin, X. (1996). The Classical Approach to Convergence Analysis. *The Economic Journal*, 106(437), 1019–1036.
- TÜİK. (2021a). Okuryazarlık (15 yaş ve üstü). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=en>
- TÜİK. (2021b). Kentsel nüfus. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=en>
- TÜİK. (2022a). Reel kişi başına düşen GSYH. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=116&locale=en>
- TÜİK. (2022b). Brüt ortaöğretim kayıt oranı. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=153&locale=en>
- TÜİK. (2022c). İstatistiksel bölgelerin sınıflandırılmasına göre internet kullanıcılarının yüzdesi. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadIstatistikselTablo?p=P/d/eFVvTvtipAnAiAHQmeohR/wQ5OgBpimAvswYQtqyYt5wT4jiTxOJs0ZCPNH5>
- TÜİK. (2022d). İşsizlik oranı (2012-2013). <https://biruni.tuik.gov.tr/igucuapp/igucu.zul?dil=2>
- TÜİK. (2022e). İşsizlik oranı (2014-2020). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=102&locale=en>
- Yıldırım, J., & Öcal, N. (2006). Income Inequality and Economic Convergence in Turkey. *Transition Studies Review*, 13(3), 559–568.

Atif/Citation:

Yıldız, S. ve Tanrıverdi, H. (2024). The Impact of Motivations on Behavioral Intentions in the Sharing Economy. Dokuz Eylül University Journal of Faculty of Business, 25(2): 87-100.
<https://doi.org/10.24889/ifede.1481946>

THE IMPACT OF MOTIVATIONS ON BEHAVIORAL INTENTIONS IN THE SHARING ECONOMY*

Sercan YILDIZ** and Haluk TANRIVERDİ***

ABSTRACT

This study examines the motivations that impact individuals' behavioral intentions (BI) to participating the sharing economy in the tourism industry. Based on existing literature, the study develops a conceptual framework to test the research hypotheses that encompasses six major motivations: economic benefits, sustainability, enjoyment, reputation, trust, and privacy. For this purpose, the quantitative research method is preferred and the data was collected through a face-to-face survey questionnaire from 398 locals in Istanbul with experience of using Airbnb. As a result of the study, the proposed Sharing Economy Motivation Scale (SEMS) is confirmed using factor analysis. The results of the path analysis also revealed that, all six motivations have a significant direct and positive influence on behavioral intention. In fact, trust emerged as the most influential motivation to behavioral intention, followed by privacy, enjoyment, sustainability, economic benefits and reputation. The research findings contribute to a greater understanding of the motivations behind participation in the sharing economy in tourism industry.

Keywords: Sharing Economy, Tourism, Tourist Behavior, Collaborative Consumption, İstanbul.

JEL Classification: M13, S51, S32, Z32.

PAYLAŞIM EKONOMİSİNDE MOTİVASYONLARIN DAVRANIŞSAL NİYET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

ÖZ

Bu çalışmada, turizm endüstrisi içerisinde bireylerin paylaşım ekonomisine katılmaya yönelik davranışsal niyetlerini etkileyen motivasyon faktörleri incelenmektedir. Çalışma, mevcut literatüre dayanarak araştırma hipotezlerini test etmek için, altı temel motivasyon olan ekonomik fayda, sürdürülebilirlik, eğlence, itibar, güven ve gizlilik'e yönelik kavramsal bir çerçeve geliştirmektedir. Bu kapsamda çalışmada, nicel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve veriler, İstanbul'da ikamet eden ve Airbnb kullanma deneyimine sahip 398 yerel halktan, yüz yüze anket yoluyla toplanmıştır. Çalışma sonucunda, önerilen Paylaşım Ekonomisi Motivasyon Ölçeği (PEMÖ) faktör analizleri kullanılarak doğrulanmıştır. Ayrıca yol analizi sonuçları, altı motivasyonun davranışsal niyet üzerinde anlamlı direkt ve pozitif etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Öyle ki, güven, davranışsal niyeti etkileyen en etkili motivasyon olarak ortaya çıkmış, bunu gizlilik, eğlence, sürdürülebilirlik, ekonomik faydalar ve itibar izlemiştir. Araştırma bulguları, turizm endüstrisinde paylaşım ekonomisine katılımın ardındaki motivasyonların daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Paylaşım Ekonomisi, Turizm, Turist Davranışı, İşbirlikçi Tüketim, İstanbul.

JEL Sınıflandırması: M13, S51, S32, Z32.

* This article is based on the first author's doctoral dissertation "Determination of the Sharing Economy Using Motivations and Sharing Economy Acceptance Model Proposal in Tourism Industry: A Research on Accommodation and Transportation Services" completed at İstanbul University in 2020. Ethics committee approval of this study was provided by İstanbul Gelişim University Research Ethics Council with the protocol number 2024-04-74 dated 15 March 2024.

**Asst. Prof., İstanbul Gelişim University, Vocational School, Tourist Guide, İstanbul-Türkiye. E-mail: seyildiz@gelisim.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5246-6855>

***Prof. Dr., İstanbul University, Faculty of Economics, Tourism Management, İstanbul-Türkiye. E-mail: haluk.tanriverdi@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2716-0405>

The Impact of Motivations on Behavioral Intentions in the Sharing Economy

1. INTRODUCTION

Since the beginning of the 21st century, many developments have shaped the economy and the business world. Currently, the sharing economy (SE) stands out one of the newest business models. The sharing economy is a business and consumption model based on technology and economy that thinks and acts with a collaborative approach by society (Hamari et al., 2015). It promotes sustainability for future generations by facilitating the sharing of idle goods and services among those in need. This innovative approach creates a sustainable lifestyle through the efficient use of non-renewable resources by reducing the demand for new production (Botsman & Rogers, 2010; Hamari et al., 2015). This new business and consumption model has not only changed the traditional business approach and style in the tourism industry, but has also gained a significant market share compared to the traditional business model (Botsman & Rogers, 2010; Hamari et al., 2015; Möhlmann, 2015; Erickson & Sørensen, 2016; Ranzini et al., 2017).

Basically, the development of social media platforms with web 2.0 technologies and the importance of sharing behavior have led to the emergence of consumption based on sharing (Hamari et al. 2015). However, not to be confused with any social media or online marketing practices, this new consumption model involves sharing, lending, renting, donating, and selling goods or services not used frequently or idle by the owner (Min et al., 2019). Due to this feature, various advantages of the sharing economy such as creating environmental awareness, ensuring efficient use of non-renewable resources, reusing idle resources, providing economic benefits and creating a social environment are emphasized (Hamari et al., 2015; Selloni, 2017; Liu & Yang, 2018; Lutz et al., 2018; Teubner & Flath, 2019). Considering the importance of the sharing economy, studies in the literature have aimed to reveal various intrinsic and extrinsic motivation factors for using the sharing economy (Liu & Yang, 2018; Teubner & Flath, 2019). Therefore, we consider these motivations as a holistic approach and focus on six crucial motivations that influence individuals' behavioral intentions towards the sharing economy. Our purpose in this study is to determine the impact of the motivations behind the sharing economy on behavioral intention and to contribute to the literature.

2. CONCEPTIONAL FRAMEWORK

Sharing is simply giving others access to what is ours to meet their needs (Felson & Spaeth, 1978). While there have been some changes in the way we share and practice in today's social structures, the sense of sharing and cooperation is an innate natural behavior for human beings (Pagel, 2012; Vaquero & Calle, 2013). At this point, the recent proliferation of a collaborative, sharing consumption approach has enabled us to re-discover sharing as a desirable behavior.

The sharing economy is conceptualized as a P2P (peer to peer) economic model facilitated by online platforms. These platforms provide exchanges of idle goods or services between individuals, involving activities such as renting, sharing and selling (Botsman & Rogers, 2010; Selloni, 2017). Based on this definition, Plewnia and Guenther (2018) argue that the sharing economy is an essential social and economic trend increasing the economic well-being of individuals, builds social capital, and contributes to sustainability by reducing environmental problems. In this regard, sharing available resources and assets can mean cooperation for a more economical and sustainable life, particularly during economic recessions and periods of scarcity. In fact, many authors cite the 2008 economic crisis, which reduced household incomes, as an essential factor for the sharing economy to become so widespread (Allen & Berg, 2014;

Richardson, 2015; Kathan et al., 2016; Sundararajan, 2016). Heinrichs (2013) considering the situation from a more economic perspective, that the economic crises of recent years have necessitated the development of new approaches alternative to the capitalist and over-consumerist approach and points to the sharing economy. We make similar claims but from the perspective of the tourism industry.

Many economic recessions in recent years have led to more economical solutions in tourism, such as Airbnb. These changes have perhaps shifted the paradigms of consumption in tourism, creating a “new” tourist who is unable or unwilling to buy luxury and expensive tourism products and instead is highly rational, sustainable and collaborative in their consumption (Buhalis & Law, 2008; Forno & Garibaldi, 2015). This new type of consumer, which we call the new tourist in tourism, transcends the traditional passive consumer role and actively contributes value to the tourism ecosystem by sharing idle goods and services or skills (Ayazlar, 2018). This emerging trend in tourism has created new motivations for using sharing economy, particularly in the tourism industry. As far as tourism is concerned, tourists are often motivated to discover new places, relax and escape from their daily routines. Of course, these motivations are still relevant today. However, with the new tourist concept created by the sharing economy, some changes have emerged in tourism and travel motivations (Forno & Garibaldi, 2015). Indeed, along with the sharing economy, tourists now prefer more economical, eco-friendly, sustainable, authentic and interactive tourism experiences with local people (Richards, 2011).

Economic Benefits

Comprehensive studies in the sharing economy literature emphasize that economic benefit is one of the important motivations for tourists to participating the sharing economy (Belk, 2014; Böcker & Meelen, 2017). However, as far as the tourism industry is concerned, economic benefits occur in both direct and indirect forms. Indeed, many sharing economy platforms in the tourism industry bring direct economic benefits such as generating income for individuals by sharing goods and services (Puschmann & Alt, 2016; Hossain, 2020) as well as indirect economic benefits such as having touristic goods and services at low prices (Toposophy, 2016; Böcker & Meelen, 2017). Based on these explanations, we contend that multi-faceted economic benefits, both direct and indirect, are a key motivation for tourists' participating the sharing economy and develop the following hypothesis.

H1: Economic benefit influences behavioral intention.

Sustainability

Another significant aspect in the emergence of the sharing economy is environmental concerns (Poon & Huang, 2017). Hence, environmental concerns trigger motivation for sustainability. The sharing economy operates on the principle of efficient use of existing resources. It reduces the demand for new production by facilitating the sharing of idle goods and services, thus conserving non-renewable resources and minimizing environmental impact. From a tourism perspective, sharing goods or services through the sharing economy will prevent new and unnecessary tourism investments in destinations by enabling more rational and sustainable use of non-renewable resources (Daunorienė et al., 2015; Ranjbari et al., 2018). At this point, as suggested by Poon and Huang (2017), putting local people at the center of tourism activities will

The Impact of Motivations on Behavioral Intentions in the Sharing Economy

not only create authentic tourism experiences but also improve local people's quality of life by protecting environmental resources. Based on this information, we assume that sustainability is an important motivation for environmental concerns and test the following hypothesis.

H2: Sustainability influences behavioral intention.

Enjoyment

Numerous studies within the sharing economy literature identify enjoyment as a vital motivation for behavioral intention (Teubner, 2014; Yang & Ahn, 2016; Lee et al., 2018; Sung et al., 2018). Additionally, Hamari et al. (2015) emphasize the importance of enjoyment as a common emotional experience associated in online activities. However, the enjoyment aspects of the sharing economy are two-fold. First, it provides a sense of enjoyment and fulfillment to individuals using sharing economy. Second, it offers a unique and interactive service experience to tourists looking for an alternative to traditional businesses. This experience allows them to connect with local people and culture, which can be of particular interest to tourists who are bored with traditional tourism offerings (Buhalis & Law, 2008; Forno & Garibaldi, 2015). From this perspective, we believe that enjoyment is a crucial intrinsic motivation that influences individuals' participation in the sharing economy and develop the following hypothesis.

H3: Enjoyment influences behavioral intention.

Reputation

In the sharing economy, every user, whether buyer or seller, has a public profile. This profile consists of comments about users and their transaction history. The sharing economy is based on mutual reputation mechanisms between buyers and sellers through these profiles. These mutual self-mechanisms between tourists as buyers and locals as sellers are important for the continuous and uninterrupted functioning of the sharing economy in the tourism industry (Truong et al., 2016). Therefore, to maximize tangible and intangible benefits through the sharing economy, individuals need to pay attention to their reputation (Zervas et al., 2021). In this context, Ter Huurne et al. (2018) argue that in the sharing economy, individuals with a valuable profile/reputation will share more. Similarly, Ert et al. (2016) point to the relationship between reputation and trust. Indeed, in the sharing economy, those with a high reputation will be trusted by everyone. As a result of all this information, it is nearly impossible for a profile with a low reputation to make income in the sharing economy, and reputation is an essential motivation for the sharing economy. Thus, we test the following hypothesis.

H4: Reputation influences behavioral intention.

Trust

Trust has always been a key factor in the internet age, especially in online transactions (Forno & Garibaldi, 2015; Kamal & Chen, 2016; Ranjbari et al., 2018; Tussyadiah & Park, 2018). In terms of the sharing economy, trust is intertwined with many sub-concepts. Möhlmann (2015) considers trust in the sharing economy as digital trust and physical trust. While digital trust involves the protection of individuals' personal or credit card information on the internet, physical

trust refers to the trust emerging during the sharing of products or services between customers. At this point trust, whether digital or physical, is already one of the most serious criticisms of the sharing economy (Ranzini et al., 2017; Erickson & Sørensen, 2016; Ert et al., 2016; Truong et al., 2016). However, trust is also considered a key factor for the success of the sharing economy business model (Newlands et al., 2018). Within the framework of all this information, we take a holistic approach to trust and argue that it is an important motivation that influences participation in the sharing economy and develop the following hypothesis.

H5: Trust influences behavioral intention.

Privacy

Privacy has been essential ever since individuals started using online platforms to conduct business and socialize (Ranzini et al. 2017; Lee et al., 2018). However, with the sharing economy, privacy becomes a multidimensional issue as well as trust (Teubner & Flath, 2019). Privacy in the sharing economy encompasses digital concerns about sharing personal data, such as credit card details, as well as physical privacy concerns, such as worries about intrusion into people's private space (Hamari et al., 2015). This engaged structure extends individuals' privacy concerns regarding sharing economy platforms beyond those felt towards online e-commerce or social media platforms (Wang et al., 2020). Especially in tourism, privacy issues in sharing economy, such as entering private rooms of the shared home, tampering with personal lockers and using the hosts' personal belongings, are a serious concern that can affect participation in the sharing economy. Consequently, we argue that privacy is an important motivation influencing participation in sharing economy and test the following hypothesis.

H6: Privacy influences behavioral intention.

As is well known, in every human behavior there are underlying motivations that trigger the individual to act (Ryan & Deci, 2000a). The behavioral intention shaped within the framework of these motivations then turns into an attitude. Attitude is an individual's taking or not taking action based on good or bad, positive or negative, rational or irrational judgments (Ajzen, 1991). Ryan and Deci (2000b) classify motivational factors into intrinsic and extrinsic motivations. Intrinsic motivation is the actions that an individual performs entirely on his/her own will and desire, without expecting any reward or being under any pressure, while extrinsic motivations are actions performed to achieve rewards or avoid punishments. At this point, it is important to note that whether a motivation is intrinsic or extrinsic can differ from one person to another. In other words, a motivation may be an intrinsic motivation for an individual, while it may be an extrinsic motivation for another one. Therefore, the six critical motivations mentioned above are considered as the fundamental intrinsic and extrinsic motivations that affect people's behavioral intention on participating in sharing economy in tourism industry.

3. METHODOLOGY

In this study, we examine the motivations of individuals' behavioral intentions to participate sharing economy within the tourism industry. Previously, Hamari et al. (2015) examined the motivations to participate in sharing economy and revealed a four-factor structure.

The Impact of Motivations on Behavioral Intentions in the Sharing Economy

However, that study ignores the impact of trust and privacy, which are constantly emphasized in the sharing economy. Therefore, we needed a more holistic structure that assesses all factors by adding trust and privacy. For this purpose, we added the trust factor revealed by Möhlmann (2015) and the privacy factor revealed by Lutz et al. (2018) to the four-factor structure previously revealed by Hamari et al. (2015). Subsequently, we developed six-factor Sharing Economy Motivation Scale (SEMS) and examined its effects on behavioral intention.

3.1. Sample and Data Collection

A quantitative research approach was preferred in this study. Data for the study were collected with a two-part survey questionnaire using convenience sampling method. First, we asked about demographic and social-economic information of participants. Second, we used SEMS to determine individuals' motivation to participate in sharing economy. We designed the scale items on a 7-point Likert-type. Ethical permissions for the survey were obtained from the relevant institution. The sample of the study consists of 398 individuals aged between 18-42 with experience of using Airbnb and living in Istanbul.

Table 1: Demographic Information

Gender	N	%
Female	196	49.0
Male	202	51.0
Total	398	100.0
Age	N	%
18-26	91	22.8
26-32	127	31.9
33-38	101	25.3
39-42	73	18.3
Total	398	100.0
SE Using Experience	N	%
< 1 year	94	23.5
1-3 years	141	35.8
3-5 years	128	32.0
> 5 years	35	8.8
Total	398	100.0

This age range represents Generations Y and Z, who actively use technology in almost every field. Considering that sharing economy is also a technology-based phenomenon, it is assumed that individuals between the ages of 18-42 are an important group to understand the motivations underlying the sharing economy. Istanbul was preferred as it is a destination where the sharing economy is widely used (Airdna, 2023). To eliminate ambiguous questions and possible uncertainties in the data collection process, face-to-face survey technique was used. The demographic results are shown in the Table 1.

3.2. Reliability and Validity of Scale

Exploratory Factor Analysis (EFA), Confirmatory Factor Analysis (CFA), Cronbach's Alpha coefficient, convergent validity (CV), composite reliability (CR) and divergent validity analyses were used to test the validity and reliability of the scale. We tested the adequacy of the data set for EFA with Bartlett's test of sphericity and Kaiser-Meyer-Olkin coefficient. Both values showed that the data set was appropriate for the analysis (K.M.O.=0.931, Bartlett's Test of sphericity; 4461.339; $p < 0.000$). Subsequently, we analyzed the 36 items with EFA using oblique rotation as it is fit for the data (Zeller et al., 1980; Kieffe, 1998). The factor loading was 0.40, which is a widely accepted value in the literature (Tabachnick & Fidell, 2013). Following the initial EFA, six items that significantly overlapped with the construct were excluded. After re-analysis, we concluded a final structure of 30 items explaining 68.037% of the total variance.

We measured Cronbach's Alpha internal consistency between 0.721 and 0.911, which is quite reliable (Hair et al., 2010). Then, we tested the required measurements for CFA. No missing values were observed in the data set. According to the CFA results, t-values are greater than 2.56, i.e. significant at $p < 0.01$ level. Finally, the values indicating the fit of the data for analysis were $\chi^2/sd=1.478$, GFI=0.966, NFI=0.941, CFI=0.980 and RMSEA=0.046, measured in the goodness of fit limits (Tabachnick & Fidell, 2013). After EFA and CFA analyses, the scale was analyzed with Average Variance Extracted (AVE) and Composite Reliability (C.R.) methods suggested by Fornell and Larcker (1981). Reliability and validity of the scale in this method, requires AVE values should be greater than 0.5 and C.R. values should be greater than 0.7. Both values were higher than the required values in the measurements. The results of the reliability and validity analysis of the scale are shown in Table 2. Following the reliability and validity of the scale, we proceeded to model and hypothesis testing.

Table 2: Results of EFA, CFA and Reliability of Factors

Factors	EFA		CFA			
	Factor loading	Variance (%)	C. Alpha	Outer loadings	CR	AVE
Trust		28.651	0.911		0.96	0.78
TRU1	0.911			0.95		
TRU2	0.892			0.92		
TRU3	0.856			0.90		
TRU4	0.817			0.87		
TRU5	0.798			0.86		
Sustainability		14.142	0.898		0.92	0.74
SUS1	0.882			0.89		
SUS2	0.874			0.88		
SUS3	0.862			0.87		
SUS4	0.791			0.86		
SUS5	0.783			0.81		
Reputation		9.411	0.862		0.86	0.67
REP1	0.870			0.88		
REP2	0.813			0.87		
REP3	0.741			0.79		

Sharing Economy Motivation Scale (SEMS)

The Impact of Motivations on Behavioral Intentions in the Sharing Economy

REP4	0.625		0.78		
Enjoyment		5.101	0.821		0.85 0.61
ENJOY1	0.761			0.84	
ENJOY2	0.692			0.80	
ENJOY3	0.641			0.79	
ENJOY4	0.612			0.78	
ENJOY5	0.598			0.77	
Economic Benefits		3.720	0.752		0.83 0.59
ECO1	0.666			0.79	
ECO2	0.613			0.71	
ECO3	0.574			0.67	
ECO4	.523			0.66	
Privacy		2.108	0.721		0.81 0.57
PRI1	0.575			0.64	
PRI2	0.542			0.58	
PRI3	0.416			0.55	
Behavioral intention		4.904	0.817		0.84 0.60
BEH1	0.821			0.88	
BEH2	0.799			0.87	
BEH3	0.798			0.86	
BEH4	0.707			0.79	
Kaiser–Meyer–Olkin measure of sampling adequacy: 0.931					
Bartlett’s test of sphericity; 4461.339; p<0.000					

3.3. Research Model and Hypothesis Testing

To test the research model and hypotheses, we revealed the sub-motivational factors related to the scale. Subsequently, we tested the effect of the six-factor structure on behavioral intention with “Structural Equation Modeling (SEM)” using “path” diagrams. A path diagram is a visual representation of SEM and is used to test hypotheses. Figure 1 and Table 3 shows the results of the path analysis of standardized regression weights and direct effects of the six motivation factors on behavioral intention to participate in the sharing economy.

Figure 1: Research Model

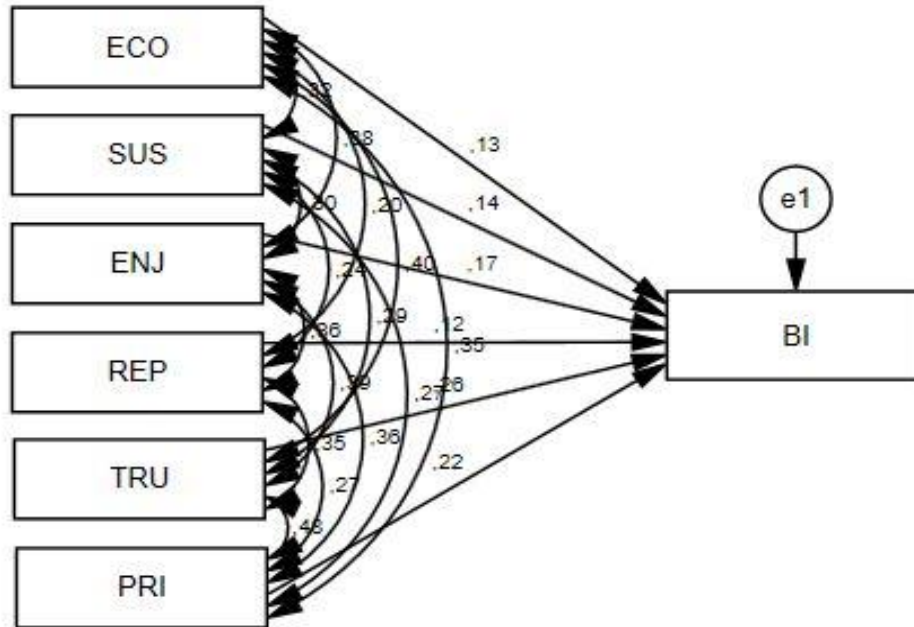

Table 3: Std. Regression Weights and Direct Effects

			Estimate	S.E.	C.R.	P
BI	<---	ECO	0.132	0.032	3.443	***
BI	<---	SUS	0.141	0.028	3.890	***
BI	<---	ENJ	0.171	0.030	4.390	***
BI	<---	REP	0.124	0.026	3.379	***
BI	<---	TRU	0.261	0.032	6.396	***
BI	<---	PRI	0.220	0.030	5.616	***

*** = $p < 0.01$

The research model demonstrates that, all six motivation factors explain 51% of the variance in behavioral intention. Also path analysis confirms that, all six motivation factors have direct and significant effects on BI ($p < 0.01$). According to the path analysis result, Trust (TRU) emerges as the most significant motivational factor influencing behavior intention ($\beta = 0.261$, C.R.=6.396, $p < 0.01$). Following closely behind Trust, Privacy (PRI) is measured as the second most critical motivation influencing BI ($\beta = 0.220$, C.R.=5.616, $p < 0.01$). Tablo.4 shows that, Enjoyment (ENJ) is third vital motivation that influences individuals' behavioral intention while using the sharing economy ($\beta = 0.171$, C.R.=4.390, $p < 0.01$). Sustainability (SUS) is measured as the fourth crucial motivation influencing behavioral intention ($\beta = 0.141$, C.R.=3.890, $p < 0.01$). Economic Benefits (ECO) is the second-to-last motivation influencing BI ($\beta = 0.132$, C.R.=3.443, $p < 0.01$). Finally, Reputation (REP) is measured as the last motivation influencing behavior intention ($\beta = 0.124$, C.R.=3.379, $p < 0.01$).

4. CONCLUSION

This study aimed to examine the impact of six motivational factors on behavioral intention (BI) to participate in the sharing economy. The findings reveal that all six motivations directly and significantly influence behavior intention (Table 3). Notably, trust is the most significant motivation influencing behavioral intention. Various studies in the literature supporting this conclusion (Möhlmann, 2015; Hawlitschek et al., 2016; Tussyadiah & Park, 2018; Akhmedova et al., 2021). Since the sharing economy operates on a basis of trust, it is essential to ensure its sustainable functioning. Individuals are more likely to transact and share resources when they trust the platform and others. As a matter of fact, individuals, whether sharers or needy, will avoid sharing with platforms or persons they find unsafe. In other terms, individuals are naturally hesitant to interact with platforms or people they perceive as untrustworthy. Consequently, sharing economy platforms that provide an environment of trust in terms of service providers, service details and pricing positively influence behavioral intentions. Similar to trust, privacy also plays a crucial role in driving individuals' behavioral intention. As emphasized by Lutz et al. (2018), privacy concerns are inherent in nearly all online processes. Individuals are rightly cautious about sharing their personal details and require assurances that their data is handled responsibly. However, Teubner and Flath (2019) argue that privacy in the sharing economy has become a multi-dimensional phenomenon for individuals and the platform itself. For individuals, privacy involves a sense of safety and respect for personal borders during interactions. This includes expectations such as responsible use of personal belongings, no trespassing in private areas and assurances that personal information will not be shared without permission. On the other hand, platform-level privacy concerns revolve around the protection of personal details such as age, gender and marital status, as well as commercially datas, including credit card information, consumer preferences and purchase history.

As a result of the study, another major motivation influencing behavioral intention towards the sharing economy is enjoyment. In literature, many studies conclude similar results (Botsman & Rogers, 2010; Hamari et al., 2015; Lee et al., 2018). Considering the socialization-based nature of the sharing economy business model, it is inevitable that tourists will derive pleasure, fun, excitement and enjoyment from the sharing economy, unlike their competitors with traditional business models. As mentioned earlier, enjoyment can be a direct pleasure or emotion that an individual feels while using sharing economy, or it can be conceived as a feeling that arises after a more interactive accommodation experience, especially with locals. Sharing economy platforms that facilitate interaction and stimulate a sense of community create a more enjoyable and engaging experience. The study reveals that sustainability concerns have a significant influence on tourists' behavioral intentions to participate in the sharing economy. This finding indicates that tourists consumption preferences are changing environmentally, economically and socially by considering future generation. Numerous studies have shown that, tourism can be environmentally destructive due to excessive numbers of tourists, especially in regions and destinations where tourism is concentrated (McKercher, 1993; Mbaiwa, 2003). Conversely, the study concluded that the sharing of goods or services already produced in the tourism industry by those in need will enable the re-use of idle services in tourist destinations and create added value, especially in terms of environmental and economic benefits (Guttentag, 2015; Hamari et al., 2015; Poon & Huang, 2017; Dabbous & Tarhini, 2021).

According to another conclusion of the study, economic benefit is another crucial motivation that influences behavioral intention. Along with the sharing economy, the re-use of idle touristic goods or services by sharing, renting or selling creates economic benefits. Many studies in the literature confirm that, economic benefit is an important motivation for using the sharing economy (Cohen & Kietzmann, 2014; Hamari et al., 2015; Kim, 2019). Basically, in the tourism industry, the re-use of goods or services in the sharing economy provides economic benefits and offers more affordable services against competitors with traditional business models. Finally, the last motivation influencing behavior intention is reputation. Although the influence of reputation on behavioral intention was not found to be significant in the study conducted by Hamari et al. (2015), we measured a minor influence on behavioral intention. Thus, the sharing economy is becoming increasingly popular and is considered a social trend. As a consequence, individuals are using the sharing economy to enhance their reputation. Indeed, individuals with higher reputations will be more preferred in the sharing economy ecosystem.

While this study reveals the motivations for using the sharing economy in the tourism industry, it also acknowledges some limitations. Primarily, this study examines the influence of only six motivational factors to behavior intention. It is important to acknowledge that the scope of motivations is likely broader. Although the selected intrinsic and extrinsic motivations are significant on behavioral intention, it does not encompass all motivations for individuals to participate in the sharing economy. Thus, future research should consider examining a wider range of motivational factors to provide a more comprehensive understanding of the different motivations behind participation in the sharing economy. Furthermore, the data collection is focused only on Airbnb users in Istanbul, potentially limiting the generalizability of the findings to other sharing economy platforms or geographical locations. Future research may involve other sharing economy platforms and destinations to provide a more comprehensive understanding of the phenomenon.

REFERENCES

- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organization Behavior and Human Decision Processes*, *50*(2), 179-211.
- Akhmedova, A., Vila-Brunet, N., & Mas-Machuca, M. (2021). Building Trust in Sharing Economy Platforms: Trust Antecedents and Their Configurations. *Internet Research*, *31*(4), 1463-1490.
- Allen, D., & Berg, C. (2014). *The Sharing Economy How Over-Regulation Could Destroy an Economic Revolution*. Institute of Public Affairs, 1-39.
- Ayazlar, R. A. (2018). Paylaşım Ekonomisi ve Turizm Endüstrisine Yansımaları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, *17*(3), 1186-1202.
- Belk, R. (2014). You Are What You Can Access: Sharing and Collaborative Consumption Online. *Journal of Business Research*, *67*(8), 1595-1600.
- Botsman, R., & Rogers, R. (2010). *What's Mine is Yours: How Collaborative Consumption is Changing the Way We Live*. London: UK, Collins.
- Böcker, L., & Meelen, T. (2017). Sharing For People, Planet or Profit? Analysing Motivations For Intended Sharing Economy Participation. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, *23*, 28-39.

The Impact of Motivations on Behavioral Intentions in the Sharing Economy

- Buhalis, D., & Law, R. (2008). Progress in Information Technology And Tourism Management: 20 Years On And 10 Years After the Internet—The State Of Etourism Research. *Tourism Management, 29*(4), 609-623.
- Calle Vaquero, A., & Calle Calle, P. (2013). The Collaborative Consumption: A Form of Consumption Adapted to Modern Times. *Revista de Estudios Económicos y Empresariales, 15*-30.
- Cohen, B., & Kietzmann, J. (2014). Ride on! Mobility Business Models for the Sharing Economy. *Organization & Environment, 27*(3), 279-296.
- Daunorienė, A., Drakšaitė, A., Snieska, V., & Valodkienė, G. (2015). Evaluating Sustainability of Sharing Economy Business Models. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 213*, 836-841.
- Erickson, K., & Sørensen, I. (2016). Regulating the Sharing Economy. *Internet Policy Review, 5*(2), 1-13.
- Ert, E., Fleischer, A., & Magen, N. (2016). Trust and Reputation in the Sharing Economy: the Role of Personal Photos in Airbnb. *Tourism management, 55*, 62-73.
- Felson, M., & Spaeth, J. (1978). Community Structure and Collaborative Consumption: A Routine Activity Approach. *American behavioral scientist, 21*(4), 614-624.
- Fornell, C., & Larcker, D. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research, 18*(1), 39–50.
- Forno, F., & Garibaldi, R. (2015). Sharing Economy in Travel and Tourism: The Case of Home-Swapping in Italy. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism, 16*(2), 202-220.
- Guttentag, D. (2015). Airbnb: Disruptive Innovation and the Rise of an Informal Tourism Accommodation Sector. *Current Issues in Tourism, 18*(12), 1192-1217.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis Seventh Edition*. Prentice Hall.
- Hamari, J., Sjöklint, M., & Ukkonen, A. (2015). The Sharing Economy: Why People Participate in Collaborative Consumption. *Journal of the Association For Information Science and Technology, 67*(9), 2047-2059.
- Hawlicschek, F., Teubner, T., & Weinhardt, C. (2016). Trust in the Sharing Economy. Die Unternehmung, *Swiss Journal of Business Research and Practice, 70*(1), 26-44.
- Heinrichs, H. (2013). Sharing Economy: A Potential New Pathway to Sustainability. *GAIA-Ecological Perspectives for Science and Society, 22*(4), 228-231.
- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. R. (2008). Structural Equation Modelling: Guidelines For Determining Model Fit. *Electronic Journal of Business Research Methods, 6*, 53-60.
- Hossain, M. (2020). Sharing Economy: A Comprehensive Literature Review. *International Journal of Hospitality Management, 87*, 1-11.
- Ter Huurne, M., Ronteltap, A., Guo, C., Corten, R., & Buskens, V. (2018). Reputation Effects in Socially Driven Sharing Economy Transactions. *Sustainability, 10*(8), 1-19.
- Kamal, P., & Chen, J. Q. (2016). Trust in Sharing Economy. *PACIS Proceedings Paper*, 109.
- Kaplan, D. (2000). *Evaluating and Modifying Structural Equation Models. Structural Equation Modeling, Foundations And Extensions*. Thousand Oaks: Sage Publications, 106-29.
- Kathan, W., Matzler, K., & Veider, V. (2016). The Sharing Economy: Your Business Model's Friend or Foe? *Business Horizons, 59*(6), 663-672.

- Kieffe, K. M. (1998). Orthogonal Versus Oblique Factor Rotation: A Review of the Literature Regarding the Pros and Cons. *Annual Meeting of the Mid-South Educational Research Association*, New Orleans, 1-33.
- Kline, R. B. (2015). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. Guilford Publications.
- Lee, Z. W., Chan, T. K., Balaji, M. S., & Chong, A. L. (2018). Why People Participate in the Sharing Economy: An Empirical Investigation of Uber. *Internet Research*, 28(3), 829-850.
- Liu, Y., & Yang, Y. (2018). Empirical Examination of Users' Adoption of the Sharing Economy in China Using an Expanded Technology Acceptance Model. *Sustainability*, 10(4), 1-17.
- Lutz, C., Hoffmann, C. P., Bucher, E., & Fieseler, C. (2018). The Role of Privacy Concerns in the Sharing Economy. *Information, Communication & Society*, 21(10), 1472-1492.
- Min, S., So, K. F., & Jeong, M. (2019). Consumer Adoption of the Uber Mobile Application: Insights From Diffusion of Innovation Theory and Technology Acceptance Model. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 36(7), 770-783.
- Möhlmann, M. (2015). Collaborative Consumption: Determinants of Satisfaction and the Likelihood of Using a Sharing Economy Option Again. *Journal of Consumer Behaviour*, 14(3), 193-207.
- Newlands, G., Lutz, C., & Fieseler, C. (2018). Power in the sharing economy: European Perspectives. *SSRN Electronic Journal*, 1-15.
- Pagel, M. (2012). *Wired for Culture: The Natural History of Human Cooperation*. Penguin UK.
- Plewnia, F., & Guenther, E. (2018). Mapping the Sharing Economy for Sustainability Research. *Management Decision*, 56(3), 570-583.
- Poon, K. Y., & Huang, J. W. (2017). Past Experience, Traveler Personality and Tripographics on Intention to Use Airbnb. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 29(9), 2425-2443.
- Puschmann, T., & Alt, R. (2016). Sharing Economy. *Business & Information Systems Engineering*, 58, 93-99.
- Ranjbari, M., Morales-Alonso, G., & Carrasco-Gallego, R. (2018). Conceptualizing the Sharing Economy through Presenting a Comprehensive Framework. *Sustainability*, 10(7), 1-24.
- Ranzini, G., Etter, M., Lutz, C., & Vermeulen, I. (2017). Privacy in the Sharing Economy. *SSRN Electronic Journal*, 1-18.
- Richards, G. (2011). Creativity And Tourism. The State of the Art. *Annals of Tourism Research*, 38(4), 1225-1253.
- Richardson, L. (2015). Performing the Sharing Economy. *Geoforum*, 67, 121-129.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000b). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54-67.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000a). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American psychologist*, 55(1), 68-78.
- Selloni, D. (2017). *New Forms of Economies: Sharing Economy, Collaborative Consumption, Peer-to-Peer Economy*. Springer.
- Sundararajan, A. (2016). *The Sharing Economy: The End of Employment and the Rise of Crowd-Based Capitalism*. Mit Press.

The Impact of Motivations on Behavioral Intentions in the Sharing Economy

- Sung, E., Kim, H., & Lee, D. (2018). Why Do People Consume and Provide Sharing Economy Accommodation? A Sustainability Perspective. *Sustainability*, 10(6), 1-17.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson.
- Teubner, T. (2014). Thoughts on the Sharing Economy. *Proceedings of the International Conference on e-Commerce*, 322-326.
- Teubner, T., & Flath, C. M. (2019). Privacy in the Sharing Economy. *Journal of the Association for Information Systems*, 20(3), 213-242.
- Toposophy. (2016). *Dmo's and the Sharing Economy: Taking the Leap Creating a Vision For the Benefit of All Destination Stakeholders*. Available Online: <http://www.toposophy.com>.
- Truong, N. B., Tai-Won, U., & Gyu, M. L. (2016). A Reputation and Knowledge Based Trust Service Platform for Trustworthy Social Internet of Things. *19th International ICIN Conference*, Paris, 104-111.
- Tussyadiah, I. P., & Park, S. (2018). When Guests Trust Hosts for Their Words: Host Description and Trust In Sharing Economy. *Tourism Management*, 67, 261-272.
- Wang, Y., Asaad, Y., & Filieri, R. (2020). What Makes Hosts Trust Airbnb? Antecedents of Hosts' Trust Toward Airbnb and Its Impact on Continuance Intention. *Journal of Travel Research*, 59(4), 686-703.
- Yang, S., & Ahn, S. (2016). Impact of Motivation in the Sharing Economy and Perceived Security in Attitude and Loyalty Toward Airbnb. *Advanced Science and Technology Letters*, 129, 180-184.
- Zeller, R. A., Zeller, R. A., & Carmines, E. G. (1980). *Measurement in the Social Sciences: The Link Between Theory and Data*. Cambridge University Press.
- Zervas, G., Proserpio, D., & Byers, J. W. (2021). A First Look at Online Reputation on Airbnb, Where Every Stay is Above Average. *Marketing Letters*, 32, 1-16.

Atıf/Citation:

İşbilen Yücel, L., (2024). AB Ülkelerinin İyi Ülke Sıralamalarının Aylak Tabanlı Veri Zarflama Analizi Yöntemi İle Yeniden Değerlendirilmesine İlişkin Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 25(2): 101-129. <https://doi.org/10.24889/ifede.1493822>

AB ÜLKELERİNİN İYİ ÜLKE SIRALAMALARININ AYLAK TABANLI VERİ ZARFLAMA ANALİZİ YÖNTEMİ İLE YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN BİR UYGULAMA

Leyla İŞBİLEN YÜCEL*

ÖZ**

Bu çalışmanın amacı; İyi Ülke Endeksi üzerinden AB ülkelerinin “iyi ülke” olma durumlarını Veri Zarflama Analizi (VZA) ile değerlendirmek, her bir ülkenin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek ve bu bilgilere dayanarak politika yapıcılara ve sivil toplum kuruluşlarına öneriler sunmaktır. Etkinlik analizi, her birinde beşer alt bileşen bulunan yedi temel göstergeye sahip GCI'nın, aynı anda hem pozitif hem de negatif unsurlar içeren dört bileşeni üzerinden uygulanmıştır. Bahsi geçen bileşenler; ülkelerin dünya kültürüne katkıları, dünya barışı ve güvenliğine katkıları, dünya düzenine katkıları ve gezegen ve iklime katkılarıdır. GCI'nın tümüyle pozitif unsurlardan oluşan; bilim ve teknolojiye katkı, refah ve eşitliğe katkı, sağlık ve esenliğe katkı bileşenleri, VZA'nın girdileri azaltan veya çıktıları arttıran mantığına uygun olmadığı için kapsam dışı bırakılmıştır. Konusu ülkeler ve dolayısıyla insanlar olan bu çalışmanın, VZA'nın doğal kabul edilemeyecek birtakım önerilerinin, VZA'nın oransal artış veya azalışlar öneren mekanik yapısından kaynaklanmakta olduğu unutulmamalı, GCI'nın etkinlik analiziyle farklı bir şekilde ele alındığı ve endeksin kısmi bir yorumu olarak değerlendirilmelidir. Uygulamada GCI'nın 2022 verileriyle hesaplanmış olan 1.5 versiyonu kullanılmıştır. Etkinlik skorları, RStudio deaR paketi ile hesaplanmıştır. AB ülkelerinin GCI'nın ele alınan bileşenleri üzerinden hesaplanan etkinlik sıralamalarına göre; Avusturya ve Belçika dünya kültürüne katkı bakımından, Portekiz ve Estonya dünya barış ve güvenliğine katkı bakımından, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti dünya düzenine katkı bakımından, Hırvatistan ve Estonya ise gezegen ve iklime katkı bakımından en son sırada yer almışlardır. Çalışmada, ayrıca, literatürde iyi ülke sıralamalarının etkinlik analizi yaklaşımıyla ele alındığı bir çalışma olmaması nedeniyle, bu konuda çalışmayı düşünenler için karşılaşılan çeşitli zorluklara ve önerilere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İyi Ülke Endeksi, Veri Zarflama Analizi, Aylak Tabanlı Model

JEL Sınıflandırması: C14, C44, C61.

AN APPLICATION ON RE-EVALUATING GOOD COUNTRY RANKINGS OF EU COUNTRIES WITH SLACKS-BASED DATA ENVELOPMENT ANALYSIS METHOD

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the “good country” status of EU countries through the Good Country Index using Data Envelopment Analysis (DEA), to identify the strengths and weaknesses of each country and to provide recommendations to policy makers and civil society organizations based on this information. The efficiency analysis was applied to four components of the GCI, which has seven basic indicators, each of which has five subcomponents, simultaneously containing both positive and negative elements. The mentioned components are the contributions of countries to world culture, contributions to world peace and security, contributions to world order and contributions to the planet and climate. The components of the GCI that are wholly composed of positive elements—contribution to welfare and equality, research and technology, and health and well-being—are excluded as they are not in line with the logic of Data Envelopment Analysis (DEA) that reduces inputs or increases outputs. It should be kept in mind that this study, whose subject matter is countries and therefore people, is due to the mechanical structure of DEA, which suggests proportional increases or decreases, and that some of the recommendations of DEA, which cannot be considered natural, are due to the mechanical structure of DEA, and that the GCI is handled differently with efficiency analysis and should be considered as a partial interpretation of the index. Version 1.5 of the GCI, calculated with 2022 data, was used in this study.

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-posta: isbilen@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8643-7702>

**Bu çalışmanın verilerine ulaşmamı sağlayan Sn. Prof. Dr. Simon Anholt'a teşekkürlerimi sunarım.

AB Ülkelerinin İyi Ülke Sıralamalarının Aylak Tabanlı Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Yeniden Değerlendirilmesine İlişkin Bir Uygulama

Efficiency scores were calculated with the RStudio deaR package. According to the efficiency rankings of EU countries calculated on the components of the GCI, Austria and Belgium ranked last in terms of contribution to world culture, Portugal and Estonia in terms of contribution to world peace and security, Slovakia and Czechia in terms of contribution to world order, and Croatia and Estonia in terms of contribution to the planet and climate. The study also presents various challenges and suggestions for those who are considering working on this topic, as there is no study in the literature that deals with good country rankings using an efficiency analysis approach.

Keywords: Good Country Index, Data Envelopment Analysis, Slacks Based Model

JEL Classification: C14, C44, C61.

1. GİRİŞ

Ülkeler arası karşılaştırmalar, diğer ülkelere göre daha iyi performans gösteren ülkelerin bunu nasıl başardıklarını anlamamıza olanak tanıyarak, politika yapıcılara örnek alınması gereken uygulamalar hakkında fikirler vermektedir (Rabar, 2017, s.1771). Bu çalışmada, AB ülkelerinin iyi ülke sıralamaları, İyi Ülke Endeksi olarak adlandırılan GCI (Good Country Index: İyi Ülke Endeksi) üzerinden Veri Zarflama Analizi (VZA) ile gerçekleştirilmiştir. GCI, 2014'te Prof. Simon Anholt tarafından tasarlanmış ve Dr. Robert Govers ile işbirliği yapılarak oluşturulmuştur. Endeks, her biri beşer alt göstergeden oluşan yedi temel bileşenden oluşmaktadır. Bahsi geçen temel bileşenler; bilim ve teknolojiye katkı, kültüre katkı, dünya barışı ve güvenliğine katkı, dünya düzenine katkı, gezegen ve iklim katkı, refah ve eşitliğe katkı ve sağlık ve esenliğe katkı şeklindedir. GCI ortaya atıldığı 2014'ten bu yana periyodik olarak yayınlanmaktadır. İlk versiyonu 2014'te GCI 1.0'dır. 2016'da GCI 1.1, 2017'de GCI 1.2, 2018'de GCI 1.3, 2020'de GCI 1.4 olarak adlandırılmıştır. Son versiyonu, 2022 yılında yayınlanan GCI 1.5 versiyonudur. Bu çalışmada GCI 1.5'e ait veriler kullanılmıştır. AB ülkelerinin iyi ülke sıralamaları GCI'nın bileşenlerini girdiler ve çıktılar olarak kabul etmek suretiyle, SBM VZA (Slacks Based Model: Aylak Tabanlı Model, VZA: Veri Zarflama Analizi) etkinlik analizi ile gerçekleştirilmiştir.

Ülkelerin performansları VZA ile ölçüldüğünde, iki bulguya ulaşılmaktadır. Birincisi; ülkelerin, "etkin olan" ve "etkin olmayan" ülkeler şeklinde gruplara ayrılmasıdır. İkincisi ve VZA'nın en önemli katkısı; aritmetik ortalama, ağırlıklı ortalama, geometrik ortalama vb. ölçümlere dayanarak yapılan ve sonuçta sadece bir sıralama bilgisi veren geleneksel yöntemlerden farklı olarak, etkin olmayan ülkelerin her biri için ayrı ayrı etkinleştirme önerileri sunmasıdır. Bu öneriler sayesinde, etkin olmayan karar birimlerine hangi girdisini (girdilerini) azaltarak ya da hangi çıktısını (çıktılarını) arttırarak işe başlaması gerektiği konusunda nokta atışı hedefler sağlanmış olmaktadır. Örneğin, "Türkiye iyi ülke sıralamasında dünyada 59. sıradadır" ifadesi, sadece Türkiye'nin diğer ülkelere göre yer aldığı konumun bilgisini vermektedir. Peki Türkiye ne yaparsa daha iyi bir ülke konumuna gelebilir? Geleneksel ölçümlerde bu sorunun cevabı yoktur. Sadece bir sıralama söz konusudur. VZA ile yapılan sıralamanın sonucunda ise, Türkiye'nin daha iyi bir ülke konumuna gelebilmesi için sorunun nelerden kaynaklandığına ve öncelikle yapılması gerekenlerin bilgisine rahatlıkla ulaşılabilmektedir.

Yöntemin uygulanışı ve sağladığı faydalara ilerleyen bölümlerde ayrıntılarıyla değinilecektir fakat öncesinde GCI'nın çıkış noktasına değinmek yerinde olacaktır. Ulusal imaj konusunda dünyanın önde gelen otoritesi olarak tanınan Prof. Anholt'un GCI'yı tanıtan TED konuşması milyonlarca kez görüntülenmiş ve yönetim alanında en çok izlenen TED konuşması unvanını elinde bulundurmaktadır (McGrath, J. ve Bobev, M., 2022). Bu konuşmanın öne çıkan başlıkları şu şekilde özetlenebilir:

Herkesin yaptıkları birbirini etkilerken, ülkelerin kendisini ve kendi çıkarlarını öncelendiği ulus devlet anlayışı patolojiktir. Bugün bütün problemler globaldir. Sadece kendi ülken için değil, peki tüm insanlık için ne yaptın? Fırsatlarla karşılaştığında bunu sadece kendi faydana mı yoksa insanlığa da sunuyor musun? (TED, 2014).

GCI'daki "iyi" kelimesinin anlamı, "kötü" kelimesinin karşıtı değil, "bencil" kelimesinin karşıtı olarak kabul edilmektedir (The Good Country, 2023). Anholt, hayran olunacak ülkelere bahsederken dünyadaki en güçlü, en zengin ya da en güzel ülke olmalarını kast etmemektedir. Aynı zamanda olağanüstü kültürel miraslara sahip olması da şart değildir. İnsanlar, tüm insanların yaşamına katkı sağlayan pozitif değerlere sahip ülkelere hayran olma eğilimindedirler. İnsanlar, zamanımızın acil küresel sorunlarını çözmeye yardımcı olan iyi ülkeleri takdir etmektedirler. Örneğin, Almanya, neredeyse evrensel kınama düzeyindeyken, hayran olunacak bir ülke konumuna gelmiştir. Bunu da sürekli olarak toplumlara katkıda bulunarak başarmıştır. Bir ülkenin liderlerinin, değerlerinin ve eylemlerinin onaylanmaması, özellikle küresel istikrarı bozan herhangi bir durumda, bu ülkenin markasını hızla erozyona uğratmaktadır. Hükümetler, ülkesi bir anda bir şekilde ortadan kalktığında dünya ne kaybeder diye düşünmelidirler. Sadece bir defaya mahsus, şans eseri meydana gelmiş eylemler yerine, sürdürülebilir etkiye yönelik, tutarlı, uzun vadeli stratejiler izlemelidirler (Conejo, 2020, s. 420-421). Anholt, iyi ülke olmayı şu sözlerle ifade etmiştir: "Bir ülkenin kendi kendini övmesi, bir komedyenin sahnede izleyicilere ne kadar komik olduğunu söylemesi gibidir. Onlara gülmelerini söyleme, komik ol." (Anholt, 2020, s. 14).

İyi ülke olmak, bir ürünün iyi bir markaya sahip olmasına benzetilebilir. Bir ülkenin markası ise kamuya aittir ve bu marka; ülkenin siyasi, ekonomik, sosyal, çevresel, tarihsel ve kültürel yönleriyle tüm imajını kapsamaktadır. Ülke markalamasının temel hedefleri; ihracatı canlandırmak, turizmi çekmek, yatırım ve göç çekmek, olumlu uluslararası algı ve tutumlar yaratmaktır (Fetscherin, 2010, s. 467-468). Bir ulus imajını değiştirmek için önce davranışını değiştirmeli ve ardından tüm dünyadaki diğer insanlara haber vermelidir. Çünkü gerçeklikte, değişiklikler otomatikman imaja yansımaz. Bir ulusun daha iyi itibar kazanmasının yolu, uluslararası izleyiciye ne kadar iyi olduklarını iletme. İşte buna, ulusal markalaşma denir (Fan, 2010, s. 97-98).

Bugün bazı ülkeler, itibarları yeterince güçlü ve olumlu olmadığı için, ihtiyaç duydukları kadar ziyaretçi, iş ve yatırımdan pay alamazken, bazı ülkeler ise bunun aksine, bugün yaşama nispeten daha az katkı yaptıkları halde onlarca yıl önce sergiledikleri iyi bir imaj sayesinde hala ticaret yapmaya devam etmektedirler. Aynı durum şehirler için de geçerlidir. İyi, güçlü ve olumlu bir üne sahip olan yerler uluslararası projelerde daha kolay ilerleme kaydederken, kötü bir üne sahip olan yerler ise hemen her şeyi çok zor elde etmekte ve bazı şeylere ise asla ulaşamamaktadırlar. Burada en büyük sorumluluk hükümetlere düşmektedir. Hükümetler, halkları, kurumları ve şirketleri adına ülkelerinin dünya algısını keşfetmek ve yönetmek için bir strateji geliştirmek zorundadırlar. Ekonomik, siyasi ve sosyal hedeflerine gerçekten yararı olan, adil, gerçek, güçlü ve çekici bir itibar inşa ederek; halkın ruhunu, dehasını ve iradesini dürüstçe yansıtmayı temel görev haline getirmelidirler (Anholt, 2007, s. 2).

Bu çalışma; giriş, literatür taraması, veri ve yöntem, bulgular, tartışma ve öneriler, sonuç olmak üzere altı kısımdan oluşmaktadır. Veriler, Prof. Simon Anholt'tan talep edilerek sağlanmıştır. Etkinlik ölçümleri için Rstudio deaR paketi kullanılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür taraması üç ayrı tablo halinde tasarlanmıştır. Tablo 1’de VZA ile ilgili kaynaklar, Tablo 2’de GCI ile ilgili kaynaklar, Tablo 3’te ise VZA’nın çeşitli endeksler üzerindeki uygulamalarına yer verilmiştir. Literatürde HDI (Human Development Index: İnsani Gelişim Endeksi), rekabetçilik endeksi, sürdürülebilir kalkınma, vb. çeşitli endekslerin VZA ile ölçülmesine dair çeşitli çalışmalar bulunmasına rağmen, GCI’nın VZA ile ele alındığı yerli ya da yabancı herhangi bir kaynağa rastlanmamıştır.

Tablo 1: VZA ile İlgili Kaynaklar

Yazar	Yıl	Konu
Farrell, M. J.	1957	Etkinlik ölçümünün öncüsüdür. Etkinlik ve verimliliği benchmark bir teknoloji ile ölçme fikri Farrell’a aittir.
Charnes, A. Cooper, W. W. Rhodes, E.	1978	Etkinlik ölçümlerini popüler hale getirmişlerdir ve bugün halen en temel veri zarflama modeli denildiğinde, ölçüğe göre sabit getirili CCR model akla gelmektedir.
Banker, R. D. Charnes, A. Cooper, W. W.	1984	Ölçüğe göre değişken getirili BCC modelini bulmuşlardır. BCC model de CCR model gibi radyal bir modeldir.
Charnes, A. Cooper, W.W. Seiford, L. Stutz, J.	1982	Çarpımsal VZA modelini bulmuşlardır.
Charnes, A. Cooper, W. W. Golany, B. Seiford, L. Stutz, J.	1985	Toplamsal VZA modelini bulmuşlardır.
Boussofiane, A. Dyson, R. G. Thanassoulis, E.	1991	Klasik CCR modelden başlayarak yöntemi tanıtmışlar ve klasik yaklaşımın varsayımlarını ileri boyuta taşıyarak, ölçüğe göre getirilerin sabit olmadığı, bazı değişkenlerin kategorik oldukları, vb. farklı durumlarda karşılaştırmalı etkinlik değerlendirmelerini gerçekleştirmek için VZA’nın nasıl kullanılabileceğini açıklamışlardır.
Thompson, R. G. Dharmapala, P.S. Rothenberg, L. Thrall, R. M.	1996	Güvenli Bölge (Assurance Region, AR) modelini bulmuşlardır.
Tone, K.	2001	Radyal Olmayan Aylak Tabanlı VZA modelini bulmuştur.

Tablo 2: GCI ile İlgili Kaynaklar

Yazar	Yıl	Konu
Akıllı, E.	2018	Türkiye'nin uluslararası öğrenci deneyimi, Good Country Index'teki konumu dikkate alınarak ölçülmüştür. Endeksin ilgili kategorisindeki uluslararası öğrenciler için elde edilen sonuçlara göre, Türkiye'nin 2016 ve 2017'de istikrarlı bir konumu olduğu ve genel puanlarda artış eğilimi gösterdiği belirtilmiştir.
Anholt, S.	2020	İyi ülke kavramını tanıtmaktadır. İyi bir ülkenin sadece kendi ulusal çıkarlarını değil, dünyaya ve gezegene olan katkıları da göz önüne alması gerektiğini vurgulamaktadır. İyi bir ülke olabilmenin yolunun, diğer ülkelerle iletişim halinde olarak işbirliği içinde küresel sorunların çözümüne katkı sunması gerektiğini ileri sürmektedir.
Rindermann, H. Carl, N.	2020	Ülkelerin küresel refaha olan katkıları anlamak ve iyileştirmek için GCI'nin ortalama bilişsel yetenek, entelektüel sınıfların bilişsel düzeyi, evrimsel tarih, kültür, akrabalık, eğitim, hukukun üstünlüğü, özgürlük, demokrasi ve kişi başına düşen GSYİH vb. değişkenlerle olan ilişkileri incelemiştir. Çalışmada ayrıca, entelektüel sınıf yaklaşımının avantaj ve dezavantajları da tartışılmıştır.
Wang, B.	2022	Bir ülkenin en iyi ülke olup olmadığını belirlemek için; zenginlik, demokrasi, özgürlük, barış, eşitlik, çevre vb. kriterlerin kullanılabilmesini öne sürmüştür. Fakat en iyi ülke olmanın çok yönlü bir kavram olduğunu, ülkelerin bir veya birkaç boyutta en iyi olabileceğini ancak diğer boyut veya boyutlarda olmayabileceğini ifade etmiştir. Yapılan ölçümlerin, ülkelerinin iyi veya kötü olduğu alanları belirlemede yöneticilere yol gösterebileceğini belirtmiştir.

Tablo 3: VZA'nın Çeşitli Endeksler Üzerindeki Uygulamaları

Yazar	Yıl	Konu
Mahlberg, B. Obersteiner, M.	2001	HDI'yi (Human Development Index: İnsani Gelişim Endeksi) klasik CCR model ve güvenli bölge VZA modeli ile yeniden hesaplamışlardır. Elde ettikleri etkinlik skorlarının HDI ile uyumlu olduğunu göstermişlerdir. Çünkü güvenli bölge VZA ile yapılan etkinlik sıralaması ile HDI'nın sıralaması arasında 0,982'lik çok yüksek bir Spearman Sıra Korelasyonu tespit etmişlerdir. Klasik CCR modelden elde edilen etkinlik sıralaması ile HDI'nın sıralaması arasındaki Spearman Sıra Korelasyonu ise, 0,831 olarak bulunmuştur.

AB Ülkelerinin İyi Ülke Sıralamalarının Aylak Tabanlı Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Yeniden Değerlendirilmesine İlişkin Bir Uygulama

---

Charles, V. Zegarra, L. F.	2014	Peru'nun bölgelerinde rekabetçilik endeksi geliştirmek için VZA uygulamışlardır. Sonuçlar, sahil bölgelerinin dağlık ve jungle bölgelerine göre oldukça rekabetçi olduğunu ortaya koymuştur. Peru'nun bölgelerinin rekabetçiliğindeki büyük farklılıklar göz önüne alındığında, araştırma sonuçları tüm Peru bölgelerinin gelişim stratejisi oluşturulması ve rekabetçiliğinin artırılması için birleşik bir yaklaşıma gereksinim duyulduğunu belirtmektedir.
Santana, N. B. Rebelatto, D. A. Mariano, E. B.	2015	BRICS grubundaki ülkelerin sürdürülebilir kalkınma konusundaki performansını ele alarak, ulusların sosyo-ekonomik performansını değerlendirmişlerdir. Ekonometrik araçlar ve VZA yöntemini kullanarak BRICS ülkeleri için ekonomik, çevresel ve sosyal verimlilik sıralamalarını gerçekleştirmişlerdir.
Rashidi, K. Amir, S. Farzipoor, S. R.	2015	OECD ülkelerinin enerji tasarrufu ve istenmeyen çıktı azaltımını tahmin etmek için VZA uygulamışlardır. Girdiler (enerji ve enerji dışı) ve çıktılar (istenen ve istenmeyen) SBM ve RAM modellerine entegre edilmiştir. Enerji girdilerinin tüketimi ile istenmeyen çıktıların üretimi arasındaki ilişki iki yeni ESP (Energy Saving Potential) ve UOAP (Undesirable Output Abatement Potential) endeksi ile açıklanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, Fransa, Almanya, Lüksemburg, Norveç, İsveç ve Birleşik Krallık, ekolojik olarak verimli bulunmuşlardır. Güney Kore en yüksek, İtalya en düşük enerji tasarrufu potansiyeline sahip ülkeler, Polonya ve İzlanda ise en yüksek ve en düşük istenmeyen çıktı azaltma potansiyeline sahip ülkeler olarak tespit edilmişlerdir.
Rabar, D.	2017	OECD ülkelerinin sosyo-ekonomik performanslarının VZA ile ölçümünü konu alan çalışmaları derlemiştir. 1994-2016 dönemini ele alan çalışmada, bahsi geçen eserlerin her birinde kullanılan girdiler ve çıktıların yanı sıra, etkinlik analizi bulgularının da yer aldığı bir tablo yer almaktadır.
Čiefová, M. Goda, N.	2019	V4 ülkelerinin (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya) İyi Ülke Endeksi bakımından karşılaştırmalı analizini yapmışlardır. Endeksin özellikle kültürle ilgili fenomenlerine ağırlık verilen bu çalışmada, ülkelerin hem birbirlerine göre genel pozisyonları hem de bireysel olarak alt endekslerdeki sıralamalarına yer verilmiş, ülkelerin daha az başarılı oldukları alanlarda mevcut durumunu iyileştirmeleri için öneriler sunulmuştur. Yöntem olarak karşılaştırmalı istatistiksel analizler kullanılmıştır.

Lu, C. C. Lu, L. C.	2019	2009-2013 döneminde 27 AB ülkesi için dinamik VZA uygulamışlardır. VZA'ya konu olan girdiler; işgücü, reel sermaye stoku ve enerji tüketimidir. Çalışmada kullanılan bir tek çıktı vardır o da fosil yakıt CO ₂ emisyonudur. Çalışmada CO ₂ istenmeyen çıktı olarak kabul edilmiştir. Çalışmanın amacı, ulusal ekonomik gelişme ile sera gazı emisyonları arasındaki ilişkiyi analiz etmek için bir politika belirteci elde etmektir.
Škrinjarić, T.	2020	Sürdürülebilir kalkınmayı değerlendirmek amacıyla 2004-2016 döneminde 37 AB ülkesi için VZA uygulamıştır. Modelde üç girdi değişkeni ve üç çıktı bulunmaktadır. İşsizlik oranı, sabit sermaye oluşumu ve enerji sarfiyatı girdilerdir. GSYH istenilen çıktı, karbondioksit emisyonu ve Gini katsayısı ise istenmeyen çıktılar olarak alınmıştır. Çalışmanın sonuçları, mevcut dünya endeksleri ile paralellik göstermiştir.
Hermoso-Orzáez, M. J. García-Alguacil, M. Terrados- Cepeda., J. Brito, P.	2020	28 AB ülkesinde çevresel etkinliği VZA ile ölçmüşlerdir. İki VZA yöntemini birleştirerek MAN adını verdikleri yeni bir model geliştirmişlerdir. Birinci VZA yönteminde, çıktıları istenen ve istenmeyen çıktı olacak şekilde ele alarak, ikinci VZA yönteminde, istenmeyen girdilere farklı ağırlıklar tahsis ederek etkinlik ölçümü yapmışlardır. 2005-2012 dönemini kapsayan çalışmanın sonucunda, 28 ülkeden 14'ünün yüksek oranda çevresel verimliliğe sahip olduğu, gelecek yıllarda iyileşmesi gereken çok düşük çevresel verimliliğe sahip ülkelerin de bulunduğu tespit edilmiştir. Bu son grubun, Avrupa Birliği'ne yeni kabul edilen ve çevre politikalarının henüz etkili bir şekilde uygulanmadığı ve olumlu sonuçlar alınmadığı ülkelerle tam olarak örtüştüğünü ileri sürmüşlerdir.
Matsumoto, K. Georgia, M. Michalis, D.	2020	AB ülkelerinin çevresel performansını değerlendirmek için VZA yaklaşımını ve Global Malmquist-Luenberger Endeksini kullanmışlardır. Bu çalışmanın başlıca katkısı, farklı türde istenmeyen çıktıları dikkate alması ve AB ülkeleri üzerine uzun vadeli panel verileri kullanmasıdır. Özellikle, VZA Window Analiz Tekniği, 2000-2017 döneminde 27 AB ülkesinin çevresel performansını çapraz kesit ve zamanla değişen verilerle değerlendirmek için uygulanmıştır.
Wang, C. N. Hsu, H. P. Wang, Y. H. Nguyen, T. T.	2020	17 AB ülkesinin ekolojik etkinliği SBM (Slacks Based Model: Aylak Tabanlı Model) VZA modeli ile değerlendirmişlerdir. Ayrıca, Malmquist Üretkenlik Endeksi (MPI) ile ülkelerin verimlilik değişikliği, teknolojik değişikliği ve toplam üretkenlik değişikliğini

---

analiz etmişlerdir. 2013-2017 dönemini konu alan çalışmada, enerji tüketimi ve yenilenebilir enerji payı enerji girdileri olarak kullanılırken, işgücü verimliliği ve brüt sermaye birikimi ekonomi girdileri olarak kullanılmıştır. GSYİH istenilen bir çıktı olarak kullanılırken, CO₂ emisyonları istenmeyen bir çıktı olarak kullanılmıştır. 17 ülkenin genel olarak ekolojik verimlilikte yetersizlik gösterdiğini tespit etmişlerdir. Bu durum, ekolojik etkinliğin artırılması için daha fazla çaba gerektiğini göstermektedir.

3. VERİ ve YÖNTEM

Bu çalışmada AB ülkelerinin iyi ülke sıralamaları SBM (Slacks Based Model: Aylak Tabanlı Model) VZA modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. GCI'nın 2022 yılına ait olan 1.5 versiyonu verileri esas alınmıştır. Etkinlik skorları RStudio deaR ile hesaplanmıştır.

3.1. İyi Ülke Endeksi

İyi Ülke Endeksi, kısaca GCI; 2014'te Simon Anholt tarafından tasarlanmış ve Dr. Robert Govers ile işbirliği yapılarak oluşturulmuştur. Endeksin amacı, ülkelerin gezegene ve insanlığa yaptıkları katkıların ölçülmesi, yapılan üretimlerin ne kadarının ülkenin kendi çıkarına, ne kadarının insanlığa ve gezegene katkı sağladığını ortaya koymak, bu bakış açısıyla ülkeleri sıralamak suretiyle politika yapıcılara ve sivil toplum örgütlerine daha iyi bir ülke olma yolunda öneriler sunmaktır. Endeksin temel ve alt kategorileri Tablo 4'te sunulmuştur:

Tablo 4: GCI'nın Temel ve Alt Kategorileri

Temel Kategoriler	Alt Kategoriler
1. Bilim ve teknolojiye katkı	1.Ekonominin büyüklüğüne göre ülkede eğitim gören yabancı öğrenci sayısı (UNESCO'ya göre). ("Ekonomik büyüklüğüne göre" ifadesi, UNESCO İstatistik Ofisi'nden alınan verilerin Dünya Bankası GSYH değerlerine oranlanması anlamına gelmektedir.) 2.Ekonominin büyüklüğüne göre süreli yayın, bilimsel dergi ve gazete ihracatı (ITC'ye göre). 3.Ekonominin büyüklüğüne göre uluslararası dergilerde (SCIMago'ya göre) yayınlanan makale sayısı. 4.Ekonominin büyüklüğüne göre, ödül alanların doğduğu ülkeye ve ödülün verildiği tarihteki kurumsal bağlılığa sahip olan ülkeye (ülkelere) göre ülkelere verilen Nobel ödülleri. 5.Ekonominin büyüklüğüne göre Uluslararası Patent İşbirliği Anlaşması başvurularının sayısı (WIPO'ya göre).
2. Kültüre katkı	1.Ekonominin büyüklüğüne göre ev sahipliği yapılan uluslararası etkinliklerin sayısı (Uluslararası Dernekler Birliği'ne göre). 2.Ekonominin büyüklüğüne göre kültürel mal ve hizmetlerin ihracatı (UNESCO İstatistik Enstitüsü'ne göre). 3.Katkı yüzdesi olarak UNESCO aidatlarının gecikmesi (negatif gösterge).

	<p>4.Hareket özgürlüğü: vatandaşların vizesiz girebileceği ülke ve bölgelerin sayısı (Henley & Partners'a göre).</p> <p>5.Basın özgürlüğü: Basın özgürlüğü (Sınır Tanımayan Gazeteciler Dünya Özgürlük Endeksi'ne göre olumsuz bir gösterge olarak).</p>
3. Dünya barışı ve güvenliğine katkı	<p>1.Ekonominin büyüklüğüne göre, BM misyonları için yurt dışına gönderilen barışı koruma birliklerinin sayısı.</p> <p>2.Katkı yüzdesi olarak BM barışı koruma misyonlarına yapılan mali katkı nedeniyle ödenmemiş borçlar (negatif gösterge).</p> <p>3.Ekonominin büyüklüğüne göre uluslararası organize şiddete atfedilen kayıp sayısı (çatışma başına kayıp sayısının UCDP/PRIO'ya göre dâhil olan ülke sayısına bölünmesiyle). (negatif gösterge)</p> <p>4.Ekonominin büyüklüğüne göre silah ve mühimmat ihracatı (ITC'ye göre)Kongre Araştırma Servisi Rusya Silah Satışı ve Savunma Sanayii Raporu 14 Ekim 2021. (negatif gösterge)</p> <p>5.Küresel Siber Güvenlik Endeksi puanı (ITU'ya göre).</p>
4. Dünya düzenine katkı	<p>1.Hayır kurumlarına bağış yapan nüfus yüzdesi (Charities Aid Foundation'a göre).</p> <p>2.Ekonominin büyüklüğüne göre (BMMYK'ye göre) barındırılan mülteci sayısı. (BMMYK: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)</p> <p>3.Nüfus büyüklüğüne göre yurtdışındaki mültecilerin sayısı (BMMYK'ye göre)(negatif gösterge)</p> <p>4.Nüfus doğum oranı (Dünya Bankası'na göre negatif gösterge olarak).</p> <p>5.Diplomatik eylem ve barışçıl çatışma çözümü için imzalanan (2020'ye kadar) BM anlaşmalarının sayısı.</p>
5. Gezegen ve iklime katkı	<p>1.Ulusal Ayak İzi Hesapları, Ekolojik ayak izi (Küresel Ayak İzi Ağı'na göre) ekonominin büyüklüğüne göre (negatif gösterge).</p> <p>2.Tehlikeli atıklara ve diğer kimyasallara ilişkin çok taraflı çevre anlaşmalarına, ülkelerin ilgili her anlaşmanın gerektirdiği şekilde bilgi aktarma konusundaki taahhütlerini ve yükümlülüklerini karşılayan uyum yüzdesi.</p> <p>3.Ekonominin büyüklüğüne göre tehlikeli pestisit ihracatı (UNEP Çevresel Veri Araştırmacısına göre). (negatif gösterge)</p> <p>4.Toplam nihai enerji tüketiminde yenilenebilir enerjinin payı. 5.Ekonominin büyüklüğüne göre ozon tabakasını incelten maddelerin tüketimi – HCFC'ler (UNEP'e göre). (negatif gösterge)</p>
6. Refah ve eşitliğe katkı	<p>1.Sınırlar arası ticaret (en iyi uygulamayla karşılaştırıldığında açık ticaret performansı; yani IFC'nin sınıra uzaklığı: Dünya Bankası, Doing Business indikatörü). 2.Ekonominin büyüklüğüne göre yurtdışına gönderilen yardım çalışanı ve gönüllü sayısı (UNV'ye göre).</p> <p>3.Kara para aklama ve terörün finansmanı riskini ölçen Basel AML Endeksi.</p> <p>4.Ekonominin büyüklüğüne göre doğrudan yabancı yatırım çıkışı (UNCTAD'a göre).</p>

AB Ülkelerinin İyi Ülke Sıralamalarının Aylak Tabanlı Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Yeniden Değerlendirilmesine İlişkin Bir Uygulama

---

7. Sağlık ve esenliğe katkı	5.Ekonominin büyüklüğüne göre kalkınma işbirliği katkıları (OECD'ye göre yardım). 1.Ekonominin büyüklüğüne göre gıda yardımı finansmanı (WFP'ye göre). 2.Ekonominin büyüklüğüne göre ilaç ihracatı (ITC'ye göre). 3.Ekonominin büyüklüğüne göre Dünya Sağlık Örgütü'ne yapılan gönüllü fazla katkılar. 4.Ekonominin büyüklüğüne göre insani yardım katkıları (UNOCHA'ya göre). 5.Uluslararası Sağlık Düzenlemelerine Uygunluk (WHO'ya göre).
-----------------------------	---

Kaynak: <https://goodcountry.org/index/source-data/>

Ülkelerin iyi ülke olma durumlarına ilişkin sıralamaları periyodik olarak paylaşılmaktadır (The Good Country, 2023). Endeksin bugüne kadar beş versiyonu bulunmaktadır; GCI 1.0, GCI 1.1, GCI 1.2, GCI 1.3, GCI 1.4 ve GCI 1.5 şeklindedir. Versiyonlar arasındaki farklılıklar, hesaplandıkları yıllar ve verilerine ulaşılabilen ülkelerin sayılarının değişiklik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada kullanılan veriler, Prof. Simon Anholt tarafından e-posta yoluyla sağlanmıştır. Tablo 5'te GCI versiyonlarının hesaplandıkları yıllara göre iyi ülke sıralamasında en başta ve en sonda yer alan beşer ülke görülmektedir:

Tablo 5: 2014'ten Günümüze İyi Ülke Sıralamasında İlk Beşte ve Son Beşte Yer Alan Ülkeler

---

Versiyon	Yıl	Ülke sayısı	İyi Ülke Sıralamasında İlk Beş Ülke	İyi Ülke Sıralamasında Son Beş Ülke
1.0	2014	125	1. İrlanda 2. Finlandiya 3. İsviçre 4. Hollanda 5. Yeni Zelanda (Türkiye 79. sırada yer almıştır)	121. Angola 122. Azerbaycan 123. Irak 124. Vietnam 125. Libya
1.1	2016	163	1. İsveç 2. Danimarka 3. Hollanda 4. Birleşik Krallık 5. Almanya (Türkiye 55. sırada yer almıştır)	159. Irak 160. Moritanya 161.Orta Afrika Cumhuriyeti 162. Ekvator Ginesi 163. Libya
1.2	2017	163	1. Hollanda 2. İsviçre 3. Danimarka 4. Finlandiya 5. Almanya (Türkiye 38. sırada yer almıştır)	159. Çad 160. Yemen 161. Irak 162. Libya 163. Afganistan
1.3	2018	153	1. Finlandiya 2. Hollanda 3. İrlanda 4. İsveç	149. Surinam 150.Yemen 151. Moritanya 152. Libya

---

1.4	2020	149	5. Almanya (Türkiye 59. sırada yer almıştır)	153. Irak
			1. İsveç	145. Irak
			2. Danimarka	146. Moritanya
			3. Almanya	147. Gine
			4. Kanada	148. Yemen
			5. Hollanda	149. Libya
1.5	2022	169	(Türkiye 56. sırada yer almıştır)	
			1. İsveç	165. Sudan
			2. Danimarka	166. Libya
			3. Almanya	167. Orta Afrika Cumhuriyeti
			4. Hollanda	168. Moritanya
			5. Finlandiya	169. Suriye Arap Cumhuriyeti
			(Türkiye 53. sırada yer almıştır)	

Kaynak: <https://goodcountry.org/index/results/>,

<https://web.archive.org/web/20160203175657/http://www.goodcountry.org/overall>

3.2. GCI'nın Veri Zarflama Analizi ile Ele Alınışı

GCI'nın temel kategorilerine bakıldığında, bazılarının tümüyle pozitif, bazılarının ise hem pozitif hem de negatif alt kategorilerden oluştuğu görülmektedir. Endeksin negatif ve pozitif göstergeleri bir arada barındıran bu yapısı, tam da, benzer girdilerle benzer çıktılar üreten homojen karar birimlerinin etkinliğini ölçmede kullanılan Veri Zarflama Analizi (VZA) ile etkinlik ölçümü yapılmasına uygun bir zemin sunmaktadır. Bu çalışmada tümüyle pozitif unsurlardan oluşan kategoriler (Bilim ve Teknolojiye Katkı, Refah ve Eşitliğe Katkı, Sağlık ve Esenliğe Katkı); VZA'nın girdileri azaltarak ve(ya) çıktıları arttırarak etkinlik analizi gerçekleştiren yapısına uygun olmadığı için kapsam dışı bırakılmıştır. Hem pozitif hem de negatif unsurlardan oluşan; dünya kültürüne katkı, dünya barışı ve güvenliğine katkı, dünya düzenine katkı, gezegen ve iklime katkı üzerinden etkinlik analizi uygulanmıştır. VZA'nın etkinliği esas alarak yaptığı bu sıralama, ülkelerin alt göstergelerinden topladıkları puanların ortalamasına dayanan klasik ölçümü daha ileri bir boyuta taşımaktadır. VZA'nın en önemli katkılarından biri de, sadece etkinlik ölçmekle kalmayıp, ülkeleri iyi ülke yapan ve iyi ülke olmalarını engelleyen göstergelerin neler olduğunu da ortaya koymaktadır. Böylece, iyi ülke sıralamasını üst sıralara taşımak isteyen bir ülke için, işe tam olarak nereden başlaması gerektiği ve hangi ülkeyi veya ülkeleri örnek alması gerektiği konusunda ayrıntılı bir rapor sunmaktadır. Ülkeler bu bilgiler doğrultusunda, politika tercihlerine bağlı olarak kısa-orta veya uzun vadede daha iyi bir ülke olabilmek için hangi girdi veya girdilerini ne oranda azaltması gerektiği (hangi çıktı veya çıktıları ne oranda arttırması gerektiği) konusunda bilgi sahibi olabileceklerdir.

Bu çalışmada aylak tabanlı SBM VZA uygulanmıştır. Etkinlik analizi, ele alınan dört kategori için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Yani, dünya kültürüne katkı bakımından, dünya barışı ve güvenliğine katkı bakımından, dünya düzenine katkı bakımından ve gezegen ve iklime katkı bakımından dört ayrı sıralama yapılmıştır. Bunun sebebi, ülke sıralamalarının daha objektif bir biçimde gerçekleştirilmesini ve VZA'nın daha nokta atışı öneriler sunmasını sağlamaktır.

AB Ülkelerinin İyi Ülke Sıralamalarının Aylak Tabanlı Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Yeniden Değerlendirilmesine İlişkin Bir Uygulama

Etkinlik analizine konu olan tüm kategoriler aynı anda ele alınırsa 27 ülkeden (karar biriminden), 10 girdi ve 10 çıktıdan oluşan bir sistem oluşmuş olur. Bu durum, bazı ülkelerin genel olarak iyi ülke olmadıkları halde, bir takım özellikleri sayesinde haksız olarak üst sıralara çıkmasına sebep olabilecektir, ya da tam tersi. O nedenle, ülkelerin sıralamaları kategoriler için ayrı ayrı olacak şekilde, hem girdi yönelimli hem de çıktı yönelimli olarak gerçekleştirilmiştir. Tablo 6’da GCI’nın etkinlik analizi uygulanan temel kategorileri ve bu kategorilere ait alt kategorilerin girdi ve çıktı şeklinde ele alınışları görülmektedir. Dünyaya ve yaşama pozitif katkısı olan alt kategoriler artırılmaları gerektiği için çıktı olarak, negatif alt kategoriler ise azaltılmaları gerektiği için girdiler olarak kabul edilmişlerdir.

Tablo 6: Etkinlik Analizinin Girdileri ve Çıktıları

Temel kategoriler	Girdiler (I _i)	Çıktılar (O _j)
Dünya kültürüne katkı	I1.Katkı yüzdesi olarak UNESCO aidatlarının gecikmesi I2. Basın özgürlüğü: Basın özgürlüğü (Sınır Tanımayan Gazeteciler Dünya Özgürlük Endeksi'ne göre olumsuz bir gösterge olarak).	O1.Ekonominin büyüklüğüne göre ev sahipliği yapılan uluslararası etkinliklerin sayısı (Uluslararası Dernekler Birliği'ne göre). O2.Ekonominin büyüklüğüne göre kültürel mal ve hizmetlerin ihracatı (UNESCO İstatistik Enstitüsü'ne göre). O3.Hareket özgürlüğü: vatandaşların vizesiz girebileceği ülke ve bölgelerin sayısı (Henley & Partners'a göre).
Dünya barışı ve güvenliğine katkı	I1. Katkı yüzdesi olarak BM barışı koruma misyonlarına yapılan mali katkı nedeniyle ödenmemiş borçlar I2.Ekonominin büyüklüğüne göre uluslararası organize şiddete atfedilen kayıp sayısı (çatışma başına kayıp sayısının UCDP/PRIO'ya göre dahil olan ülke sayısına bölünmesiyle). I3.Ekonominin büyüklüğüne göre silah ve mühimmat ihracatı (ITC'ye göre)Kongre Araştırma Servisi Rusya Silah Satışı ve Savunma Sanayii Raporu 14 Ekim 2021.	O1.Ekonominin büyüklüğüne göre, BM misyonları için yurt dışına gönderilen barışı koruma birliklerinin sayısı. O2.Küresel Siber Güvenlik Endeksi puanı (ITU'ya göre).
Dünya düzenine katkı	I1.Nüfus büyüklüğüne göre yurtdışındaki mültecilerin sayısı (BMMYK'ye göre). I2.Nüfus doğum oranı (Dünya Bankası'na göre olumsuz bir gösterge)	O1.Hayır kurumlarına bağış yapan nüfus yüzdesi (Charities Aid Foundation'a göre). O2.Ekonominin büyüklüğüne göre (BMMYK'ye göre) barındırılan mülteci sayısı. (BMMYK: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) O3.Diplomatik eylem ve barışçıl çatışma çözümü için imzalanan

---

Gezegen ve iklime katkı	I1.Ulusal Ayak İzi Hesapları, Ekolojik ayak izi (Küresel Ayak İzi Ağı'na göre) ekonominin büyüklüğüne göre I2.Ekonominin büyüklüğüne göre tehlikeli pestisit ihracatı (UNEP Çevresel Veri Araştırmacısına göre). I3.Ekonominin büyüklüğüne göre ozon tabakasını incelten maddelerin tüketimi – HCFC'ler (UNEP'e göre).	(2020'ye kadar) BM anlaşmalarının sayısı. O1.Tehlikeli atıklara ve diğer kimyasallara ilişkin çok taraflı çevre anlaşmalarına, ülkelerin ilgili her anlaşmanın gerektirdiği şekilde bilgi aktarma konusundaki taahhütlerini ve yükümlülüklerini karşılayan uyum yüzdesi. O2.Toplam nihai enerji tüketiminde yenilenebilir enerjinin payı.
-------------------------	--	---

3.3. Yöntem

VZA, belirli bir miktar çıktıyı en az girdi kullanarak üreten ya da belirli bir girdi miktarı ile en fazla çıktıyı üreten, bir diğer ifade ile en iyi üretimi gerçekleştiren karar birimlerinin etkin sınırı oluşturdukları, benzer girdilerle benzer çıktılar üreten homojen karar birimlerinin etkinliklerini ölçmeye yarayan non-parametrik bir yöntemdir. VZA'nın en büyük avantajı, herhangi bir varsayıma ihtiyaç duymaksızın toplu girdi ve çıktılar aynı anda değerlendirilerek etkinlik ölçümü gerçekleştirmesidir. Girdiler ve çıktılar arasındaki ilişkilerin fonksiyonel formlarda ifade edilmeleri gerekli değildir (Thanassoulis, 2001, s. 19). Parametrik yöntemlerin başında gelen regresyon analizinde ise değişkenler arasındaki fonksiyonel ilişkiler bilinmelidir, normallik başta olmak üzere sağlanması gereken varsayımlar vardır. Bununla birlikte, regresyon analizi ortalama başarıyı ölçmektedir (Cooper vd., 2006). VZA ise en iyi üretimle ilgilenir. En iyi üretimi gerçekleştiren karar birimleri etkin sınırı oluşturmak üzere, etkin olmayan karar birimlerinin etkinleşebilmeleri için zayıf oldukları yönleri tespit ederek, etkin birimlere benzemek suretiyle hedefler koymakta ve etkin olmayan birimler için ayrı ayrı öneriler sunmaktadır (Cook ve Seiford, 2009). VZA modelleri radyal ve non-radyal modeller olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Radyal modeller girdilerde ve çıktılarda oransal değişiklikler önermektedirler. Non-radyal modellerde ise doğrudan aylak değişkenlerle işlem yapılır (Tone, 2017, s.11). Bu çalışmada kullanılan VZA modeli, Slacks Based Model (SBM)'dir. Uygulamada, hem girdi yönelimli hem de çıktı yönelimli ölçüğe göre sabit getirili SBM kullanılmıştır (Uygulamanın R kodları için bkz. Ek 1. Tablo 1 ve Ek 1. Tablo 2). Yönelimsiz SBM ve ölçüğe göre değişken getirili SBM bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

SBM doğrudan aylak değişkenler üzerinden etkinlik ölçümü gerçekleştirmektedir (Tone, 2017, s. 11). Bu durum etkinlik ölçümü yapılmadan, sadece aylak değişkenlerle ölçüm yapıldığı anlamına gelmemektedir. SBM model, CCR modelin etkinlik ölçümü bularak işlemi sonlandırdığı yerden devam ederek, zayıf etkin olan, yani CCR etkin olduğu halde tüm aylak değişkenleri sıfıra eşit olmayan karar birimleri için etkin sınırın eksenlere paralel kısımlarında karşılaşılan ve zayıf etkinliğe sebep olan aylak değişkenlerin ölçümlerini gerçekleştirerek, tam bir etkinliğe ulaşılmasını sağlamaktadır (Charnes vd., 1991).

Klasik CCR model, girdi ve çıktılara oransal bir şekilde azaltma veya arttırma önerileri getirmektedir fakat gerçek yaşamda özellikle sosyal olgular için yapılan, etkin sınırda ikincil kaymaları (aylak değişkenler) göz önüne almayan radyal ölçüm yeterli olmamaktadır. Bu durumun en anlamlı göstergesi, CCR etkin olan bir karar biriminin her zaman SBM etkin

AB Ülkelerinin İyi Ülke Sıralamalarının Aylak Tabanlı Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Yeniden Değerlendirilmesine İlişkin Bir Uygulama

bulunmamasıdır. Ancak tersi her zaman doğrudur, yani, bir karar birimi ancak ve ancak SBM etkin ise CCR etkin olabilir (Tone, 2001, s. 501-502). Karar birimlerinin etkin sınır üzerinde bulunmaları, onların halen bazı girdilerini azaltmaları ya da bazı çıktılarını arttırmalarının gerekli olmadığı anlamına gelmemektedir. Eşitlik 4.1’de girdi yönelimli SBM optimizasyon problemi görülmektedir (Tone, 2017, s. 13):

Girdi yönelimli SBM

$$\rho = \min_{\lambda, s^-, s^+} 1 - \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m \frac{s_i^-}{x_{ih}} \quad 4.1.$$

s.t.

$$x_{ih} = \sum_{j=1}^n x_{ij} \lambda_j + s_i^- \dots\dots\dots(i = 1 \dots m)$$

$$y_{rh} = \sum_{j=1}^n y_{rj} \lambda_j - s_i^+ \dots\dots\dots(r = 1 \dots s)$$

$$\lambda_j \geq 0(\forall j), s_i^- \geq 0(\forall i), s_i^+ \geq 0(\forall r).$$

Yukarıdaki LP problemi *n* tane DMU için *n* defa çözümlenmelidir (*h=1....n*).

Modelde yer alan unsurlar;

ρ : SBM girdi etkinliği ($\rho=1$ ise etkindir)

m: girdilerin sayısı

s: çıktılarının sayısı

s^- : girdi aylak değişkenleri (Girdi yönelimli modelde etkinlik için tüm s^- sifıra eşit olmalıdır.)

s^+ : çıktı aylak değişkenleri (Girdi yönelimli modelde tüm s^+ sifıra eşit olmayabilir.)

Eşitlik 4.2’de çıktı yönelimli SBM optimizasyon problemi görülmektedir (Tone, 2017, s. 13-14):

Çıktı yönelimli SBM

$$\frac{1}{\rho} = \max_{\lambda, s^-, s^+} 1 + \frac{1}{s} \sum_{r=1}^s \frac{s_r^+}{y_{rh}} \quad 4.2.$$

s.t.

$$x_{ih} = \sum_{j=1}^n x_{ij} \lambda_j + s_i^- \dots\dots\dots(i = 1 \dots m)$$

$$y_{rh} = \sum_{j=1}^n y_{rj} \lambda_j - s_r^+ \dots\dots\dots(r = 1 \dots s)$$

$$\lambda_j \geq 0(\forall j), s_i^- \geq 0(\forall i), s_i^+ \geq 0(\forall r).$$

Modelde yer alan unsurlar;

ρ : SBM çıktı etkinliği ($\rho =1$ ise etkindir)

m: girdilerin sayısı

s: çıktıların sayısı

s^- : girdi aylak değişkenleri (Çıktı yönelimli modelde etkinlik için tüm s^- sifıra eşit olmayabilir.)

s^+ : çıktı aylak değişkenleri (Çıktı yönelimli modelde tüm s^+ sifıra eşit olmalıdır.)

4. BULGULAR

Bu kısımda, girdi yönelimli SBM ve çıktı yönelimli SBM ile hesaplanan etkinlik skorlarına

ve etkinleştirme önerilerine yer verilmiştir. Etkinleştirme önerileri, eğer model girdi yönelimli ise, hangi girdi ya da girdilerin ne oranda azaltılması gerektiğinin, eğer model çıktı yönelimli ise, hangi çıktı ya da çıktıların ne oranda arttırması gerektiğinin bilgisini vermektedir.

4.1. Girdi Yönelimli SBM Kullanılarak Elde Edilen Bulgular

AB ülkelerinin dünya kültürüne katkısı bakımından elde edilen etkinlik skorları, girdilerin cari değerleri, hedef değerleri ve girdiler için önerilen azaltma oranları Tablo 7’de sunulmuştur:

Tablo 7: Dünya Kültürüne Katkı Bakımından AB Ülkelerinin Etkinlik Sıralaması

AB Ülkeleri	Etkinlik Skoru	I1	Hedef_I1	I1 için önerilen azaltma oranı	I2	Hedef_I2	I2 için önerilen azaltma oranı
Bulgaristan	1	0,362	0,362	0,000	0,610	0,610	0,000
Hırvatistan	1	0,362	0,362	0,000	0,324	0,324	0,000
Güney Kıbrıs	1	0,362	0,362	0,000	0,152	0,152	0,000
Danimarka	1	0,362	0,362	0,000	0,016	0,016	0,000
Estonya	1	0,362	0,362	0,000	0,079	0,079	0,000
Finlandiya	1	0,362	0,362	0,000	0,011	0,011	0,000
Almanya	1	0,362	0,362	0,000	0,062	0,062	0,000
İrlanda	1	0,362	0,362	0,000	0,073	0,073	0,000
Litvanya	1	0,362	0,362	0,000	0,158	0,158	0,000
Lüksemburg	1	0,362	0,362	0,000	0,096	0,096	0,000
Polonya	1	0,362	0,362	0,000	0,344	0,344	0,000
Romanya	1	0,362	0,362	0,000	0,265	0,265	0,000
İsveç	1	0,362	0,362	0,000	0,022	0,022	0,000
Hollanda	0,999	0,362	0,362	0,000	0,027	0,027	-0,003
Letonya	0,930	0,362	0,362	0,000	0,124	0,106	-0,140
Slovakya	0,916	0,362	0,361	-0,003	0,186	0,156	-0,163
Slovenya	0,766	0,362	0,362	0,000	0,180	0,096	-0,467
Portekiz	0,659	0,362	0,299	-0,174	0,056	0,027	-0,506
Belçika	0,652	0,362	0,246	-0,321	0,067	0,042	-0,374
Çek Cumhuriyeti	0,643	0,362	0,275	-0,213	0,226	0,113	-0,498
Fransa	0,599	0,362	0,298	-0,178	0,192	0,072	-0,622
İtalya	0,592	0,362	0,334	-0,078	0,231	0,061	-0,736
Yunanistan	0,572	0,362	0,270	-0,226	0,361	0,133	-0,630
Macaristan	0,515	0,362	0,250	-0,310	0,483	0,165	-0,658

AB Ülkelerinin İyi Ülke Sıralamalarının Aylak Tabanlı Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Yeniden Değerlendirilmesine İlişkin Bir Uygulama

Malta	0,495	0,362	0,256	-0,292	0,440	0,125	-0,716
İspanya	0,433	0,362	0,240	-0,336	0,163	0,033	-0,796
Avusturya	0,420	0,362	0,238	-0,343	0,101	0,018	-0,816

Tablo 7’de görüldüğü üzere etkin bulunan ülkeler; Bulgaristan, Hırvatistan, Güney Kıbrıs, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Almanya, İrlanda, Litvanya, Lüksemburg, Polonya, Romanya ve İsveç’tir. Etkinliği en düşük olan ülke Avusturya’dır. Avusturya’nın etkin sınıra ulaşabilmesi için; gecikmiş UNESCO aidatlarını %34,3, basın özgürlüğü üzerindeki baskıları %81,6 oranında azaltması önerilmektedir.

AB ülkelerinin dünya barış ve güvenliğine katkısı bakımından elde edilen etkinlik skorları, girdilerin cari değerleri, hedef değerleri ve girdiler için önerilen azaltma oranları Tablo 8’de sunulmuştur:

Tablo 8: Dünya Barış ve Güvenliğine Katkı Bakımından AB Ülkelerinin Etkinlik Sıralaması

AB Ülkeleri	Etkinlik Skoru	I1	Hedef_I1	I1 için önerilen azaltma oranı	I2	Hedef_I2	I2 için önerilen azaltma oranı	I3	Hedef_I3	I3 için önerilen azaltma oranı
Bulgaristan	1	0,080	0,080	0,000	0,327	0,327	0,000	1,000	1,000	0,000
Danimarka	1	0,080	0,080	0,000	0,722	0,722	0,000	0,759	0,759	0,000
İrlanda	1	0,215	0,215	0,000	0,710	0,710	0,000	0,422	0,422	0,000
Letonya	1	0,215	0,215	0,000	0,788	0,788	0,000	0,590	0,590	0,000
Lüksemburg	1	0,430	0,430	0,000	0,327	0,327	0,000	0,584	0,584	0,000
Malta	1	0,080	0,080	0,000	0,327	0,327	0,000	0,524	0,524	0,000
Hollanda	1	0,080	0,080	0,000	0,689	0,689	0,000	0,723	0,723	0,000
Slovenya	1	0,080	0,080	0,000	0,327	0,327	0,000	0,868	0,868	0,000
Macaristan	0,829	0,080	0,063	-0,215	0,327	0,257	-0,215	0,855	0,785	-0,082
Güney Kıbrıs	0,818	0,215	0,098	-0,545	0,327	0,327	0,000	0,819	0,819	0,000
Almanya	0,807	0,080	0,069	-0,146	0,660	0,374	-0,434	0,783	0,783	0,000
Fransa	0,716	0,080	0,059	-0,265	0,776	0,506	-0,348	0,699	0,531	-0,240
Belçika	0,633	0,215	0,075	-0,653	0,701	0,387	-0,448	0,771	0,771	0,000
Polonya	0,630	0,215	0,057	-0,735	0,327	0,233	-0,290	0,777	0,710	-0,086
İsveç	0,629	0,080	0,056	-0,309	0,697	0,227	-0,675	0,795	0,692	-0,130
İspanya	0,585	0,080	0,053	-0,336	0,676	0,218	-0,678	0,861	0,664	-0,230
Çek Cumhuriyeti	0,573	0,215	0,075	-0,651	0,743	0,306	-0,587	0,976	0,935	-0,042
Hırvatistan	0,565	0,272	0,059	-0,785	0,327	0,239	-0,271	0,970	0,729	-0,248
Estonya	0,549	0,215	0,071	-0,668	0,793	0,291	-0,632	0,813	0,771	-0,052
Yunanistan	0,542	0,448	0,053	-0,883	0,327	0,215	-0,346	0,765	0,654	-0,145
Slovakya	0,503	0,080	0,040	-0,506	0,327	0,162	-0,506	0,952	0,494	-0,481
Avusturya	0,422	0,215	0,054	-0,749	0,705	0,221	-0,687	0,958	0,673	-0,297
İtalya	0,412	0,215	0,051	-0,763	0,664	0,208	-0,686	0,927	0,636	-0,315
Finlandiya	0,358	0,215	0,048	-0,777	0,730	0,195	-0,733	0,886	0,517	-0,416
Litvanya	0,347	0,376	0,050	-0,866	0,768	0,205	-0,733	0,849	0,543	-0,360
Portekiz	0,302	0,430	0,044	-0,898	0,747	0,179	-0,761	0,837	0,473	-0,435
Romanya	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***

Tablo 8’de görüldüğü üzere etkin bulunan ülkeler; Bulgaristan, Danimarka, İrlanda, Letonya, Lüksemburg, Malta, Hollanda ve Slovenya’dır. Romanya’nın verilerine ulaşamamıştır. Etkinliği en düşük olan ülke Portekiz’dir. Portekiz’in etkin sınıra ulaşabilmesi için; BM barış

Leyla İŞBİLEN YÜCEL

koruma misyonlarına yapılan mali katkı nedeniyle ödenmemiş borçlarını %89,8, uluslararası organize şiddet ve çatışmaları %76,1, silah ve mühimmat ihracatını %43,5 oranında azaltması önerilmektedir.

AB ülkelerinin dünya düzenine katkı bakımından elde edilen etkinlik skorları, girdilerin cari değerleri, hedef değerleri ve girdiler için önerilen azaltma oranları Tablo 9’da sunulmuştur:

Tablo 9: Dünya Düzenine Katkı Bakımından AB Ülkelerinin Etkinlik Sıralaması

AB Ülkeleri	Etkinlik Skoru	I1	Hedef_I1	I1 için önerilen azaltma oranı	I2	Hedef_I2	I2 için önerilen azaltma oranı
Almanya	1	0,020	0,020	0,000	0,126	0,126	0,000
İtalya	1	0,088	0,088	0,000	0,031	0,031	0,000
İspanya	1	0,062	0,062	0,000	0,043	0,043	0,000
Avusturya	0,799	0,031	0,021	-0,325	0,138	0,127	-0,075
Fransa	0,759	0,026	0,025	-0,019	0,278	0,155	-0,463
Slovenya	0,754	0,093	0,089	-0,049	0,111	0,062	-0,441
Yunanistan	0,711	0,114	0,088	-0,227	0,048	0,031	-0,348
Hollanda	0,643	0,072	0,069	-0,046	0,145	0,048	-0,666
Portekiz	0,635	0,171	0,118	-0,310	0,072	0,042	-0,419
Danimarka	0,607	0,052	0,027	-0,470	0,245	0,167	-0,315
Belçika	0,567	0,078	0,070	-0,102	0,206	0,049	-0,762
Letonya	0,525	0,271	0,180	-0,357	0,157	0,064	-0,591
İrlanda	0,491	0,109	0,079	-0,277	0,327	0,084	-0,740
Malta	0,486	0,156	0,088	-0,433	0,077	0,031	-0,593
Polonya	0,450	0,197	0,127	-0,356	0,177	0,045	-0,743
İsveç	0,445	0,046	0,020	-0,556	0,271	0,126	-0,551
Litvanya	0,372	0,203	0,103	-0,490	0,157	0,037	-0,765
Güney Kıbrıs	0,360	0,151	0,088	-0,413	0,233	0,031	-0,864
Çek Cumhuriyeti	0,321	0,265	0,123	-0,536	0,245	0,043	-0,820
Estonya	0,272	0,375	0,139	-0,627	0,257	0,049	-0,806
Macaristan	0,277	0,520	0,119	-0,770	0,131	0,042	-0,674
Romanya	0,276	0,406	0,109	-0,730	0,138	0,039	-0,716
Hırvatistan	0,270	0,843	0,107	-0,873	0,092	0,038	-0,585
Bulgaristan	0,261	0,270	0,066	-0,754	0,085	0,023	-0,721
Slovakya	0,243	0,427	0,127	-0,699	0,245	0,045	-0,813

Tablo 9’da görüldüğü üzere etkin bulunan ülkeler; Almanya, İtalya ve İspanya’dır. Etkinliği en düşük olan ülke Slovakya’dır. Slovakya’nın etkin sınıra ulaşabilmesi için; nüfus büyüklüğüne göre yurt dışındaki mülteci sayısını %69,9, nüfus doğum oranını %81,3 oranında azaltması önerilmektedir.

AB ülkelerinin gezegene ve iklime katkısı bakımından elde edilen etkinlik skorları, girdilerin cari değerleri, hedef değerleri ve girdiler için önerilen azaltma oranları Tablo 10’da sunulmuştur:

Tablo 10: Gezegene ve İklim Katkı Bakımından AB Ülkelerinin Etkinlik Sıralaması

AB Ülkeleri	Etkinlik Skoru	I1	Hedef_I1	I1 için önerilen azaltma oranı	I2	Hedef_I2	I2 için önerilen azaltma oranı	I3	Hedef_I3	I3 için önerilen azaltma oranı
İrlanda	1	0,011	0,011	0,000	0,555	0,555	0,000	0,098	0,098	0,000

AB Ülkelerinin İyi Ülke Sıralamalarının Aylak Tabanlı Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Yeniden Değerlendirilmesine İlişkin Bir Uygulama

Lüksemburg	1	0,056	0,056	0,000	0,861	0,861	0,000	0,046	0,046	0,000
Malta	1	0,141	0,141	0,000	0,092	0,092	0,000	0,010	0,010	0,000
Hollanda	1	0,033	0,033	0,000	0,777	0,777	0,000	0,129	0,129	0,000
Almanya	0,625	0,050	0,038	-0,244	0,518	0,362	-0,300	0,150	0,062	-0,581
Güney Kıbrıs	0,549	0,158	0,118	-0,250	0,231	0,077	-0,663	0,015	0,008	-0,438
Fransa	0,489	0,079	0,032	-0,584	0,666	0,389	-0,415	0,145	0,068	-0,531
Belçika	0,381	0,135	0,127	-0,059	0,722	0,083	-0,884	0,108	0,009	-0,913
İtalya	0,367	0,124	0,117	-0,054	0,805	0,077	-0,904	0,139	0,008	-0,937
Danimarka	0,339	0,067	0,011	-0,826	0,685	0,252	-0,631	0,093	0,044	-0,524
Slovenya	0,323	0,163	0,095	-0,419	0,379	0,062	-0,835	0,031	0,007	-0,774
İspanya	0,318	0,129	0,104	-0,198	0,713	0,068	-0,904	0,134	0,007	-0,942
Slovakya	0,290	0,214	0,117	-0,451	0,490	0,077	-0,842	0,051	0,008	-0,832
Yunanistan	0,277	0,237	0,135	-0,429	0,768	0,088	-0,884	0,067	0,010	-0,851
Macaristan	0,264	0,220	0,114	-0,482	0,583	0,074	-0,871	0,057	0,008	-0,852
Avusturya	0,244	0,101	0,064	-0,367	0,740	0,042	-0,943	0,103	0,004	-0,954
Romanya	0,236	0,271	0,092	-0,658	0,213	0,060	-0,715	0,082	0,006	-0,918
Çek Cumhuriyeti	0,227	0,226	0,111	-0,507	0,824	0,073	-0,911	0,077	0,008	-0,894
Finlandiya	0,221	0,090	0,048	-0,469	0,333	0,031	-0,905	0,088	0,003	-0,960
İsveç	0,209	0,073	0,040	-0,445	0,564	0,026	-0,952	0,114	0,003	-0,973
Portekiz	0,207	0,175	0,079	-0,544	0,601	0,052	-0,913	0,072	0,005	-0,918
Bulgaristan	0,204	0,389	0,098	-0,746	0,351	0,064	-0,816	0,041	0,007	-0,824
Estonya	0,201	0,305	0,074	-0,756	0,509	0,048	-0,904	0,020	0,005	-0,734
Polonya	0,196	0,316	0,123	-0,610	0,648	0,080	-0,875	0,119	0,009	-0,923
Litvanya	0,133	0,310	0,066	-0,787	0,796	0,043	-0,945	0,036	0,004	-0,865
Letonya	0,112	0,367	0,052	-0,857	0,759	0,034	-0,954	0,025	0,003	-0,849
Hırvatistan	0,110	0,278	0,067	-0,764	0,527	0,044	-0,915	0,502	0,005	-0,990

Tablo 10’da görüldüğü üzere etkin bulunan ülkeler; İrlanda, Lüksemburg, Malta ve Hollanda’dır. Etkinliği en düşük olan ülke Hırvatistan’dır. Hırvatistan’ın etkin sınıra ulaşabilmesi için; ekolojik ayak izini %76,4, tehlikeli pestisit ihracatını %91,5, ozon tabakasını incelten maddelerin tüketimini %99 oranında azaltması önerilmektedir.

4.2. Çıktı Yönelimli SBM Kullanılarak Elde Edilen Bulgular

AB ülkelerinin dünya kültürüne katkısı bakımından elde edilen etkinlik skorları, çıktıların cari değerleri, hedef değerleri ve çıktılar için önerilen artış oranları Tablo 11’de sunulmuştur:

Tablo 11: Dünya Kültürüne Katkı Bakımından AB Ülkelerinin Etkinlik Sıralaması

AB Ülkeleri	Etkinlik Skoru	O1	Hedef_O1	O1 için önerilen artış oranı	O2	Hedef_O2	O2 için önerilen artış oranı	O3	Hedef_O3	O3 için önerilen artış oranı
Bulgaristan	1	0,304	0,304	0,000	0,293	0,293	0,000	0,210	0,210	0,000
Hırvatistan	1	0,118	0,118	0,000	0,311	0,311	0,000	0,210	0,210	0,000
Danimarka	1	0,335	0,335	0,000	0,317	0,317	0,000	0,048	0,048	0,000
Almanya	1	0,751	0,751	0,000	0,221	0,221	0,000	0,017	0,017	0,000
Güney Kıbrıs	1	0,124	0,124	0,000	0,443	0,443	0,000	0,192	0,192	0,000
Estonya	1	0,087	0,087	0,000	0,155	0,155	0,000	0,172	0,172	0,000
Finlandiya	1	0,105	0,105	0,000	0,598	0,598	0,000	0,033	0,033	0,000
Litvanya	1	0,5963	0,596	0,000	0,215	0,215	0,000	0,147	0,147	0,000
Romanya	1	0,509	0,509	0,000	0,431	0,431	0,000	0,203	0,203	0,000
İsveç	1	0,329	0,329	0,000	0,377	0,377	0,000	0,066	0,066	0,000

Leyla İŞBİLEN YÜCEL

İrlanda	1	0,670	0,670	0,000	0,271	0,271	0,000	0,066	0,066	0,000
Lüksemburg	1	0,441	0,441	0,000	0,532	0,532	0,000	0,033	0,033	0,000
Polonya	1	0,602	0,602	0,000	0,071	0,071	0,000	0,147	0,147	0,000
Hollanda	0,643	0,366	0,366	0,000	0,137	0,366	1,664	0,066	0,066	0,000
Yunanistan	0,610	0,248	0,509	1,050	0,371	0,431	0,161	0,119	0,203	0,701
Slovakya	0,596	0,583	0,583	0,000	0,107	0,327	2,033	0,147	0,147	0,000
Slovenya	0,580	0,217	0,445	1,049	0,185	0,393	1,118	0,162	0,162	0,000
Macaristan	0,558	0,310	0,509	0,639	0,191	0,431	1,250	0,137	0,203	0,480
Malta	0,545	0,205	0,509	1,484	0,329	0,431	0,309	0,119	0,203	0,701
Letonya	0,527	0,273	0,273	0,000	0,083	0,308	2,677	0,162	0,162	0,000
Fransa	0,467	0,540	0,540	0,000	0,125	0,407	2,245	0,066	0,143	1,174
İtalya	0,463	0,664	0,664	0,000	0,101	0,296	1,915	0,033	0,084	1,554
Portekiz	0,420	0,093	0,477	4,127	0,365	0,365	0,000	0,066	0,066	0,000
Çek Cumh.	0,406	0,397	0,446	0,123	0,095	0,457	3,772	0,119	0,176	0,480
Avusturya	0,403	0,142	0,647	3,527	0,269	0,303	0,126	0,048	0,086	0,788
İspanya	0,383	0,316	0,316	0,000	0,257	0,364	0,416	0,033	0,178	4,400
Belçika	0,226	0,043	0,470	9,811	0,179	0,261	0,458	0,093	0,093	0,000

Tablo 11’de görüldüğü üzere etkin bulunan ülkeler; Bulgaristan, Hırvatistan, Danimarka, Almanya, Güney Kıbrıs, Estonya, Finlandiya, Litvanya, Romanya, İsveç, İrlanda, Lüksemburg ve Polonya’dır. Etkinliği en düşük olan ülke Belçika’dır. Belçika’nın etkin sınıra ulaşabilmesi için; ev sahipliği yapılan uluslararası etkinliklerin sayısını %981,1, kültürel mal ve hizmetlerin ihracatını %45,8 oranında arttırması önerilmektedir.

AB ülkelerinin dünya barış ve güvenliğine katkısı bakımından elde edilen etkinlik skorları, çıktıların cari değerleri, hedef değerleri ve çıktılar için önerilen artış oranları Tablo 12’de sunulmuştur:

Tablo 12: Dünya Barış ve Güvenliğine Katkı Bakımından AB Ülkelerinin Etkinlik Sıralaması

AB Ülkeleri	Etkinlik Skoru	O1	Hedef_O1	O1 için önerilen artış oranı	O2	Hedef_O2	O2 için önerilen artış oranı
Bulgaristan	1	0,438	0,438	0,000	0,442	0,442	0,000
Hollanda	1	0,113	0,113	0,000	0,466	0,466	0,000
Lüksemburg	1	0,095	0,095	0,000	0,462	0,462	0,000
Slovenya	0,891	0,386	0,438	0,133	0,409	0,442	0,080
Güney Kıbrıs	0,739	0,252	0,438	0,734	0,400	0,442	0,103
Danimarka	0,720	0,201	0,383	0,906	0,446	0,446	0,000
Macaristan	0,678	0,221	0,438	0,977	0,347	0,442	0,273
Hırvatistan	0,666	0,208	0,438	1,098	0,322	0,442	0,371
Polonya	0,600	0,190	0,438	1,297	0,314	0,442	0,408
Malta	0,594	0,293	0,438	0,491	0,268	0,442	0,645
Yunanistan	0,569	0,180	0,438	1,427	0,279	0,442	0,527
İsveç	0,568	0,170	0,438	1,575	0,305	0,442	0,445
Slovakya	0,555	0,216	0,438	1,023	0,190	0,442	1,325
Almanya	0,427	0,095	0,438	3,592	0,384	0,442	0,150
Çek Cumhuriyeti	0,412	0,391	0,992	1,533	0,413	1,001	1,424
Fransa	0,341	0,072	0,438	5,067	0,343	0,442	0,278
Avusturya	0,275	0,185	0,942	4,079	0,297	0,951	2,198
İtalya	0,255	0,139	0,887	5,374	0,271	0,895	2,186
Belçika	0,246	0,134	0,937	5,993	0,392	0,945	1,408

AB Ülkelerinin İyi Ülke Sıralamalarının Aylak Tabanlı Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Yeniden Değerlendirilmesine İlişkin Bir Uygulama

İrlanda	0,232	0,278	0,948	2,405	0,219	0,956	3,369
Finlandiya	0,229	0,149	0,976	5,527	0,243	0,984	3,039
Letonya	0,185	0,108	1,053	8,738	0,454	1,063	1,339
İspanya	0,178	0,030	0,438	13,178	0,293	0,442	0,506
Portekiz	0,177	0,103	0,998	8,681	0,223	1,007	3,515
Litvanya	0,120	0,056	1,025	17,093	0,256	1,035	3,041
Estonya	0,052	0,020	1,059	50,417	0,363	1,068	1,939

Tablo 12’de görüldüğü üzere etkin bulunan ülkeler; Bulgaristan, Hollanda ve Lüksemburg’tur. Etkinliği en düşük olan ülke Estonya’dır. Estonya’nın etkin sınıra ulaşabilmesi için; BM misyonları için yurt dışına gönderilen barışı koruma birliklerini %5041,7, küresel siber güvenlik endeksini %193,9 oranında arttırması önerilmektedir.

AB ülkelerinin dünya düzenine katkısı bakımından elde edilen etkinlik skorları, çıktılarının cari değerleri, hedef değerleri ve çıktılar için önerilen artış oranları Tablo 13’te sunulmuştur:

Tablo 13: Dünya Düzenine Katkı Bakımından AB Ülkelerinin Etkinlik Sıralaması

AB Ülkeleri	Etkinlik Skoru	O1	Hedef_O1	O1 için önerilen artış oranı	O2	Hedef_O2	O2 için önerilen artış oranı	O3	Hedef_O3	O3 için önerilen artış oranı
Almanya	1	0,756	0,756	0,000	0,424	0,424	0,000	0,109	0,109	0,000
İtalya	1	0,973	0,973	0,000	0,581	0,581	0,000	0,238	0,238	0,000
İspanya	1	0,876	0,876	0,000	0,517	0,517	0,000	0,109	0,109	0,000
Avusturya	0,721	0,544	0,909	0,670	0,430	0,513	0,193	0,109	0,141	0,293
Yunanistan	0,589	0,889	1,294	0,455	0,331	0,771	1,327	0,238	0,312	0,309
Slovenya	0,562	0,858	1,379	0,606	0,738	0,805	0,091	0,109	0,277	1,637
Portekiz	0,554	0,991	1,941	0,958	0,779	1,157	0,485	0,238	0,468	0,963
Belçika	0,481	0,982	1,651	0,681	0,500	0,945	0,890	0,109	0,290	1,659
Fransa	0,399	0,929	0,945	0,017	0,470	0,530	0,126	0,025	0,136	4,370
İsveç	0,396	0,570	1,692	1,965	0,401	0,949	1,367	0,109	0,244	1,242
Hollanda	0,395	0,336	1,333	2,964	0,575	0,768	0,335	0,109	0,249	1,290
Litvanya	0,386	0,858	2,613	2,044	0,680	1,540	1,265	0,238	0,585	1,454
Malta	0,379	0,672	1,912	1,843	0,319	1,136	2,552	0,238	0,360	0,511
Letonya	0,371	0,915	3,600	2,930	0,732	2,134	1,913	0,487	0,599	0,229
Danimarka	0,363	0,354	1,579	3,462	0,564	0,891	0,579	0,109	0,241	1,214
Hırvatistan	0,330	0,756	2,840	2,754	0,703	1,696	1,411	0,238	0,696	1,917
Güney Kıbrıs	0,263	0,615	2,647	3,304	0,273	1,537	4,627	0,238	0,346	0,453
Macaristan	0,242	0,712	4,038	4,669	0,662	2,412	2,639	0,322	0,989	2,071
Estonya	0,239	0,730	5,213	6,140	0,848	3,079	2,627	0,375	0,668	0,779
Polonya	0,194	0,323	2,650	7,205	0,837	1,558	0,861	0,109	0,58	4,326
İrlanda	0,192	0,216	2,579	10,84	0,657	1,473	1,242	0,238	0,354	0,486
Bulgaristan	0,183	0,380	2,618	5,880	0,436	1,563	2,586	0,109	0,641	4,882
Romanya	0,164	0,823	4,260	4,176	0,720	2,544	2,529	0,109	1,044	8,572
Slovakya	0,133	0,637	5,109	7,018	0,843	3,030	2,594	0,109	1,192	9,933
Çek Cumhur.	0,078	0,756	3,589	3,744	0,808	2,108	1,609	0,0254	0,783	29,834

Tablo 13’te görüldüğü üzere etkin bulunan ülkeler; Almanya, İtalya ve İspanya’dır. Etkinliği en düşük olan ülke Çek Cumhuriyeti’dir. Çek Cumhuriyeti’nin etkin sınıra ulaşabilmesi için; hayır kurumlarına bağış yapan nüfus yüzdesini %374,4, ekonominin büyüklüğüne göre

(BMMYK'ye göre) barındırılan mülteci sayısını %160,9, diplomatik eylem ve barışçıl çatışma çözümü için imzalanan BM anlaşmalarının sayısını %2983,4 oranında arttırması önerilmektedir.

AB ülkelerinin gezegen ve iklim katkısı bakımından elde edilen etkinlik skorları, çıktılarının cari değerleri, hedef değerleri ve çıktılar için önerilen artış oranları Tablo 14'te sunulmuştur:

Tablo 14: Gezegen ve İklim Katkı Bakımından AB Ülkelerinin Etkinlik Sıralaması

AB Ülkeleri	Etkinlik Skoru	O1	Hedef_O1	O1 için önerilen artış oranı	O2	Hedef_O2	O2 için önerilen artış oranı
Hırvatistan	1	0,048	0,048	0,000	0,330	0,330	0,000
Almanya	1	0,147	0,147	0,000	0,533	0,533	0,000
İrlanda	1	0,020	0,020	0,000	0,616	0,616	0,000
Hollanda	1	0,314	0,314	0,000	0,696	0,696	0,000
Malta	1	0,604	0,604	0,000	0,687	0,687	0,000
İtalya	0,652	0,502	0,502	0,000	0,511	1,327	1,599
İspanya	0,573	0,299	0,642	1,145	0,506	1,056	1,086
Fransa	0,539	0,121	0,377	2,099	0,537	0,786	0,463
Romanya	0,510	0,395	0,937	1,369	0,440	1,103	1,505
Lüksemburg	0,473	0,335	0,335	0,000	0,527	0,825	0,562
Portekiz	0,406	0,304	0,678	1,227	0,387	1,139	1,938
Yunanistan	0,375	0,578	0,578	0,000	0,497	1,126	1,262
Finlandiya	0,366	0,076	0,350	3,609	0,233	0,602	1,580
Avusturya	0,330	0,121	0,586	3,815	0,312	0,968	2,096
Slovakya	0,323	0,182	0,868	3,751	0,572	1,251	1,184
İsveç	0,295	0,066	0,370	4,607	0,198	0,701	2,541
Belçika	0,274	0,093	0,722	6,692	0,621	1,105	0,779
Polonya	0,266	0,192	1,392	6,218	0,599	1,831	2,056
Güney Kıbrıs	0,264	0,213	0,418	0,964	0,577	0,577	0,000
Macaristan	0,237	0,121	1,041	7,547	0,555	1,380	1,487
Danimarka	0,198	0,038	0,433	10,388	0,308	0,780	1,530
Çek Cumhuriyeti	0,181	0,093	1,118	10,913	0,541	1,574	1,906
Slovenya	0,125	0,038	0,761	18,997	0,462	0,988	1,136
Bulgaristan	0,109	0,076	1,689	21,198	0,480	1,964	3,091
Letonya	0,108	0,162	0,162	0,000	0,255	0,599	1,345
Litvanya	0,075	0,048	1,462	29,338	0,321	1,927	4,996
Estonya	0,039	0,020	1,374	66,724	0,361	1,702	3,712

Tablo 14'te görüldüğü üzere etkin bulunan ülkeler; Hırvatistan, Almanya, İrlanda, Hollanda ve Malta'dır, Etkinliği en düşük olan ülke Estonya'dır. Estonya'nın etkin sınıra ulaşabilmesi için; tehlikeli atık ve diğer kimyasallar üzerine çok taraflı çevre anlaşmalarına uyum yüzdesini %6672,41, toplam nihai enerji tüketiminde yenilenebilir enerji payını ise %371,26 oranında arttırması önerilmektedir.

5. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Ülkelerin iyi ülke sıralamalarının VZA ile gerçekleştirilmesi sürecinde bir takım zorluklarla karşılaşmıştır. Aşağıda maddeler halinde belirtilen durumların, bundan sonra bu konuda çalışacak araştırmacılara yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

AB Ülkelerinin İyi Ülke Sıralamalarının Aylak Tabanlı Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Yeniden Değerlendirilmesine İlişkin Bir Uygulama

5.1. Matris Boyutu ve Bileşenlerin Birlikte Değerlendirilmesi Sorunu

GCI 1.5, 169 ülkeyi kapsamaktadır. Her biri 5'er alt kategoriden oluşan 7 temel kategoriye sahip olan GCI, toplam 35 alt göstergeden oluşmaktadır. Bu göstergelerin 10'u negatif, 25'i pozitif katkıya sahiptir. VZA bakış açısıyla 10 girdi ve 25 çıktı ile etkinlik analizi uygulamak [169,35] boyutlu bir matrisi sonsuz döngüye sokmuştur. Daha sonra, bu yaklaşımın esasen akılcı bir hesaplama olmadığına karar verilmiştir. Çünkü tüm alt kategoriler üzerinden hesaplanan etkinlik skorları ve etkin olmayan birimler için üretilen etkinleştirme önerileri, her ülke için farklı kategorilere ait alt kategoriler için türetilmiş olabileceğinden, bazı ülkelerin bir takım özellikleri sayesinde haksız bir şekilde üst sıralara çıkmalarına sebep olabilir. Etkinlik analizlerinin tek tek kategoriler bazında yapılması, ülkelerin sadece ele alınan kategoride geliştirmeleri gereken unsurlara işaret ettiği için, daha objektif ve daha nokta atışı iyileştirme önerileri sunmaktadır.

5.2. Eksik Veri Sorunu

Kategori bazında tek tek VZA uygulanması matris boyutunun [169,5] düşmesiyle birlikte mümkün hale gelmiştir. Fakat bunun için GCI'da yer alan 169 ülkenin bazılarında eksik olan verilerin yerine, serinin ortalama değerini koymak gerekmiştir. Ancak, tamamen veriye bağlı ölçüm yapan(parametrik yöntemlerde olduğu gibi ortalamaya çekerek tolere etme kabiliyeti olmaması) VZA tekniğinde, ortalamanın altında değerlere sahip olan ülkeler için haksız bir avantaj sağlanacağı endişesiyle bu yaklaşım tercih edilmemiştir.

5.3. Ölçek Sorunu

Bu çalışmada; verileri tam ve eksiksiz olan ülkelere etkinlik analizi uygulamak mümkün idi ise de, ölçek sorunu yaratabileceği endişesinden dolayı, birlik yapısı resmi olarak kabul edilmiş; ekonomik, siyasi ve coğrafi olarak benzer yapıda olan AB ülkelerini kapsayacak şekilde sınırlandırılmıştır.

5.4. Öneriler

Etkin bulunan ülkeler esas alınarak, Süper Etkinlik değerlendirmesi yapılabilir. Etkinlik skorları; girdi veya çıktı yönelimli CCR model, girdi veya çıktı yönelimli BCC model ya da karar birimlerinin avantajlı girdilere (çıktılara) karar birimlerinin lehine olacak şekilde fazla ağırlık verilmesinin, dezavantajlı girdilere(çıktılara) düşük ağırlık atmasına hatta sıfır ağırlık vermesinin önüne geçmek amacıyla AR (Assurance Region: güvenli bölge) yaklaşımı ile elde edilebilir.

Ülkelerin iyi ülke sıralamalarının VZA ile belirlenmesinin sonucunda, ülkelerin hem birbirine göre sıralamaları ortaya konmuş olmakta, hem de VZA'nın her bir ülke için ayrı ayrı oluşturmuş olduğu etkinleştirme (iyileştirme) önerileri doğrultusunda politika yapıcılar için son derece pratik yol haritaları hazırlanmış olmaktadır. Politika yapıcılar bu sayede, daha iyi bir ülke olabilmek adına, işe hangi girdiyi (girdileri) hangi oranda azaltarak ya da hangi çıktıyı (çıktıları) hangi oranda arttırarak başlamaları gerektiğinin kararını nokta atışı bir biçimde verebilirler.

6. SONUÇ

AB ülkelerinin 2022 yılı verileriyle hesaplanmış GCI 1.5 versiyonu üzerinden iyi ülke sıralamasının SBM VZA yöntemiyle gerçekleştirildiği bu çalışmada, etkin bulunan ülkeler iyi

ülke olarak kabul edilmiş, etkin olmayan ülkeler için ise iyi ülke olabilmeleri yolunda öneriler sunulmuştur. İyi ülke olma şartlarının; zengin, başarılı bir ülke olmaktan ziyade, eline geçen fırsatları hem kendisi hem de dünya ve gezegenin iyiliği için paylaşması, iyiliklere öncü olması şeklinde tanımlandığı unutulmamalıdır.

Bu çalışmanın amacı, iyi ülke sıralamasını farklı bir yaklaşımla gerçekleştirmek ve daha da önemlisi, ülkelerin iyi ülke olma yolunda, yani, yaşama pozitif katkı sunmada, her bir ülkenin ayrı ayrı zayıf ve güçlü yönlerini ortaya koyarak, politika yapıcılara ve sivil toplum örgütlerine hızlı bir şekilde pozisyon almalarını sağlayabilecek önerilerde bulunmaktadır.

Bu çalışmada etkinlik ölçümü yaparken; iyi ülke endeksinin yedi temel bileşeni olmasına rağmen, tümüyle pozitif unsurlardan oluşan üç bileşeni (bilim ve teknolojiye katkı, refah ve eşitliğe katkı, sağlık ve esenliğe katkı) etkinlik analizi mantığına uymadığı için kapsam dışı bırakılmıştır. Bilindiği üzere etkinlik analizi, aynı girdilerle aynı çıktıları üreten karar birimlerinin, etkinlik skorlarının ölçülmesinin yanı sıra, etkin bulunmayan karar birimlerinin etkin hale gelebilmeleri için modelin yönelimine bağlı olarak ya girdilerinin azaltılması ya da çıktılarının artırılmasına yönelik öneriler sunmaktadır. Bu nedenle tümüyle pozitif ya da tümüyle negatif olan unsurlar söz konusu olduğunda kıyaslama yapılamayacağı için, hem pozitif hem de negatif unsurlardan oluşan dört bileşen (dünya kültürüne katkı, dünya barışı ve güvenliğine katkı, dünya düzenine katkı ve gezegen ve iklim katkısı) üzerinden etkinlik ölçümü gerçekleştirilmiştir.

Etkinlik ölçümleri; aylak tabanlı SBM model kullanılarak tam bir etkinlik ölçümü hedeflenmiş, hem girdiye hem de çıktıya yönelik olacak şekilde gerçekleştirilmiştir.

Etkinlik ölçümleri; dünya kültürüne katkı, dünya barışı ve güvenliğine katkı, dünya düzenine katkı, gezegen ve iklim katkısı için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşımın, ülke sıralamalarını daha objektif bir biçimde gerçekleştirdiği, yorum kolaylığı sağladığı düşünülmektedir. Diğer taraftan, bahsi geçen dört bileşenin tüm girdilerini ve çıktıları aynı anda etkinlik analizine dâhil etmenin, bazı ülkelerin bir takım özelliklerinden dolayı üst sıralarda yer almasına sebep olabileceği endişesidir. Örneğin; sadece dünya düzenine katkı bakımından son derece başarılı olan bir ülke, diğer kategorilerde kayda değer bir başarısı olmamasına rağmen, bir tek özelliği sayesinde, hak etmediği bir sıralamaya yükselebilir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda, etkin olmayan ülkelere, ister girdilerini azaltarak, ister çıktıları artırarak, en pratik şekilde etkin olmanın yolları gösterilmiştir. Bu sayede ülkeler, kendilerini, diğer ülkelerle daha kolay bir şekilde kıyaslayabilirler, iyi ülke olma yolunda, bunu başarmış ülkelere bakarak zayıf ve güçlü yönlerini daha objektif bir biçimde görebilirler. Tüm göstergeleri aynı anda birlikte iyileştirmeye çalışmak yerine, işe hangi göstergeden başlamaları gerektiğinin kararını kolaylıkla verebilirler.

Çalışmanın öne çıkan bulguları şu şekilde özetlenebilir (ülkeler alfabetik olarak sıralanmıştır): Avusturya, AB ülkeleri arasında basın ve ifade hürriyeti üzerindeki baskıların en fazla azaltılması gereken ülkedir. Belçika'nın uluslararası etkinlik sayılarını artırması gerekmektedir. Bu konuda AB ülkeleri arasında açık ara geridedir. Çek Cumhuriyeti, kültürel mal ve hizmetlerin ihracatı bakımından AB'de en gerideki ülkedir. Çek Cumhuriyeti, ayrıca, diplomatik eylem ve barışçıl çatışma çözümü için teklif olarak 2020'ye kadar imzalanan BM antlaşmalarının sayısının en fazla artırması gereken ülkedir. Çek Cumhuriyeti bu kategoride AB ülkeleri arasında açık ara geridedir. Estonya'nın Birleşmiş Milletler misyonları için yurt dışına gönderilen barış gücü birliklerinin, ekonominin büyüklüğüne göre oranını yaklaşık 50 kat artırması gerekmektedir. Estonya, ayrıca, hayır kurumlarına bağış yapan nüfus yüzdesini en fazla

AB Ülkelerinin İyi Ülke Sıralamalarının Aylak Tabanlı Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Yeniden Değerlendirilmesine İlişkin Bir Uygulama

arttırması gereken ülkedir. Hırvatistan, ozon tabakasını incelten maddelerin kullanımı ve tehlikeli tarım ilacı ihracatını en fazla azaltması gereken ülkedir. İspanya, hareket özgürlüğü vizesiz girebilecekleri ülke ve bölgelerin sayısı bakımından en gerideki ülkedir. Güney Kıbrıs, doğum oranını en fazla düşürmesi gereken ülkedir. Letonya, ekolojik ayak izini en fazla azaltması gereken ülkedir. Macaristan, katkı yüzdesi olarak UNESCO aidatlarının gecikmesi bakımından en fazla azaltma önerilen ülkedir. Portekiz, AB ülkeleri BM barışı koruma misyonlarına finansal katkıya göre gecikmiş olan borçlarını en fazla azaltması gereken ülkedir. Portekiz aynı zamanda uluslararası organize şiddetin neden olduğu kaydedilen ölü sayısının da en fazla azaltılması gereken ülkedir. Küresel güvenlik endeksini en fazla arttırması gereken ülke de Portekiz'dir. Slovakya, yurt dışındaki mülteci sayısını en fazla azaltması gereken ülkedir.

Okuyucuların bu çalışmanın bulgularını değerlendirirken VZA'nın sunduğu önerilerin oransal (bir anlamda mekanik) olduğunu göz önünde bulundurmaları önerilmektedir. Çünkü ülkelerin karar birimi olarak kabul edildiği ve dolayısıyla insanları ilgilendiren hususlar için etkinliği arttırmak amacıyla yüzde artış ve yüzde azalışların önerilmesinden kaynaklanan bir takım doğal kabul edilemeyecek bulgularla karşılaşıldığı durumlar olmuştur. Örneğin Portekiz'in uluslararası organize şiddetin neden olduğu kaydedilen ölü sayısının en fazla azaltılması gereken ülke olması, VZA'nın mekanik çıkarımları olarak değerlendirilmelidir. Güney Kıbrıs'ın barındırılan mülteci sayısını arttırması gerektiği, vb. öneriler, AB'nin FRONTEX ile göçmenleri engelleme politikası ile çelişmektedir. Doğal olmayan bu ve benzeri bazı önerilerin; VZA'nın insani duyarlılıkları göz önüne al(a)mayan mekanik yapısından kaynaklanmakta olduğu unutulmamalıdır. Karar birimleri insanlar ve ülkeler olan analizler için bu bir eleştiri konusu olabilecek ise de, ülkelerin performanslarının endeksler üzerinden kıyaslanmasında genellikle aritmetik, geometrik, ağırlıklı ortalama vb. ölçümler kullanılmakta iken, performans ölçümlerinin etkinlik analizi ile yapıldığında, optimizasyona dayalı, çok daha derinlikli bulgulara ulaşılabilmektedir. Veri zarflama analizi, karar birimlerini etkin olanlar ve etkin olmayanlar şeklinde ayırmakla kalmayıp, etkin olmayan karar birimleri için ayrı ayrı öneriler sunmaktadır. Böylelikle sorunun nereden ve nelerden kaynaklandığına dair nokta atışı tespitler yapmakta ve yöneticilere iyileşme yolunda ilk önce nereden işe başlamaları gerektiği konusunda ayrıntılı bir yol haritası sağlamaktadır.

Bu çalışmanın iki önemli katkısı olduğu düşünülmektedir. Birincisi, literatürde başka bir takım endeksler ile ilgili etkinlik analizi çalışmaları bulunmasına rağmen, GCI'yı etkinlik yaklaşımıyla ele alan herhangi bir çalışma olmamasıdır. İkinci katkısı ise, bu çalışmada klasik CCR model yerine, aylak tabanlı SBM kullanılmış olmasıdır. Bu şekilde hesaplanan etkinlik ölçümleri, klasik CCR modelin etkinlik ölçümlerini tam etkinliğe taşımış ve daha objektif bir değerlendirme sağlamıştır. Bilindiği üzere; klasik CCR model aylak değişkenleri göz önüne almadan etkinlik ölçümü gerçekleştirmektedir. SBM'de ise; etkin sınıra ulaşmış olmak, etkin olmak için yeterli değildir. Karar birimlerinin hem etkin sınıra ulaşmış olmaları hem de tüm aylak değişkenlerinin sıfır değerini alması gerekmektedir. Bir karar biriminin SBM ölçümleriyle etkin bulunması diğer veri zarflama analizi modellerine göre daha zor ise de, bu şekilde hesaplanan etkinlik skorlarının daha gerçekçi olduğu söylenebilir.

Son olarak, bu çalışmanın bulguları, GCI'nın iyi ülke sıralaması bulgularına genellenmemelidir çünkü etkinlik analizi GCI'nın yedi bileşeninin tamamından değil, VZA ile ele alınabilen dört bileşeni üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda bu çalışma, GCI'nın farklı bir biçimde ele alınmış, kısmi fakat ayrıntılı bir yorumu olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akılı, E. (2018). International students, nation branding and the good country index: Turkey example. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 893-905.
- Anholt, S. (2007). What is competitive identity?. *Competitive identity the new brand management for nations, cities and regions*. (ss. 1-23). Palgrave Macmillan.
- Anholt, S. (2020). The good country equation: How we can repair the world in one generation. Berrett-Koehler Publishers.
- Banker, R. D., Charnes, A., ve Cooper, W. W. (1984). Some models for estimating technical and scale inefficiencies in data envelopment analysis. *Management Science*, 30(9), 1078-1092.
- Boussofiane, A., Dyson, R. G., ve Thanassoulis, E. (1991). Applied data envelopment analysis. *European Journal of Operational Research*, 52(1), 1–15.
- Charles, V., ve Zegarra, L. F. (2014). Measuring regional competitiveness through data envelopment analysis: a Peruvian case. *Expert Systems With Applications*, 41(11), 5371-5381.
- Charnes, A., Cooper, W. W., ve Rhodes, E. (1978). Measuring the efficiency of decision-making units. *European Journal of Operational Research*, 2(6), 429-444.
- Charnes, A., Cooper, W.W., Seiford, L., ve Stutz, J. (1982). A multiplicative model for efficiency analysis. *Socio-Economic Planning Sciences*, 16(5), 223-224.
- Charnes, A., Cooper, W. W., Golany, B., Seiford, L., ve Stutz, J. (1985). Foundations of data envelopment analysis for Pareto-Koopmans efficient empirical production functions. *Journal of Econometrics*, 30(1-2), 91-107.
- Charnes, A., Cooper, W. W., Thrall, R. M. (1991). A structure for classifying and characterizing efficiency and inefficiency in data envelopment. *The Journal of Productivity Analysis*, 2, 197-237.
- Čiefová, M., ve Goda, N. (2019). Good country index – V4 countries comparison. *European Journal of Multidisciplinary Studies*, 4(3), 13-19.
- Coll-Serrano, V., Benítez, R., ve Bolós, V. J. (2018, November). *Tutorial data envelopment analysis with deaR*. University of Valencia https://www.uv.es/dearshiny/Tutoriales_deaR/Tutorial_deaR_english.pdf
- Conejo, F. (2020). Simon Anholt, The good country equation: How we can repair the world in one generation. *Palgrave Macmillan Place Branding and Public Diplomacy*, 17(4), 420–421.
- Cook, W. D., ve Seiford, L. M. (2009). Data envelopment analysis thirty years on. *European Journal of Operations Research*, 192, 1-17.
- Cooper, W. W., Seiford, L. M., Tone, K. (2006). *Introduction to data envelopment analysis and its uses with dea solver software and references*. Springer.
- Çebişi, Ç. (2022, 8 Ocak). *Data envelopment analysis*. R Pubs by RStudio. https://rstudio-pubs-static.s3.amazonaws.com/854044_830ae4c114d940d58c3a0d7b0777f61f.html
- Fan, Y. (2010). Branding the nation: Towards a better understanding. *Place Brand Public Dipl* 6, 97–103.
- Farrell, M. J. (1957). The measurement of productive efficiency. *Journal of The Royal Statistical Society, Series A*, 120(3), 253-290.

AB Ülkelerinin İyi Ülke Sıralamalarının Aylak Tabanlı Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Yeniden Değerlendirilmesine İlişkin Bir Uygulama

- Fetscherin, M. (2010). The determinants and measurement of a country brand: The country brand strength index. *International Marketing Review*, 27(4), 466-479.
- Førsund, F. R., ve Sarafoglou, N. (2002). On the origins of data envelopment analysis. *Journal of Productivity Analysis*, 17, 23–40.
- Hermoso-Orzáez., M. J., García-Alguacil., M., Terrados-Cepeda., J. ve Brito, P. (2020). Measurement of environmental efficiency in the countries of the European Union with the enhanced data envelopment analysis method (DEA) during the period 2005–2012. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(13), 15691-15715.
- Lu, C. C., ve Lu, L. C. (2019). Evaluating the energy efficiency of European Union countries: The dynamic data envelopment analysis. *Energy ve Environment*, 30(1), 27-43.
- McGrath, J. ve Bobev, M. (2022, November 2). *Nation Brands Index 2022: Germany finishes first again with Japan and Canada rounding out the top three nations*. Ipsos. <https://www.ipsos.com/en/nation-brands-index-2022>
- Madaleno, M., Moutinho V. ve Robaina, M. (2016, February 4-5). *Economic and environmental assessment: AB cross-country efficiency ranking analysis*. [Bildiri sunumu] 1st Energy Economics Iberian Conference, Lisbon, Portugal.
- Mahlberg, B., ve Obersteiner, M. (2001). Remeasuring the HDI by data envelopment analysis. *International Institute for Applied Systems Analysis*, 1-36.
- Matsumoto, K., Georgia, M., ve Michalis, D. (2020). Evaluating environmental performance using data envelopment analysis: the case of European countries. *Journal of Cleaner Production*, 272, 122637.
- Rabar, D. (2017). An overview of data envelopment analysis application in studies on the socio-economic performance of OECD countries. *Economic Research-Ekonomika Istraživanja*, 30(1), 1770-1784.
- Rashidi, K., Amir, S., ve Farzipoor, S. R. (2015). Using data envelopment analysis for estimating energy saving and undesirable output abatement: A case study in the organization for economic co-operation and development OECD countries. *Journal of Cleaner Production*, 105, 241-252.
- Rindermann, H., ve Carl, N. (2020). The good country index, cognitive ability and culture. *Comparative Sociology*, 19(1), 39-68. <https://doi.org/10.1163/15691330-12341521>
- Santana, N. B., Rebelatto, D. A., ve Mariano, E. B. (2015). Sustainable development in the BRICS countries: An efficiency analysis by data envelopment. Gunasekaran, A. ve Jabbour, A.B.L.D.S. (Eds), *Managing Organizations for Sustainable Development in Emerging Countries*. (ss. 259-272). Routledge.
- Seiford, L. M. (1997). Bibliography for data envelopment analysis (1978-1996). *Annals of Operations Research*, 73, 393–438.
- Škrinjari T. (2020). Re-examining sustainable development in Europe: a data envelopment approach. *International Journal of Environment and Sustainable Development*, 19(1), 72-108.
- TED. (2014, 2 Temmuz). *Simon Anholt: Dünyaya en çok katkısı olan ülke hangisi?* [Video]. Youtube. https://youtu.be/1X7fZoDs9KU?si=DtQqA_tKMs5ZlXpG
- The Good Country (2023). What do you mean, “good”? <https://goodcountry.org/index/your-questions/background/what-do-you-mean-good/> (Erişim Tarihi: 01/11/2023)

- The Organisation for Economic Co-operation and Development (2023). *Gross domestic product (GDP)*.<https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm> (Erişim Tarihi: 10/12/2023)
- Thannasoulis, E. (2001). *Introduction to the theory and application of data envelopment analysis*. Kluwer Academic Publishers.
- Thompson, R. G., Dharmapala, P. S., Rothenberg, L., ve Thrall, R. M. (1996). VZA/AR efficiency and profitability of 14 major oil companies in U.S. exploration and production. *Comput Operat Res*, 23(4), 357–373.
- Tone, K. (2001). A Slacks-based measure of efficiency in data envelopment analysis. *European Journal of Operational Research*, 130(3), 498–509.
- Tone, K. (2017). Non-radial dea models. *Advances in DEA Theory and Applications: With Extensions to Forecasting Models*. (ss. 11-19). John Wiley ve Sons Ltd.
- Wang, C. N., Hsu, H. P., Wang, Y. H., ve Nguyen, T. T. (2020). Eco-efficiency assessment for some European countries using Slacks-based measure data envelopment analysis. *Applied Sciences*, 10(5), 1760.
- Wang, B. (2022). Social development: Which country is the best country, *Public Value and Social Development*. (ss. 167-204). Springer.
- Zhou, H., Yang, Y., Chen, Y., ve Zhu, J. (2018). Data envelopment analysis application in sustainability: The origins, development and future directions. *European Journal of Operational Research*, 264(1), 1-16.

EK 1

Tablo 1: Girdi Yönelimli SBM Model için R Kodları

Dünya Kültürüne Katkı İçin R Kodları

```
> SBM_input<-make_VZAdata(dataculture,ni=2,no=3,dmus=1,inputs=2:3,outputs=4:6)
> result_SBM_input<-model_sbmeff(SBM_input,orientation = "io",rts="crs",dmu_eval =
1:27,dmu_ref = 1:27)
> result_SBM_input
> effculture<-efficiencies(result_SBM_input)
> write.csv(effculture, "effculture.csv")
> targetculture<-targets(result_SBM_input)
> write.csv(targetculture, "targetculture.csv")
```

Dünya Barışı ve Güvenliğine Katkı için R Kodları (Romanya'nın verisi yoktur)

```
> SBM_input<-make_VZAdata(datasecurity,ni=3,no=2,dmus=1,inputs=2:4,outputs=5:6)
> result_SBM_input<-model_sbmeff(SBM_input,orientation = "io",rts="crs",dmu_eval =
1:26,dmu_ref = 1:26)
> result_SBM_input
> effsecurity<-efficiencies(result_SBM_input)
> write.csv(effsecurity, "effsecurity.csv")
> targetsecurity<-targets(result_SBM_input)
> write.csv(targetsecurity, "targetsecurity.csv")
```

Dünya Düzenine Katkı için R Kodları (Finlandiya ve Lüksemburg'un verisi yoktur)

```
> SBM_input<-make_VZAdata(dataworldorder,ni=2,no=3,dmus=1,inputs=2:3,outputs=4:6)
> result_SBM_input<-model_sbmeff(SBM_input,orientation = "io",rts="crs",dmu_eval =
1:25,dmu_ref = 1:25)
```

AB Ülkelerinin İyi Ülke Sıralamalarının Aylak Tabanlı Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Yeniden Değerlendirilmesine İlişkin Bir Uygulama

---

```
> result_SBM_input
> effworldorder<-efficiencies(result_SBM_input)
> write.csv(effplanet, "effworldorder.csv")
> targetworldorder<-targets(result_SBM_input)
> write.csv(targetworldorder, "targetworldorder.csv")
Gezegen ve İklim Katkı için R Kodları
> SBM_input<-make_VZAdata(dataplanet,ni=3,no=2,dmus=1,inputs=2:4,outputs=5:6)
> result_SBM_input<-model_sbmeff(SBM_input,orientation="io",rts="crs",dmu_eval =
1:27,dmu_ref = 1:27)
> result_SBM_input
> effplanet<-efficiencies(result_SBM_input)
> write.csv(effplanet, "effplanet.csv")
> targetplanet<-targets(result_SBM_input)
> write.csv(targetplanet, "targetplanet.csv")
```

Kaynak: <https://cran.r-project.org/web/packages/deAR/deAR.pdf>

https://rstudio-pubs-static.s3.amazonaws.com/854044_830ae4c114d940d58c3a0d7b0777f61f.html

https://www.uv.es/dearshiny/Tutoriales_deaR/Tutorial_deaR_english.pdf

Tablo 2: Çıktı Yönelimli SBM Model için R Kodları

Dünya Kültürüne Katkı İçin R Kodları

```
> SBM_output<-make_VZAdata(dataculture,ni=2,no=3,dmus=1,inputs=2:3,outputs=4:6)
> result_SBM_output <-model_sbmeff(SBM_output,orientation = "oo",rts="crs",dmu_eval =
1:27,dmu_ref = 1:27)
> result_SBM_output
> effculture2<-efficiencies(result_SBM_output)
> write.csv(effculture2, "effculture2.csv")
> targetculture2<-targets(result_SBM_output)
> write.csv(targetculture2, "targetculture2.csv")
Dünya Barışı ve Güvenliğine Katkı için R Kodları (Romanya'nın verisi yoktur)
> SBM_output<-make_VZAdata(datasecurity,ni=2,no=3,dmus=1,inputs=2:3,outputs=4:6)
> result_SBM_output <-model_sbmeff(SBM_output,orientation = "oo",rts="crs",dmu_eval =
1:26,dmu_ref = 1:26)
> result_SBM_output
> effsecurity2<-efficiencies(result_SBM_output)
> write.csv(effsecurity2, "effsecurity2.csv")
> targetsecurity2<-targets(result_SBM_output)
> write.csv(targetsecurity2, "targetsecurity2.csv")
Dünya Düzenine Katkı için R Kodları (Finlandiya ve Lüksemburg'un verisi yoktur)
> SBM_output<-make_VZAdata(dataworldorder,ni=2,no=3,dmus=1,inputs=2:3,outputs=4:6)
> result_SBM_output <-model_sbmeff(SBM_output,orientation = "oo",rts="crs",dmu_eval =
1:25,dmu_ref = 1:25)
> result_SBM_output
> effworldorder2<-efficiencies(result_SBM_output)
> write.csv(effworldorder2, "effworldorder2.csv")
> targetworldorder2<-targets(result_SBM_output)
> write.csv(targetworldorder2, "targetworldorder2.csv")
Gezegen ve İklim Katkı için R Kodları
> SBM_output<-make_VZAdata(dataplanet,ni=2,no=3,dmus=1,inputs=2:3,outputs=4:6)
```

```
> result_SBM_output <-model_sbmeff(SBM_output,orientation = "oo",rts="crs",dmu_eval =
1:27,dmu_ref = 1:27)
> result_SBM_output
> effplanet2<-efficiencies(result_SBM_output)
> write.csv(effplanet2,"effplanet2.csv")
> targetplanet2<-targets(result_SBM_output)
> write.csv(targetplanet2,"targetplanet2.csv")
```

Kaynak: https://www.uv.es/dearshiny/Tutoriales_deaR/Tutorial_deaR_english.pdf

Atıf/Citation:

Özgün, F., (2024). Küreselleşme ve Kentleşmenin Çevreye Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 25(2): 130-152. <https://doi.org/10.24889/ifede.1501231>.

KÜRESELLEŞME VE KENTLEŞMENİN ÇEVREYE ETKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Fergül ÖZGÜN*

ÖZ

Küreselleşme ve kentleşme, sadece ekonomik değil çevresel sonuçları da olan iki önemli kavramdır. Küreselleşme ülkeleri ekonomik, sosyal ve politik açıdan birbirine yaklaştırarak üretimi ve tüketimi değiştirmektedir. Üretim ve tüketimdeki değişimler ekonomik büyümeyi doğrudan etkilemekte, dolaylı olarak da çevre üzerinde etkiler yaratmaktadır. Kentleşme ise nüfus yoğunluğunun kentlerde birikmesine sebep olarak doğal kaynakların daha yoğun kullanılmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada küreselleşme ve kentleşmenin çevre üzerindeki etkileri Türkiye örneği üzerinden incelenmiştir. Farklı küreselleşme türlerinin çevre üzerindeki etkilerinin aynı olup olmadığının test edilmesi ve politika önerilerinin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için ekonomik, sosyal ve politik olmak üzere üç farklı küreselleşme türü ele alınmıştır. Küreselleşmeye ek olarak kentleşme oranı ve ekonomik büyüme değişkenleri modele dahil edilmiştir. 1980-2021 dönemine ait veriler kullanılarak ARDL analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Uzun dönemde ekonomik ve sosyal küreselleşme CO₂ emisyonlarının artmasına sebep olarak çevre kalitesini düşürmektedir. Politik küreselleşme ise CO₂ emisyonlarını azaltarak çevre kalitesini olumlu yönde etkilemektedir. Kentleşmenin CO₂ emisyonlarına etkisi kısa dönemde negatif yönlü ve anlamlı iken uzun dönemde pozitif fakat anlamsızdır. Politik küreselleşmeyi artıracak politikalar uygulanarak çevre kalitesinin iyileştirilmesi sağlanabilir. Türkiye çevre konusunda uluslararası iş birliği çabalarını hızlandırmalı, uluslararası çevresel politikalara uyum sürecini destekleyecek adımlar atmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kentleşme, CO₂ emisyonu, Ekonomik Büyüme, ARDL.

Jel Sınıflandırılması: Q50, Q53, F15

THE EFFECT OF GLOBALIZATION AND URBANIZATION ON THE ENVIRONMENT: A CASE STUDY FOR TURKIYE

ABSTRACT

Globalization and urbanization are two important concepts that have not only economic but also environmental consequences. Globalization brings countries closer economically, socially, and politically and changes production and consumption. Changes in production and consumption directly affect economic growth and indirectly affect the environment. Urbanization causes population density to accumulate in cities, enabling a more intensive natural resource use. In this study, the effects of globalization and urbanization on the environment were examined through the example of Türkiye. To test whether the effects of different types of globalization on the environment are the same and to make sound policy recommendations, three different types of globalization—economic, social, and political—are discussed. In addition to globalization, urbanization rate and economic growth variables are included in the model. ARDL analysis was applied using data from the 1980-2021 period. According to the results of the analysis, a co-integration relationship between the variables. In the long term, economic and social globalization decreases environmental quality by increasing CO₂ emissions. Political globalization positively affects environmental quality by reducing CO₂ emissions. The impact of urbanization on CO₂ emissions is negative and significant in the short term and positive but insignificant in the long term. Improvement of environmental quality can be achieved through policies that will increase political globalization. Türkiye should accelerate its international cooperation efforts on the environment and take steps to support the process of harmonization with international environmental policies.

Keywords: Globalization, Urbanization, CO₂ emission, Economic Growth, ARDL

Jel Classification: Q50, Q53, F15

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, İstanbul-Türkiye. E-posta: fergulozgun3@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0633-7045>

1. GİRİŞ

Doğal kaynakların verimli kullanılması ve çevre kirliliğinin azaltılması, bütün ülkeleri ilgilendiren ortak bir konudur. Artan çevre kirliliği, bugünkü nesillerin sağlıklarında bozulmalara sebep olacağı gibi gelecek nesillerin sağlıklı bir ortamda yaşama haklarına da engel olmaktadır. Bu nedenle çevre kirliliğini etkileyen faktörlerin neler olduğunun ve hangi faktörlerin nasıl etkiler yarattığının belirlenmesi, çevrenin korunmasına yönelik oluşturulacak politikalar açısından önem taşımaktadır. Çevre kirliliğini artıran faktörlerin kullanımı kontrol altına alınırken çevresel bozulmaları azaltan faktörlerin kullanımı teşvik edilebilir.

Çevreyi etkileyen çok sayıda faktör vardır. Çevreyi etkileyen faktörlerin ampirik olarak test edildiği çalışmalar giderek yaygınlaşmakta, ele alınan faktörler çeşitlendirilmektedir. Faktörlerin etkilerinin ülkelere göre farklılık sergileyip sergilemediği incelenmektedir. Ekonomik büyüme, enerji tüketimi, sanayileşme, küreselleşme, kentleşme faktörlerinin çevreye etkileri konusunda yapılan çalışmaların artmaya devam ettiği görülmektedir. Bu çalışmada küreselleşme ve kentleşmenin çevreye olan etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Çünkü küreselleşmenin çevreye olan etkileri konusunda fikir birliği olmadığı görülmektedir. Küreselleşmenin çevreyi olumlu etkilediğini savunan görüşler olduğu gibi olumsuz etkilediğini savunan görüşler de mevcuttur. Ayrıca küreselleşmenin etkisinin her ülke için aynı olmadığını öne süren görüşler bulunmaktadır. Türkiye’de bu üç farklı görüşten hangisinin geçerli olduğu sorusu, uygulanacak politikalar açısından önemlidir. Literatürde küreselleşmenin çevre üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar olmakla birlikte küreselleşmeyi temsilen kullanılan değişkenlerde farklılık bulunmaktadır. Çalışmaların büyük bir kısmı küreselleşmeyi temsilen KOF Küreselleşme Endeksi’ni kullanmıştır. Ancak KOF Küreselleşme Endeksi’nde genel endeks puanının yanı sıra alt küreselleşme endeksleri için de puanlar hesaplanmaktadır. Bu nedenle bazı çalışmalarda ekonomik, finansal, sosyal ve politik küreselleşme gibi küreselleşmenin belirli alanlarına odaklanıldığı görülmektedir. Farklı küreselleşme türlerini aynı model üzerinde ele alan çalışma sayısı daha azdır. Var olan çalışmalar ise genellikle Türkiye dışındaki farklı ülke ya da ülkeler üzerine inceleme yapmışlardır. Küreselleşmenin çevre üzerindeki etkileri incelenirken olumsuz etkileri azaltmaya yönelik politikaların oluşturulabilmesi için farklı küreselleşme türlerinin etkilerinin aynı olup olmadığının belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bazı küreselleşme türleri çevre kalitesini artırırken bazıları azaltıyorsa, her küreselleşme türü için aynı politikaları uygulamak sağlıklı sonuçlar vermeyecektir. Çevreye olumlu etkileri olan küreselleşme türünü destekleyecek politikalara öncelik vererek çevre kalitesinin artırılması yönünde adımlar atılması daha doğru olacaktır.

Küreselleşmenin yanı sıra kentleşme de çevre üzerinde etkileri olan önemli bir süreçtir. Kentleşme süreci ile birlikte kent nüfusunun artması daha fazla enerji tüketimine ve kaynakların daha hızlı tükenmesine sebep olmaktadır. Kentleşmenin çevre üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi ve buna bağlı olarak hayata geçirilecek kentleşme politikaları, çevre politikalarının temel bileşenleri arasındadır.

Bu çalışmanın konu seçimi, model, ele alınan ülke ve veri seti açısından literatüre katkıda bulunması amaçlanmaktadır. Çalışma çevre üzerinde etkili olan üç temel faktörü bir arada incelemektedir. Bunlar küreselleşme, kentleşme ve ekonomik büyümedir. Küreselleşmenin etkilerinin daha net ve politika yapıcılara yol gösterici olacak şekilde belirlenmesi amacıyla ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme olmak üzere üç farklı küreselleşme türü modele dâhil edilmiştir. Küreselleşmenin çevreye etkilerini alt kategorilere göre Türkiye örneği üzerinden

inceleyen çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Bu çalışma hem Türkiye üzerinden inceleme yapması hem de en güncel verileri kullanması açısından önem teşkil etmektedir. Türkiye’de küreselleşme sürecinin 1980 yılından sonra hız kazanması nedeniyle veri seti 1980’den itibaren başlamakta ve 1980-2021 dönemini kapsamaktadır. Yöntem olarak ARDL sınır testi uygulanmıştır. Çünkü küreselleşme, kentleşme ve ekonomik büyümenin etkilerinin kısa ve uzun dönemde farklılaşp farklılaşmadığı politika önerileri açısından önemlidir. ARDL analizinin kısa ve uzun dönem etkileri aynı anda sunması, hata düzeltme modelini içermesi açısından konunun amaç ve kapsamına uygun bir yöntem olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın temel kısıtı, benzer bir çalışmanın Türkiye bazında yapılmamış olmasıdır. Ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme, kentleşme ve büyümeyi aynı modele dâhil eden Türkiye için yapılmış bir çalışmaya rastlanmadığı için sonuçların karşılaştırılması zorlaşmaktadır. Ancak bundan sonra yapılacak benzer çalışmalardan elde edilen sonuçlar bu çalışma ile karşılaştırılabilir.

Çalışmada öncelikle küreselleşme ve kentleşmenin çevreye etkileri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ardından Türkiye’de küreselleşme ve kentleşmenin zaman içinde nasıl bir değişim sergilediği incelenmiştir. Literatür taraması kısmında konu ile bağlantılı çalışmalara yer verilerek bu çalışmanın farklı yönlerinin daha net görülmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Veri seti ve yöntemin açıklanmasının ardından analiz sonuçları paylaşılmıştır. Değişkenlerin etkilerinin kısa ve uzun dönemde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için ARDL yöntemi uygulanmıştır. Modelde çevre göstergesi olarak CO₂ emisyonu kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ekonomik, sosyal, politik küreselleşme ve kentleşme oranıdır. Kontrol değişken olarak ekonomik büyüme de modele dâhil edilmiştir. Veriler 1980-2021 yıllarını kapsamaktadır. Türkiye’de küreselleşme süreci 1980 sonrasında hız kazandığı için 1980 sonrasındaki dönem ele alınmıştır.

2. KÜRESELLEŞME VE ÇEVRE İLİŞKİSİ

Küreselleşme kavramının kökeni çok eskilere dayanmakla birlikte özellikle 1980’lerden itibaren bu kavram sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Teorik ve ampirik çalışmalarda, ders kitaplarında, siyasi arenalarda küreselleşme kavramının tanımına, sebep ve etkilerine yönelik yoğun tartışmalar yürütülmektedir (Aydemir ve Kaya, 2007). Farklı disiplinlerin araştırma konusu olduğu ve çok boyutlu bir yapı sergilediği için küreselleşmenin mutlak bir tanımının bulunmadığı görülmektedir. Ancak genel anlamda küreselleşme ülkeler arasındaki engellerin ortadan kalkması ve ilişkilerin gelişmesine bağlı olarak ülkelerin birbirlerine bağımlı hale gelmesi şeklinde ifade edilebilir. Ülkeler arasındaki ilişkiler ekonomik, siyasi, kültürel olmak üzere geniş bir perspektife sahiptir. Bu ilişkilerin farklı sebepleri olmakla birlikte, ilişkilerin ortaya çıkardığı sonuçlar da farklı alanlarda kendini göstermektedir (Bayar, 2008). Küreselleşmenin ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel, teknolojik çeşitli etkileri vardır. Küreselleşme ile dış ticaretin, sermaye hareketlerinin, iş gücünün, teknoloji transferinin önündeki engeller kalkmış ve üretim düzeyi giderek yükselmiştir. Ancak yaşanan üretim artışlarında doğal kaynakların ve çevrenin gördüğü tahribatların göz ardı edilmesi, gelecek nesillerin çıkarlarını tehdit etmektedir. Bu nedenle küreselleşmenin etkilediği alanlardan birinin de çevre olduğu ifade edilebilir (Kaypak, 2011).

Küreselleşmenin çevre üzerindeki etkileri güncel ve gelişmekte olan bir araştırma alanıdır. Ancak söz konusu etkilerin içeriği ile ilgili tartışmalar devam etmektedir. Küreselleşmenin çevreye etkileri hakkında genel olarak üç farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri, küreselleşmenin çevreye zarar vererek çevre kirliliğini artırdığını savunan görüştür. İkinci görüşe göre, küreselleşme çevresel performansın iyileşmesini sağlamaktadır. Üçüncü görüş ise net bir

çıkarmada bulunmamakta ve küreselleşmenin çevre üzerindeki etkilerinin ülkelere göre farklı olacağını öne sürmektedir (Wang vd., 2021).

Küreselleşmenin çevreyi olumsuz etkilediğini savunan görüşler, genellikle ekonomik küreselleşme bağlamında açıklama yapmaktadırlar. Ekonomik küreselleşme mal ve hizmet ticaretinin gelişmesini, sermaye hareketlerinin yaygınlaşmasını ve teknolojinin ülkeler arasında transfer edilmesini kapsayan bir süreç olarak tanımlanabilir. Yaşanan bu süreç ekonomileri birbirine bağımlı hale getirmektedir (Karasoy, 2021). Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerden gelecek yabancı yatırımlara ihtiyaç duyarken gelişmiş ülkeler de üretim faaliyetlerini gerçekleştirecek yeni mekân arayışı sebebi ile gelişmekte olan ülkelere ihtiyaç duymaktadırlar. Çünkü gelişmiş ülkelerin çevre politikaları daha katı iken gelişmekte olan ülkeler yabancı sermayeyi çekebilmek için daha gevşek çevre kuralları uygulayabilmektedirler. Bu nedenle kirlilik yaratan ürünler üreten işletmeler üretim tesislerini katı çevre kurallarının olmadığı gelişmekte olan ülkelere kaydırmaktadırlar. Çevreye duyarlı olmayan üretim süreçleri ise çevre kirliliğini artırarak doğal dengeleri bozmaktadır (Pradhan vd., 2022).

3. KENTLEŞME VE ÇEVRE İLİŞKİSİ

Kentleşme, bireylerin kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru hareket etmelerini ifade eden bir süreçtir. Kırsal alanların tipik özelliği, tarımsal faaliyetlere dayalı bir ekonomik yapıyı yansıtmasıdır. Kentsel alanlarda sanayi, ticaret, kamusal hizmetler daha yaygındır. Ekonomik faaliyetlerin kapsam ve çeşitliliğinin yüksek olması, iş bulma olasılığının da yükselmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle kırdan kente hareket eden büyük insan toplulukları ortaya çıkmaktadır (Uzonwanne vd., 2015). Kırsal alanların terk edilmesinde sosyal ve fiziksel alt yapı yetersizlikleri, emek faktörünün elde ettiği getirilerin düşük olması, beşeri sermayenin geliştirilmesine yönelik fırsatların azlığı gibi faktörler de rol oynar. Kentlerde eğitim olanakları, sosyal ve kültürel faaliyetler, sağlık hizmetleri, teknolojik gelişmelere erişim, iş kollarının çeşitliliği daha fazladır. Söz konusu sebepler dolayısıyla özellikle genç, dinamik ve eğitilmiş nüfusun kentlere doğru gerçekleşen hareketlerde başı çektikleri görülmektedir (Bakare, 2011). Genç nüfusun kentlere göç etmesi, kırsal alanlarda kalan nüfusun yaş dağılımını da değiştirir. Kırsal alanlarda kalan nüfusun yaş ortalaması yüksektir. Böylece tarım sektörü, nispeten geleneksel yöntemleri kullanan ve verimliliğinin sınırlı olduğu bir kesime bırakılmış olmaktadır (Henderson, 2003).

Başta daha iyi iş fırsatları olmak üzere çeşitli sebeplerle kırdan kente göçün artması, sanayi ve hizmetler sektörlerinin ihtiyaç duyduğu iş gücünü sağlasa bile pek çok soruna da yol açmaktadır. Kentlerde nüfusun artması ile plansız kentleşme, çevresel bozulma, hava kirliliğinin ve motorlu araç trafiğinin artması, konut yetersizlikleri, temiz içme suyuna erişimin zorlaşması, sağlık hizmetlerine olan talep artışına bağlı olarak sağlık sistemlerinin çökmesi gibi pek çok sorun ortaya çıkabilir (Moore vd., 2003).

Kentleşme ile çevre kirliliği arasındaki ilişkinin ortaya çıkmasında sanayileşme sürecinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Sanayileşme, üretimdeki artış ile birlikte nüfus artışını da beraberinde getirmiştir. Artan nüfus, sanayileşme faaliyetlerinin yoğun olduğu kentlerde toplanmıştır. Kentlerde nüfus yoğunluğunun fazla olması, bu alanlarda doğanın daha fazla tahrip edilmesine ve çevreye bırakılan atık miktarının yükselmesine sebep olmuştur (Örki ve Özdemir, 2021). Kentleşme, özellikle kontrol mekanizmasının yetersiz kaldığı durumlarda doğanın dengesini bozmakta ve çevre kalitesini zedelemektedir. Çevrenin tahrip edilmesi ve yenilenemeyen kaynakların bilinçsizce tüketilmesi sürdürülebilir kalkınmayı sekteye

uğratmaktadır (Liu vd., 2011). Kentleşme oranının artması, hava kirliliğini artırarak başta solunum yolları hastalıkları olmak üzere çeşitli sağlık sorunlarını tetiklemektedir. Tarım yapılan toprakların kirlenmesi, bu kirliliğin besin yolu ile insanlara bulaşmasına sebep olmaktadır. Denizlerin ve nehirlerin kirlenmesi, içme sularının kirlenmesine yol açmaktadır. Bir diğer ifade ile kentleşmenin yüksek olduğu bölgelerde yaşanan hava, su ve toprak kirlilikleri doğrudan veya dolaylı olarak insan sağlığını tehlikeye atmaktadır. Bütün bunlar yaşam kalitesini düşürerek hem bugünkü hem de gelecek nesiller için tehdit oluşturmaktadır (Uttara vd., 2012).

4. TÜRKİYE’DE KÜRESELLEŞME VE KENTLEŞME SÜRECİ

Küreselleşme, kökeni eskilere dayanan ancak 1980 sonrasında hız kazanan bir süreç olarak ifade edilebilir. Bu süreç, Türkiye’de de kendini göstermiş ve Türkiye 1980’den itibaren ihracata dayalı büyüme politikası uygulayarak, sermaye hareketlerinde serbestleşme sağlayarak dışa açılmıştır. Dünya ekonomisi ile bütünleşme faaliyetlerine önem vermiştir (Göztepe, 2007).

Aşağıdaki grafikte Türkiye’de küreselleşme sürecinin zaman içinde nasıl değiştiğini yansıtan veriler bulunmaktadır. Küreselleşmenin ölçümünde kullanılan farklı endeksler olmakla birlikte en yaygın olarak kullanılan endeksin KOF Küreselleşme Endeksi olduğu ifade edilebilir. KOF Küreselleşme Endeksi, küreselleşmeyi hem alt gruplar halinde hem de genel olarak ölçümlenmektedir. Kapsamlı yapısı, ölçümlerin 1970 yılından itibaren başlaması nedeniyle geniş bir zaman dilimine ait bilgi sunması, çok sayıda ülkeye ait verilerin bulunması bu endeksin kullanılmasındaki başlıca sebeplerdir (Eren ve Çütücü, 2018). Endeks küreselleşmeyi politik, sosyal ve ekonomik küreselleşme olmak üzere üç ana gruba ayırmaktadır (Bergh ve Nilsson, 2010).

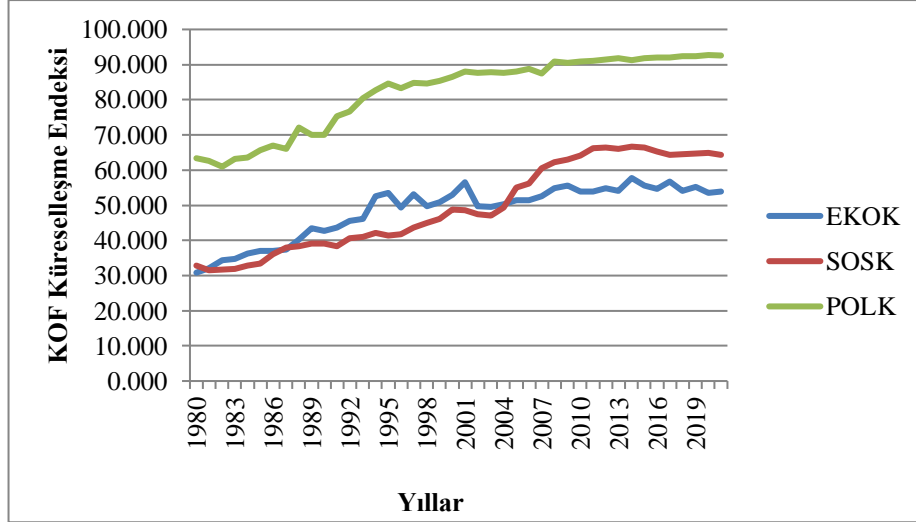
Ekonomik küreselleşme mal ve hizmet ticaretinin, emek ve sermaye hareketliliğinin önündeki engellerin ortadan kalkması anlamını taşır. Böylece ulusal ekonomiler dünya ekonomisi ile bütünleşmekte, tek ve küresel bir pazar ortaya çıkmaktadır (Aytekin, 2013). Sosyal küreselleşme toplumsal farklılıkların azalması, toplumların birbirine yakınlaşarak benzer hale gelmesi olarak tanımlanabilir. İletişim ve teknolojiye gelişmeler ile birlikte toplumlar ortak kültür, zevk, alışkanlık, yaşam tarzında buluşmaktadırlar (Çalık ve Sezgin, 2005). Politik küreselleşme uluslararası kuruluşların, çok uluslu şirketlerin, sivil toplum kuruluşlarının etkilerinin artması sürecidir. Dünya genelinde ulus devletlerin hâkimiyet alanı daralmakta, uluslar üstü aktörler sahneye çıkmaktadır (Kıvılcım, 2013).

KOF Küreselleşme Endeksi değerleri, 0-100 arasındadır. Endeks değeri 0 ise o ülkede küreselleşme yoktur, 100 ise ülkede tam küreselleşme sağlanmıştır (Doğan ve Can, 2016). Tabloya bakıldığında 1980-2021 döneminin tamamında politik küreselleşme değerlerinin ekonomik ve sosyal küreselleşme değerlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. 1980 yılında Türkiye’nin politik küreselleşme endeksi değeri 63,30’dur. Bu değer 1988’de 70’in, 1993’te 80’in, 2008’de ise 90’ın üzerine çıkmıştır. 2008 ve sonrasındaki değerler 90’ın üzerinde seyretmeye devam etmiştir. Türkiye’nin politik küreselleşme endeksi değerleri 2020 yılında 92,72 ve 2021 yılında 92,61 olarak hesaplanmıştır.

Türkiye’nin ekonomik ve sosyal küreselleşme endeksi değerleri, politik küreselleşme endeksi değerlerine göre daha düşük olmakla birlikte zaman içerisinde artış göstermiştir. 1980-2004 arasında 1980 ve 1987 yılları hariç ekonomik küreselleşme, sosyal küreselleşmeye kıyasla daha yüksektir. Ancak 2005 ve sonrasında sosyal küreselleşme, ekonomik küreselleşmeyi aşmıştır. 2005 yılında ekonomik küreselleşme değeri 51,36 iken sosyal küreselleşme değeri

55,05'tir. Sosyal küreselleşme değeri, 2007'de 60'ın üzerine çıkarak 60,57 olarak gerçekleşmiştir. Sonraki yıllarda da 60'ın altına inmemiştir. Sosyal küreselleşme değerleri 2020 ve 2021'de sırası ile 64,82 ve 64,42'dir. Ekonomik küreselleşme endeksi ise 1980-2021 döneminde 60'ın üzerine çıkamamıştır. Ekonomik küreselleşme endeksi değerinin en yüksek olduğu yıl 2014'tür ve bu yıldaki endeks değeri 57,75'tir.

Grafik 1: Türkiye'de Küreselleşmenin Değişimi (1980-2021)

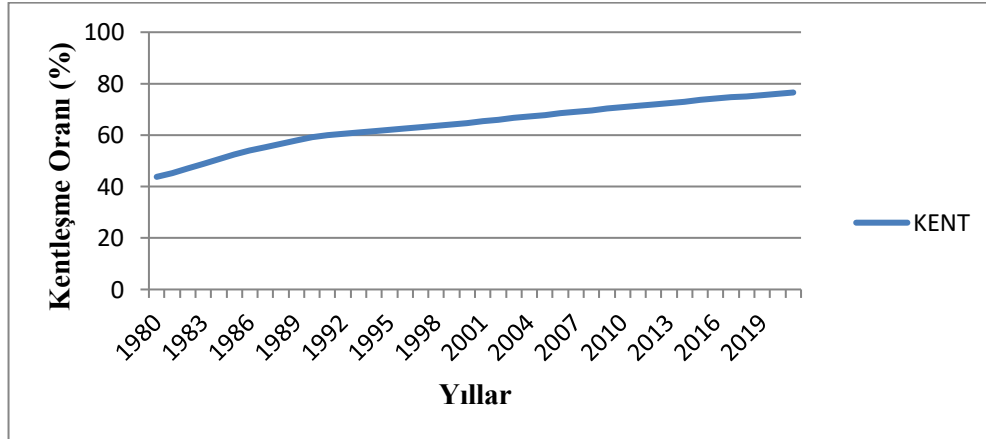

Kaynak: İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü (KOF)

Küreselleşme oranlarının ardından çalışmanın diğer temel göstergesi olarak kentleşmeye yönelik veriler incelenecektir. Sanayi Devrimi ile dünya genelinde ülkeler hızlı bir sanayileşme sürecine girmişlerdir. Sanayi üretiminin kentlerde yoğunlaşması, kırdan kente göçü tetiklemiş ve kentlerde yaşayan nüfus oranı yükselmiştir. Dünyada yaşanan bu durumun Türkiye'de de benzer sonuçlar doğurduğu görülmektedir (Şahin ve Gökdemir, 2019).

Aşağıdaki grafikte Türkiye'de kentleşme oranlarının zaman içindeki seyrine ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Kentleşme oranı, kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki payını ifade etmektedir.

Grafik 2: Türkiye'de Kentleşme Oranları (%) (1980-2021)

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator>

Türkiye’de 1980-2021 arasında kentleşme oranı giderek yükselmiştir. 1980-2021 döneminde kentleşme oranının en düşük hesaplandığı yıl 1980, en yüksek hesaplandığı yıl ise 2021’dir. 1980’deki kentleşme oranı 43,78’dir. 1984 yılında kentleşme oranı %50’yi geçmiş ve %50,63 olarak gerçekleşmiştir. Kentleşme oranı 1992’de %60’ı, 2009’da %70’i aşmıştır. Kentleşme oranı 1992’de %60,52, 2009’da %70,24’tür. 2009 sonrasında yükseliş devam etmiştir. 2009-2021 arasında kentleşme oranının %70’in altına inmediği görülmektedir. 2020 ve 2021’de %76’nın üzerinde kentleşme oranı söz konusudur. Bu oran 2020’de %76,11 iken 2021 yılında biraz daha artarak %76,57’ye ulaşmıştır.

Şekil 1 ve 2’den görüldüğü üzere Türkiye’de 1980 sonrasında hem kentleşme oranında hem de küreselleşmede zaman içinde artış meydana gelmiştir.

5. LİTERATÜR TARAMASI

Küreselleşme, kentleşme ve çevre arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bunların içinde konuyu Türkiye ya da farklı ülke örnekleri üzerinden araştıran çalışmalar olduğu gibi ülke gruplarını ele alarak panel veri analizi uygulayan çalışmalar da vardır. Yapılan literatür taraması doğrultusunda konuya ait çalışmaların üç ana grupta toplanabileceği görülmüştür. Birinci gruptaki çalışmalar, küreselleşmenin çevre üzerindeki etkilerini ele almaktadır. İkinci gruptaki çalışmalar, kentleşmenin çevre üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Üçüncü gruptaki çalışmalar ise küreselleşme ve kentleşmenin çevre üzerindeki etkilerini bir arada incelemektedir.

Küreselleşmenin çevreye etkilerini inceleyen çalışmalar içinde genel küreselleşme endeksini kullanan analizler olduğu gibi ekonomik, sosyal, politik, finansal küreselleşme şeklinde alt boyutlar altında değerlendirme yapan analizler de bulunmaktadır. Destek (2020) küreselleşmenin çevre üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında küreselleşmeyi farklı boyutlar kapsamında incelemiştir. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ele alınmış olup 1995-2015 arasındaki veriler kullanılmıştır. Ekonomik ve sosyal küreselleşmenin artması, karbon emisyonlarını artırarak çevre kalitesini bozmaktadır. Politik küreselleşme ise çevre kirliliğinin azalmasını sağlamaktadır.

Apaydın vd. (2021) küreselleşmenin ve ekonomik büyümenin çevre üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çevresel kalite göstergesi olarak ekolojik ayak izi değişkeni kullanılmıştır. Analiz 130 ülkenin 1980-2016 yılları arasındaki verilerini kapsamaktadır. Analiz sonuçlarına göre küreselleşme ile ekolojik ayak izi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ekonomik büyümenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisi ise pozitif ve anlamlıdır.

Tunçbilek ve Ulucak (2021) küreselleşmenin çevre üzerindeki etkisini incelemişlerdir. On beş gelişmekte olan ülke analize dâhil edilmiştir, ülkelerden biri Türkiye’dir. 1970-2016 yıllarına ait veriler kullanılmış ve panel eş bütünleşme yöntemi uygulanmıştır. Çevre göstergesi olarak ekolojik ayak izi kullanılmıştır. Analiz sonuçları, uzun vadede küreselleşmenin ekolojik ayak izini azaltarak çevre kalitesini olumlu etkilediğini ortaya koymaktadır.

Oluç ve Güzel (2022) küreselleşmenin çevre üzerindeki etkilerini finansal küreselleşme kapsamında incelemişlerdir. İnceleme, Türkiye üzerine yapılmış olup 1970-2017 arasındaki verileri içermektedir. Çevresel bozulma göstergesi olarak CO₂ emisyonları kullanılmıştır. Finansal küreselleşmeye ek olarak ekonomik büyüme de modele dâhil edilmiştir. Finansal küreselleşmenin CO₂ emisyonunu artırarak çevresel bozulmaya sebep olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye’de Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerli olduğu görülmüştür.

Çoban ve Özkan (2022) küreselleşme ve ekonomik büyümenin çevre üzerindeki etkisini Türkiye örneği kapsamında incelemişlerdir. 1970-2019 arasındaki verilerin kullanıldığı çalışmada Dinamik ARDL Simülasyon Modeli uygulanmıştır. Küreselleşmenin CO₂ emisyonlarını artırdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ancak bu durum sadece uzun dönemde geçerlidir. Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerli olduğu da görülmüştür.

Tekbaş (2022) geçiş ekonomilerinde küreselleşme ve ekonomik büyümenin çevreye etkilerini araştırmıştır. Küreselleşme, ekonomik boyutu ile ele alınmıştır. Çevresel kalite göstergesi olarak CO₂ emisyonları kullanılmıştır. Geçiş ekonomisi olarak ifade edilen on dört ülkenin 1995-2014 arasındaki verileri kapsamında gerçekleştirilen FMOLS analizi sonuçlarına göre CO₂ emisyonları ile ekonomik küreselleşme arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. İncelenen ülkelerde Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezi geçerlidir.

Özbek (2022) ekonomik küreselleşmenin çevre üzerindeki etkisini Türkiye üzerinden incelemiştir. Ekonomik küreselleşmeye ek olarak ekonomik büyüme, finansal gelişme ve enerji tüketimi modele dâhil edilmiştir. 1980-2018 dönemi ele alınmış olup ARDL analizi uygulanmıştır. Çalışmada çevresel kalite, ekolojik ayak izi ile temsil edilmiştir. Ekonomik küreselleşme ve ekonomik büyüme, kısa-uzun dönemde çevre kirliliğinin artmasına sebep olmaktadır.

Farooq vd. (2022) küreselleşme ve çevre ilişkisini farklı küreselleşme türlerine göre incelemişlerdir. 180 ülkenin 1980-2016 dönemindeki verileri kullanılarak panel kantil regresyon yöntemi uygulanmıştır. Ekonomik küreselleşme, çevresel sürdürülebilirliğe zarar vermektedir. Politik küreselleşme ise çevresel kalitenin artmasına yardımcı olmaktadır.

Yağlıkara (2022) küreselleşmenin çevre üzerindeki etkisini ASEAN-5 ülkeleri kapsamında incelemiştir. Küreselleşme ekonomik, sosyal, politik küreselleşme olarak ayrı ayrı incelenmiş ve küreselleşme türlerinin etkileri karşılaştırılmıştır. Küreselleşme türlerinin etkilerinin ülkelere göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Çevre göstergesi olarak ekolojik ayak izi kullanılmış olup, politik ve sosyal küreselleşme ile ekolojik ayak izi arasında çift yönlü nedensellik bulunduğu belirtilmiştir.

Afşar ve Yüksel (2022) Türkiye’de küreselleşmenin çevreye olan etkilerini incelemişlerdir. Küreselleşme çerçevesinde ekonomik küreselleşmeye ait veriler kullanılmıştır. 1980-2019 dönemini içeren araştırmada NARDL yöntemi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre ekonomik küreselleşme, kısa ve uzun dönemde CO₂ emisyonlarını artırmaktadır.

Miçoğulları (2023) G7 ülkelerinde küreselleşmenin çevreye olan etkilerini araştırmıştır. 1996-2020 dönemine ait veriler kullanılmış, küreselleşme farklı boyutlarda ele alınmıştır. Politik, sosyal ve ekonomik küreselleşmenin etkileri ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin karbon emisyonlarını azaltarak çevre kirliliğinin azalmasına yardımcı olduğu bulgusuna erişilmiştir.

Aslan (2023) küreselleşme ve kentleşmenin çevreye olan etkilerini incelemiş ve Türkiye üzerine bir uygulama gerçekleştirmiştir. Veriler 1970-2020 dönemine aittir ve yöntem olarak ARDL sınır testi uygulanmıştır. Çevre kalitesinin göstergesi olarak CO₂ emisyonu kullanılmıştır. Küreselleşme ve kentleşmenin yanı sıra ekonomik büyüme, enerji tüketimi, ticari açıklık değişkenleri modele dâhil edilmiştir. Küreselleşme, kentleşme ve ekonomik büyüme çevre kirliliğini artırmakta ve çevreyi olumsuz etkilemektedir.

Polat ve Ergün (2023) küreselleşmenin çevre üzerindeki etkilerini Türkiye bağlamında incelemişlerdir. Farklı küreselleşme türlerinin etkilerinin test edilmesi amaçlanmış olup 1970-

2018 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. Ekonomik ve sosyal küreselleşme CO₂ emisyonlarını artırarak çevreyi olumsuz etkilemektedir. Politik küreselleşme ise CO₂ emisyonunun azalmasına sebep olarak çevre kalitesini artırmaktadır.

Tabak ve Özav (2023) küreselleşme, ekonomik büyüme ve finansal gelişmenin çevre üzerindeki etkisini inceleyerek BRICS-T ülkelerini ele alan bir analiz gerçekleştirmişlerdir. 1992-2018 dönemine ait verileri içeren çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlara göre küreselleşme ve finansal gelişmenin çevre üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Ekonomik büyüme ise çevreyi olumsuz etkileyerek çevre kalitesini düşürmektedir.

Erkut vd. (2024) küreselleşme ve çevre arasındaki ilişkiyi MIKTA ülkeleri kapsamında incelemişlerdir. 1970-2018 arasındaki verileri içeren analizde Westerlund ECM panel eşbütünlük testi kullanılmıştır. Küreselleşmeyi temsilen KOF Küreselleşme Endeksi, çevresel kaliteyi temsilen ise ekolojik ayak izi modele dahil edilmiştir. Panel sonuçlarına göre küreselleşme ile ekolojik ayak izi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Ancak ülkelere göre inceleme yapıldığında Meksika ve Endonezya'da küreselleşmenin ekolojik ayak izinin azalmasına sebep olduğu görülmüştür.

Atılgan ve Dalı (2024) küreselleşmenin çevreye etkilerini Türkiye örneği üzerinden araştırmışlardır. Çalışmada ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin etkileri incelenmiştir. Çevre kalitesi göstergesi olarak ekolojik ayak izi kullanılmıştır. ARDL yönteminin uygulandığı analiz 1980-2019 dönemini kapsamaktadır. Ekonomik ve politik küreselleşmenin ekolojik ayak izi üzerinde etkisi bulunmadığı tespit edilmiştir. Sosyal küreselleşme ise ekolojik ayak izini artırarak çevreyi olumsuz etkilemektedir.

Kentleşmenin çevreye etkisini inceleyen çalışmalarda genellikle kentleşme oranındaki artışın çevre kalitesini bozduğu yönünde sonuçlar tespit edilmiştir. Ancak sonuçların ülkelere göre farklılık sergilediği, bazı ülkelerde kentleşmenin çevre kalitesini artırdığı görülmüştür. Azam ve Khan (2016) kentleşmenin çevreye etkilerini incelemişlerdir. İnceleme Hindistan, Bangladeş, Sri Lanka ve Pakistan olmak üzere dört ülkeyi kapsamaktadır. 1982-2013 dönemi ele alınmış ve En Küçük Kareler yöntemi uygulanmıştır. Bangladeş ve Hindistan'da kentleşme ile çevre arasındaki ilişki negatif ve anlamlıdır, Sri Lanka'da pozitif ve anlamlı, Pakistan'da ise pozitif fakat anlamsızdır.

Altıntaş (2020) ekonomik büyümenin ve kentleşmenin çevreye olan etkilerini Türkiye örneği üzerinden incelemiştir. 1960-2014 dönemi ele alınmış, ARDL sınır testi ve nedensellik analizi kullanılmıştır. Kentleşme kısa ve uzun dönemde CO₂ emisyonunu artırarak çevre kalitesine zarar vermektedir. Ekonomik büyümenin etkisinin ise Çevresel Kuznets Eğrisini'ni doğrulayacak şekilde olduğu tespit edilmiştir. Nedensellik analizine göre kentleşme ve ekonomik büyümeden çevre kirliliğine doğru nedensellik mevcuttur.

Talib vd. (2022) kentleşmenin ve ekonomik büyümenin çevre üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Farklı gelir gruplarında yer alan 66 ülke için 1990-2016 verilerini kapsayan bir analiz gerçekleştirilmiştir. Çevre göstergesi olarak CO₂ emisyonları kullanılmıştır ve kentleşmenin CO₂ emisyonları üzerindeki etkisinin ters U şeklinde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca sonuçlar ekonomik büyüme ile ilgili Çevresel Kuznets Eğrisi'ni doğrular niteliktedir.

Sofuoğlu vd. (2023) Türkiye'de kentleşme ve çevre arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çevre göstergesi olarak CO₂ emisyonu kullanılmıştır. Kentleşme dışında enerji tüketimi, ekonomik büyüme değişkenleri de modele eklenmiştir. 1970-2020 verilerine dayalı Fourier

ARDL analizine göre kentleşme, ekonomik büyüme ve enerji tüketimi çevre kirliliğinin artmasına sebep olmaktadır.

Can ve Kılıç (2023) kentleşmenin çevre üzerindeki etkisini Türkiye kapsamında ele almışlardır. Kentleşme ile sanayileşmenin çevreyi nasıl etkilediği de incelenmiştir. Çevresel kalite göstergesi olarak ekolojik ayak izi kullanılmıştır. 1961-2018 dönemine ait veriler kullanılmış, ARDL analizi uygulanmıştır. Kentleşmenin çevresel bozulmayı artırdığı tespit edilmiştir. Uzun dönemde aralarındaki ilişki anlamlı ve pozitifdir. Sanayileşme ve çevresel bozulma arasındaki ilişki ise istatistiksel olarak anlamsızdır.

Arif vd. (2023) kentleşmenin çevreye olan etkisini inceledikleri çalışmalarında çevre göstergesi olarak ekolojik ayak izini kullanmışlardır. Analiz, Pakistan üzerine gerçekleştirilmiş olup 1970-2020 dönemini kapsamaktadır. Kentleşme ile çevre arasında asimetric bir ilişki tespit edilmiştir. Kentleşmedeki bazı değişiklikler çevresel bozulmayı artırırken, bazı değişiklikler çevresel bozulmayı azaltmaktadır.

Küreselleşme ve kentleşme ilişkisini aynı çalışmada inceleyen araştırmalar olmakla birlikte bunların sayıca az olduğu ifade edilebilir. Türkiye üzerine analiz yapan çalışmalar daha da azdır. Destek ve Özsoy (2015) küreselleşme, ekonomik büyüme, kentleşme, enerji tüketimi ve çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi Türkiye örneği üzerinden incelenmişlerdir. 1970-2010 dönemine ait verilerin ve ARDL analizinin kullanıldığı çalışmada Çevresel Kuznets Eğrisi'nin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

Salahuddin vd. (2019) Sahra Altı Afrika ülkelerinde kentleşme ve küreselleşmenin çevre üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çevre göstergesi olarak CO₂ emisyonları kullanılmıştır. Analiz 1984-2016 dönemini kapsamaktadır. Kentleşmenin CO₂ emisyonlarına etkisinin anlamlı ve pozitif olduğu bulunmuştur. Küreselleşmenin CO₂ emisyonları üzerindeki etkisinin ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür.

Karasoy (2021) küreselleşme, kentleşme ve sanayileşmenin çevre üzerindeki etkisini birlikte ele almıştır. Türkiye'ye ait 1980-2016 dönemini kapsayan veriler kullanılarak ARDL yöntemi uygulanmıştır. Çevresel kalite, ekolojik ayak izi ile temsil edilmiştir. Kentleşme ve sanayileşme, çevre kirliliğini artırarak çevresel kaliteyi düşürmektedir. Ekonomik, finansal ve ticari küreselleşme ise uzun dönemde ekolojik ayak izinin azalmasını sağlayarak çevresel bozulmayı azaltmaktadır.

Khalid vd. (2022) küreselleşme, kentleşme ve enerji tüketiminin çevre kalitesine olan etkilerini G7 ülkeleri kapsamında incelemişlerdir. 1988-2018 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada panel ARDL yöntemi uygulanmıştır. Kısa dönemde kentleşme, yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketimi çevre kalitesini artırmaktadır; küreselleşme ise azaltmaktadır. Uzun dönemde küreselleşme ve yenilenebilir enerji tüketimi çevre kalitesini artırmaktadır.

Sampene vd. (2022) küreselleşme, kentleşme ve çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi BRICS ülkeleri kapsamında incelemişlerdir. Veri seti 1990-2020 dönemine aittir. Küreselleşme ve kentleşmenin yanı sıra ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve finansal gelişmeye ilişkin değişkenler analize dâhil edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre küreselleşme, çevre kirliliğini azaltmaktadır. Kentleşme, ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve finansal gelişmenin artması ise çevre kirliliğini artırmaktadır.

Literatürde küreselleşmenin çevreye olan etkilerini inceleyen çalışmalar olmakla birlikte bu çalışmalarda genellikle küreselleşme alt kategorilere ayrılmadan genel küreselleşme endeksi ile ele alınmıştır veya sosyal ve politik küreselleşme göz ardı edilerek sadece ekonomik

küreselleşmeye odaklanılmıştır. Küreselleşmeyi alt kategoriler altında modele dâhil eden çalışmalarda ise Türkiye örneği üzerinden hareket eden çalışma sayısı oldukça azdır. Bu çalışmanın ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin çevre üzerindeki etkilerini ayrı ayrı ele alması, Türkiye üzerine odaklanması ve güncel verilere dayanması nedeniyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Küreselleşmenin yanı sıra çevre kalitesinin önemli belirleyicilerinden biri olan kentleşmeyi de modele dâhil etmesi, küreselleşmenin ve kentleşmenin aynı model üzerinde incelenmesi özellikle Türkiye üzerine yapılan çalışmalar açısından önem taşımaktadır.

6. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmada küreselleşme ve kentleşmenin çevre üzerindeki etkisi Türkiye örneği üzerinden incelenmektedir. Bu amaç doğrultusunda 1980-2021 yıllarını kapsayan bir veri seti kullanılarak ARDL yöntemi uygulanmıştır. Küreselleşmenin ve dışa açılarak dünya ekonomisi ile entegre olma sürecinin 1980'den itibaren hız kazanmış olması nedeniyle 1980 sonrasına ait dönemin ele alınmasına dikkat edilmiştir. Analiz için oluşturulan model aşağıda yer almaktadır. Değişkenlerin doğal logaritmaları alınarak işlem yapılmıştır.

$$\ln CO2_t = \beta_0 + \beta_1 \ln EKOK_t + \beta_2 \ln SOSK_t + \beta_3 \ln POLK_t + \beta_4 \ln KENT_t + \beta_5 \ln BUYUME_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Modelde bağımlı değişken CO₂ emisyonudur. CO₂ emisyonu, çevresel kaliteyi temsil etmektedir. CO₂ emisyonunun yüksek olması çevre kalitesinin düşük olduğunu, düşük olması ise çevre kalitesinin yüksek olduğunu ifade etmektedir. Modeldeki bağımsız değişkenler ekonomik küreselleşme, politik küreselleşme, sosyal küreselleşme, kentleşme oranı ve ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme, kontrol değişkeni olarak modele eklenmiştir. Çalışmada küreselleşme göstergeleri KOF Küreselleşme Endeksi verilerine dayalıdır. Ancak genel küreselleşme endeksi verileri yerine küreselleşmenin alt göstergeleri kullanılmıştır. Böylece ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin çevre üzerindeki etkilerinin farklı olup olmadığı konusunda bulgulara ulaşılması amaçlanmıştır. Kentleşme oranı, kentlerde yaşayan nüfusun toplam nüfus içindeki oranını göstermektedir. Ekonomik büyüme değişkeni ise kişi başına düşen GSYİH değeridir.

Modelde kullanılan değişkenler ve açıklamaları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 1: Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişken	Açıklama	Kaynak
CO ₂	CO ₂ emisyonu (kişi başına düşen metrik ton)	Our World in Data
EKOK	Ekonomik Küreselleşme Endeksi	İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü (KOF)
SOSK	Sosyal Küreselleşme Endeksi	İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü (KOF)
POLK	Politik Küreselleşme Endeksi	İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü (KOF)
KENT	Kentsel nüfus (Toplam nüfusun yüzdesi) (%)	Dünya Bankası
BUYUME	Kişi başına düşen GSYİH (sabit 2015 ABD doları)	Dünya Bankası

Modelde kullanılan değişkenlerin açıklanmasının ardından modelin tahmini için kullanılan yöntem hakkında bilgi verilecektir. Çalışmada yöntem olarak ARDL analizi uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin test edilmesinde kullanılan farklı yöntemler olmakla birlikte ARDL analizinin diğer yöntemlere göre bazı avantajlarının bulunması nedeniyle bu yöntem tercih edilmiştir. Engle-Granger (1987) ya da Johansen (1991) eş bütünleşme testlerinde, serilerin aynı dereceden durağan olması gerekmektedir. Farklı dereceden durağan olan serilerde söz konusu yöntemler uygulanamamaktadır (Türkay ve Demirbaş, 2012). ARDL analizinde değişkenlerin aynı dereceden durağan olması şartı bulunmamaktadır. Durağanlık derecesi aynı olan seriler için kullanılabilceği gibi farklı durağanlık derecesine sahip seriler için de kullanılabilen bir yöntemdir (Duasa, 2007). ARDL analizi küçük örneklerde kullanıldığında bile güvenilir sonuçlar sağlayabilmektedir. Bu yöntem kısa ve uzun dönemli kat sayıların aynı model üzerinde ve aynı anda test edilebilmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca hata düzeltme modelini içermesi sebebiyle kısa dönemde meydana gelen sapmaların uzun dönemde dengeye gelip gelmeyeceğine, ne kadar süre içinde dengeye geleceğine ilişkin bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmada ele alınan değişkenlerin durağanlık analizleri ve tanısal testleri yapıldıktan sonra ARDL analizinin kullanılmasının uygun olduğu görülmüştür. Küreselleşme ve kentleşmenin çevre üzerindeki etkisinin kısa ve uzun dönemde farklılaşıp farklılaşmadığını, kısa dönemdeki sapmaların uzun dönemde dengeye gelip gelmediğini gözler önüne sermek açısından ARDL analizinin uygulanmasının doğru olacağı düşünülmüştür.

ARDL analizi üç aşamalı bir sürece dayanmaktadır. Birinci aşamada seriler arasında eş bütünleşme ilişkisinin var olup olmadığı tespit edilmektedir. Eş bütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılması durumunda ikinci ve üçüncü aşamalar gerçekleştirilir. İkinci aşama uzun dönemli ilişkilerin, üçüncü aşama ise kısa dönemli ilişkilerin yorumlanmasıdır. Kısa dönemli ilişkilerin yorumlanmasında hata düzeltme modeli kullanılmaktadır (Turgut vd., 2021). Söz konusu üç aşamaya ilişkin izlenmesi gereken adımlar ve bu çalışmanın kapsamı doğrultusunda oluşturulan denklemler aşağıda yer almaktadır.

Öncelikle ARDL analizinde kullanılacak olan model belirlenmiştir. (1) nolu denklemin ARDL analizine uyarlanmış formu aşağıdaki (2) nolu denklem ile gösterilmiştir. (2) nolu denklemde β_0 eğim katsayısıdır. $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5, \beta_6$ değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiyi gösteren katsayılardır. $\beta_7, \beta_8, \beta_9, \beta_{10}, \beta_{11}, \beta_{12}$ katsayıları değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ifade ederken, Δ serilerin birinci farkını yansıtmaktadır.

$$\begin{aligned} \Delta \ln CO2_t = & \beta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_1 \Delta \ln CO2_{t-i} + \sum_{i=1}^l \beta_2 \Delta \ln EKOK_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_3 \Delta \ln SOSK_{t-i} + \\ & \sum_{i=1}^n \beta_4 \Delta \ln POLK_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_5 \Delta \ln KENT_{t-i} + \sum_{i=1}^r \beta_6 \Delta \ln BUYUME_{t-i} + \beta_7 \Delta \ln CO2_{t-1} + \\ & \beta_8 \Delta \ln EKOK_{t-1} + \beta_9 \Delta \ln SOSK_{t-1} + \beta_{10} \Delta \ln POLK_{t-1} + \beta_{11} \Delta \ln KENT_{t-1} + \\ & \beta_{12} \Delta \ln BUYUME_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (2)$$

Eş bütünleşme ilişkisini test etmek için kullanılan hipotezler şunlardır:

$H_0 = \beta_7 = \beta_8 = \beta_9 = \beta_{10} = \beta_{11} = \beta_{12} = 0$ (Eş bütünleşme yoktur)

$H_1 \neq \beta_7 \neq \beta_8 \neq \beta_9 \neq \beta_{10} \neq \beta_{11} \neq \beta_{12} \neq 0$ (Eş bütünleşme vardır)

Eş bütünleşme ilişkisi için kurulan H_0 ve H_1 hipotezlerinin sınanması için F testi kullanılmaktadır. Bunun için modelin F istatistik değeri, alt ve üst kritik değerler ile karşılaştırılır. Kritik değerler için Pesaran vd. (2001) tarafından tablo haline getirilen değerler kullanılmaktadır.

F istatistik değeri, üst ve alt kritik değerlerin arasında ise eş bütünleşme konusunda net bir sonuca varılamamaktadır. F istatistik değeri, üst kritik değerden büyük olursa seriler arasında eş bütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılır. Bir diğer ifade ile H_0 hipotezi reddedilir. F istatistik değeri, alt kritik değerlerden küçük ise seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi bulunmamaktadır. Bu da H_0 hipotezinin kabul edilmesi anlamına gelir (Nkoro ve Uko, 2016).

Eş bütünleşme ilişkisinin test edilmesinin ardından modelin uzun ve kısa dönemli katsayıları yorumlanır. Kısa dönem ilişkisinin açıklanmasında hata düzeltme modeli kullanılmaktadır. Çalışmada kurulan hata düzeltme modeli aşağıdaki (3) numaralı denklem ile ifade edilmiştir.

$$\Delta \ln CO2_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_1 \Delta \ln CO2_{t-i} + \sum_{i=1}^l \beta_2 \Delta \ln EKOK_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_3 \Delta \ln SOSK_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_4 \Delta \ln POLK_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_5 \Delta \ln KENT_{t-i} + \sum_{i=1}^r \beta_6 \Delta \ln BUYUME_{t-i} + \delta ECT_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Hata düzeltme modelinde δECT_{t-i} hata düzeltme terimidir, δ ise hata düzeltme teriminin kat sayısıdır.

7. ANALİZ SONUÇLARI

Kullanılan veri setinin ARDL analizine uygun olup olmadığının belirlenmesi için serilerin durağanlık seviyeleri incelenmelidir. Durağanlık seviyesinin tespiti için birim kök testleri yapılır. Serinin birim kök içermesi, durağan olmadığı anlamını ifade eder. Bu çalışmada durağanlık incelemesi için Phillips-Perron (PP) ve Artırılmış Dickey- Fuller (ADF) birim kök testleri uygulanmıştır. Test sonuçları aşağıda yer almaktadır. Sonuçlar “sabitli ve trendli” modele aittir.

ADF birim kök testinde Schwarz bilgi kriteri kullanılmış ve maksimum gecikme uzunluğu 9 olarak alınmıştır. ADF birim kök testine göre modeldeki değişkenler düzeyde durağan değildir. Ancak birinci farkları alındıktan sonra durağan hale gelmektedirler. Bu nedenle hem bağımlı değişkenin hem de bağımsız değişkenlerin birinci dereceden durağan oldukları ve I(1) özelliği sergiledikleri görülmektedir.

Tablo 2: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Düzye Değer				
Değişken	Test istatistiği	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
lnCO ₂	-2,455380	-4,198503	-3,523623	-3,192902
lnEKOK	-2,038003	-4,198503	-3,523623	-3,192902
lnSOSK	-0,895050	-4,198503	-3,523623	-3,192902
lnPOLK	-0,912392	-4,198503	-3,523623	-3,192902
lnKENT	-2,761414	-4,273277	-3,557759	-3,212361
lnBUYUME	-2,178928	-4,198503	-3,523623	-3,192902
Birinci Fark				
	Test istatistiği	%1	%5	%10
lnCO ₂	-6,704682	-4,205004*	-3,526609**	-3,194611***
lnEKOK	-8,242058	-4,205004*	-3,526609**	-3,194611***

Fergül ÖZGÜN

lnSOSK	-5,138787	-4,205004*	-3,526609**	-3,194611***
lnPOLK	-8,558488	-4,205004*	-3,526609**	-3,194611***
lnKENT	-48,57080	-4,284580*	-3,562882**	-3,215267***
lnBUYUME	-6,538713	-4,205004*	-3,526609**	-3,194611***

Notlar: *, **, *** istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir (sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde)

PP birim kök testi sonuçlarına göre ise lnKENT değişkeni düzeyde durağandır. Bağımlı değişken ve diğer bağımsız değişkenler düzeyde durağan olmayıp birinci farkları alındıktan sonra durağan hale gelmektedirler. Böylece lnKENT değişkeninin I(0), diğer bağımsız değişkenlerin ve bağımlı değişken olan lnCO₂'nin I(1) olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 3: PP Birim Kök Testi Sonuçları

Düzye Değer				
Değişken	Test istatistiği	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
lnCO ₂	-2,202535	-4,198503	-3,523623	-3,192902
lnEKOK	-1,826005	-4,198503	-3,523623	-3,192902
lnSOSK	-1,389127	-4,198503	-3,523623	-3,192902
lnPOLK	-0,680159	-4,198503	-3,523623	-3,192902
lnKENT	-6,860467	-4,198503*	-3,523623**	-3,192902***
lnBUYUME	-2,178928	-4,198503	-3,523623	-3,192902
Birinci Fark				
	Test istatistiği	%1	%5	%10
lnCO ₂	-10,10516	-4,205004*	-3,526609**	-3,194611***
lnEKOK	-10,88918	-4,205004*	-3,526609**	-3,194611***
lnSOSK	-5,130323	-4,205004*	-3,526609**	-3,194611***
lnPOLK	-8,670758	-4,205004*	-3,526609**	-3,194611***
lnBUYUME	-7,387230	-4,205004*	-3,526609**	-3,194611***

Notlar: *, **, *** istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir (sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde)

Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlık açısından ARDL analizine uygun olduğu ADF ve PP testleri tarafından doğrulanmış olmaktadır. Bu nedenle bir sonraki adıma geçilmiş ve gecikme uzunluğu belirlenmiştir. ARDL modelinde uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Seçilen gecikme uzunluğuna göre ARDL modelinden elde edilecek sonuçlar değişiklik gösterebilir. Aşağıdaki tabloda gecikme uzunluğuna ait sonuçlar yer almaktadır. Tablodaki sonuçlar doğrultusunda LR, FPE ve HQ kriterlerine göre uygun gecikme uzunluğu 2'dir.

Tablo 4: Uygun Gecikme Uzunluğu Belirleme Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
00	352,3190	NA	4,89e-16	-18,22732	-17,96875	-18,13532
01	618,5534	434,3825	2,74e-21	-30,34492	-28,53495*	-29,70095
22	676,0689	75,67826*	1,02e-21*	-31,47731	-28,11595	-30,28136*
33	711,8874	35,81849	1,57e-21	-31,46776	-26,55500	-29,71983
44	768,4918	38,72931	1,42e-21	-32,55220*	-26,08804	-30,25230

Notlar: Lag: Gecikme sayısı, LR: LR test istatistiği, FPE: Son öngörü hatası, AIC: Akaike bilgi kriteri, SC: Schwarz bilgi kriteri, HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteri, * kritere göre en uygun seçimi göstermektedir.

Uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından ARDL modeli kurulmuştur. Aşağıdaki tabloda kurulan ARDL modeli gösterilmiştir. Uygun ARDL modeli (2,2,0,0,1,0) olarak belirlenmiştir. $\ln\text{CO}_2$ ve $\ln\text{EKOK}$ değişkenlerinin ikinci gecikmesi, $\ln\text{KENT}$ değişkeninin birinci gecikmesi modele dâhil edilmiştir. $\ln\text{SOSK}$, $\ln\text{POLK}$ ve $\ln\text{BUYUME}$ değişkenlerinin ise gecikmeli değeri alınmamıştır.

Tablo 5: ARDL (2,2,0,0,1,0) Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
$\ln\text{CO}_2(-1)$	0,111506	0,143218	0,778572	0,4425
$\ln\text{CO}_2(-2)$	-0,311931	0,123026	-2,535482	0,0169
$\ln\text{EKOK}$	0,078515	0,141457	0,555043	0,5831
$\ln\text{EKOK} (-1)$	0,217794	0,131951	1,650575	0,1096
$\ln\text{EKOK} (-2)$	0,273106	0,123873	2,204721	0,0356
$\ln\text{SOSK}$	0,535435	0,109542	4,887939	0,0000
$\ln\text{POLK}$	0,553296	0,258338	-2,141755	0,0407
$\ln\text{KENT}$	-6,225421	2,287644	-2,721324	0,0109
$\ln\text{KENT} (-1)$	6,540354	2,108787	3,101477	0,0043
$\ln\text{BUYUME}$	0,359937	0,074086	4,858335	0,0000
C	-4,779256	1,340013	-3,566574	0,0013

Bir sonraki aşamada tanısal testler yapılarak kurulan model normallik, otokorelasyon, model kurma hatası, değişen varyans açısından incelenmiştir. Aşağıda tanısal test istatistikleri gösterilmiştir. Tanısal test sonuçlarına göre otokorelasyon bulunmamaktadır, normallik varsayımı sağlanmaktadır, değişen varyans sorunu yoktur, model kurma hatası yoktur.

Tablo 6: Tanısal Test Sonuçları

Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Breusch-Godfrey Seri Korelasyon LM Testi	0,118996	0,9422
Jarque-Bera Normallik Testi	0,464400	0,792788
Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi	16,12052	0,0962
Ramsey Reset Testi	0,608285	0,4420

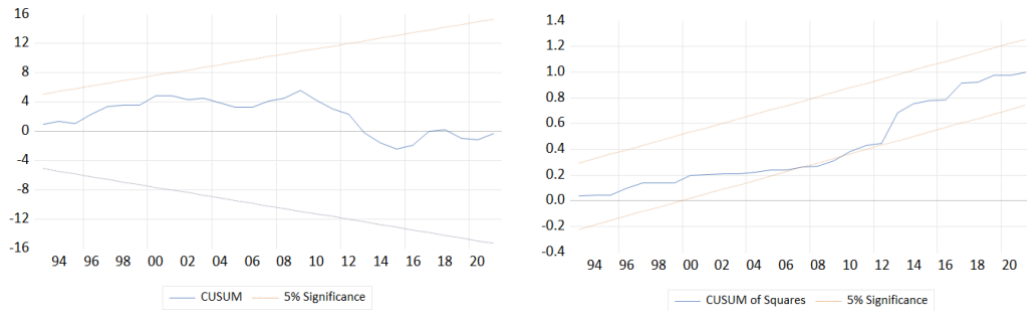
Değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun olup olmadığı da incelenmiştir. Bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun bulunması durumunda modelin tahmin sonuçları hatalı olacaktır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkileri olduğundan daha yüksek çıkabilir. Sağlıklı sonuçlara ulaşmak için çoklu doğrusal bağlantı sorununun bulunmaması gereklidir. Çoklu doğrusal bağlantının test edilmesi için yaygın olarak kullanılan yöntemlerden biri VIF (Variance Inflation Factors) değerleridir. VIF değerlerinin 10'dan düşük olması, bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun bulunmadığı anlamına gelmektedir (Balkı, 2023). Aşağıdaki tabloda değişkenlere ait VIF değerleri belirtilmiştir. VIF değerleri 10'u aşmadığı için çoklu doğrusal bağlantı sorunu bulunmadığı ifade edilebilir.

Tablo 7: VIF Testi Sonuçları

Değişkenler	Katsayı Varyansı	Merkezi VIF
lnBUYUME	0,004408	9,24776
lnEKOK	0,023976	5,38576
lnKENT	0,047795	6,03595
lnPOLK	0,037902	5,05055
lnSOSK	0,008006	8,45791

Modelde kullanılan serilerde yapısal kırılmanın var olup olmadığı incelenmiş olup, yapısal kırılmalara ilişkin durum aşağıda yer alan CUSUM ve CUSUMSQ testleri ile gösterilmiştir. CUSUM testine göre hata terimleri güven aralıkları içinde yer almaktadır. CUSUMSQ testine göre ise 2007-2010 döneminde bir kırılma gerçekleşmiştir. Ancak bu kırılmanın çok belirgin olmadığı, uzun dönemde istikrarın sağlandığı ifade edilebilir.

Grafik 3: CUSUM ve CUSUMSQ Grafikleri

Tanısal testlerin ardından ve ARDL modelinin uzun ve kısa dönem katsayılarının yorumlanmasından önce değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin var olup olmadığı sorgulanmalıdır. Eş bütünleşme ilişkisinin varlığının tespit edilmesinde F istatistiği kullanılmaktadır. Aşağıdaki tabloda eş bütünleşme testine ilişkin sonuçlar gösterilmiştir. Tabloya göre F istatistik değeri 11,136735'tir, bu değer farklı anlamlılık düzeyindeki alt ve üst kritik değerlerden daha büyüktür. Elde edilen sonuç, modelde yer alan değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin var olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 8: Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

k	F istatistiği	Anlamlılık Düzeyi	I(0)	I(1)
5	11,136735	1%	4,045	5,898
		5%	2,962	4,338
		10%	2,483	3,708

Notlar: k, bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir.

Eş bütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edildiği için ARDL modelinin uzun dönem kat sayılarının yorumlanması gerekmektedir. Aşağıdaki tabloda modelin uzun dönem katsayıları yer almaktadır. Tablodan görüldüğü gibi lnEKOK, lnSOSK ve lnBUYUME değişkenlerinin lnCO₂ değişkeni üzerindeki etkisi %1 düzeyinde anlamlı ve pozitifdir. lnPOLK değişkeninin etkisi, %10 düzeyinde anlamlı ancak negatiftir. lnKENT değişkeninin etkisi ise anlamsızdır. Bir diğer ifade ile ekonomik ve sosyal küreselleşme, ekonomik büyüme uzun dönemde CO₂ emisyonlarını artırarak çevre kalitesini olumsuz etkilemektedir. Politik küreselleşmenin artması ise CO₂ emisyonlarını azaltıcı bir etki yaratmaktadır. Kentleşme oranının CO₂ emisyonlarına etkisi uzun dönemde istatistiki olarak anlamlı değildir.

Tablo 9: ARDL (2,2,0,0,1,0) Modeli Uzun Dönem Katsayıları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
lnEKOK	0,474344	0,159364	2,976488	0,0053
lnSOSK	0,446038	0,075001	5,947069	0,0000
lnPOLK	-0,460917	0,229195	-2,011026	0,0521
lnKENT	0,262351	0,267345	0,981321	0,3332
lnBUYUME	0,299841	0,051982	5,768224	0,0000
C	-3,981303	0,837655	-4,752915	0,0001

Uzun dönem katsayılarının incelenmesinden sonra hata düzeltme modeli kurularak kısa dönem katsayıları belirlenmiştir. Aşağıda tabloda görüldüğü üzere kısa dönemde lnKENT değişkeninin etkisi negatif ve anlamlıdır. Bu da kentleşme oranındaki artışın CO₂ emisyonlarını kısa dönemde azalttığı anlamına gelmektedir.

Hata düzeltme teriminin kat sayısı negatif ve olasılık değeri 0,05'ten küçüktür. Bu durum, hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını ifade etmektedir. Ancak hata düzeltme teriminin kat sayısı -1,200425 olarak hesaplanmıştır. Hata düzeltme teriminin katsayısı -1 ile -2 arasında ise kısa dönemde ortaya çıkan sapmalar uzun dönemde dalgalanarak dengeye ulaşmaktadır (Narayan ve Smyth, 2006).

Tablo 10: ARDL (2,2,0,0,1,0) Modeli Kısa Dönem Katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
COINTEQ	-1,200425	0,135625	-8,851055	0,0000
D(lnCO ₂ (-1))	0,311931	0,107006	2,915071	0,0063
D(lnEKOK)	0,078515	0,097801	0,802797	0,4277
D(lnEKOK(-1))	-0,273106	0,097147	-2,811258	0,0081
D(lnKENT)	-6,225421	1,006999	-6,182155	0,0000
C	-4,779256	0,541450	-8,826766	0,0000

Ekonomik küreselleşmenin CO₂ emisyonlarını artırdığı sonucu Tekbaş (2022), Özbek (2022) Farooq vd. (2022), Afşar ve Yüksel (2022) tarafından yapılan çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Sosyal küreselleşmenin CO₂ emisyonlarını artırmaya rağmen politik küreselleşmenin azalttığına yönelik bulgular ise Destek (2020)'in çalışmasını doğrular niteliktedir. Kentleşmenin kısa dönemde çevre kalitesini artırdığını tespit eden çalışmalara örnek olarak Khalid vd. (2022)'nin çalışması verilebilir. Bu sonuç Altıntaş (2022) ve Karasoy (2021)'un çalışmaları ile farklılık sergilemektedir. Çünkü Altıntaş (2022) ve Karasoy (2021), kentleşmenin çevre kalitesine zarar verdiği bulgusuna erişmişlerdir. Küreselleşmeyi ekonomik, sosyal ve politik olmak üzere kategorilere ayırarak Türkiye üzerinden inceleyen çalışmalarda elde edilen sonuçların farklılık sergilediği görülmektedir. Örneğin Polat ve Ergün (2023) tarafından yapılan çalışmada ulaşılan sonuçlar bu çalışmada ulaşılan sonuçlar ile benzerdir. Ekonomik ve sosyal küreselleşme çevreyi olumsuz etkilerken politik küreselleşme çevre üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Diğer taraftan Atılğan ve Dallı (2024) tarafından yapılan çalışmada ekonomik ve politik küreselleşmenin çevre üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı, sosyal küreselleşmenin ise çevreyi olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Dikkati çeken nokta hem bu çalışmada hem de Polat ve Ergün'ün çalışmasında çevre kalitesinin göstergesi olarak CO₂ emisyonlarının kullanılmış olmasıdır. Atılğan ve Dallı ise çevre kalitesini temsilen ekolojik ayak izini kullanmışlardır. Görüldüğü gibi çevre kalitesinin hangi gösterge ile yansıtıldığına, küreselleşmeyi temsilen genel küreselleşme endeksinin mi yoksa alt endeks türlerinin mi kullanıldığına göre sonuçlar farklı olmaktadır. Bu nedenle konuya ilişkin daha fazla çalışmanın yapılması ve sonuçların karşılaştırılması önem taşımaktadır.

8. SONUÇ

Küreselleşme özellikle 1980 sonrasında hayatın neredeyse her alanında etkisini göstermiş kapsamlı bir süreçtir. Küreselleşmenin etkileri ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik pek çok alanda ortaya çıkmıştır. Bu etkiler çevre üzerinde de görülmektedir. Küreselleşmenin çevre üzerindeki etkileri ülkelere göre farklılık sergilediği için ülkeler bazında uygulamalı analizler yapılarak sonuçlar karşılaştırılabilmektedir. Küreselleşme gibi çevre üzerinde etki yaratan bir diğer önemli süreç ise kentleşmedir. Sanayileşme süreci ve üretimdeki artış ile ekonomik faaliyetler şehirlerde yoğunlaşmıştır. Ekonomik avantajları ve iş fırsatları sebebiyle şehirlerde yaşayan nüfusun oranı giderek artmıştır. Nüfusun şehirlerde yoğunlaşması çevresel tahribatı beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada küreselleşmenin ve kentleşmenin çevre üzerindeki etkisi aynı model üzerinde ele alınmıştır. Küreselleşme çok boyutlu bir kavram olduğu için genel

küreselleşme endeksi yerine küreselleşmenin farklı boyutları ayrı ayrı incelenmiştir. Analiz Türkiye üzerine yapılmıştır ve 1980-2021 dönemini kapsamaktadır. ARDL Analizi kullanılarak değişkenlerin çevre üzerindeki etkilerinin kısa ve uzun dönemde farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin uzun dönemde çevre üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi vardır. Uzun dönemde ekonomik küreselleşmedeki artış CO₂ emisyonunda artışa sebep olarak çevre kalitesini bozmaktadır. Benzer şekilde uzun dönemde sosyal küreselleşmenin artması da karbondioksit emisyonunu artırmaktadır. Politik küreselleşme ile karbondioksit emisyonu arasındaki ilişki ise ters yönlüdür. Politik küreselleşmenin artması CO₂ emisyonunda azalışa sebep olmaktadır. Dolayısıyla politik küreselleşmenin çevre kalitesini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kentleşmenin çevre üzerindeki etkisine bakıldığında, kısa dönemde kentleşme oranındaki artış CO₂ emisyonlarında azalış yaratmaktadır. Bir diğer ifadeyle kısa dönemde kentleşmenin çevre kalitesini arttırdığı belirtilebilir. Ancak uzun dönemde kentleşmenin çevreye etkisi anlamsızdır.

Ekonomik büyümenin çevreye etkisi küreselleşmede olduğu gibi uzun dönemde pozitif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Ekonomik büyümede meydana gelen artış CO₂ emisyonunu artırarak çevre kalitesini zedelemektedir.

Kurulan modelin hata düzeltme teriminin negatif ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle hata düzeltme modelinin çalıştığı, kısa dönemde meydana gelen sapmaların uzun dönemde ortadan kalktığı ve yeniden dengeye ulaşıldığı ifade edilebilir. Ancak dengeye ulaşılmasının dalgalanmalar ile gerçekleştiği görülmüştür.

Analiz sonuçlarına göre Türkiye’de ekonomik ve sosyal küreselleşme çevreyi olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak politik küreselleşmenin çevreye etkisi olumludur. Bu nedenle politik küreselleşmenin artırılması sağlanarak çevre kirliliği ile mücadele edilebilir. Küreselleşme konusundaki politikalarda ekonomik ve sosyal küreselleşmeye kıyasla politik küreselleşmeyi geliştirecek stratejilere öncelik verilebilir. Politik küreselleşmenin çevre kalitesini artırıcı etkisi, çevre kirliliği ile mücadelede uluslararası iş birliğinin önemini gözler önüne sermektedir. Çevre kirliliğindeki artış, bütün ülkeleri olumsuz etkileyecek bir durumdur ve çevre kirliliğiyle mücadele küresel bir amaçtır. Bu amaca ulaşmak için bütün ülkelerin koordineli hareket etmesi ve ortak politikaların oluşturulması gereklidir. Çevre politikalarının şekillendirilmesinde ülkeler arasında iş birliği artırılmalıdır. Çevrenin korunmasını esas alan üretim faaliyetlerini benimsemek bütün ülkelerin kabul edip uyguladığı bir politika olmalıdır. Uluslararası anlaşmalar ile ülkeler çevre duyarlılığını benimsemeyi taahhüt etmeli, çevresel anlaşmaların ve iş birliğinin tarafı olan ülke sayısı artırılmalıdır.

Kısa dönemde kentleşme, çevre kalitesini artırmaktadır. Kentleşme politikaları, çevre kirliliğiyle mücadelede bir araç olarak kullanılabilir. Ancak önemli olan, bu aracın nasıl kullanılacağıdır. Kentleşme sürecinin çevre politikaları ile uyumlu bir şekilde yürütülmesi gereklidir. Son yıllarda adını sıklıkla duyduğumuz “sürdürülebilir kentleşme” kavramının önemi burada ortaya çıkmaktadır. Kentleşme artırılırken, bilinçsizce gerçekleşen bir kentleşme sürecinden uzak durulmalıdır. Sürdürülebilir kentlerin yaygınlaştırılmasına yönelik çabalar ile çevre politikaları desteklenmelidir. Sürdürülebilir kentleşme kapsamında kentlerin enerji tüketimleri azaltılmalı, enerji üretimleri ise artırılarak enerjide kendi kendine yetebilen kentler oluşturulmalıdır. Enerji üretiminde atıkların kullanımı sağlanmalı, döngüsel üretim modelleri

uygulanmalıdır. Ekonomik faaliyetlerde, ulaşım sistemlerinde yenilenebilir enerji kullanımı yaygınlaştırılmalıdır. Böylece çevre kirliliğini artıran bir kentleşme değil, çevreye duyarlı bir kentleşme süreci sağlanarak çevre kirliliği ile mücadele edilebilir.

Analiz sonuçları, uzun dönemde ekonomik büyümenin de çevre kalitesini olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Sadece mal ve hizmet üretiminde artışa odaklanan, çevreye duyarlılığı göz ardı eden bir ekonomik büyümeden uzaklaşarak sürdürülebilir ekonomik büyüme politikaları benimsenmelidir. Böylece ekonomik büyümenin çevre üzerindeki olumsuz etkileri azaltılabilir. Ekonomik büyüme sürecinde kaynaklar en verimli şekilde kullanılmalı, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı artırılmalı, çevreye duyarlı üretim süreçleri hayata geçirilmelidir.

Türkiye, gelişmekte olan bir ülke olarak yüksek ve istikrarlı büyüme oranlarını hedeflemektedir. Ancak sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve yeşil ekonomi doğrultusunda çevrenin korunmasına yönelik çabalara da önem verilmektedir. Politik küreselleşmenin çevre üzerindeki olumlu etkileri kullanılarak bu çabalar desteklenebilir. Türkiye, uluslararası kuruluşların çevresel standartlarına uyum sürecini hızlandırmalı ve çevreyle ilgili örgütlenmelerin bir paydaşı olma yönünde hareket etmelidir. Özellikle Avrupa Birliği adayı bir ülke olarak birliğin çevre politikalarının gerekliliklerinin eksik yönleri hızla tamamlanmalıdır. Çevre konusunda uzun vadeli ve kapsamlı planlamalar yapılmalı, yerel uygulamalar bütünleştirilerek ulusal programlara dönüştürülmelidir. Ulusal programların ise küresel standartlar ve politikalar ile uyumlu hale getirilmesine dikkat edilmelidir.

Bu çalışmanın küreselleşme ve kentleşmenin çevre üzerindeki etkilerini birlikte ele alması, küreselleşmenin alt boyutlarını modele dahil etmesi nedeniyle literatüre katkı sağlayacağı ve gelecek çalışmalar için yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Türkiye örneği üzerinden gerçekleştirilen bu çalışmanın benzeri farklı ülkeler üzerine yapılarak sonuçlar karşılaştırılabilir. Ayrıca çevre göstergesi olarak CO₂ karbondioksit emisyonu yerine farklı göstergeler kullanılabilir. Böylece küreselleşme ve kentleşmenin çevreye olan etkilerini inceleyen literatürün daha da zenginleşmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Afşar, M. & Yüksel, G. Ö. (2022). Küreselleşme, Finansal Gelişme ve Karbon Emisyonları İlişkisi: Türkiye Üzerine Asimetrik Kanıtlar. *Sakarya İktisat Dergisi*, 11(4), 428-449.
- Altıntaş, N. (2020). Kentleşme ve Ekonomik Büyümenin Çevresel Bozulmaya Etkisi: Türkiye Örneği. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(26), 4517-4539.
- Apaydın, Ş., Ursavaş, U., & Koç, Ü. (2021). The Impact of Globalization on the Ecological Footprint: Do Convergence Clubs Matter?. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(38), 53379-53393.
- Arif, M., Gill, A. R., & Ali, M. (2023). Analyzing the Non-Linear Association between Urbanization and Ecological Footprint: An Empirical Analysis. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(50), 109063-109076.
- Aslan, M. (2023). Does Globalization Increase Environmental Pollution? Evidence from Turkey. *Fiscaoeconomia*, 7(2), 1309-1333.
- Atılgan, D. & Dalli, T. (2024). Küreselleşme Türkiye'deki Ekolojik Ayak İzini Etkiliyor Mu? ARDL Testinden Kanıtlar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 480-510.

- Aydemir, C. & Kaya, M. (2007). Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 260-282.
- Aytekin, İ. (2013). Küreselleşme ve Ekonomik Küreselleşme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 123-134.
- Azam, M. & Khan, A. Q. (2016). Urbanization and Environmental Degradation: Evidence from four SAARC Countries—Bangladesh, India, Pakistan, and Sri Lanka. *Environmental Progress & Sustainable Energy*, 35(3), 823-832.
- Bakare, A. S. (2011). The Determinants of Urban Unemployment Crisis in Nigeria: An Econometric Analysis. *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences*, 2(3), 184-192.
- Balkı, A. (2023). Kurumlar Vergisinin İşsizlik Oranına Etkisi: Genişletilmiş ARDL Yönteminden Kanıtlar. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12, 31-41.
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 32(4), 25-34.
- Bergh, A. & Nilsson, T. (2010). Do Liberalization and Globalization Increase Income Inequality? *European Journal of Political Economy*, 26(4), 488-505.
- Can, G. & Kılıç, F. (2023). Türkiye’de Sanayileşme ve Kentleşmenin Çevresel Tahribat Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 17(2), 66-76.
- Çalık, T. & Sezgin, F. (2005). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 55-66.
- Çoban, M. N. & Özkan, O. (2022). Çevresel Kuznets Eğrisi: Türkiye’de Küreselleşme ve Ekonomik Büyümenin Çevre Üzerindeki Etkisinin Yeni Dinamik ARDL Simülasyon Modeli ile İncelenmesi. *Akademik Hassasiyetler*, 9(19), 207-228.
- Destek, M. A., & Özsoy, F. N. (2015). Relationships between Economic Growth, Energy Consumption, Globalization, Urbanization and Environmental Degradation in Turkey. *International Journal of Energy and Statistics*, 3(4), 1550017.
- Destek, M. A. (2020). Investigation on the Role of Economic, Social, and Political Globalization on Environment: Evidence from CEECs. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(27), 33601-33614.
- Doğan, B. & Can, M. (2016). Küreselleşmenin Büyümeye Etkisi: Güney Kore Örneğinde Eşbütünleşme Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 197-220.
- Duasa, J. (2007). Determinants of Malaysian Trade Balance: An ARDL Bound Testing Approach. *Global Economic Review*, 36(1), 89-102.
- Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator>, [03.02.2024]
- Eren, M. V. & Çütcü, İ. (2018). Küreselleşmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 47-61.
- Erkut, M., Günay, E. K. & Yenilmez, M. I. (2024). Küreselleşme ve Ekolojik Ayak İzi Arasındaki İlişki: MIKTA Ülkeleri Örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 14-26.
- Farooq, S., Ozturk, I., Majeed, M. T., & Akram, R. (2022). Globalization and CO2 Emissions in the Presence of EKC: A global panel data analysis. *Gondwana Research*, 106, 367-378.

- Göztepe, Ö. (2007). Küreselleşme Sürecinde Türkiye İşgücü Piyasası. *Çalışma ve Toplum*, 3(14), 81-118.
- Henderson, J. V. (2003). Urbanization and Economic Development. *Annals of Economics and Finance*, 4, 275-342.
- İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü (KOF), <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>, [06.01.2024]
- Karasoy, A. (2021). Küreselleşme, Sanayileşme ve Şehirleşmenin Türkiye'nin Ekolojik Ayak IZine Etkisinin Genişletilmiş ARDL Yöntemiyle İncelenmesi. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 208-231.
- Karasoy, A. (2021). İktisadi Küreselleşmenin ve Finansal Kalkınmanın Türkiye'deki Karbondioksit Emisyonuna Etkisi: Çok Boyutlu İndeksler Yeni Bulgular Sunuyor Mu?. *Journal of Economic Policy Researches*, 8(2), 75-100.
- Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2011(1), 19-33.
- Khalid, L., Hanif, I., & Rasul, F. (2022). How are Urbanization, Energy Consumption and Globalization Influencing the Environmental Quality of the G-7? *Green Finance*, 4(2), 231-252.
- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 219-230.
- Liu, Y., Yao, C., Wang, G., & Bao, S. (2011). An Integrated Sustainable Development Approach to Modeling the Eco-Environmental Effects from Urbanization. *Ecological Indicators*, 11(6), 1599-1608.
- Miçooğulları, S. A. (2023). Küreselleşme Çevre Kirliliğini Etkiler mi? Küreselleşmenin Farklı Boyutları ile G7 Ülkelerinden Kanıtlar. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 8(22), 761-781.
- Moore, M., Gould, P., & Keary, B. S. (2003). Global Urbanization and Impact on Health. *International Journal of Hygiene and Environmental Health*, 206(4-5), 269-278.
- Narayan, P. K., & Smyth, R. (2006). What Determines Migration Flows from Low-Income to High-Income Countries? An empirical investigation of Fiji–Us migration 1972–2001. *Contemporary Economic Policy*, 24(2), 332-342.
- Nkoro, E. & Uko, A. K. (2016). Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Cointegration Technique: Application and Interpretation. *Journal of Statistical and Econometric Methods*, 5(4), 63-91.
- Oluç, İ., & Güzel, İ. (2022). Finansal Küreselleşme ve Çevre İlişkisi: Türkiye Örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 50, 127-143.
- Örki, A., & Özdemir, Ç. (2021). Geçiş Ekonomisi Örneği Olarak Azerbaycan: Kentleşme ve Çevre. *Erciyes Akademi*, 35(4), 1338-1355.
- Özbek, S. (2023). Küreselleşme Sürecinde Çevresel Bozulma: Türkiye Üzerine Ampirik Bulgular. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 41(3), 533-554.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289- 326.

- Polat, M. A. & Ergün, S. (2023). Türkiye’de Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin Ekonomik Büyüme ve Farklı Küreselleşme Türleri Bakımından Analizi. *İstanbul İktisat Dergisi*, 73(1), 107-142.
- Pradhan, A. K., Sachan, A., Sahu, U. K., & Mohindra, V. (2022). Do Foreign Direct Investment Inflows Affect Environmental Degradation in BRICS Nations?. *Environmental Science and Pollution Research*, 29, 690-701.
- Salahuddin, M., Ali, M. I., Vink, N., & Gow, J. (2019). The effects of Urbanization and Globalization on CO2 Emissions: Evidence from the Sub-Saharan Africa (SSA) Countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 2699-2709.
- Sampene, A. K., Li, C., Oteng-Agyeman, F. & Brenya, R. (2022). Dissipating Environmental Pollution in the BRICS Economies: Do Urbanization, Globalization, Energy Innovation, and Financial Development Matter?. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(55), 82917-82937.
- Sofuoğlu, E., Alver, A., & Bozali, N. (2023). An Empirical Study on the Impact of Urbanization on Environmental Quality in Turkey. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 8(1), 204-212.
- Şahin, G., & Gökdemir, L. (2019). Kentleşmenin Çevre Kalitesi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Olgu Örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 187-213.
- Tabak, O. & Özav, T. B. (2023). Seçilmiş Makroekonomik Göstergelerin Çevresel Bozulma Üzerindeki Etkisi: BRICS-T Ülkeleri. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(4), 289-295.
- Talib, M. N. A., Hashmi, S. H., Aamir, M. & Khan, M. A. (2022). Testing Non-Linear Effect of Urbanization on Environmental Degradation: Cross-Country Evidence. *Frontiers in Environmental Science*, 10, 971394.
- Tekbaş, M. (2022). Ekonomik Büyüme ve Ekonomik Küreselleşmenin Çevre Kalitesi Üzerindeki Etkisi: Geçiş Ekonomileri Örneği. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 528-538.
- Tunçbilek, N. & Ulucak, R. (2021). Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Çevre Üzerine Etkileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(2), 452-465.
- Turgut, E., Uçan, O., & Başaran, N. (2021). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisine Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 45, 144-159.
- Türkay, H. & Demirbaş, M. (2012). Türkiye Ekonomisinde Yatırımların Faiz ve Gelir İlişkinin ARDL Yaklaşımı ile Analizi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 3(2), 1-16.
- Uttara, S., Bhuvandas, N. & Aggarwal, V. (2012). Impacts of Urbanization on Environment. *International Journal of Research in Engineering and Applied Sciences*, 2(2), 1637-1645.
- Uzonwanne, M. C., Iregbenu, P. C. & Ezenekwe, R. (2015). Sustainable Development in Nigeria and the Problem of Urbanization and Urban Unemployment. *Australian Journal of Business and Management Research*, 4(10), 1-8.
- Wang, Q. J., Geng, Y. & Xia, X. Q. (2021). Revisited Globalization’s Impact on Total Environment: Evidence Based on Overall Environmental Performance Index. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(21), 11419.
- Yağlıkara, A. (2022). Ekonomik, Politik ve Sosyal Küreselleşmenin Ekolojik Ayak İzi Üzerindeki Etkileri: ASEAN-5 ülkeleri örneği. *Fiscaoeconomia*, 6(2), 656-676.

Atıf/Citation:

Erkal, P. (2024). Örgütlerde Kapsayıcı Yönetici Davranışları: Engelli Kamu Çalışanları Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 25(2): 153-171.
<https://doi.org/10.24889/ifede.1538213>.

ÖRGÜTLERDE KAPSAYICI YÖNETİCİ DAVRANIŞLARI: ENGELLİ KAMU ÇALIŞANLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA*

Pınar ERKAL**

ÖZ

Kapsayıcı yöneticiler, çalışan farklılıklarının örgüte değer kattığını savunur; çalışanların fikirlerini dile getirmesini destekler; çabalarını takdir eder; sorumluluk almalarını teşvik eder. Böylece çalışanlarda örgüte aidiyet duygusunun gelişimine ve örgütün hedeflerine ulaşmasına katkı sağlarlar. Kapsayıcı yöneticiler, çalışanlar arasındaki farklılıkları örgütün gelişimine katkı sağlayan bir unsur olarak görür. Bu nedenle örgütlerde kapsayıcı davranışlar gösteren yöneticilerin, çalışanlar ve örgüt üzerine olumlu etkiler göstermesi beklenir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın amacı, engelli kamu çalışanlarının bakış açısıyla kapsayıcı yöneticilerin özelliklerini, çalışanlar üzerine etkilerini ve yöneticilerden beklenen kapsayıcı davranışları ortaya koymaktır. Araştırmada katılımcılar kapsayıcı yöneticileri adil, farklılıklara saygı duyan, etkili iletişim kuran, güler yüzlü, hoşgörülü, empati yeteneğine sahip, iş ortamında erişilebilirliği sağlayan yöneticiler olarak ifade etmişlerdir. Kapsayıcı yönetici davranışlarının engelli çalışanların işyeri mutluluğuna, memnuniyet düzeyine, performanslarına, yönetici ve çalışanlar arasındaki güven düzeyine olumlu yönde etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Örgütlerde yöneticilerin kapsayıcı davranışlarda bulunması ile çalışanlarda da bu davranışların gelişimine katkı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Engelli Çalışanlar, Kapsayıcı Liderlik, Kapsayıcı Yönetici Davranışları, Kamu
JEL Sınıflandırması: M10, M12, M54

INCLUSIVE MANAGER BEHAVIORS IN ORGANIZATIONS: A QUALITATIVE RESEARCH ON DISABLED PUBLIC EMPLOYEES

ABSTRACT

Inclusive managers argue that employee differences add value to the organization; support employees in voicing their ideas; appreciate their efforts; and encourage them to take responsibility. Thus, they contribute to the development of a sense of belonging to the organization in employees and to the achievement of the organization's goals. Inclusive managers consider differences among employees as a contributing factor to the development of the organization. For this reason, managers who display inclusive behavior in organizations are expected to have positive effects on employees and the organization. In this research, semi-structured interview method, one of the qualitative research methods, was used. The purpose of the research is to reveal the characteristics of inclusive managers, the inclusive behaviors expected from managers, and the effects of inclusive managers on employees from the perspective of disabled public employees. In the research, participants expressed inclusive managers as fair, respectful of differences, effective communication, cheerful, tolerant, empathetic, and managers who provide accessibility in the work environment. It has been determined that inclusive manager behaviors have positive effects on the workplace happiness, satisfaction level, performance of disabled employees, and the level of trust between managers and employees. Inclusive behaviors of managers in organizations will contribute to the development of this behaviors of employees.

Keywords: Employees with Disabilities. Inclusive Leadership, Inclusive Manager Behaviors, Public
JEL Classification: M10, M12, M54

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze giderek küreselleşen dünyamızda örgütlerde artan çalışan sayısının yanında beklentiler, geçmiş yaşantılar, eğitim düzeyi, tecrübeler vb. pek çok unsur ile çalışanlar arasındaki farklılıklar da artmaktadır. Ayrıca teknolojik ilerlemeler, iletişim kanallarının

* Bu çalışmanın Beşerî Bilimler Etik Standartlarına uygunluğu Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından değerlendirilmiş ve 28.12.2023 tarih ve 2023/10 karar no ile onaylanmıştır.

**Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir Meslek Yüksekokulu, Balıkesir, Türkiye. E-posta: pınar@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4698-8475>

gelişmesi ve örgütlerin buldukları ülkelerin dışındaki ülkelere açılmaları ile farklı kültürler, ırklar, din, değer yargıları vb. farklılıklardaki bireylerin bir arada olduğu çalışma ortamları oluşmaktadır. Günümüz örgütlerinde, çalışanlar arasındaki farklılıklar yöneticilere yüklenen görev ve sorumlulukları daha da arttırmaktadır. Bu gelişmeler karşısından yöneticilerden ve çalışanlardan daha fazla kapsayıcı davranışlar göstermeleri beklenmektedir.

İş hayatında kapsayıcılık, örgütteki gerek yönetici gerekse çalışan olmak üzere tüm hiyerarşik basamaklardaki bireylere değer verilerek çalışanların kendilerini örgüte ait hissetmesi ve tüm çalışanların örgütün amaçları için ortak çaba göstermelerini sağlanması ile ilgili bir kavramdır. İşletme yönetimi açısından kapsayıcılık, çalışanların örgüte aidiyet duyma ve benzersiz olma ihtiyacını karşılama; her çalışanın örgütün saygın bir üyesi olduğunu algılama derecesidir (Shore, 2011, s.1235). Kapsayıcılık, örgütlerde çalışanların işyerini nasıl deneyimlediğini ve tüm çalışanların ne ölçüde kucaklandığını algılamaları sonucunda çalışanların örgüte anlamlı katkılarda bulunmaları ile sağlanır (McKinsey, 2022, s. 4).

Kapsayıcılık, işyerlerinde farklı yaşam tarzlarına sahip bireyler, etnik köken farklılıkları, cinsiyet, eğitim ve yaş gibi demografik özellikler, göçmenler, engelli çalışanlar gibi farklılıkları olan çalışanlara yönelik ayrımcılık ve dışlayıcı davranışların karşıtı olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada sadece işletme yönetimi açısından ele alınmayan; eğitim, ekonomi, finans, yerel yönetimler gibi pek çok alanda -farklılıkları olan bireylere yönelik ayrımcılık, dışlayıcılık, ötekileştirme gibi olumsuz davranışların önlenmesine yönelik olarak- önemi son yıllarda artan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

İşletme yönetimi açısından ise kapsayıcı liderlik bilim insanları tarafından sıklıkla araştırmalara konu olmaktadır. Kapsayıcı liderler, örgütlerindeki çeşitliliğin bilincinde olup farklılıkları olan bireylerle etkileşimde olan ve onlara alan yaratmaya yönelik yollar bulabilen liderlerdir (Ferdman, 2021). Çalışanların örgüte benzersiz katkılarının farkında olan, örgütte farklılıklara ve farklı görüşlere açık, çalışanlar tarafından ulaşılabilir olan liderlerdir (Erkal, 2023a, s. 826).

Kapsayıcı lider; çalışanların farklılıklarının örgütte değer kattığını savunarak tüm çalışanları destekledikleri ve fikirlerine açık oldukları için çalışanların olumlu davranışlar göstermelerini teşvik edecektir. Bu kapsamda konunun literatürde daha çok nicel araştırmalarla, çalışan farklılıklarını gözetmeksizin incelendiği görülmektedir. Farklılıkları olan çalışan gruplarının yaşadığı olumlu ve olumsuz durumların ortaya çıkarılması, kapsayıcılığın onların yaşadığı tecrübelerle açıklanması için farklılıkları olan çalışan grupları ile nitel araştırmalar yapmak kapsayıcı liderlik ve yönetici davranışları literatürünün gelişmesini sağlayacaktır. Ulusal literatürde konuyu bu yönüyle inceleyen çalışmaların yeterli sayıda olmadığı görülmektedir. Bu araştırma kapsayıcı yönetici davranışları konusunu diğer çalışanlara göre dezavantajları olan engelli çalışanların bakış açısıyla incelemektedir.

Engelli bireylerin çalışma hayatında olmaları; onların ekonomik ve sosyal olarak özgürlük kazanmalarını sağlamaktadır. İş hayatındaki engelli bireyler toplumdan soyutlanmayarak, toplumsal hayatın bir parçası olmaktadır. Bu nedenle iş hayatında yöneticilerin kapsayıcı davranışları engelli çalışanlar açısından çok daha önemlidir. Bu çalışma engelli bireyler için daha kapsayıcı bir iş ortamının oluşturulmasında kapsayıcı liderlerin önemini vurgulamak amacıyla yapılmıştır. Toplumun dezavantajlı gruplarından biri olan engelli bireyler istihdam edilirken, işe girdikten sonra çalışma şartları açısından ya da işten ayrılma sürecinde dışlanmaya, ayrımcılığa maruz kalabilmektedirler (Çevik ve Özkul, 2022, s. 616). Literatür incelendiğinde örgütlerde

Örgütlerde Kapsayıcı Yönetici Davranışları: Engelli Kamu Çalışanları Üzerine Nitel Bir Araştırma

toplumun dezavantajlı gruplarından biri olan engelli çalışanların istihdamı (Korkmaz, 2023, s. 62-81), iş hayatında karşılaştığı sorunlar (Polat, 2020; Hartel vd., 2022; Stone ve Colelia, 1996; Richard ve Hennekam, 2021), yasal düzenlemelerin incelenmesi (Hüseyinli ve Göçmen, 2017) gibi çalışmaların olduğu görülmektedir. Ancak ulusal literatürde kapsayıcı liderlik ve kapsayıcı yönetici davranışlarını engelli çalışanlar açısından inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır.

Engelli kamu çalışanları yöneticilerinin kapsayıcı davranışlarına yönelik görüşlerinin nitel bir araştırma ile ortaya konulması bu çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır. Araştırmada kapsayıcı yöneticilerin davranışları engelli kamu çalışanları açısından incelenerek kapsayıcı yönetici davranışlarının etkileri ortaya koyulmaktadır. Araştırmada engelli kamu çalışanlarının yöneticilerinden beklediği kapsayıcı davranışlar, kapsayıcı yöneticilerin özellikleri ve etkilerinin neler olduğu sorularına cevap aranarak, kapsayıcı yönetici davranışlarının örgütler için önemini vurgulamak ve konuya dikkat çekerek literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Kapsayıcı Liderlik

Kapsayıcı liderler, örgütlerinde kapsayıcı bir kültürün oluşmasını sağlayan en önemli kişilerdir (Nishii ve Mayer, 2009; Shore vd., 2018). Kapsayıcı liderlik kavramı; ilk olarak eğitim alanında farklılıkları ve dezavantajları olan bireylere, diğer tüm bireyler gibi eşit eğitim olanaklarının tanınması üzerine ortaya çıkan bir kavramdır. Yönetim alanında ise Nembhard ve Edmondson (2006, s. 967) tarafından incelenmeye başlanmıştır. Kapsayıcı liderler çalışan farklılıklarının örgüte değer kattığı görüşünü benimseyen; her çalışanın örgüte katkısını teşvik eden ve çalışanların örgüte aidiyet duygularını geliştirme çabasında olan liderlerdir. Ekip üyelerinin kendileri olma fırsatına sahip olduğu güvenli bir çalışma ortamı sağlamaya odaklanırlar (Ashikali vd., 2021 s. 502). Böylece kapsayıcı liderler ile çalışanlar arasında işbirliği desteklenerek örgütte ekip ruhu gelişecektir.

Kapsayıcı liderler örgütün hedeflerini gerçekleştirmesinde çalışanların potansiyellerini göstermelerini sağlayarak, örgütsel performansın artmasına katkıda bulunurlar. Çünkü sosyal değişim teorisi kapsamında kapsayıcı liderler çalışanların sorumluluk almalarını ve örgüte uyumlarını arttırmak için çalışanların çabalarını takdir eder; bilgiyi çalışanlarıyla paylaşır ve örgütün her üyesine fırsat eşitliği sağlar. Kapsayıcı liderlerin bu özellikleri karşısında çalışanlarda örgütün hedeflerine ulaşmak için çaba gösterirler (Gong vd., 2021 s. 786).

Kapsayıcı lider dışlanmaya ve ötekileştirmeye neden olan engelleri ortadan kaldırarak, asimilasyon stratejilerinin veya örgütsel demografinin ötesinde, örgütte herkesin güçlendirilmesi ve herkesin katılımını benimser (Ferdman ve Deane, 2014, s. 298). Kapsayıcı liderlik literatüründe yazarlar iki ortak nokta üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlar benzersizlik ve aidiyet duygusudur (Shore, 2011, s. 1265). Çalışanların farklı özelliklerinin ve yeteneklerinin örgütte değer yaratacağı görüşünün benimsenmesi, çalışanlarda örgüte aidiyet duygusunu geliştirecektir. Kapsayıcı liderler farklılıkları olan çalışanlara yönelik oluşabilecek önyargı ya da olumsuz tavırları azaltarak, üyeler arasındaki farklılıklarla birlikte açık ve yapıcı etkileşimi sağlayacak bir örgüt iklimi oluşturur (Mitchell vd., 2024, s.3).

2.2.1. Kapsayıcı Liderlerin Özellikleri

Kapsayıcı liderler çalışanlara karşı açıklık, erişilebilirlik ve ulaşılabilirlik sergileyen liderlerdir (Carmeli vd., 2010, s. 252). Bourke ve Espedido (2019, s. 2-3) kapsayıcı liderleri altı özellik ile nitelendirmektedir:

• **Görünür bağlılık:** Farklılıklara bağlılıklarını dile getirirler, çeşitliliği ve kapsayıcılığı öncelik haline getirirler.

• **Alçakgönüllülük:** Mütevazidirler, hatalarını kabul ederler ve ekip üyelerinin katkıda bulunabileceği alan yaratırlar.

• **Önyargı farkındalığı:** Önyargılar karşısında liyakati sağlamak için çalışırlar.

• **Başkaları hakkında merak:** Başkaları hakkında açık fikirlilik ve merak içindedirler, ekip üyelerini yargılamadan dinlerler ve empati kurarlar.

• **Kültürel zeka:** Farklı kültürlere gerektiği gibi uyum sağlarlar.

• **Etkili işbirliği:** Ekip üyelerinin düşünce farklılıklarına ve psikolojik güvenliğine dikkat ederler ve ekip uyumuna odaklanırlar.

Ekşi (2023, s. 36)'e göre bir lideri kapsayıcı hale getiren yetkinlikler şöyle sıralanabilir:

- Örgütün tüm üyelerine saygı duymak,
- Ekip üyelerinin katkılarının bilincinde olmak ve onları takdir etmek,
- Örgütün hedeflerini ekip üyelerine açıklamak ve tartışmak,
- Örgütün hedeflerine ulaşılabilmesi için performans unsurlarını belirlemek ve geribildirimde bulunmak,
- İleriye dönük yaklaşımlar benimsemek,
- Güven ve sadakat anlayışı ile iletişime açık olmak.

Bir örgütte yöneticilerin kapsayıcı davranışlarda bulunması ile kapsayıcı bir çalışma ortamının oluşturulması bireysel, ekip ve örgütsel düzeyde olumlu etkiler yaratır. Bireysel düzeyde çalışanın aidiyet hissetme, söz sahibi olma, benzersiz ve özgün bireysel yetenekleri için değer görme gibi duyguların oluşması sağlarken; ekip düzeyinde devamsızlığın azalması, bireylerin etkili bir şekilde çalışmasının desteklenmesi; örgütsel düzeyde ise farklılıklara değer vermeyi, tüm çalışanlara katılım fırsatının verilmesini sağlar. Böylece çalışanlar için sağlıklı bir işyerinin oluşmasına katkı sağlanmış olur (Green ve Young, 2019, s. 6).

2.2. Kapsayıcı Yönetici Davranışları

Günümüz örgütlerinde eğitim, yaş, cinsiyet, tecrübe vb. farklılıkları olan bireylerin bir arada örgütün amaçlarına ulaşma çabasında olmaları örgütleri daha kapsayıcı yönetim uygulamalarına ve liderlere yöneltmektedir. Genel olarak örgüt yöneticilerini kapsayıcılığa yönelten sebepler şunlardır (Shore ve Chung, 2022, s. 732):

• Kapsayıcı liderler farklılıkları olan çalışanlar arasında yüksek kaliteli ilişkiler kurulmasını kolaylaştırır. Böylece farklılıkları olan çalışanların benimsenmesi sağlanacak ve liderin kapsayıcılığı ile saygılı ve güvenli bir ortam oluşacaktır.

• Günümüzde örgütler çalışma grubundaki çeşitlilik aracılığıyla ekip performansını artırma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle kapsayıcı davranışlarda bulunan yöneticilere ihtiyaç artmaktadır.

• Yöneticilerin kapsayıcı davranışları benzersizliklerin desteklenerek bilginin entegrasyonunda oluşabilecek çatışma gibi sorunları çözebilir.

• Çalışanların farklı bakış açılarına önem vermesi yöneticileri kapsayıcı davranışlara yöneltilir.

• Kapsayıcı davranışlarda bulunmanın çalışanlar üzerindeki olumlu etkileri nedeniyle yöneticiler örgütteki tüm çalışanları kapsayıcılığa yöneltilir.

Örgütlerde Kapsayıcı Yönetici Davranışları: Engelli Kamu Çalışanları Üzerine Nitel Bir Araştırma

Yöneticilerin kapsayıcı politika ve uygulamaları örgütteki çalışanların da kapsayıcı davranışlar göstermesine katkı sağlayacaktır. Çünkü liderler tutum ve davranışlarıyla takipçilerine rol modeldirler. Igboanugo (2022)'a göre örgütlerde farklılıkların ve kapsayıcı uygulamaların benimsenmesinde önce yöneticilerin kapsayıcı politika ve uygulamaları geliştirmesi ve kapsayıcı davranışlar göstermesi gerekir (s. 54).

Örgüt yöneticisinin uygulamaları, sergilediği tutumlar, kritik olaylarda verdiği tepkiler çalışanların örgüt içindeki tutum ve davranışlarını etkileyecektir. Örgütlerde kapsayıcı iklimin oluşturulmasında yöneticiler çalışanlara ya da ekip üyelerine karşı kapsayıcı ve katılımcı olmalıdır (Nishii ve Rich, 2013, s. 335). Örgütlerde kapsayıcılıkla ilgili sorunlar oluştuğunda yöneticiler ve çalışanlar birlikte katılımcı kararlar alarak bu sorunları çözüme kavuşturabilirler.

2.2.1. Çalışan Katılımı

Kapsayıcı liderlik davranışları çalışanların aidiyet duygularının gelişmesine katkıda bulunan ve çalışanların diğer çalışanlara göre farklılıklarını/benzersizlikleri koruyan pozitif liderlik davranışları olarak nitelendirilmektedir (Randel, 2018, s.190). Çalışanların örgüte karşı aidiyet duygusu geliştiğinde ve farklılıkları ile örgüte katkıları kabul edildiğinde örgütlerindeki liderleri kapsayıcı olarak algırlar. Bu iki unsurun oluşması için kapsayıcı yöneticilerden aşağıdaki beş davranışı göstermesi beklenir (Santos vd., 2022, s. 6):

- Ekip üyelerinin rahatça konuşması ve dinlenmesini sağlamak,
- Adalet ve eşitliği sağlamak,
- Ekip üyelerini karar alma sürecine dahil etmek,
- Ekip üyelerini farklı bakış açılarını paylaşmaya teşvik etmek,
- Tüm ekip üyelerinin katkı sağlamasını kolaylaştırmak.

Kapsayıcı liderler örgüt çalışanlarına karşı açık, çalışanların sorunlarla karşılaştıklarında ulaşılabilir ve çalışanların fikirlerini dinlemede erişilebilirdir (Carmeli vd., 2010). Hirak vd. (2012) liderin kapsayıcılığının yeni bilgilerin kabul edilmesi, yeni bir sesin dinlenmesi ve yeni bir meydan okumanın kabul edilmesi anlamına geldiğini belirtmektedir. Bu özellikler aslında kapsayıcı davranışların temelinde çalışan katılımının olduğunun göstergesidir. Katılımcı yönü ile kapsayıcı lider; kararların yönetim tarafından verilmesini benimseyen otoriter bir liderden aşağıdaki özellikler bakımından farklılık gösterir (Minehart, 2020, s. 149);

- Ekip üyelerinden aktif olarak bilgi alır ve onları karar verme sürecine katılmaya davet ederler.
- Ekip üyelerinin görüşleri ve bilgileri liderin kararlarına ve uygulamalarına dahil edilir.
- Lider ekip üyelerinin gösterdiği çabayı destekler ve daha fazla teşvik edecek şekilde davranır.
- Ekip üyelerini gruba bağlı hissetmeye teşvik ederek motive eder.

2.2.2. İletişim Becerileri ve Erişilebilirlik

Kapsayıcı davranışlarda bulunan yöneticilerin iş hayatında çalışanların uyum içinde karşılıklı fikir alışverişinin sağlamaları için etkin iletişim yolları kullanmaları beklenir. Kapsayıcı liderlerin çalışanları aktif olarak dinlemesi, empati kurması, nezaket kurallarına uyması, ikna etme becerilerine sahip olması iletişimi güçlendirerek kapsayıcı iş ortamlarının oluşmasını sağlar (Hays-Thomas vd., 2012). Yöneticinin çalışanlarıyla kurduğu iletişimde kullandığı dil de ayrımcılığa, ötekileştirmeye ya da dışlayıcılığa neden olabilir. Tablo 1'de yöneticilerin çalışanlarına yönelik kapsayıcı ve kapsayıcı olmayan iletişimi ile ilgili örnekler görülmektedir.

Tablo 1: Örgüt Liderinin Kapsayıcı İletişimi ile İlgili Örnekler

Kapsayıcı Olmayan Dil	Nasıl ve Kimi Dışlayabilir	Kapsayıcı Dil
Şirketin son çeyrekte elde ettiği büyük başarıdan gurur duyuyorum ve bunları kutlamayı planlıyorum.	“Ben” ifadesi kullanıldığında, konuşmacı yalnızca övgüyü kendisi için talep ediyor gibi görünür.	“Son çeyrekte birlikte birçok büyük başarıya imza attık; Siz gerçekten inanılmaz bir takımsınız.”
Bu örgütteki insan gücü gerçekten hayret verici.	“İnsan gücü” teriminin kullanılması, kimliği belirtilmeyen kişileri ifade eder.	“Bu grubun bu organizasyona kattığı yetenek gerçekten hayret verici.”
Bazılarınız bunu hatırlamayacak kadar genç olacak ama...	Konuşmacı, hikayenin belirli dinleyicilerle ilişkilendirilemeyeceğini ima eder ve bu kişilere, konuşma için önemli olmadıklarının sinyalini verir.	“1990 yılında da benzer bir örgütsel değişiklik yaşadık. Zorlu olmasına rağmen ekibimiz azmetti ve liderlik ekibi 2020’de herkesin aynı şey için çaba göstereceğinden emin”

Kaynak: Zandan ve Shalett, 2020

İş hayatında yöneticilerin çevresine karşı davranışları, kullandığı kapsayıcı dili çalışanlar arasındaki iletişimin de güçlenmesine ve beklenen çalışan davranışlarının gelişmesine katkıda bulunacaktır. Kapsayıcı yöneticiler “ben” yerine “biz” ifadesini kullanarak, “işgücü, insan gücü” gibi genel terimler yerine ekibinin ortak yetenek ya da çabalarını ifade ederek, kişileri daha genç, daha yaşlı gibi ötekileştiren ifadeler kullanmayarak kapsayıcı iş ortamlarının oluşmasını sağlar. Kapsayıcı liderler “biz” dilini açıkça kullandığında çalışanların fikirlerini açıkça söyleme olasılıkları daha yüksek olacaktır (Weis vd., 2017:4). Ayrıca örgüt içinde kapsayıcı bir dilin kullanılması ile ekip üyeleri işle ilgili fikirlerini açıkça söyleyebileceklerdir.

2.2.3. Adalet ve Eşitlik

Adaleti ve eşitliği savunan kapsayıcı yöneticiler, örgütte tüm çalışanların adil ve tarafsız olmasını sağlamada proaktiftir (Booker ve Williams, 2022, s. 266). Kapsayıcı liderler hata yapan çalışanları hatalarını düzeltme konusunda cesaretlendirir; onlara rehberlik eder; çalışanların görüşlerini alır; çalışanların başarısını takdir eder ve onları motive ederler. Kapsayıcı liderler örgütlerinde kapsayıcı davranışların geliştirilmesi için çaba gösterse de çalışanlar arasında çatışma, dışlama, ötekileştirme problemleriyle karşılaşabilirler. Böyle bir durumda liderlerin tarafsız olmaları, kendilerinin veya grupların değerlerinden ve bakış açılarından etkilenmemeleri ve herkesin ihtiyaçlarına, bakış açılarına saygılı olmaları gerekir. Örgütlerde liderler bir grubun tarafı olmadığını göstermek için adalet ve eşitlik uygulamalarına odaklanmalıdır. Ayrıca kapsayıcı liderlerin grup dinamiklerine duyarlı olmaları, güven ortamı yaratmaları ve bu tür olumsuz durumlarla karşılaştıklarında ulaşılabilir olmaları ile sorunların çözümü sağlanır. Kapsayıcı liderlerin bu davranışlarını Tapia ve Polonskaia (2020) aşağıdaki altı özellik ile nitelendirmektedir (s. 10-11):

Örgütlerde Kapsayıcı Yönetici Davranışları: Engelli Kamu Çalışanları Üzerine Nitel Bir Araştırma

- Kapsayıcı lider örgütte kişiler arasında güven sağlar: Kapsayıcı lider, kendi bakış açılarından farklı görüşleri de benimser; dürüst ve otantiktir.
- Örgütte farklı bakış açılarını bütünleştirir: Örgütteki tüm bakış açılarını, başkalarının ihtiyaçlarını dikkate alır ve çatışma durumlarında çözüm odaklıdır.
- Yetenekleri optimize eder: Çalışanlarını motive eder, ilerlemelerini destekler ve kolektif başarı için yetenek ve gücü birleştiricidir.
- Kapsayıcı lider, geniş bir dünya görüşüne sahiptir, mevcut duruma uygun şekilde davranır ve yeni yaklaşımlar yaratır.
- Örgütte dönüşümü sağlar: Kapsayıcı lider, zor konularla yüzleşir ve insanları sonuca ulaşmaya yönlendirir.

2.2.4. Kişisel Özellikler

Yöneticilerin kişisel özellikleri, önyargıları, içinde yaşadığı kültür, inancı, değer yargıları vb. örgüt içindeki davranışlarının şekillenmesinde etkilidir. Örneğin herkese saygı ile yaklaşan, alçak gönüllü, hoşgörü sahibi, empati kurabilen, iletişime açık, ön yargılardan uzak yöneticiler kapsayıcı davranışlar göstermeye daha fazla meyillidir. İletişim kurarken karşısındakinin duygularını anlayarak empati kuran yöneticiler; çalışanlar ile ilişkilerinde daha etkin olabilirler. Çatışmalar karşısında daha çözümcül yaklaşımlarda bulunabilirler. Ancak daha zorba, narsist, farklılıklara karşı ön yargılı olan yöneticiler hem örgütlerinde kapsayıcı davranışların geliştirilmesini engelleyecek hem de iletişim problemlerinin yaşanmasına neden olabilecektir (Erkal, 2023b, s. 67).

Yöneticilerin kapsayıcı davranışları ile örgütte kapsayıcı kültürün oluşturulması durumunda örgütün genel performansını önemli ölçüde etkileyebileceği beş alan bulunmaktadır (McKinsey, 2022, s. 4):

- **Yetenek Kazanma:** İş gücünün demografik profilini izleyen kuruluşlar, en iyi performans gösterenleri elde tutarken, farklı yeteneklerin kaybolmamasını sağlar.
- **Karar verme kalitesini artırma:** Farklılıklarla oluşan çeşitlilik, gelişmiş problem çözme becerilerine ve vizyona ihtiyaç duyulan zamanlarda olaylara birden çok bakış açısı sağlar.
- **Artan yenilikçilik:** Birbirlerinden farklılıkları olan ekipler genellikle daha yenilikçidir ve farklılıkları olan ekiplerde vardiyalı çalışma da daha iyi gerçekleşir.
- **Çalışan motivasyonunu ve memnuniyetini artırma:** Çeşitliliği benimseyen şirketlerin takım çalışması yanlısı bir kültüre sahip olma olasılığı daha yüksektir.
- **Şirketin küresel imajını iyileştirmek:** Krizler sırasında kapsayıcılık ve çeşitliliğe odaklanmayı sürdürebilen / artıran şirketler, farklı yetenekleri şirkete çekmede zorlanmaz.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Ülkemizde engelli bireylerin haklarını korumak ve ayrımcılığın önlenmesi amacıyla 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun bulunmaktadır. Bu kanunu amacı; “engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamaktır” (Madde 1). Kanunda doğrudan ya da dolaylı ayrımcılığın, engelliliğe dayalı ayrımcılığın engellenmesi, engelli bireylerin erişilebilirlik standartlarının sağlanması ve iş gücü

piyasasına kazandırılmasına yönelik maddeler bulunmaktadır. Ayrıca İş Kanununda 50 ve daha fazla çalışanı olan işletmeler özel sektör işyerlerinde %3, kamu işyerlerinde ise %4 engelli çalıştırmakla yükümlüdür. Engelli bireylerin kamu kurumlarında çalışabilmelerine yönelik Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı bulunmaktadır.

Hartel vd. (2022)'e göre ülkeler engellilerin haklarını kanunla güvence altına almasına rağmen engellilerin diğer çalışanlardan daha fazla işsiz kalma, işyerlerinde eşit davranılmayan durumları algılama ve yaşama gibi problemlerle karşılaşma olasılıkları daha yüksektir (s. 221). Dünya genelinde ülkelerin ayrımcılık karşıtı, her bireyin diğerleriyle eşitliğini ortaya koyan yasaları ve uygulamaları bulunmasına rağmen engelli bireyler işgücü piyasasında ayrımcılığa ya da dışlanma gibi olumsuzluklara maruz kalabilmektedirler. Bu bakımdan engellilere yönelik kapsayıcı uygulamaların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için konunun araştırmacılar tarafından incelenmesinin gerekliliği düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı, engelli kamu çalışanlarının bakış açısıyla kapsayıcı yöneticilerin özellikleri, yöneticilerden beklenen kapsayıcı davranışlar ve kapsayıcı yöneticilerin iş hayatı üzerine etkilerini ortaya koymaktır. Araştırmanın aşağıdaki temel sorulara cevap bulması beklenmektedir.

1. Yöneticilerden beklenen kapsayıcı davranışlar nelerdir?
2. Kapsayıcı yöneticilerin özellikleri nelerdir? (Metaforik anlatımla)
3. Kapsayıcı yöneticilerin iş hayatına etkileri nelerdir?

Araştırmada veriler yüz yüze görüşme yoluyla toplanmıştır. Görüşme formu kapsayıcı yönetici davranışları ile ilgili 3 adet açık uçlu soru ve demografik bilgilere yönelik 4 adet sorudan oluşmaktadır. Katılımcıların demografik bilgilerinin elde edilmesi için yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, görevinin belirlenmesine yönelik sorular yöneltilmiştir. Görüşmelerdeki veriler not alma yöntemi ile sağlanmıştır. Görüşmeler 20-25 dakika aralığında gerçekleşmiştir.

3.2. Araştırma Yöntemi

Araştırma verilerinin toplanmasında nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırmalarda görüşme yöntemi açıklayıcı ve betimleyici çalışmalarda kullanılır (Uslu ve Demir, 2023, s. 290). Yarı yapılandırılmış görüşme yönteminde sorular planlanarak araştırma sorunsalından uzaklaşmadan, katılımcılarla temel noktaların ortaya konulması sağlanır. Görüşme esnasında bu sorulara yenileri eklenmekte ya da değiştirilebilmektedir (Güler vd., 2015). Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşmenin seçilmesinin nedeni konuya ilişkin verilen yanıtların detaylandırılarak derinlemesine ele alabilmektir. Araştırma kapsamında oluşturulan görüşme formunda katılımcıların kapsayıcı yönetici davranışları hakkındaki görüşlerine ilişkin toplam 3 soru hazırlanmıştır.

1. Yöneticilerden beklenen kapsayıcı davranışlar nelerdir?
2. Kapsayıcı yöneticileri ve kapsayıcı davranışlarda bulunan bir iş yerinde kapsayıcı yöneticileri bir film, masal kahramanı ya da tarihsel bir kimliğe benzetseniz hangisi olurdu? Neden?
3. Kapsayıcı yöneticilerin iş hayatınıza etkileri nelerdir?

Çalışmada kapsayıcı yönetici davranışları engelli kamu çalışanların perspektifinde ele alınarak kamu kurumlarında görev yapmakta olan engelli çalışanlara yöneticilerinin kapsayıcı davranışları ve metaforik anlatımla kapsayıcı yönetici davranışlarının neler olduğu, kapsayıcı davranışların iş yaşamına etkilerinin neler olduğu açık uçlu sorular yoluyla ortaya koyulmaktadır.

Örgütlerde Kapsayıcı Yönetici Davranışları: Engelli Kamu Çalışanları Üzerine Nitel Bir Araştırma

Katılımcılar gönüllülük esasına göre belirlenmiştir. Görüşmeye başlamadan önce her katılımcıya kapsayıcılık ve kapsayıcı yönetici davranışları konuları hakkında ön bilgi verilmiştir. Çalışmada fenomenolojik (olgu bilim) desen kullanılmıştır. Fenomenolojik desen günlük hayatta farkında olduğumuz ancak detaylı olarak bilmediğimiz olguları incelemek amacıyla kullanılan bir yöntemdir (Tekindal ve Arsu, 2020, s. 157). Araştırmada fenomenolojik desenin seçilmesinin sebebi engelli kamu çalışanlarının gerçek ortamda kapsayıcı yönetici davranışları hakkındaki düşüncelerinin bütüncül olarak incelenmesine uygun olmasıdır.

Araştırma verilerinin analizi betimsel analiz tekniği ile yapılmıştır. Betimsel analiz ile, görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir şekilde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilir ve betimsel analiz ile elde edilen bilgiler yorumsuz olarak sunulur (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 239). Çalışmada engelli kamu çalışanlarının kapsayıcı yönetici davranışları hakkındaki görüşleri yöneticilerden beklenen kapsayıcı davranışlar, kapsayıcı yöneticilerin özellikleri ve kapsayıcı yönetici davranışlarının etkileri olmak üzere üç tema ile analiz edilmiştir.

3.3. Araştırmanın Veri Toplama Süreci, Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması

Araştırmanın dış geçerliliğini sağlamak amacıyla katılımcıların aktarmış oldukları cevaplar doğrultusunda alıntılara yer verilmiştir. İç geçerliliğin sağlanması için görüşme soruları literatürde yer alan bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır. Ayrıca sonuçların gerçeğe uygun olup olmadığını tespit etmek için ham veriler kontrol edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Görüşme sorularının hazırlanmasında katılımcıları yönlendirmeden uzak sorular olması göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırmada verilerin toplanması aşamasına geçmeden önce Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 28.12.2023 tarihli ve 2023/10 sayılı yazısı ile etik kurul onayı alınmıştır. Araştırmada etik ilkelere özen gösterilmiş; katılımcılar gönüllülük esasına göre belirlenmiş ve aydınlatılmış onam formunu doldurmayı kabul eden katılımcılar araştırmaya dahil edilmiştir. Görüşme sonrasında verilen yanıtlardan oluşturulan metinler katılımcıya sunulmuş ve katılımcı onayı alınmıştır. Verilerin analizinde katılımcıların verdiği cevaplar etik kurallar çerçevesinde kimlikleri gizli tutularak K1, K2 ... şeklinde kodlar verilmiştir.

3.4. Çalışma Grubu

Araştırmada kamu kurumlarından görev yapmakta çeşitli nedenler bakımından engelli raporuna sahip olan 15 beyaz yakalı çalışan ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki Tablo 2’de bulunmaktadır.

Katılımcıların yaşları 25-54 yaş aralığında değişmektedir. Katılımcıların verdiği cevapların tekrar etmeye başlaması dolayısıyla araştırma verilerinde yeterli doygunluğa ulaşıldığı düşünüldükçe çalışma 15 katılımcı ile sınırlandırılmıştır. Katılımcılar %40 ile %100 arasında değişen engelli raporuna sahip ve halen aktif olarak bir kamu kurumunda çalışanlardan oluşmaktadır. Katılımcılar ortopedik engel, görme engeli ve sürekli yaşanan hastalıklara bağlı engeller olarak verilen engellilik raporuna sahip çalışanlardır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Görev
K1	Kadın	34	Lisans	Santral Memuru
K2	Kadın	37	Lisans	Santral Memuru
K3	Erkek	32	Lisans	Memur
K4	Erkek	53	Lisans	Memur
K5	Kadın	43	Lisans	Personel Şefi
K6	Erkek	48	Lisans	Memur
K7	Erkek	25	Lisans	Muhasebe Memur
K8	Kadın	41	Lisans	Memur
K9	Erkek	47	Lisans	Sekreter
K10	Kadın	49	Lisans	Santral Memuru
K11	Kadın	51	Lisans	Sekreter
K12	Erkek	32	Lisans	Santral Memuru
K13	Kadın	54	Lisans	Hizmetli
K14	Erkek	34	Lisans	Hizmetli
K15	Erkek	47	Lisans	Santral Memuru

Araştırma kapsamında veri doygunluğu göz önünde bulundurularak amaca yönelik örneklem yönteminden faydalanılmıştır. Araştırmada görüşme yapılan katılımcıların belirlenmesinde engellilik raporlarının olması, kendilerini ifade edebilecek durumda olmaları, yönetici davranışlarını rahatça değerlendirebilme durumları göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca yaş ve görev açısından örneklemin maksimum çeşitlilikte olmasına dikkat edilmiştir. Araştırmada kolayda örnekleme yönetimi ile katılımcılara ulaşılmıştır.

Kamu sektörü ile özel sektör arasında işleyiş, çalışma şartları ve çalışan kazanımları bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle çalışma grubu sadece kamu kurumlarında görev yapan engelli çalışanlar olarak belirlenmiştir. Ayrıca kamu kurumlarında çalışan personel kadrolarının %4 oranında engelli çalıştırılması zorunluluğunun bulunması katılımcılara kolay ulaşım imkanı arttırmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmada kapsayıcı yönetici davranışlarına yönelik elde edilen bulgular başlıklar halinde toplanarak aşağıda verilmiştir.

4.1. Yöneticilerden Beklenen Kapsayıcı Davranışlar

Katılımcıların demografik bilgileri sorularak görüşme başlamış ve sonrasında kapsayıcılık konusunda bilgi verilerek “yöneticilerden beklenen kapsayıcı davranışlar nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda yöneticilerden beklenen kapsayıcı davranışlar herkese eşit davranmak, iletişim becerilerinin gelişmiş olması, erişilebilirliği sağlaması, güler yüzlü, saygılı davranma, empati kurma, adil olma, yol gösterici olma, doğru karar verme, kişisel hakları koruma, katılımcılığı sağlama olarak ifade edilmiştir.

Kapsayıcı davranışlarda bulunmanın herkese eşit davranmak ile sağlanabileceğini düşünüyorum. Benim engelli raporumun olması diğer çalışanlar ile aynı işi yapamayacağım anlamına gelmiyor. Çünkü zaten hepimiz bu kurumda memur olarak çalışıyoruz. Fakat çalışmaya başladığım ilk yıllarda müdürüm benim bilgisayar kullanma bilgimin olmadığını ya da bu işleri

Örgütlerde Kapsayıcı Yönetici Davranışları: Engelli Kamu Çalışanları Üzerine Nitel Bir Araştırma

yapamayacağımı düşünerek bana daha basit işler vermişti. Açıkçası o zaman biraz üzülmiştim. (K1)

Yöneticiler tüm çalışanları ile güçlü iletişim kurmalıdır. Zaman zaman işlerle ilgili fikirlerimizi alması ve problemlerle karşılaştığımızda ona iletmemizin önemli olduğunu düşünüyorum. Aksi durumunda engelli bir çalışan olarak ikinci plana atılmış hissedebiliyorum. (K7)

Kapsayıcılık terimini daha önce duymuştum. Bu konuda erişilebilirlik önemlidir. İşyerinde engelli bireyler olarak her yere erişilebilmeliyiz. Şahsen benim müdürüm bu konuya karşı çok duyarlı ve işyerinde hiç sıkıntı yaşamıyorum. Kuruma ilk geldiğimde hangi odanın benim için uygun olacağını bana sormuştu ve benim için en uygun ortamı oluşturdu. Ama başka kurumlardaki arkadaşlarımla erişilebilir olma ile ilgili problemler yaşadığımı biliyorum. Yöneticiler fiziki ortamlarını engelli bireylerin kullanabileceği şekilde iyileştirmelidir. (K3)

Kapsayıcı davranışlar olarak yöneticimin herkese güler yüzlü davranmasını beklerim. Bununla birlikte yöneticim işler konusunda sadece emir vermek yerine yol gösterici olmalıdır. Çalışanlar bazen buna ihtiyaç duyabiliyor. İşyerinde sadece yöneticinin bu davranışlarda bulunması yeterli olmayacaktır. Kapsayıcı olmak için çalışanların da güler yüzlü ve saygılı olması ve engelli bireylere karşı önyargılı olunmaması gerekir. (K14)

Kapsayıcı yöneticinin engellilere saygı duyan, hoşgörülü, yasaları en iyi şekilde uygulayan, adil bir yönetici olmasını beklerim. (K12)

Kişisel haklar korunmalı ve fikirlerimizi rahatça söyleyebilmeliyiz bence. Herkesin farklı farklı fikri var ve herkes birbirinin fikirlerine saygı duyarsa kapsayıcı işyerleri olacaktır. Bunlar yöneticinin davranışları ile oluşacaktır. (K4)

Kapsayıcı yöneticiler iş yükünü eşit olarak dağıtan yöneticilerdir. İşe ilk başladığım zamanlarda yöneticim bana pek iş vermezdi. Ancak benim işleri yapabildiğimi görünce daha fazla iş yüküm olmaya başladı. (K9)

Kapsayıcı yöneticiler öncelikle empati becerisine sahip olmalılar. Çünkü her insan aslında bir engelli adaydır. Bence yöneticiler ve çalışanlar böyle düşünmeliler. İş yerinde her olaya böyle yaklaşmaları daha kapsayıcı davranmalarını sağlayacaktır (K5).

4.2. Kapsayıcı Yöneticinin Özellikleri (Metaforik Anlatım ile)

Katılımcıların kapsayıcı yöneticilerin özellikleri hakkındaki görüşlerini tespit etmek amacıyla “kapsayıcı yöneticileri ve kapsayıcı davranışlarda bulunan bir iş yerinde kapsayıcı yöneticileri bir film, masal kahramanı ya da tarihsel bir kimliğe benzetseniz hangisi olurdu?” sorusunu yönelterek bunu nedeniyle birlikte açıklaması istenmiştir. Katılımcılar kapsayıcı yöneticilerin özelliklerini çalışanları bir arada tutan, kurumun değerlerine bağlı, yaşlı ya da engelli gibi farklılıkları olan çalışanları kapsayan, dışlama davranışından uzak olan, tüm farklılıklar ile çalışanları bir arada tutan ve pozitif davranan, farklılıkları olan tüm çalışanlarla başarıya odaklı olan yöneticiler olarak ifade etmişlerdir.

Kapsayıcı örgütlerin bize mutluluk veren eski Türk filmleri gibi olmasını isterim. Eski Türk filmlerindeki gibi mutlu olarak gitmek isterim işyerine. Örneğin Neşeli Günler filmindeki Münir Özkul gibi yönetici olmalı. Tüm çalışanlar bir arada ve birbirine bağlı, kurumun değerlerine bağlı işyeri olacağını düşünebiliriz. (K7).

Stajyer filminde emekli olmuş, yaşlı birinin stajyer olarak yeni bir işe başlamasını anlatıyordu. Filmde bu kadar yaşlı birinin stajyer olması yönetici ve çalışanlar tarafından ilk

olarak çok yadırganmış hatta dışlanmıştı. Ancak sonrasında bu yaşlı stajyer çalışma tecrübesi sayesinde yöneticinin en iyi çalışanı haline geldi. Bu film yöneticinin tüm özellikleriyle çalışanlarını kabul etmesi, onları dışlamaması ve kapsayıcı davranışlarda bulunmasını anlatıyor. (K2)

Bir film ya da film karakteri hatırlayamadım. Ama Mevlana'nın "Ne olursan ol gel" sözü geldi aklıma. Bence kapsayıcı yönetici Mevlana'nın bu sözünde anlatıldığı gibi işyerinde tüm çalışanların bir arada olduğu ve yöneticinin çalışanların tüm farklılıklarına karşı pozitif davranmasını anlatıyor. (K10)

Polis Akademisi filmi olabilir. Filmde farklı karakterlerde, farklı etnik grupta, farklı eğitimlerde kişiler polis olmak için Polis Akademisine gidiyor. Hatta polis adaylarının bazıları daha önceden suç işlemiş kişilerdi. Filmin sonunda farklı gruplardaki polis adayları başarı ile mezun oluyorlardı. Filmde akademi onları eğitenler gibi yöneticiler olmalı. (K8)

4.3. Kapsayıcı Yönetici Davranışlarının Etkileri

Araştırmada katılımcılara "kapsayıcı yöneticilerin iş hayatınıza etkileri nelerdir" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar tarafından kapsayıcı yönetici davranışlarının etkileri; diğer çalışanların da kapsayıcı davranmalarına katkıda bulunacağı, engelli bireylerin iş ortamında sosyalleşmesine katkı sağlayacağı, yabancılaşma, ötekileştirme gibi olumsuz durumların yaşanmamasını sağlayacağı, ön yargılardan uzaklaşılacağı, iş ortamında daha mutlu olunacağı, iş memnuniyetlerinin artacağı, yöneticiye güven duygusunun artacağı, performansın ve verimin artacağı, iş yükünün adil dağıtılacağı, diğer çalışanlar tarafından yaşanabilecek olumsuzlukların ortadan kalkabileceği şeklinde ifade edilmiştir.

İşyerinde yöneticimizin kapsayıcı davranması iş arkadaşlarımızın da davranışlarını etkileyecektir. Onlarda birbirlerine karşı daha anlayışlı davranacaklardır. Bizler gibi engelleri olan ve diğerlerine göre daha farklı özellikleri olan çalışanlara karşı olumsuzluk yaşanmayacaktır. Bu ortamın oluşturulması engelli bireylerin iş hayatında sosyalleşmesine destek olacaktır. Engelli bireylerin iş ortamında sosyalleşmesi artacaktır. İşte daha az stres yaşanabilir. (K13)

Kapsayıcı yöneticiler engellilere karşı ön yargıların oluşmasını engelleyecek ve tüm çalışanlara eşit davranacaklardır. Böylece bizlerde işyerinde daha mutlu oluruz ve memnuniyetimiz artar. İşyerinde kendimi daha rahat hissedebilirim. (K5)

Kapsayıcı yönetici davranışlarının sadece engelli çalışanları değil, kurumdaki herkese karşı olumlu davranışlar yönünde etkileyeceğini düşünüyorum. Çünkü engelliler sadece yöneticiler tarafından değil, arkadaşları tarafından da dışlayıcı davranışlara maruz kalabiliyor. Eğer yönetici bunun farkında olursa, olumsuz davranışları önlerse çalışma arkadaşlarıma, yöneticiye güvenim artar. (K6)

Kapsayıcı yöneticiler çalışanlara vakit ayırır, onları dinler ve sorunlarına çözümler bulur. İş hayatımızı kolaylaştırır. Böylece çalışanların performansı artar. Yöneticilerin kapsayıcı davranışları ile daha verimli çalışmamıza katkıda bulunur. (K8)

Kapsayıcı yöneticilerin işyerinde her yere ulaşılabilirliği sağlaması, engelli bireyleri sadece sınırlı ortamlarda çalışmasını ortadan kaldıracaktır. Çünkü ortopedik engelliler genellikle kurumun giriş katlarında, küçük odalarda çalışabiliyorlar. İş ortamının bizler için düzenlenmesi ile daha sosyal hale gelebiliriz. Ayrıca engellilere uygun çalışma ortamları ile engelli bireylerin iş güvenliği sağlanmış olacaktır. (K11)

Örgütlerde Kapsayıcı Yönetici Davranışları: Engelli Kamu Çalışanları Üzerine Nitel Bir Araştırma

Engelli çalışanlar bazen yapamayacakları işleri yapmaya zorlanabiliyorlar, bazen de yapabilecekleri işlerin çok daha basiti verilerek ötekileştirilebiliyorlar. Kapsayıcı yöneticilerin herkese eşit davranması ve adil bir iş yükü paylaşımı yapmasının bu tür olumsuzlukları ortadan kaldıracığını düşünüyorum. (K3)

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın amacı örgütlerde dezavantajlı çalışan gruplarından biri olan engelli çalışanların kapsayıcı yönetici davranışları hakkındaki görüşlerini tespit etmektir. Araştırmada kapsayıcı yöneticilerin özellikleri, metaforik anlatımla kapsayıcı yönetici davranışları ve kapsayıcı yönetici davranışlarının etkileri kamu kurumlarında çalışan engelli bireylerin bakış açısıyla incelenmiştir.

Araştırmada katılımcılar kapsayıcı yöneticileri adil, farklılıklara saygı duyan, etkili iletişim kuran, güler yüzlü, hoşgörülü, empati yeteneğine sahip, iş ortamında erişilebilirliği sağlayan yöneticiler olarak ifade etmişlerdir. Literatürde ise kapsayıcı liderler astlarına söz hakkı tanıyan, astlarının fikirlerini dikkate alan, uyumlu ilişkiler kuran, açıklık, etkililik ve erişilebilirlik göstererek astların örgütsel katılımını sağlayan (Guo vd., 2022, s. 1302), gelişim ve öğrenmeyi teşvik eden, kapsayıcı kültürün faydalarını ortaya çıkaracak bir ortam yaratan (Kuknor ve Bhattacharya, 2022, s. 774), örgütün her üyesine fırsat eşitliği sağlayan (Gong vd., 2021, s. 786) liderler şeklinde nitelendirilmektedir. Hays-Thomas vd. (2012) kapsayıcı örgütlerin oluşması için alçakgönüllülük, farklılıkların kabulü, yeni fikirlere açıklık, esneklik gibi değerlere önem verilmesiyle birlikte aktif dinleme, empati, nezaket ve etkin iletişim becerilerinin geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Örgütlerde yöneticilerin bu tür davranışları benimsemesi ve çalışanlarını bu tür davranışlara yönlendirmesi farklılıkları olan çalışanlara karşı kapsayıcı davranışların geliştirilmesini sağlayacaktır. Bir yöneticinin çalışanlardan beklenen davranışları teşvik etmesi, hatalarla karşılaştığında sonuçları çalışanlarla değerlendirmesi, çatışma ve tartışmalarda tarafsız olması, çalışanların fikirlerine açık olması, çalışanlarına karşı ulaşılabilir olması örgütlerde kapsayıcı politikaların çalışanlar tarafından benimsenmesini sağlayacaktır.

Katılımcılar kapsayıcı yönetici davranışlarının engelli çalışanların işyeri mutluluğunu, memnuniyet düzeyini, performanslarını, yönetici ve çalışanlar arasındaki güven düzeyini olumlu yönde etkileyebileceğini belirtmektedir. Ayrıca işyerinde değerli hissetme, streslerinin azalması ve pozitif olmalarına katkı sağlayacağını ifade etmişlerdir. Yöneticilerinin kapsayıcı davranışlar göstermelerinin iş performanslarını arttıracığı, işyerinde daha mutlu olacakları ve memnuniyet düzeylerinin artacağını, işe aidiyet duygularının gelişeceğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte yöneticilerinin kapsayıcı davranışlar göstermesi ile diğer çalışanların da kapsayıcı davranışlar göstereceğini ifade etmişlerdir. Bu çalışmada elde edilen bilgiler literatürde yapılan nicel araştırmalardaki sonuçları desteklemektedir. Shore ve Chung (2022) kapsayıcı liderliğin psikolojik güvenliği, örgütsel özdeşleşmeyi ve psikolojik güçlendirmeye olumlu katkı sağladığı ve böylece örgütsel performansın gelişimine katkı sağladığını ifade etmektedir (s. 745). İşyerinde çalışanların kapsayıcı liderlik algısı düzeylerinin lidere olan güven (Liggans vd., 2019), iş performansı (Ahmed vd., 2022), örgütsel destek (Aslan, 2019), örgüte aidiyet duygusu (Randel vd., 2018), psikolojik iyi oluş (Le vd., 2018), çalışanların yenilikçi iş davranışları (Bataneh vd., 2022) üzerine olumlu etkisi tespit edilmiştir.

İş ortamında liderin kapsayıcılığı çalışanların kendilerini daha rahat ve güvende hissetmelerini olumlu yönde etkileyecektir. Çalışanların psikolojik güvenlik algılarının artması

işte risk alma konusunda daha cesaretli olmayı sağlayarak çalışanların daha iyi performans elde etmelerine katkı sağlayacaktır (Gül, 2021, s. 335; Baş, 2022, s. 343). Liderin çalışanlarına karşı kapsayıcı olması, onların fikirlerine her zaman açık olması çalışanların örgütlerini psikolojik sahiplenmelerini de olumlu yönde etkileyecektir (Yavuz ve Gül, 2023, s. 2592).

Araştırmada katılımcılar kapsayıcı yöneticilerden eşit ve adil davranışlar göstermelerini beklediklerini belirtmektedirler. Jha vd. (2023)'nin nicel yöntemlerle yapmış oldukları çalışmada da kapsayıcı liderlerin çalışanların örgütsel adalet algılarını pozitif yönde etkilediğini ve böylece çalışanların işyeri mutluluklarının da olumlu yönde etkilendiğini tespit etmiştir. Kapsayıcı davranışlar göstermeleri ve adil uygulamalarıyla liderler çalışanların işyeri mutluluğu üzerine olumlu etki oluşturacaktır. Ye ve Li (2018)'nin çalışmasında kapsayıcı liderlerin çalışanların ruh hallerini olumlu yönde etkiledikleri ifade edilmektedir.

Araştırmada yöneticilerden beklenen kapsayıcı davranışlardan bir diğeri ise etkin iletişim kurma ve çalışan katılımını sağlama olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç Alang vd. (2022)'nin araştırmasındaki kapsayıcı davranışların çalışanların katılımı ve fikirlerini söylemelerini olumlu olarak etkilediği bilgisini desteklemektedir. Hirak vd. (2012)'e göre liderin kapsayıcılığının çalışanlar tarafından yeni bilgilerin kabul edilmesi, yeni sesin dinlenmesi ve yeni meydan okumanın kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Moore vd. (2020) tarafından üçte biri engelli çalışanlardan oluşan bir işletmede görüşme yöntemini kullanarak yapılan nitel bir araştırma sonucuna göre; kapsayıcı bir işyeri oluşturmak için engelli çalışanların açıklık ve güvenli bağlılığın oluşturulmasında liderlerin çalışanlarıyla daha fazla etkileşim kurmasının ve yenilikçi olmanın önemi vurgulanmaktadır.

Katılımcıların kapsayıcı yöneticilerden bir diğer beklentisi ise iş yükü dağılımının eşit ve adil olmasıdır. Polat (2020, s. 891)'in yapmış olduğu çalışmaya göre de engelli çalışanlar eğitimlerine uygun olmayan, yapabilecekleri işlerin daha düşüğü ya da yapmayacakları işleri yapmak zorunda kalmaktadırlar. Engelli çalışanların iş hayatına kazandırılması ve sorunların çözüme kavuşması için kapsayıcı uygulamalara yönelik çalışmaların artırılması toplumsal farkındalığın sağlanması için önem arz etmektedir.

5.1. Teoriye ve Uygulamaya Yönelik Katkı

Küreselleşme ve zorlu rekabet koşulları yöneticilerin; küresel çevrede yetkilendiren, planlayan, organize eden, kontrol eden iyi bir yönetici vasfıyla birlikte hayal eden ve hayalleri gerçekleştirebilen iyi birer lider olmalarını gerektirmektedir (Aslan, 2013, s. 15). Bu nedenle teoride bilim insanları tarafından liderlik yaklaşımları incelenmekle birlikte; uygulamada ise formal gücü bünyesinde barındıran ve liderlik vasıflarına sahip, başarı odaklı yöneticiler aranmaktadır. Kapsayıcı liderliğin önemi ise uygulamada çalışanlara ve örgüte sağladığı olumlu etkilere dayanmaktadır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda iş hayatında yöneticilerin kapsayıcı davranışlarını geliştirebilmeleri için şunlar önerilmektedir:

- Çalışanlar arasındaki farklılıkları benimsemesi ve farklılıklarıyla birlikte tüm çalışanların örgüte değer kattığının bilincinde olması,
- Örgütlerin amaçları doğrultusunda yöneticilerin çalışanlara karşı açıklık politikası benimsemesi,
- Örgütte herkesin eşit olduğu ve her çalışana adaletli davranılacağı bilincinin geliştirilmesi,

Örgütlerde Kapsayıcı Yönetici Davranışları: Engelli Kamu Çalışanları Üzerine Nitel Bir Araştırma

- Örgütte karar süreçlerinde çalışan katılımının sağlanması,
- Yöneticilerin çalışanlara karşı ulaşılabilir olması,
- Çalışanların fikirlerini açıkça söyleyebilmelerini desteklemesi,
- Çalışanların kapsayıcı davranışlar göstermesine yönelik teşvik edici uygulamalar geliştirilmesi ve kapsayıcı davranışların takdir edilmesi,
- Çalışanların kapsayıcı davranışlarının geliştirilmesi için eğitimler verilmesinin desteklenmesi,
- Örgütte yöneticiler ve çalışanlar arasındaki ilişkilerin güçlenmesi,
- Çalışanların takım ruhunun gelişimine destek olacak faaliyetlerin artırılması,
- Tüm çalışanlar arasında ön yargıdan uzak, saygı ve hoşgörünün öncelikli olduğu örgüt kültürünün geliştirilmesi,
- Engelli çalışanlar için örgütün tüm birimlerinin erişilebilir olmasının sağlanması,
- Farklılıkları olan bireylere yönelik diğer çalışanlar tarafından oluşabilecek olumsuz davranışların engellenmesi ile örgütte kapsayıcı iklimin oluşturulması gerekmektedir.

Engelli çalışanların iş hayatlarına entegre olmaları için yöneticilerin kapsayıcı davranışlarla onları desteklemesi gerekir. Çünkü engellilik bir sosyal dışlanma unsurudur ve engelli bireylerin iktisadi sahadan engellenmesi ikinci bir engel durumu olarak değerlendirilmektedir (Genç ve Çat, 2013, s.365). Engelli çalışanlar açısından ön yargıların kırılması, iş ortamında tüm çalışanların farkındalığının artırılması yöneticilerin öncelikli konularından olmalıdır. Engelli bireylere tüm çalışanlar gibi sağlıklı iş ortamlarının sunulması sadece engelli bireyler için değil, aynı zamanda toplumsal açıdan da fayda sağlayacaktır. Ayrıca yöneticilerin örgütte kapsayıcı bir kültür oluşturması ile çalışanlar arasında dışlama, ön yargı ile davranma gibi olumsuz davranışlar yaşanması gibi problemler çözümlenecektir.

Bu çalışmada elde edilen bulguların örgütsel davranış alanındaki az sayıda çalışmaya konu olan kapsayıcı yönetici davranışları konusunun kuramsal yapısının geliştirilmesine ve kapsayıcı yönetici davranışlarını araştıran ulusal düzeyde ilk nitel çalışma olmasının literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Ulusal literatürde kapsayıcı liderlik ile ilgili özellikle yakın dönemde sıklıkla nicel araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Ancak farklı açılardan değerlendirmeler yapmak için konu ile ilgili nitel araştırmaların artırılması gerektiği düşünülmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda kapsayıcı yönetici davranışlarının daha geniş perspektifte örgütsel, bireysel ya da ekip üzerine etkilerinin nicel araştırmalarla da desteklenerek incelenmesi konunun derinlemesine irdelenmesini sağlayacaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bu yöntemde veriler temalara göre düzenlenebileceği gibi, görüşme süreçlerinde kullanılan sorular dikkate alınarak da sunulabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.239). Bu çalışmada araştırmanın 3 temel sorusu dikkate alınarak bulgular sunulmuştur. Elde edilen veriler açık bir biçimde betimlenmiştir. Bulgular tamamen katılımcıların görüşlerine dayalıdır. Gelecek araştırmalarda nitel ve nicel araştırmalardan oluşan karma çalışmalar yapılabilir. Çalışmanın iş yaşamında ise yöneticilerin kapsayıcı davranışlarının geliştirilmesi konusunda farkındalık kazanmaları ve örgütlerinde dezavantajlı gruplar, etnik köken farklılıkları, ırk, cinsiyet, yaş gibi demografik farklılıkların... vb. benimsenerek örgütün asli amaçlarına yönelmelerini sağlayacak kapsayıcı davranışların oluşturulması konusunun geliştirilmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, A., Liang, D., Anjum, M. A. ve Durrani, K. (2022). Stronger together: examining the interaction effects of workplace dignity and workplace inclusion on employees' job performance. *Frontiers in Psychology*, 13, 1-13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.891189>
- Ashikali, T., Groeneveld, S. ve Kuipers, B. (2021). The role of inclusive leadership in supporting and inclusive climate in diverse public sector teams. *Review of Public Personnel Administration*, 41(3), 497-519. <https://doi.org/10.1177/0734371X19899722>
- Aslan, H. (2019). Mediating Role of Perceived organizational support in inclusive leadership's effect on innovative work. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(5), 2945-2963. <https://doi.org/10.15295/bmij.v7i5.1299>
- Aslan, Ş. (2013). *Sağlık yönetimi bakış açısıyla geçmişten günümüze liderlik kuramları*. Eğitim Yayınevi.
- Bataineh, M.S.E., Zainal, S. R. M. ve Muthuveloo, R. (2022). Impact of inclusive leadership on adaptive performance: the Role of innovation work behaviour. *International Journal Business Science and Applied Management*, 17(1), 28-43. <https://doi.org/10.69864/ijbsam.17-1.156>
- Booker, D. L. ve Williams, M. R. (2022). An Inclusive leadership model insight from the tech industry. *Advances in Developing Human Resources*, 24(4), 263-274. <https://doi.org/10.1177/15234223221118955>
- Bourke, J. ve Espedido, A. (2019). Why inclusive leaders are good for business and how to become one. *Harvard Business Review Online*.
- Carmeli, A., Reiter-Palmon, R. ve Ziv, E. (2010). Inclusive leadership and employee involvement in creative tasks in the workplace: the mediating role of psychological safety. *Creativity Research Journal*, 22(3), 250-260. <https://doi.org/10.1080/10400419.2010.504654>
- Çevik, C. ve Özkul, B. (2022). Çalışma yaşamında dezavantajlı gruplar ve eşitsizlikler. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi*, 7(3), 611-618.
- Ekşi, G.G. (2023). Kapsayıcı liderlik. *Scientific Journal of Finance and Financial Law Studies*, 3(1), 31-40.
- Erkal, P. (2023a). Kapsayıcı liderliğin çalışan performansı üzerine etkisi: yenilikçi iş davranışlarının aracı rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 19(4), 822-843. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.133619>
- Erkal, P. (2023b). *Kapsayıcı örgütler*. Gazi Kitabevi.
- Ferdman, B. M. ve Deane, B. R. (2014). *Diversity at work: the practice of inclusion*. Jossey-Bass A Wiley Brand,
- Ferdman, B. M. (2021). Inclusive leadership, the fulcrum of inclusion (Part 1). Edi. B. M. Ferdman, *Inclusive Leadership: Transforming Diverse Lives, Workplaces, and Societies*, Taylor & Francis.
- Genç, Y. ve Çat, G. (2013). Engellilerin istihdamı ve sosyal içerme ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 363-393.
- Gong, L., Liu, Z., Rong, Y. ve Fu, L. (2021). Inclusive leadership, ambidextrous innovation and organizational performance: the moderating role of environmental uncertainty. *Leadership & Organization Development Journal*, 42(5), 783-801. <https://10.1108/LODJ-06-2020-0253>

Örgütlerde Kapsayıcı Yönetici Davranışları: Engelli Kamu Çalışanları Üzerine Nitel Bir Araştırma

- Green, M. ve Young, J. (2019). *Building inclusive workplace, assessing the evidence, championing better work and working lives*. CIPD, Research Report. <https://www.cipd.org/en/knowledge/evidence-reviews/building-inclusive-workplaces/>
- Guo, Y., Zhu, Y. ve Zhang, L. (2022). Inclusive leadership, leader identification and employee voice behavior: the moderating role of power distance. *Current Psychology*, 41, 1301-1310. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00647-x>
- Gül, E. (2021). *Kapsayıcı liderliğin iş performansı üzerindeki etkisinde psikolojik güvenliğin aracılık rolü*. [Yüksek lisans tezi] Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Güler, A., Halıcioğlu, M. B. ve Taşğın, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma*. Seçkin Yayıncılık.
- Hartel, C. E. J., Krzeminska, A. ve Carrero, J. (2022). Çalışma yaşamında engelli bireyler. J. Syed, M. Özbilgin (Ed.), *Farklılıkların yönetimi ve kapsayıcılık uluslararası yaklaşım* (s. 220-260) içinde. Nobel Yayınları.
- Hays-Thomas, R., Bowen, A. ve Boudreaux, M. (2012). Skills for diversity and inclusion in organizations: A review and preliminary investigation. *The Psychologist-Manager Journal*, 15(2), 128-141. <https://doi.org/10.1080/10887156.2012.676861>
- Hirak, R., Peng, A. C., Carmeli, A. ve Schaubroeck, J. M. (2012). Linking leader inclusiveness to work unit performance: the importance of psychological safety and learning from failures. *Leadership Q*, 23, 107–117. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2011.11.009>
- Hüseyinli, N. ve Göçmen, S. (2017). Çalışma hayatında engelli haklarına ilişkin yasal düzenlemeler ve engellilerin haklarına ilişkin farkındalıkları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 138-152. <https://doi.org/10.15869/itobiad.356573>
- Igboanugo, S., Yang, J. ve Bigelow, P. (2022). Building a framework for an inclusive workplace culture: the diversity and inclusion survey. *The International Journal of Information Diversity & Inclusion*, 6(3), 52-67. <https://doi.org/10.33137/ijidi.v6i3.37507>
- Jha, I. N., Pal, D. ve Sarkar, S. (2023). Unlocking the secret to happiness at work: the power of inclusive leadership, organizational justice and workplace inclusion. *Journal of Management Developemt, Emerald Publishing Limited*. <https://doi.org/10.1108/JMD-04-2023-0136>.
- Korkmaz, B. C. (2023). Türkiye’de engelli istihdamında yaşanan zorluklar. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 23(1), 62-81. <https://doi.org/10.54961/uobild.1264127>
- Kuknor, S. C. ve Bhattacharya, S. (2022). Inclusive leadership: new age leadership to foster organizational inclusion. *European Journal of Training and Development*, 46(9), 771-797. <https://doi.org/10.1108/EJTD-07-2019-0132>
- Le, H., Jiang, Z., Fujimoto, Y. ve Nielsen, I. (2018). Inclusion and affective well-being: roles of justice perceptions. *Personal Review*, 47(4), 805-820. <https://doi.org/10.1108/PR-03-2017-0078>
- Liggans, G., Attoh, P. A., Gong, T., Chase, T., Russell, M. B. ve Clark, P. W. (2019). Military veterans in federal agencies: organizational inclusion, human resource practices, and trust in leadership as predictors of organizational commitment. *Public Personnel Management*, 48(3), 413-437. <https://doi.org/10.1177/0091026018819025>
- McKinsey Company (2022, Ağustos). What is Diversity, Equity, and Inclusion? <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/featured%20insights/mckinsey%20expla>

- iners/what%20is%20diversity%20equity%20and%20inclusion/what_is_diversity_equity_and_inclusion.pdf
- Minehart, R. D., Foldy, E. G., Long, J. A. ve Weller, J. M. (2020). Challenging gender stereotypes and advancing inclusive leadership in the operating theatre. *British Journal of Anaesthesia*, 124(3), 148-154. <https://doi.org/10.1016/j.bja.2019.12.015>
- Mitchell, R., Gu, J. ve Boyle, B. (2024). Suspicion, inclusive leadership and team innovation: A motivated information processing approach. *Journal of Business Research*, 172, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.114399>
- Moore, J. R., Maxey, E. C., Waite, A. M. ve Wendover, J. D. (2020). Inclusive organizations: developmental reciprocity through authentic leader-employee relations. *Journal of Management Development*, 39(9), 1029-1039. <https://doi.org/10.1108/JMD-05-2019-0211>
- Nembhard, I. M. ve Edmondson, A. C. (2006). Making it safe: the effects of leader inclusiveness and professional status on psychological safety and improvement efforts in healthcare teams. *Journal of Organizational Behavior*, 27(7), 941-966. <https://doi.org/10.1002/job.413>
- Nishii, L. H. ve Mayer, D. M. (2009). Do Inclusive Leaders help to reduce turnover in diverse groups? the moderating role of leader-member exchange in the diversity to turnover relationship. *Journal of Applied Psychology*, 94(6), 1412-1426. <https://doi.org/10.1037/a0017190>
- Nishii, L. H., ve Rich, R. E. (2013). Creating inclusive climates in diverse organizations. diversity at work: the practice of inclusion, (s. 330-363) içinde B. M. Ferdman ve B. R. Deane (Ed.), *In Diversity at Work: The Practice of Inclusion*. Jossey-Bass.
- Polat, E. K. (2020). Engelli bireylerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlara yönelik nitel bir araştırma: Çanakkale örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 869-897. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.758135>
- Randel, A. E., Galvin, B. M., Shore, L. M., Ehrhart, K. H., Chung, B. G., Dean, M. A. ve Kedharnath, U. (2018). Inclusive leadership: realizing positive outcomes through belongingness and being valued for uniqueness. *Human Resource Management Review*. 28(2), 190-203. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2017.07.002>
- Richard, S. ve Hennekam, S. (2021). When can a disability quota system empower disabled individuals in the workplace? The case of France. *Work, Employment and Society*, 35(5), 837-855. <https://doi.org/10.1177/0950017020946672>
- Santos, M., Luna, M., Reyes, D.L., Traylor, A. ve Lacerrenza, C.N. (2022). How to be inclusive leader for gender-diverse teams. *Organizational Dynamics*, 51(4), 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.orgdyn.2022.100914>
- Shore, L. M. ve Chung, B. G. (2022). Inclusive leadership: how leaders sustain or discourage work group inclusion. *Group & Organization Management*, 47(4), 723-754. <https://doi.org/10.1177/105960112199958>
- Shore, L. M., Cleveland, J. N. ve Sanchez, D. (2018). Inclusive workplace: a review and model. *Human Resource Management Review*, 28, 176-189. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2017.07.003>

Örgütlerde Kapsayıcı Yönetici Davranışları: Engelli Kamu Çalışanları Üzerine Nitel Bir Araştırma

- Shore, L. M., Randel, A. E., Chung, B. G., Ehrhart, K. H. ve Singh, G. (2011). Inclusion and diversity in work groups: a review and model for future research. *Journal of Management*, 37(4), 1262-1289. <https://doi.org/10.1177/014920631038594>
- Stone, D. ve Colelia, A. (1996). A model of factors affecting the treatment of disabled individuals in organizations. *Academy of Management Review*, 21(2), 352-401. <https://doi.org/10.2307/258666>
- Tapia, A. T. ve Polonskaia, A. (2020). *The 5 disciplines of inclusive leaders; unleashing the power of all of US*. Berrett-Koehler Publishers.
- Tekindal, M. ve Arsu, U. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik derleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 153-182.
- Uslu, F. ve Demir, E. (2023). Nitel bir veri toplama tekniği: derinlemesine görüşme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 40(1), 289-299. <https://doi.org/10.32600/huefd.1184085>
- Weis, M., Kolbe, M., Grote, G., Spahn, D. R. ve Grande, B. (2017). We can do it? Inclusive leader language promotes voice behavior in multi-professional action teams. *The Leadership Quarterly*, 29(3), 389-402, 1-61. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2017.09.002>
- Yavuz, E. C. ve Gül, H. (2023). Kapsayıcı liderliğin psikolojik sahiplenme üzerindeki etkisinde işgören sesliliğinin rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(4), 2577-2596. <https://doi.org/10.20491/isarder.2023.1734>
- Ye, Q., Wang, D. ve Li, X. (2018). Promoting employees' learning from errors by inclusive leadership: Do positive mood and gender matter? *Baltic Journal of Management*, 13(1), 125-142. <https://doi.org/10.1108/BJM-05-2017-0160>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Zandan, N. ve Shalett, L. (2020). What inclusive leader sound like. *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2020/11/what-inclusive-leaders-sounds-like>
- Zhang, M., Hu, E. ve Lin, Y. (2022). The impact of flexibility-oriented hrm systems on innovative behaviour in China: a moderated mediation model of dualistic passion and inclusive leadership. *Asia Pasific Business Review*, 29(1), 114-135. <https://doi.org/10.1080/13602381.2022.2076446>

Atıf/Citation:

Yücel, E. (2024). Muhasebe Meslek Mensuplarının Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı: Bursa İlinde Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 25(2): 172-196.
<https://doi.org/10.24889/ifede.1570589>.

**MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK OKURYAZARLIĞI:
BURSA İLİNDE BİR UYGULAMA***

Elif YÜCEL**

ÖZ

Muhasebe mesleğinde sürdürülebilirlik okuryazarlığı, işletmelerin sürdürülebilirlik raporlaması ve denetim süreçlerine katkı sağlayarak uzun vadeli başarı ve toplumsal sorumlulukları yerine getirme açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda hazırlanan çalışmanın temel amacı da muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığı düzeyini ölçmektir. Çalışmada sürdürülebilirlik okuryazarlığı bilgi, tutum ve davranış olarak üç boyutta ele alınmaktadır. Çalışmanın bir diğer temel amacı da sürdürülebilirlik bilgisinin sürdürülebilirlik tutum ve davranışları üzerindeki etkisini belirlemektir. Bu amaçla Bursa ilinde uygulanan araştırma kapsamında veriler anket yöntemi ile elde edilmiş olup SPSS paket programı aracılığıyla yapılan frekans analizi, korelasyon analizi ve regresyon analizi ile bulgular elde edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, meslek mensuplarının sürdürülebilirlik bilgi, tutum ve davranışları orta düzeyde olup sürdürülebilirlik davranışları nispeten daha düşüktür. Buna paralel meslek mensuplarının sürdürülebilirlik bilgisinin tutum ve davranışları üzerinde pozitif ve anlamlı ancak zayıf bir etkisi bulunmaktadır. Bu durum sürdürülebilirlik bilgisinin henüz davranışlara yansımadağını göstermektedir. Ayrıca çalışmada demografik faktörlere göre sürdürülebilirlik okuryazarlığı arasında anlamlı farklılık olup olmadığı hipotez testleri ile test edilmiş olup cinsiyet, deneyim ve meslek mensuplarının unvanlarına göre sürdürülebilirlik bilgi, tutum ve davranışları arasında farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı, Muhasebe Meslek Mensupları
JEL Sınıflandırması: M40, Q01, Q56

**SUSTAINABILITY LITERACY OF PROFESSIONAL ACCOUNTANTS: AN
IMPLEMENTATION IN BURSA CITY**

ABSTRACT

Sustainability literacy in the accounting profession is critically important for contributing to the sustainability reporting and auditing processes of businesses, as well as for ensuring long-term success and fulfilling social responsibilities. The main objective of this study, prepared in line with this perspective, is to measure the level of sustainability literacy among accounting professionals. In the study, sustainability literacy is addressed in three dimensions: knowledge, attitude, and behavior. Another key aim of the study is to determine the impact of sustainability knowledge on sustainability attitudes and behaviors. In this context, the data were obtained through a survey conducted in the province of Bursa, and the findings were derived using frequency analysis, correlation analysis, and regression analysis via the SPSS software. According to the research findings, the sustainability knowledge, attitudes, and behaviors of professionals are at a moderate level, while their sustainability behaviors are relatively lower. Parallel to this, the sustainability knowledge of professionals has a positive and significant, yet weak, impact on their attitudes and behaviors. This indicates that sustainability knowledge has not yet translated into behavior. Additionally, the study tested whether there were significant differences in sustainability literacy based on demographic factors, and differences in sustainability knowledge, attitudes, and behaviors were identified according to gender, experience, and the titles of the professionals.

Keywords: Sustainability, Sustainability Literacy, Professional Accountants
JEL Classification: M40, Q01, Q56

*Bu çalışmanın Beşerî Bilimler Etik Standartlarına uygunluğu Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından değerlendirilmiş ve 27.09.2024 tarih ve 2024/09-15 karar no ile onaylanmıştır.

**Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Bursa- Türkiye. E-posta: emugal@uludag.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2708-6778>

1. GİRİŞ

İşletmelerin serbest piyasa koşullarında büyümesi ve buna bağlı olarak süreçlerinin giderek daha karmaşık hale gelmesi, paydaşların karar alırken daha fazla bilgiye ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Bu sebeple, günümüzde finansal raporlama tek başına karar verme süreçleri açısından yeterli değildir. Özellikle kıt kaynakların aşırı tüketimiyle artan küresel sorunlar nedeniyle artık tüm dünya “sürdürülebilirlik” kavramına odaklanmış durumdadır. Sürdürülebilirlik en bilinen tanımıyla, doğal ve sosyal sistemler arasındaki etkileşimleri göz önünde bulundurarak mevcut ihtiyaçların, gelecek nesillerin de ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan karşılanmasıdır (Brundtland, 1987; Ng & Tavitiyaman, 2020: 5). Sürdürülebilirlik terimi, sıklıkla “yeşil” veya “çevre dostu” gibi diğer terimlerle birbirinin yerine kullanılmakla birlikte (Peattie, 1995: 33; Minton vd., 2012: 70) sadece çevrecilikten ibaret olmayıp sosyal ve ekonomik kaynakların da etkin kullanılmasını kapsamaktadır (Özçelik, 2013: 4987). Bu açıdan sürdürülebilirlik kapsamında atılan en önemli adımlardan biri olan Brundtland Raporu’nda (1987) da sürdürülebilir kalkınma çevresel, ekonomik ve sosyal olmak üzere üç temel boyutta ele alınmıştır. Bu üç boyut çerçevesinde 2015 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 2030 yılına kadar BM’nin politika ve finansmanına rehberlik edecek olan “Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA)” kabul edilmiştir. Bu 17 amaç sadece az gelişmiş ülkelerin değil tüm dünyanın karşı karşıya kaldığı temel sorunların çözümüne odaklanmaktadır (UN, 2024).

SKA doğrultusunda işletmelere de önemli bir pay düşmektedir; çünkü sürdürülebilirlik, işletmeler açısından stratejilerine entegre bir parça olarak kurumsal bir değer haline geldiğinde (Signitzer & Prexl, 2008: 2) iflasların, istihdam sorunlarının ve en önemlisi yoksulluğun önemli ölçüde azalması beklenmektedir. Günümüzde sürdürülebilirliğin sağlanması piyasa değeri ile defter değeri arasındaki olumlu farkın en önemli sebeplerinden biri olarak görüldüğünden (Dyllick & Hockerts, 2002: 133) işletmelerin hayatta kalmaları, büyümeleri ve uzun vadede rekabet avantajı elde etmeleri için SKA’ya uygun faaliyetlerde bulunmaları bir zorunluluğa dönüşmüştür. Bu süreçte paydaşlar da işletmenin faaliyetlerinin sürdürülebilirliği konusunda şeffaf bilgiler talep etmektedirler. Bu açıdan özellikle sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanıp paydaşlara sunulması, işletmenin kurumsal itibar ve rekabet avantajı elde edebilmesi açısından önem arz etmektedir. Sürdürülebilirlik raporlaması ekonomik, sosyal ve çevresel faaliyetlerin bir bütün olarak raporlanması ile (Perrini & Tencati, 2006: 297) kurumsal şeffaflığı arttırarak gerek işletme içi gerekse işletme dışı paydaşların, işletmenin sürdürülebilirlik hedeflerinin belirlenmesinde, gerekli verilerin toplanmasında ve sürdürülebilirlik bilgisinin oluşturulmasında tam katılımları sağlanmaktadır (Schaltegger vd., 2006, s. 4). Sürdürülebilirlik raporlarının gelişimi açısından ülkemizde atılan en önemli adımlardan biri şüphesiz “Sürdürülebilirlik Endeksi”nin oluşturulmasıdır. Borsa İstanbul’da (BİST) işlem gören ve kurumsal sürdürülebilirlik performansları üst seviyede olan işletmelerin yer aldığı bu endeks, özellikle BİST işletmelerinin sürdürülebilirlik konusundaki anlayış, bilgi ve uygulamalarını geliştirmeyi amaçlamaktadır. 2013 yılında BİST ile “Etik Yatırım Araştırma Hizmetleri (Ethical Investment Research Services - EIRIS)” arasında işletmelerin çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim konularındaki performanslarını baz alan BİST Sürdürülebilirlik Endeksi’nin hesaplanması amacıyla bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre EIRIS’in uluslararası sürdürülebilirlik kriterleri dikkate alınarak belirlenen endeks seçim kriterlerine göre işletmeler endekse dâhil edilmektedir. BİST Sürdürülebilirlik Endeksi’nde 2014 yılında 15 işletme yer

alırken 2024 itibariyle işletme sayısı 84'e yükselmiştir. Bu durum ülkemizde sürdürülebilirlik raporlamasına verilen önemin de bir göstergesidir (BİST, 2016).

Bilindiği üzere “Türkiye Sürdürülebilirlik Standartlarının Uygulama Kapsamına” göre, 2024 yılından itibaren belirli işletmeler için zorunlu sürdürülebilirlik raporlaması devreye girmiştir. Bu zorunlu raporlama, Türkiye’yi uluslararası yatırımcılar için daha cazip bir ülke haline getirmeyi ve yeşil finansman başta olmak üzere küresel sermaye akışından daha fazla pay almayı amaçlamaktadır. Ülkenin ekonomi alanında rekabet gücünü artırarak dünyada önde gelen ülkelerden biri olma potansiyeli bu raporlamalarla hayata geçirilecektir. Sürdürülebilirlik raporları, işletmelerin çevre, sosyal ve yönetim (ÇSY) konularında şeffaflık sağlamasını ve bu raporların finansal raporlarla entegrasyonunu öngörmektedir. Gerek Dünya’da gerek Türkiye’de sürdürülebilirlik raporlaması için en fazla kullanılan standart “Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative - GRI)” standartlarıdır (Bonson & Bednarova, 2015: 183). Bununla birlikte Türkiye’de sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin düzenlemeler son yıllarda iyice hız kazanmıştır. Bu süreçte Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) 2021 yılından itibaren “Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesini” yürürlüğe koymuştur. ÇSY konusunda “uy veya açıkla” uygulamasını getiren bu düzenleme ile daha çok sayıda işletmenin sürdürülebilirlik ilkelerine uygun faaliyetlerde bulunması amaçlanmıştır (SPK, 2024). “Uluslararası Sürdürülebilirlik Standartları Kurulu (International Sustainability Standard Board - ISSB)” tarafından yayımlanan uluslararası standartları benimseme kararı alan Kamu Gözetimi Kurumu (KGK) ise “Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS)” olarak “TSRS 1- Sürdürülebilirlikle İlgili Finansal Bilgilerin Açıklanmasına İlişkin Genel Hükümler” ve “TSRS 2 - İklimle İlgili Açıklamalar” standartlarını yayımlamış ve 2024 yılı itibariyle yürürlüğe girdiğini belirtmiştir. KGK tarafından düzenlenen sürdürülebilirlik ile ilgili diğer standartlar ise en güncel hali 2024 yılı itibariyle uygulanmaya başlayan “GDS 3410- Sera Gazı Beyanlarına İlişkin Güvence Denetimleri Standardı” ile 2023 yılı itibariyle uygulanmaya başlayan “GDS 3000 - Tarihi Finansal Bilgilerin Bağımsız Denetimi veya Sınırlı Bağımsız Denetimi Dışındaki Güvence Denetimleri Standardı”dır (KGK, 2024).

Raporların küresel geçerliliği, finansal raporlamada olduğu gibi güvence denetiminden geçmelerine bağlıdır. Bu denetimlerin kalitesi ne kadar yüksek olursa, raporların güvenilirliği de o kadar artacaktır. Güvence denetimleri, sürdürülebilirlik raporlarının güvenilirliğini sağlamada kritik rol oynarken, sürdürülebilirlik denetimlerinin, gerekli yetkinlik ve yeterliliğe sahip kişiler ve kuruluşlar tarafından yapılması büyük önem taşımaktadır (KGK, 2024). Sürdürülebilirlik denetimi çevresel yönetim ve performansın değerlendirilmesinde ölçülebilir standartların kullanılarak bu standartların diğer faktörlerle ilişkilendirilmesi ve işletmenin sürdürülebilirliğine ilişkin ilerlemesinin karar alıcılara sunulmasını kapsayan bir süreçtir (Nitkin & Brooks, 1998: 1499). Sürdürülebilirlik denetimi sosyal, çevresel ve ekonomik olmak üzere sürdürülebilirliğin üç boyutunda meydana gelen ilerlemeyi ve bu alanlardaki değerleri ölçmektedir. Bu değerler, performans metrikleri kullanılarak belirli performans endekslerine veya sürdürülebilirlik yönergelerine göre değerlendirilmektedir (Coyne, 2006: 26).

Günümüzde giderek yaygınlaşan sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanması ve sürdürülebilirlik denetiminin gerçekleştirilmesinde yer alacak olan muhasebe meslek mensuplarının da mutlaka sürdürülebilirlik okuryazarlığına sahip olmaları gerekmektedir. Sürdürülebilirlik okuryazarlığı, bireylerin sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları arasındaki karşılıklı bağımlılığı anlamalarını sağlama süreci (Albinsona vd.,

Muhasebe Meslek Mensuplarının Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı: Bursa İlinde Bir Uygulama

2020, s. 161) olup; kıt kaynakların etkin kullanımı hakkında bilgi sahibi olmayı ve bilinçli kararlar alabilme faaliyetlerini içermektedir (Décamps vd., 2017: 139). Sürdürülebilir kalkınmanın temel ilkelerini anlayıp bu bilgi ve anlayışı, sosyal refahı teşvik eden ve sürdürülebilir ekonomilere katkıda bulunan çevre dostu kararlar almakta uygulayabilen bireyler sürdürülebilirlik okuryazar olarak kabul edilmektedirler (Chinedu vd., 2023, s. 4). Sürdürülebilirlik okuryazarlığı, bireylerin sürdürülebilir bir gelecek için kararlılık göstermelerini sağlayan bir düşünce yapısı olup, bu doğrultuda bilinçli ve etkili kararlar vermelerine destek olmaktadır (Leiva-Brondo vd., 2022, s. 3). Sürdürülebilirlik okuryazarlığı sadece yeterli düzeyde sürdürülebilirlik bilgisine sahip olmak değildir. Bununla birlikte sürdürülebilirliği tutum ve davranışlara da adapte ederek bir yaşam biçimi haline dönüştürebilmek gerekmektedir. Çünkü alınan kararlar sadece bilgiye dayalı olmayıp duyguları da kapsayan tutumlara göre de şekillenmektedir. Daha çok soyut değerlerden oluşan tutumlar, belirli bir varlık veya davranışın iyi ya da kötü, olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilmesini ifade etmektedir. Soyut kalan bu tutumların somut karar ve eylemlere dönüştürülmüş hali ise davranışlardır (Leiserowitz vd., 2006: 414). Dolayısıyla sürdürülebilirlik okuryazarlığı sürdürülebilirlik bilgisi, tutum ve davranışının bir bileşimi olarak ifade edilmektedir.

Sürdürülebilir bir geleceğe geçiş için gerekli olan sürdürülebilirlik okuryazarlığının önemi doğrultusunda hazırlanan bu çalışmanın temel amacı da özellikle işletmelerin sürdürülebilirlik raporlaması ve denetimi süreçlerinde etkin rol oynayan muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığı düzeyini tespit edebilmektir. Çalışmada sürdürülebilirlik okuryazarlığı kavramına ilişkin literatür incelendikten sonra Bursa ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığı düzeyi anket yoluyla ölçülmüş ve bulgular analiz edilmiştir. Çalışmanın bir diğer amacı meslek mensuplarının sürdürülebilirlik bilgisinin tutum ve davranışları üzerindeki etkisini ölçmektir. Ayrıca meslek mensuplarının demografik özellikleri ile sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında ilişki olup olmadığı da hipotez testleri ile belirlenmiştir.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Sürdürülebilirlik okuryazarlığı şüphesiz öncelikle eğitimle başlamaktadır. Sürdürülebilirlik konusunda bir toplum ne kadar eğitilmiş olursa sürdürülebilirlik tutum ve davranışlarının sergilemeleri de o kadar yüksek olmaktadır (Gadotti, 2008; Cavalcanti-Bandos vd., 2021; Aikowe, 2022). Bu nedenle literatürde yer alan çalışmaların da büyük çoğunluğunun sürdürülebilirliğin eğitim hayatına entegrasyonuna odaklandığı görülmektedir. Bu çalışmalar genellikle yükseköğretim kurumlarının paydaş katılımı yoluyla topluma da yön verebilmesi nedeniyle üniversite düzeyinde uygulanmıştır. Çalışmalarda sürdürülebilirlik eğitiminin sadece birkaç ders düzeyinde kalmaması ve müfredatın büyük ölçüde sürdürülebilirlik konularıyla uyumlu hale getirilmesinin gerekliliği tartışılmıştır. Ayrıca sürdürülebilirlik eğitiminin toplumsal davranışları da etkilemesi nedeniyle yükseköğretim kurumlarının sürdürülebilirlik çalışmalarının müfredatla sınırlı kalmamasının ve kampüs içi sürdürülebilir yaşam uygulamaları ile bireylerin tutum ve davranışlarının da geliştirilmesinin önemi vurgulanmıştır (Aikowe, 2022; Cavalcanti-Bandos vd., 2021; Chinedu vd. 2023; Erguvan, 2024; Gadotti, 2008; Godemann vd., 2014; Qureshi, 2020; Tiron-Tudor vd. 2020; Winter & Cotton, 2012). Yükseköğretim kurumlarındaki sürdürülebilirlik uygulamaları, toplumsal değişimi de beraberinde getirebilmektedir. Bu doğrultuda literatürde yer alan çalışmaların bir bölümü de sürdürülebilirlik eğitiminin müfredata

nasıl entegre edileceği ile ilgilidir. Bu çalışmaların sonucunda sürdürülebilirlik konularının fakültelerin müfredatına eklenmesi sonrasında öğrencilerin çevresel ve sosyal sorumluluklarını daha iyi anladıkları ve sürdürülebilirlik konularına yönelik olarak farkındalık ve bilgi düzeylerinde artış olduğu tespit edilmiştir (Albinssona, vd., 2020; Berg & Lyngstadås, 2023; Sánchez-Carracedo vd., 2018; Kinzer, 2021; Lowther & Sellick, 2016).

SKA'nın bir topluma yayılabilmesi ve toplumsal sürdürülebilirlik bilincinin oluşturulabilmesi toplumun sürdürülebilirlik okuryazarlığı düzeyine bağlıdır. Dolayısıyla sürdürülebilirlik okuryazarlığı düzeyinin belirlenmesi ve eksikliklerin tanımlanması, gelişim için atılacak önemli adımdır. Bu doğrultuda geçerli ve güvenilir ölçekler geliştirilmiştir. Bu ölçeklerin değerlendirilmesi sürecinde şüphesiz en bilinen ve aktif faaliyet gösteren kurum "Yüksek Öğretimde Sürdürülebilirliğin İlerletilmesi Derneğidir (Association for the Advancement of Sustainability in Higher Education - AASHE)". 2010 yılında faaliyetlerine başlayan AASHE profesyonel bir dernek olarak "Sürdürülebilirlik Takip, Değerlendirme ve Derecelendirme Sistemi (STARS)" ile kurumların sürdürülebilirlik performanslarını ölçmelerine ve raporlamalarına yardımcı olmak ve en iyi uygulamaları benimsemeleri için teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu dernek çeşitli kriterler belirleyerek ve bu kriterleri karşılayan kurumlara puan vererek oluşturulan ölçekleri değerlendirmektedir (AASHE, 2024a). Yüksek öğrenim kurumlarında sürdürülebilirlik okuryazarlığı düzeyini belirlemek amacıyla literatürde oluşturulan farklı ölçekler de bulunmaktadır. Bu ölçeklerin tamamı ilgili üniversitelerde uygulandıktan sonra geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılarak oluşturulmuştur. Ölçeklerin büyük çoğunluğunda sorular ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik okuryazarlığı belirlemeye yönelik olarak gruplandırılmıştır (Aginako vd. 2021; Akeel vd. 2019; Akhgari, 2017; Leiva – Brondo vd., 2022; Ozdemir, 2021; Sekhar & Raina, 2021; Zwickle vd., 2014). Bu çalışmalarda öğrencilerin bilgi ve farkındalıklarının yeterli olduğu ancak sürdürülebilirliğin uygulama ve davranış boyutuna henüz tam olarak yansımadağı belirlenmiştir. Bununla birlikte yapılan çalışmaların bir bölümünde sürdürülebilirlik bilgisi ile sürdürülebilirlik tutum ve davranışları arasında pozitif ve anlamlı korelasyonlar tespit edilmiştir (Ozdemir, 2024; Marcos Merino vd., 2020; Chen vd., 2022; Saleh vd., 2022). Ayrıca Heeren vd., (2016) ile Wendlandt Amézaga vd (2022) de çalışmalarında sürdürülebilirlik bilgisinin sürdürülebilirlik tutum ve davranışlarını anlamlı, pozitif fakat zayıf düzeyde etkilediğini tespit etmiştir. Bu nedenle sürdürülebilirlik bilgisinin sürdürülebilirlik tutum ve davranışlarını etkilediği ancak sürdürülebilirlik okuryazarlığı için sürdürülebilirlik bilgisinin tek başına yeterli olmadığı söylenebilmektedir. Mahat vd. (2019) de çalışmalarında bilgi düzeyinin, öğrencilerin sürdürülebilirlik uygulamalarını artırmada bir etkisinin olmadığı sonucuna varmıştır.

Yükseköğrenim kurumları dışında kullanılan ölçekler de mevcuttur. Bunların başında Sulitest gelmektedir. Sulitest dünya genelinde yükseköğretim kurumları, işletmeler ve kurumlarda uygulanan ve sürdürülebilirlik okuryazarlığını ölçmek ve geliştirmek adına geliştirilmiş uluslararası düzeyde bir ölçektir. Bu ölçek özellikle işletmelerin sürdürülebilirlik faaliyetlerini planlamaları ve uygulamaları için gerekli araç ve verileri sunmaktadır (SULITEST, 2024). Literatürde Sulitest ölçeğinin başarılı bir sürdürülebilirlik okuryazarlığı değerlendirme aracı olduğunu belirten çalışmalar (Décamps vd., 2017; Zwickle vd., 2014) bulunmakla birlikte Kuehl vd. (2021) ölçeğin özellikle sürdürülebilirlik bilgisinin ölçülmesinde tutarlı sonuçlar sunmadığını tespit etmişlerdir. Yükseköğrenim kurumları dışında sürdürülebilirlik okuryazarlığı düzeyini ölçmeye yönelik yapılan diğer araştırmalar da sürdürülebilirlik okuryazarlığı düzeyinin

Muhasebe Meslek Mensuplarının Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı: Bursa İlinde Bir Uygulama

yeterli olduğu tespit edilmiş ve sürdürülebilirlik okuryazarlığının olumlu etkileri tartışılmıştır (Chen vd., 2022; D'Amico, 2016; Kwofie vd., 2023).

Sürdürülebilirlik raporlaması ve denetiminin her geçen gün öneminin artmasıyla birlikte muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığı düzeyinin de artması gerekmektedir. Ancak literatür incelendiğinde muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığını değerlendiren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak çevresel, sosyal ve yönetim (ÇSY) bilgilerine olan talebin artmasıyla birlikte muhasebecilerin bu alandaki rollerini araştıran çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır. Parthun (2024) çalışmasında özellikle ÇSY verilerinin doğru toplanması ve güvenilirliğinin sağlanması aşamasında muhasebe meslek mensuplarının katkılarını vurgulamıştır. Wahyuni vd. (2023) muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilir işletme uygulamalarına geçişte etkin bir rol oynadığını belirtmişler ve meslek mensuplarını sürdürülebilirlik uygulamalarına liderlik eden değişim ajanları olarak tanımlamışlardır. Schaltegger & Zvezdov (2015) ise bu çalışmalardan farklı olarak muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik raporlaması sürecine sınırlı bir katılım gösterdiği ve sadece sürdürülebilirlik yöneticileri ile üst yönetim arasında bilgilerin düzenlenerek aktarılması aşamasında kapı bekçisi rolü üstlendiğini belirtmişlerdir. Chowdhury & Nahar (2017) da muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik gelişim uygulamalarına yönelik algılarını araştırdıkları çalışmalarında sürdürülebilirlik gelişim uygulamalarına yönelik farkındalıklarının yüksek olduğunu ancak uygulamada çeşitli zorluklarla karşılaştıklarını ortaya koymuşlardır. Bu çalışmanın bulgularına göre meslek mensupları, sürdürülebilirlik uygulamalarının uzun vadede işletmeler için fayda sağlayabileceğini ancak bu süreçlerin maliyetli ve özellikle küçük ölçekli işletmeler için gereksiz olduğunu belirtmişlerdir.

Türkiye'deki literatür incelendiğinde ise ülkemizde sürdürülebilirlik okuryazarlığını ölçmeye yönelik henüz yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bununla birlikte uluslararası literatür incelendiğinde de muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığını ölçen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın literatüre bir yenilik getirmesi beklenmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu çalışmanın temel amacı işletmelerin sürdürülebilirlik raporlarının oluşturulması ve denetiminde etkin bir rolü olan muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığı düzeyini tespit etmektir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında elde edilen verilere göre meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığını ölçmeye yönelik sorulara verdikleri cevaplar puanlandırılarak gerçekleştirilen frekans analizleri ile meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığı düzeyleri belirlenmiştir.

Çalışmanın bir diğer amacı da meslek mensuplarının sürdürülebilirlik bilgisinin sürdürülebilirlik tutum ve davranışlarına etkisini belirlemektir. Bu amaçla regresyon analizi yapılmış olup; çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- H₁: "Muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik bilgilerinin sürdürülebilirlik tutumları üzerinde pozitif etkisi vardır."
- H₂: "Muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik bilgilerinin sürdürülebilirlik davranışları üzerinde pozitif etkisi vardır."

Çalışmada ayrıca muhasebe meslek mensuplarının demografik özellikler ile sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı da analiz

edilmektedir. Bu analizler parametrik ve parametrik olmayan hipotez testleri ile test edilecektir. Buna göre oluşturulan hipotezler ise aşağıdaki gibidir:

- H_{3a}: “Muhasebe meslek mensuplarının cinsiyetine göre sürdürülebilirlik bilgileri arasında anlamlı bir farklılık vardır.”
- H_{3b}: “Muhasebe meslek mensuplarının cinsiyetine göre sürdürülebilirlik tutumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.”
- H_{3c}: “Muhasebe meslek mensuplarının cinsiyetine göre sürdürülebilirlik davranışları arasında anlamlı bir farklılık vardır.”
- H_{4a}: “Muhasebe meslek mensuplarının mesleki deneyimine göre sürdürülebilirlik bilgileri arasında anlamlı bir farklılık vardır.”
- H_{4b}: “Muhasebe meslek mensuplarının mesleki deneyimine göre sürdürülebilirlik tutumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.”
- H_{4c}: “Muhasebe meslek mensuplarının mesleki deneyimine göre sürdürülebilirlik davranışları arasında anlamlı bir farklılık vardır.”
- H_{5a}: “Muhasebe meslek mensuplarının unvanına göre sürdürülebilirlik bilgileri arasında anlamlı bir farklılık vardır.”
- H_{5b}: “Muhasebe meslek mensuplarının unvanına göre sürdürülebilirlik tutumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.”
- H_{5c}: “Muhasebe meslek mensuplarının unvanına göre sürdürülebilirlik davranışları arasında anlamlı bir farklılık vardır.”
- H_{6a}: “Muhasebe meslek mensuplarının eğitim seviyesine göre sürdürülebilirlik bilgileri arasında anlamlı bir farklılık vardır.”
- H_{6b}: “Muhasebe meslek mensuplarının eğitim seviyesine göre sürdürülebilirlik tutumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.”
- H_{6c}: “Muhasebe meslek mensuplarının eğitim seviyesine göre sürdürülebilirlik davranışları arasında anlamlı bir farklılık vardır.”

Çalışmada verilerin elde edilmesi için anket yöntemi tercih edilmiş olup; anket soruları literatür araştırması yardımıyla belirlenmiştir. Anket beş ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm demografik özelliklere ilişkin kapalı uçlu soruların yer aldığı bölümdür. İkinci bölümde meslek mensuplarının SKA’ya ilgi düzeyini ve sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin olarak Türkiye’de mevcut standartlara ilişkin bilgi düzeyini ölçmeye yönelik 5’li likert ile hazırlanan sorular mevcuttur. Diğer üç bölüm ise sürdürülebilirlik okuryazarlığının bilgi, tutum ve davranış olmak üzere üç boyutunu ölçmeye yönelik sorulardan meydana gelmektedir. Bu sorular için “Seattle Üniversitesi Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı (SUSTLIT)” ölçeği kullanılmıştır (AASHE, 2024b). Bu ölçek aynı zamanda AASHE tarafından tasarlanan STARS kapsamında değerlendirilmektedir. SUSTLIT ölçeği, sürdürülebilirlik okuryazarlığını ölçmek amacıyla, 11 adet bilgi, 11 adet tutum ve 16 adet davranış ifadesini içermektedir. Tüm ifadeler 5’li likert ölçeğine (kesinlikle katılmıyorum ... kesinlikle katılıyorum) göre hazırlanmıştır. Anket uygulanmadan önce “Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu”ndan onay alınmıştır.

Çalışmanın ana kütlesini, Bursa ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları oluşturmaktadır. Muhasebe mesleği 5786 sayılı kanun kapsamında “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler (SMMM)” ve “Yeminli Mali Müşavirler (YMM)” tarafından icra edilmektedir. 2024

Muhasebe Meslek Mensuplarının Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı: Bursa İlinde Bir Uygulama

yılı itibariyle Bursa SMMM Odasına kayıtlı 5706 SMMM ve Bursa YMM Odasına kayıtlı 194 YMM mevcuttur. Örneklem, Bursa ilinde aktif olarak çalışmaya devam eden meslek mensupları arasından basit rassal örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Örneklem büyüklüğü ise hedef kitledeki birey sayısı bilindiğinden; “ $n = (N * t^2 * p * q) / [d^2 * (N - 1) + t^2 * p * q]$ ” şeklinde hesaplanmıştır (Aktürk ve Acemoğlu, 2011; Erkuş, 2005). Yapılan hesaplamada %95 güven aralığında %5 hata payı ile görülüş sıklığı ortalama 1/2 olarak belirlendiğinde, örnekleme alınacak birey sayısı da 361 olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte anketler meslek mensuplarına yüz yüze ve mail adresleri aracılığı ile online olarak iletilmiştir ve toplam 407 meslek mensubuna ulaşılmıştır. Bulgular SPSS paket programı yardımıyla analiz edilmiş olup anket içerisinde yer alan SUSTLIT ölçeği farklı bir ülkede uygulanıp Türkçeye çevrildiği için öncelikle ölçeğin güvenilirliğini analiz etmek amacıyla her üç alt boyutun da Cronbach alfa değerleri hesaplanmıştır. Cronbach alfa katsayısı; bilgi ölçeği için 0,821, tutum ölçeği için 0,916 ve davranış ölçeği için 0,860 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler $\alpha > 0,80$ olduğundan her iki ölçeğinden yüksek düzeyde güvenilir olduğu söylenebilir (Karagöz, 2023: 716).

Ölçeğin yapı geçerliğini ve uyumunu değerlendirmek içinse, AMOS programı kullanılarak “Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)” yapılmıştır. DFA’nın amacı, teorik olarak belirlenen faktörlerin birbiriyle bağlantılı ve ölçülen değişkenlerle tutarlı bir şekilde ilişkili olduğunu doğrulamaktır. SUSTLIT ölçeğinin yapısal geçerliğini DFA ile test etmeden önce ölçeğin faktör analizine uygun olup olmadığını belirlemek gerekmektedir. Bu amaçla önce Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testleri yapılmıştır.

Tablo 1: KMO ve Bartlett Testi

Örneklem Yeterliliği İçin Kaiser-Meyer-Olkin Ölçümü		0,632
Bartlett Testi	Yaklaşık Ki - Kare	13298,476
	df	595
	Anlamlılık (Sig.)	0,000

Tablo 1’de görüldüğü gibi, SUSTLIT ölçeği için KMO testi 0,632 sonucunu vermiştir. Bu değer 0,5’in üzerinde olması, soruların faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Bartlett testinin anlamlılık düzeyinin 0,05’ten düşük olması da faktör analizi sonuçlarının istatistiksel olarak anlamlı olduğunu doğrulamaktadır (Vakili, 2018; Williams vd., 2010). Ölçeğin faktör analizine uygunluğunun doğrulanmasından sonra, açıklayıcı faktör analizi ile belirlenen faktörler incelenmiştir. Özdeğerleri 1’den büyük olan faktörler anlamlı kabul edilmektedir. Yapılan analiz sonucunda üç faktör belirlenmiş olup bu faktörler, toplam varyansın %50,521’ini açıklamaktadır. Faktörlerin isimlendirilmesi içinse “döndürülmüş faktör matrisi” kullanılmaktadır. Bu matriste bir değişken hangi faktör grubu altında mutlak değer olarak büyük ağırlığa sahipse o değişken o gruba ait demektir (Eroğlu, 2008: 330).

Tablo 2: SUSTLIT Ölçeğine İlişkin Döndürülmüş Faktör Matrisi

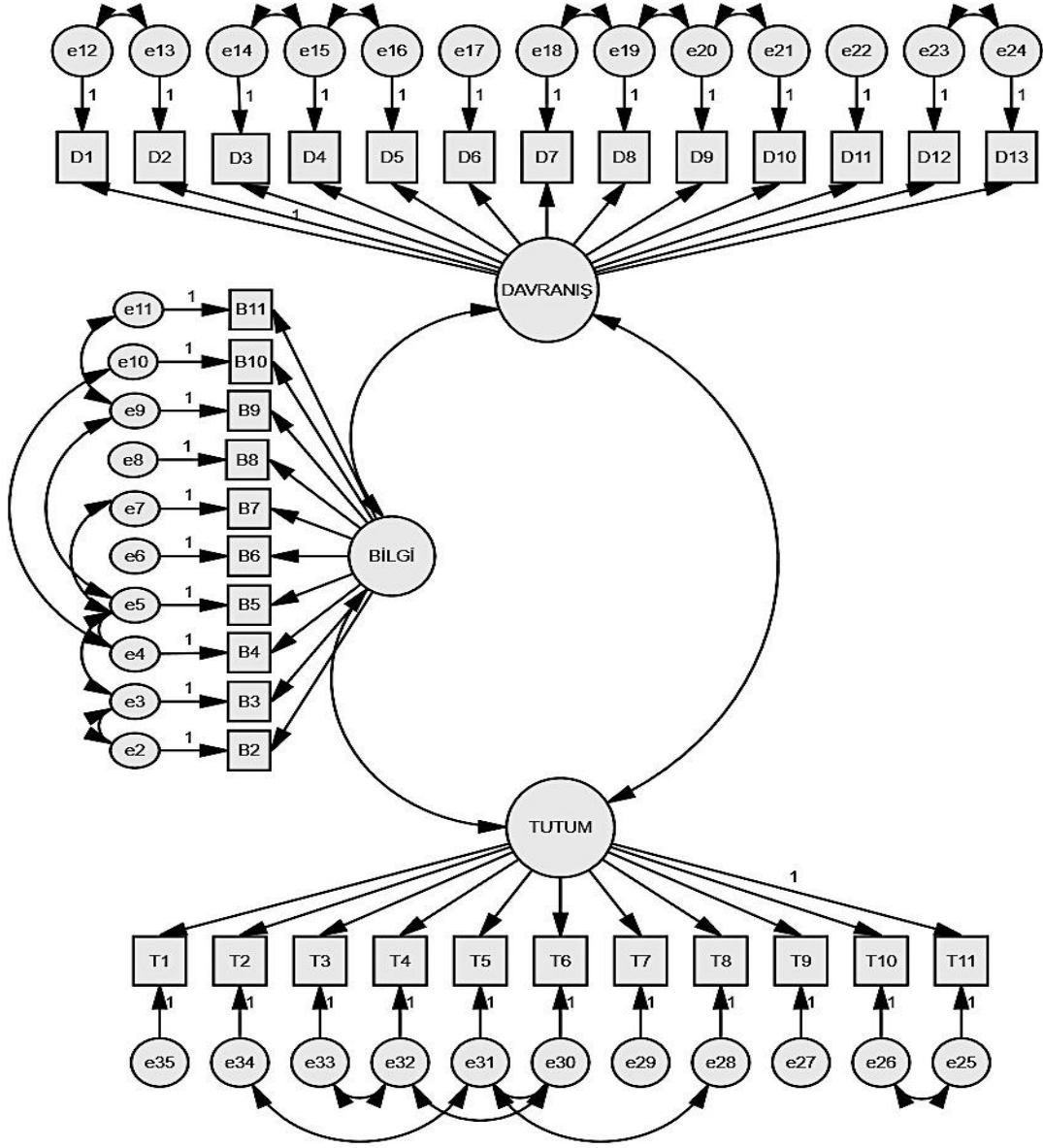
	F1	F2	F3
Genel olarak çevresel tehditlerin dünyadaki en önemli zorluklar arasında olduğunu düşünüyorum	0,806	0,240	0,016
Genel olarak sosyal adalet sorunlarının dünyadaki en önemli zorluklar arasında olduğunu düşünüyorum	0,805	0,270	0,019
İnsanlar dünyanın diğer yerlerindeki insanların daha iyi yaşayabilmesi için yaşam kalitelerini düşürmeye istekli olmalıdır.	0,792	0,025	-0,153
İnsanlar çevre için daha iyi olan ürün/hizmeti almak için daha fazla harcamaya istekli olmalıdır.	0,776	0,004	0,053

Elif YÜCEL

Genel olarak, enerji sorunlarının dünyadaki en önemli zorluklar arasında olduğunu düşünüyorum	0,758	0,277	0,057
İnsanlar, diğer insanların yaşamlarını iyileştirmek için bu gerekiyorsa, ürün ve hizmetler için daha fazla harcamaya istekli olmalıdır.	0,727	-0,085	0,238
Genel olarak, iklim değişikliği sorunlarının bugün dünyadaki en önemli zorluklar arasında olduğunu düşünüyorum.	0,707	-0,066	0,233
İnsanlar, daha az uygun olsa bile araba kullanmak yerine başka bir ulaşım yöntemi seçmelidir.	0,704	0,290	0,112
İnsanlar, daha az uygun olsa bile geri dönüştürmeli ve yeniden kullanmalıdır.	0,695	0,212	-0,065
İnsanlar, diğer insanların yaşamlarını iyileştirmek için gerekiyorsa daha yüksek vergileri desteklemelidir.	0,650	-0,155	0,277
Genel olarak, işletmelerin toplum üzerindeki etkilerinin bugün dünyadaki en önemli zorluklar arasında olduğunu düşünüyorum.	0,617	0,484	0,070
Kahve veya çay satın aldığımında, gölgede yetişen kahve veya çayı seçerim	-0,099	0,865	0,199
Deniz ürünleri satın aldığımında sürdürülebilir sertifikalı deniz ürünlerini tercih ederim	-0,158	0,800	0,295
Kağıt ürünleri satın aldığımında geri dönüştürülmüş içerikli kağıt ürünlerini tercih ederim	-0,017	0,715	0,181
Et satın aldığımında otla beslenen veya serbest dolaşan hayvan etini tercih ederim	0,226	0,618	0,015
Ürün satın almadan önce, üreticilerinin çalışma koşullarını göz önünde bulundururum.	0,315	0,607	0,199
Bir şirketi çevresel uygulamaları nedeniyle boykot ederim	0,284	0,550	-0,012
Ürün satın aldığımında, organik ürünleri tercih ederim	0,302	0,646	0,230
Seyahat aracı olarak toplu taşımayı tercih ederim.	-0,127	0,640	0,284
Şehir içinde ulaşım için ortak araç kullanımı, servis kiralama vb. yöntemleri kullanırım.	-0,217	0,616	0,264
Şehir içinde ulaşım için yürümeyi tercih ederim.	0,065	0,662	0,166
Şehir içinde ulaşım için bisiklet kullanmayı tercih ederim.	-0,160	0,579	0,205
Sadece çevre konusundaki görüşleri sebebiyle bir adaya oy verebilirim	0,244	0,532	0,243
Deniz ürünleri satın aldığımında çiftlikte yetiştirilen deniz ürünlerini tercih ederim	0,307	0,509	0,265
Ürünlerde "geri dönüştürülebilir" etiketi, üründeki malzemenin aynı türden daha fazla ürün yapmak için kullanılabileceğini ifade eder.	0,213	0,397	0,646
Bir "karbon sınırı ve ticaret politikası", atmosfere eklenen toplam karbon miktarına bir sınır koyar.	0,107	0,109	0,635
Et ürünlerinde "çimle beslenmiş" etiketi, hayvanın diyetinde bir miktar çim olduğunu ifade eder.	-0,169	-0,349	0,618
Et ürünlerinde "serbest dolaşan" etiketi, hayvanın dışarıya erişimi olduğunu belirtir.	0,178	0,371	0,602
Gıda ürünlerinde "organik" etiketi, gıdanın genetiği değiştirilmiş olmadığını ifade eder.	0,114	0,364	0,567
Bir işletme, "üçlü bilanço sistemi" planlaması yaptıığında, satışlarına, nakit akışına ve pazar payına odaklanır.	-0,194	-0,353	0,557
Aletlerde "Enerji Yıldızı" etiketi ürünlerin geri dönüştürülmüş malzemelerden yapıldığını belirtir	-0,266	-0,019	0,542
"Adil Ticaret" etiketi, ürünlerin ekstra yüksek kalitede olduğunu gösterir.	-0,134	-0,127	0,541
"Geri dönüştürülmüş malzemenin yapılmış" etiketi, ürünün düşük kalitede olduğunu gösterir.	-0,148	0,057	0,509
Bir "karbon vergisi", atmosfere karbon ekleyen ürünlerin üretilmesini veya satışını engeller.	-0,438	-0,076	0,501

Tablo 2’de yer alan döndürülmüş faktör matrisinde görüldüğü üzere faktörler “F1= Tutum, F2= Davranış ve F3= Bilgi” olmak üzere SUSTLIT ölçeğinin ve sürdürülebilirlik okuryazarlığının alt boyutları ile uyumlu olarak belirlenmiştir. Ancak hiçbir alt boyuta girmeyen davranış ölçeğindeki 3 ifade ve bilgi ölçeğindeki 1 ifade analizden çıkarılmıştır. Faktör analizinde davranış boyutunda faktörler belirlendikten sonra ölçeğin yapı geçerliğini ve uyumunu değerlendirmek için DFA yapılmıştır. DFA’nın ilk adımı ise modelin tanımlanmasını içermektedir. Bu model Şekil 1’de gösterilmektedir:

Şekil 1: Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı Modeli

Daha sonra modelin uyum iyiliği indeksleri değerlendirilmiştir. Modelin uyumunu değerlendirmek için uygulanan indeksler Tablo 3’de ayrıntılı olarak verilmiştir. Bu indeksler, literatürde yaygın olarak tanınmakta ve sıklıkla kullanılmaktadır (Bentler, 1990; Büyüköztürk, 2020; Schreiber vd., 2006; Shevlin vd., 1998).

Tablo 3: Model ile İlişkili Uyum İndeksleri

Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri	Uyum İyiliği İndeksleri
$0 \leq \Delta\gamma^2 / df \leq 5$	4,128
$0 \leq RMSEA \leq 0,08$	0,063
$0,90 \leq GFI < 1,00$	0,915
$0,90 \leq NFI < 1,00$	0,927
$0,90 \leq CFI \leq 1,00$	0,920

Öncelikle, ki-kare değerinin örneklem büyüklüğüne duyarlılığı nedeniyle, bu değer in serbestlik derecelerine oranı ($\Delta\chi^2/df$) dikkate alınır. Büyük örneklem için bu oranın 5 olması kabul edilebilir; doğrulayıcı faktör analizi modeli için $\Delta\chi^2/df$ oranı 4,128 olarak hesaplanmıştır. Bir diğer önemli metrik, modelin popülasyona uyumunu tahmin eden ve 0,08'in altında olması gereken "Yaklaşık Hata Kareleri Ortalama Kökü (Root Mean Square Error of Approximation - RMSEA)"dir. Geliştirilen modelde bu değer 0,063 olup, 0,08'in altında kalarak kabul edilebilir düzeyde değerlendirilmiştir. "Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index - CFI)", gözlenen verilerin modelle ne kadar iyi örtüştüğünü değerlendirir ve 0,9'un üzerindeki bir değer iyi bir uyum gösterir. Bu modelde, CFI 0,9'u aşmıştır. Alternatif bir ölçüm olan "Normlaştırılmış Uyum İndeksi (Normed Fit Index - NFI)", modelin uyumunu bir yokluk hipotezine kıyasla değerlendirir ve 0,9 ile 1 arasında olmalıdır. Bu modelde, NFI da 0,927 olarak bulunmuştur. "Uyum İyiliği İndeksi (Goodness-of-Fit Index - GFI)", örneklemde gözlenen değişkenler arasındaki kovaryansı ölçer ve ideal olarak 0,9'u geçmelidir. Bu modelde, GFI 0,915 olup, kabul edilebilir düzeyde olarak değerlendirilmiştir.

4. BULGULARIN ANALİZİ

Çalışma kapsamında ilk olarak ankete katılan meslek mensuplarının demografik özelliklerine ilişkin frekans analizi yapılmıştır. Bu özellikler anket sorularına etkisi olabileceği düşünülen değişkenlerdir.

Tablo 4: Ankete Katılan Muhasebe Meslek Mensuplarının Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Eğitim	Frekans	Yüzde
Kadın	120	29,48	Lisans	306	75,18
Erkek	287	70,52	Yüksek Lisans	91	22,36
Denevim	Frekans	Yüzde	Doktora	10	2,46
0 – 5 Yıl	40	9,83	Unvan	Frekans	Yüzde
6 – 10 Yıl	45	11,06	SMMM	54	47,17
11 – 15 Yıl	76	18,67	SMMM / Bağımsız Denetçi	119	29,24
16 – 20 Yıl	57	14,00	YMM	42	13,27
20 Yıl Üzeri	189	46,44	YMM / Bağımsız Denetçi	192	10,32

Tablo 4'den görüleceği üzere ankete katılan meslek mensuplarının cinsiyet dağılımı incelendiğinde yaklaşık %70'lik büyük çoğunluğun erkek olduğu görülmektedir. Bu dağılım TÜRMOB (2024) tarafından Türkiye genelinde belirlenen dağılımla uyumludur. Ankete katılan meslek mensuplarının eğitim seviyeleri dağılımı da benzer şekilde TÜRMOB (2024) verileri ile uyum göstermekle birlikte lise veya ön lisans mezunu meslek mensubu ankete katılmamıştır. Katılımcıların %75'lik önemli bir bölümü de lisans mezunudur. Ankete katılan meslek mensuplarının deneyimleri incelendiğinde %46,44'lük en yüksek oranla 20 yıl üzeri deneyime sahip meslek mensuplarının, 9,83'lük en düşük oranla ise 0-5 yıl arası deneyime sahip meslek mensuplarının ankete katıldığı görülmektedir. Bu durum çalışma açısından önemlidir. Özellikle sürdürülebilirlik raporlaması gibi özellikli raporları hazırlayacak veya inceleyecek olan meslek mensuplarının deneyimli olması gerekmektedir. Son olarak muhasebe meslek mensuplarının unvanlarını değerlendirdiğimizde ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının %47,17'sinin SMMM olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda bağımsız denetçilik unvanına sahip meslek mensuplarının oranı ise toplam %39,56'dır. Bu oran özellikle sürdürülebilirlik denetçiliği unvanı

Muhasebe Meslek Mensuplarının Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı: Bursa İlinde Bir Uygulama

açısından önemlidir. Çünkü sürdürülebilirlik denetçisi olabilmenin şartlarından birisi de bağımsız denetçilik unvanına sahip olmaktır.

Sürdürülebilirliğin özellikle tutum ve davranışlara yansiyabilmesi için SKA'ya da ilgi duyulması gerekmektedir. Bu nedenle katılımcıların demografik özellikleri incelendikten sonra SKA'ya ne düzeyde ilgi duydukları yapılan frekans analizi ile tespit edilmiştir.

Tablo 5: Meslek Mensuplarının Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) İlgisi

Düzeği

	Frekans	Yüzde
SKA ile hiç ilgilenmiyorum	62	15,2
SKA'nın bazıları ilgimi çekiyor	100	24,6
SKA'yı öğrenmeye / anlamaya çalışıyorum	185	45,5
SKA'ya uygun davranabilmek için özel çaba sarf ediyorum	60	14,7
SKA benim yaşam felsefem	0	0

Tablo 5'den de görüleceği üzere meslek mensuplarının ne yazık ki hiçbiri SKA'yı yaşam felsefesi olarak benimsememiştir. SKA'ya uygun davranabilmek için özel çaba sarf eden meslek mensuplarının oranı da oldukça azdır. Meslek mensuplarının %45,5'lük büyük çoğunluğu ise SKA'yı öğrenmeye ve anlamaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Türkiye'de pek çok muhasebe meslek mensubu için sürdürülebilirlik raporlaması süreci de oldukça yenidir. Bu nedenle ankete katılan meslek mensuplarının Türkiye'de uygulanan sürdürülebilirlik raporlamasına ilişkin düzenlemelere ne ölçüde hakim oldukları da bilinmesi gereken bir konudur. Ankete katılan meslek mensuplarının ilgili düzenlemelere ilişkin bilgi düzeylerinin yüzdeleri Tablo 6'da yer aldığı gibidir:

Tablo 6: Meslek Mensuplarının Sürdürülebilirlik Raporlamasına İlişkin Bilgi

Düzeği Yüzdeleri

	TSRS		GRI		GDS 3410		GDS 3000		SPK	
	Fre.	Yüzde	Fre.	Yüzde	Fre.	Yüzde	Fre.	Yüzde	Fre.	Yüzde
Hiç bilmiyorum	184	%45,2	226	%55,5	191	%46,9	199	%48,9	185	%45,5
Biraz bilgi sahibiyim	134	%32,9	115	28,3	129	%31,7	121	%29,7	120	%29,5
Orta derecede biliyorum	53	%13,0	36	8,8	37	%9,1	52	%12,8	59	%14,5
Biliyorum	36	%8,8	23	5,7	50	%12,3	35	%8,6	29	%7,1
Çok iyi biliyorum	0	%0	7	%1,7	0	%0	0	%0	14	%3,4

Tablo 6'da görüldüğü üzere meslek mensuplarının çoğu düzenlemelerle ilgili bilgi sahibi değildir. 2024 yılında yürürlüğe giren TSRS 1 ve 2 ile GDS 3000 ve GDS 3410 standartlarını çok iyi bilen meslek mensubu da bulunmamaktadır. Meslek mensuplarının yaklaşık %22'si tüm düzenlemeleri bildiklerini ya da orta derecede bildiklerini belirtmişlerdir. Bu durum standartların oldukça yeni olmasıyla ilgilidir.

Çalışmanın en temel amacı ise muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığı düzeyinin belirlenmesidir. Bu amaçla meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığının üç boyutu olan bilgi, tutum ve davranışlarını değerlendirmek için 5'li likert ölçeği ile sorulan soruların ortalamaları alınmıştır. Daha sonra 1 ve 5 arasında puanlanmış olan sorulara verilen cevaplar "zayıf, orta ve iyi" şeklinde gruplandırılmıştır. Dolayısıyla ortalama "1 – 2,33" arasında puan alanların zayıf düzeyde, "2,34 – 3,67" arasında puan alanların orta düzeyde

ve “3,68 – 5” arasında puan alanların iyi düzeyde sürdürülebilirlik okuryazarlığına sahiptir. Bu ortalamalara ilişkin yapılan frekans analizi sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: Meslek Mensuplarının Sürdürülebilirlik Bilgi Tutum ve Davranış Ortalamaları

	Genel Ortalama	Kişi Frekans	Kişi Yüzdesi	Ortalama	Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı Düzeyi
Sürdürülebilirlik Bilgisi	3,256	0	0	1 – 2,33	Zayıf
		343	%84,28	2,34 – 3,67	Orta
		64	%15,72	3,68 – 5	İyi
Sürdürülebilirlik Tutumu	3,557	47	11,55	1 – 2,33	Zayıf
		158	38,82	2,34 – 3,67	Orta
		202	49,63	3,68 – 5	İyi
Sürdürülebilirlik Davranışı	2,672	118	%28,99	1 – 2,33	Zayıf
		251	%61,67	2,34 – 3,67	Orta
		38	%9,34	3,68 – 5	İyi

Tablo 7’den anlaşıldığı üzere ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının %84,28’lik büyük çoğunluğunun sürdürülebilirlik bilgisi orta düzeydedir. Sürdürülebilirlik bilgisi zayıf hiçbir meslek mensubu bulunmamaktadır. Sürdürülebilirlik tutumuna ilişkin cevapları incelediğimizde ise ortalama daha yüksek olmasına karşın katılımcıların %11,55’inin zayıf düzeyde sürdürülebilirlik tutumuna sahip olduğu görülmektedir. Buna karşın %49,63’lük büyük çoğunluk iyi düzeyde sürdürülebilirlik tutumu göstermektedirler. Sürdürülebilirlik davranışlarına ilişkin frekans analizi sonucunda ise daha düşük ortalama puanların olduğu belirlenmiştir. Ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının %28,99’u sürdürülebilirlik davranışı açısından zayıf düzeydedir. Katılımcıların %61,15’lik büyük bir çoğunluğunun verdikleri cevaplar ise orta düzeyde olarak belirlenmiştir. Genel ortalamalara değerlendirdiğimizde de sürdürülebilirlik bilgi, tutum ve davranışlarının ortalamaları sırasıyla 3,256; 3,557 ve 2,672 olup ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının orta düzeyde sürdürülebilirlik okuryazarlığına sahip oldukları söylenebilmektedir.

Çalışmanın hipotezleri test edilmeden önce verilerin normal dağılıp dağılmadığı analiz edilmelidir. Bu amaçla veri setinin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri belirlenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin herhangi biri +1 ile -1 aralığındayken diğerinin +2 ile -2 aralığında olması normal dağılım için kabul edilebilir olarak değerlendirilmektedir (George ve Mallery, 2003; Leech vd. 2015; Tabachnick ve Fidell, 2013).

Tablo 8: Verilerin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Cinsiyet	Eğitim	Deneyim	Unvan	Bilgi	Tutum	Davranış
Geçerli Veri	407	407	407	407	407	407	407
Çarpıklık	-0,903	1,609	-0,706	0,891	0,554	-0,894	0,281
Basıklık	-1,190	1,695	-0,845	-0,241	-0,057	0,821	0,214

Tablo 8’de yer alan verilere göre muhasebe meslek mensuplarının eğitim düzeyleri hariç tüm veriler normal dağılmaktadır. Bu nedenle bu veriler parametrik testler ile analiz edilmiştir. Ancak meslek mensuplarının eğitim düzeyleri normal dağılım göstermediğinden parametrik olmayan bir test ile analiz gerçekleştirilmiştir. Verilerin normalliği analiz edildikten sonra meslek

Muhasebe Meslek Mensuplarının Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı: Bursa İlinde Bir Uygulama

mensuplarının sürdürülebilirlik bilgisinin sürdürülebilirlik tutum ve davranışlarına etkisinin olup olmadığı belirlenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle her bir boyut arasındaki ilişkiyi belirlemek için “Pearson Korelasyon Analizi” yapılmıştır. Korelasyon analizi, değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü ve yönünü belirler ve sonuçlar -1 ile +1 arasında değer alır. Pozitif korelasyon, iki değişkenin birlikte arttığını gösterirken, negatif korelasyon bir değişken artarken diğersinin azaldığını belirtir. Korelasyon değeri sifıra yaklaştıkça değişkenler arasındaki ilişki zayıflamaktadır. $\pm 0,20$ 'nin altında korelasyon çok zayıfken $\pm 0,8$ 'in üzerinde korelasyon çok yüksek olarak tanımlanmaktadır (Evans, 1996). Korelasyon analizi sonuçları aşağıdaki Tablo 9’da görüldüğü gibidir.

Tablo 9: Sürdürülebilirlik Okuryazarlığının Boyutları Arasında Korelasyon Analizi

		BİLGİ	TUTUM	DAVRANIŞ
BİLGİ	Pearson Korelasyonu	1	0,125*	0,348**
	Anlamlılık Değ. (Sig)		0,011	0,000
	N	407	407	407
TUTUM	Pearson Korelasyonu	0,125*	1	0,430**
	Anlamlılık Değ. (Sig)	0,011		0,000
	N	407	407	407
DAVRANIŞ	Pearson Korelasyonu	0,348**	0,430**	1
	Anlamlılık Değ. (Sig)	0,000	0,000	
	N	407	407	407

Tablo 9’da yer alan korelasyon analizi sonuçlarına göre sürdürülebilirlik bilgisi, tutum ve davranışları arasında pozitif ve anlamlı korelasyon bulunmaktadır. Her üç boyutun da birbiri ile olan korelasyon katsayısının anlamlılık düzeyi ($p < 0,05$) olduğundan aralarındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilmektedir. Pearson korelasyon katsayısı sürdürülebilirlik bilgisi ve tutumu arasında 0,125, sürdürülebilirlik bilgisi ve davranışı arasında 0,348 ve sürdürülebilirlik tutum ve davranışı arasındaysa 0,430 olarak belirlenmiştir. Bu durumda sürdürülebilirlik bilgisi ve tutumu arasında pozitif yönlü ancak çok zayıf düzeyde bir ilişki olduğu, sürdürülebilirlik bilgisi ve davranışı arasında da benzer şekilde pozitif yönlü ve zayıf düzeyde bir ilişki olduğu ve sürdürülebilirlik tutum ve davranışı arasındaysa pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki olduğu söylenebilmektedir. Korelasyon analizinden sonra çalışmanın hipotezini test etmek için regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 10: Sürdürülebilirlik Bilgisi ile Tutum ve Davranışları Arasında Regresyon Analizi

Regresyon Modeli ^a						
Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahmini standart hata	F	Sig.
1 (Tutum)	0,125 ^a	0,016	0,013	0,82370	6,470	0,011 ^a
2 (Davranış)	0,348 ^b	0,121	0,119	0,64721	55,943	0,000 ^b
a. Bağımlı değişken: Sürdürülebilirlik Tutumları						
b. Bağımlı değişken: Sürdürülebilirlik Davranışları						

Tablo 10’da yer alan regresyon modelinde ise R² değeri 0,016 olup, sürdürülebilirlik bilgisinin (bağımsız değişken) sürdürülebilirlik tutumlarındaki (bağımlı değişken) varyansın yaklaşık %1,6’sını açıkladığını ifade etmektedir. Bu, modelin açıklayıcılık gücünün düşük

Elif YÜCEL

olduğunu göstermektedir. Modelin anlamlılığına işaret eden p-değeri ise 0,011 olduğundan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve sürdürülebilirlik bilgisinin sürdürülebilirlik tutumlarını tahmin etmede anlamlı bir etkisinin olduğu söylenebilmektedir. Bu analiz sonuçlarına dayanarak, sürdürülebilirlik bilgisinin sürdürülebilirlik tutumları üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Benzer şekilde sürdürülebilirlik bilgisinin sürdürülebilirlik davranışları üzerinde etkisini ölçen regresyon modelinde R^2 değeri 0,121 olup, sürdürülebilirlik bilgisinin sürdürülebilirlik davranışlarındaki varyansın yaklaşık %12,1'ini açıkladığını ifade etmektedir. Bu da modelin açıklayıcılık gücünün düşük olduğunu göstermektedir. Modelin anlamlılık değeri ise 0,000 olduğundan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu analiz sonuçlarına dayanarak, sürdürülebilirlik bilgisinin sürdürülebilirlik tutumları üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla H_2 hipotezi de kabul edilmiştir.

Çalışmada ayrıca muhasebe meslek mensuplarının demografik özellikleri ile sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı da analiz edilmiştir. İlk olarak muhasebe meslek mensuplarının cinsiyeti ile sürdürülebilirlik okuryazarlığının üç boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığı bağımsız örneklem t- testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 11: Meslek Mensuplarının Cinsiyetlerine Göre Sürdürülebilirlik Okuryazarlıkları Arasındaki Farklılık

	Cinsiyet	Sayı	Ortalama	Levene Testi	Bağımsız Örneklem T- Testi	
Bilgi	Kadın	120	3,3333	Sig. 0,380	t değeri. 2,467	Sig. 0,014*
	Erkek	287	3,2279			
Tutum	Kadın	120	3,5939	Sig. 0,094	t değeri. 2,765	Sig. 0,445
	Erkek	287	3,5255			
Davranış	Kadın	120	2,8103	Sig. 0,067	t değeri. 2,629	Sig. 0,009*
	Erkek	287	2,6146			

Tablo 11'de görüldüğü gibi sürdürülebilirlik bilgisi için bağımsız örneklem t- testi anlamlılık değeri $0,014 < 0,05$ olduğundan meslek mensuplarının cinsiyetlerine göre sürdürülebilirlik bilgileri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Aynı sonuç sürdürülebilirlik davranışı için de geçerlidir ve meslek mensuplarının cinsiyetlerine göre sürdürülebilirlik davranışları arasında anlamlı bir farklılık mevcuttur. Ancak sürdürülebilirlik tutumları için bağımsız örneklem t- testi anlamlılık değeri $0,445 > 0,05$ olduğundan meslek mensuplarının cinsiyetlerine göre sürdürülebilirlik tutumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Bu durumda H_{3a} ve H_{3c} hipotezleri kabul edilirken H_{3b} hipotezi reddedilmiştir. Meslek mensuplarının cevaplarının ortalamalarına bakıldığında ise kadınların erkeklerden daha fazla sürdürülebilirlik bilgi, tutum ve davranışına ve dolayısıyla sürdürülebilirlik okuryazarlığına sahip olduğu söylenebilmektedir.

Muhasebe meslek mensuplarının mesleki deneyimlerine göre sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığı Tek Yönlü ANOVA testi ile ölçülmüştür.

Tablo 12: Meslek Mensuplarının Deneyimlerine Göre Sürdürülebilirlik Okuryazarlıkları Arasındaki Farklılık

		BİLGİ		TUTUM		DAVRANIŞ			
Deneyim	Sayı	Ortalama		Ortalama		Ortalama			
0-5 yıl	40	3,2050		3,6045		2,3808			
6-10 yıl	45	3,3711		3,8889		2,5299			
11-15 yıl	76	3,2289		3,8947		3,0648			
16-20 yıl	57	3,3491		2,9601		2,4022			
20 yıl üzeri	189	3,2286		3,4877		2,6915			
Toplam	407	ANOVA		ANOVA		ANOVA			
		F	Sig.	F	Sig.	F	Sig.		
		2,246	0,064*	14,606	0,000*	11,774	0,000*		
		Tukey Post-Hoc Testi (I-J)		Tutum Ortalamaları			Davranış Ortalamaları		
		(I) Deneyim	(J) Deneyim	Ort.Fark.	Std. Hata	Sig.	Ort.Fark.	Std. Hata	Sig.
		0-5 yıl	6-10 yıl	-0,2843*	0,1679	0,043	-0,14915	0,1425	0,833
			11-15 yıl	-0,2902*	0,1509	0,037	-0,68401*	0,1281	0,000
			16-20 yıl	0,6444*	0,1594	0,001	-0,02139	0,1352	1,000
			20 yıl üzeri	0,1168	0,1345	0,908	-0,31072*	0,1141	0,042
		6-10 yıl	0-5 yıl	0,2843*	0,1679	0,043	0,14915	0,1425	0,833
			11-15 yıl	-0,0058	0,1453	1,000	-0,53486*	0,1233	0,000
			16-20 yıl	0,9287*	0,1541	0,000	0,12776	0,1307	0,865
			20 yıl üzeri	0,4012*	0,1282	0,016	-0,16158	0,1088	0,572
		11-15 yıl	0-5 yıl	0,2902*	0,1509	0,037	0,68401*	0,1281	0,000
			6-10 yıl	0,0058	0,1453	1,000	0,53486*	0,1233	0,000
			16-20 yıl	0,9346*	0,1354	0,000	0,66262*	0,1149	0,000
			20 yıl üzeri	0,4070*	0,1049	0,001	0,37328*	0,0891	0,000
		16-20 yıl	0-5 yıl	-0,6444*	0,1594	0,001	0,02139	0,1352	1,000
			6-10 yıl	-0,9287*	0,1541	0,000	-0,12776	0,1307	0,865
			11-15 yıl	-0,9346*	0,1354	0,000	-0,66262*	0,1149	0,000
			20 yıl üzeri	-0,5276*	0,1167	0,000	-0,28933*	0,0991	0,030
		20 yıl üzeri	0-5 yıl	-0,1168	0,1345	0,908	0,31072*	0,1141	0,042
			6-10 yıl	-0,4012*	0,1282	0,016	0,16158	0,1088	0,572
			11-15 yıl	-0,4070*	0,1049	0,001	-0,37328*	0,0891	0,000
			16-20 yıl	0,5276*	0,1167	0,000	0,28933*	0,0991	0,030

Tablo 12’de görülen testin sonucunda sürdürülebilirlik tutumu ve davranışları için ANOVA testi anlamlılık değerleri sırasıyla “0,000 ve 0,000 < 0,05” olduğundan meslek mensuplarının deneyimlerine göre sürdürülebilirlik tutumları ve davranışları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu sonuca göre H_{4b} ve H_{4c} hipotezleri kabul edilmiştir. Ancak sürdürülebilirlik bilgisine ilişkin testin anlamlılık değeri $0,064 > 0,05$ olduğun H_{4a} hipotezi reddedilmiştir. Bu da meslek mensuplarının deneyimlerine göre sürdürülebilirlik bilgileri arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Meslek mensuplarının cevaplarının ortalamalarına bakıldığında 11-15 yıl arasında deneyime sahip meslek mensuplarının en yüksek sürdürülebilirlik bilgi, tutum ve davranışlarına sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte en düşük sürdürülebilirlik bilgisi ve davranışına sahip meslek mensupları 0-5 yıl arasında deneyime sahipken en düşük sürdürülebilirlik tutumuna sahip meslek mensupları 16-20 yıl arasında deneyime sahiptir. Tukey Post-Hoc testi sonuçları da bu bulguları desteklemektedir.

Elif YÜCEL

Muhasebe meslek mensuplarının unvanına göre sürdürülebilirlik bilgi tutum ve davranışları arasındaki farklılık da ANOVA testi ile ölçülmüştür.

Tablo 13: Meslek Mensuplarının Unvanlarına Göre Sürdürülebilirlik Okuryazarlıkları Arasındaki Farklılık

		BİLGİ		TUTUM		DAVRANIŞ				
Unvan	Sayı	Ortalama	Ortalama	Ortalama	Ortalama	Ortalama	Ortalama			
SMMM	192	3,1552		3,4735		2,2564				
SMMM-BAĞ.DEN.	119	3,2723		3,5325		2,4441				
YMM	54	3,4444		3,7071		2,9647				
YMM-BAĞ.DEN.	42	3,4571		3,5936		2,5165				
		ANOVA		ANOVA		ANOVA				
		F	Sig.	F	Sig.	F	Sig.			
		9,194	0,000*	1,326	0,265	27,670	0,000*			
		Tukey Post-Hoc Test(I-J)			Bilgi Ortalamaları			Davranış Ortalamaları		
(I) Unvan	(J) Unvan	Ort. Fark.	Std. Hata	Sig.	Ort. Fark.	Std. Hata	Sig.			
SMMM	SMMM B.D.	-0,1171*	0,0442	0,042	0,5207*	0,0735	0,000			
	YMM	-0,2892*	0,0584	0,000	0,7083*	0,0971	0,000			
	YMM B.D.	-0,3019*	0,0646	0,000	0,4483*	0,1074	0,000			
SMMM-BAĞ. DEN.	SMMM	0,1171*	0,0442	0,042	-0,5207*	0,0735	0,000			
	YMM	-0,1722*	0,0622	0,030	0,1877	0,1034	0,268			
	YMM B.D.	-0,1849*	0,0681	0,035	-0,0724	0,1131	0,919			
YMM	SMMM	0,2892*	0,0584	0,000	-0,7083*	0,0971	0,000			
	SMMM B.D.	0,1722*	0,0622	0,030	-0,1877	0,1034	0,268			
	YMM B.D.	-0,0127	0,0780	0,998	-0,2601*	0,1297	0,048			
YMM-BAĞ. DEN.	SMMM	0,3019*	0,0646	0,000	-0,4483*	0,1074	0,000			
	SMMM B.D.	0,1849*	0,0681	0,035	0,0724	0,1131	0,919			
	YMM	0,0127	0,0780	0,998	0,2601*	0,1297	0,048			

Tablo 13’de yer alan ANOVA testi sonuçlarına göre meslek mensuplarının sürdürülebilirlik bilgisi ve davranışlarına ilişkin testin anlamlılık değerlerinin her ikisi de $0,000 < 0,05$ olduğundan H_{5a} ve H_{5c} hipotezleri kabul edilmiştir. Bu durumda meslek mensuplarının unvanları ile sürdürülebilirlik bilgi ve davranışları arasında anlamlı farklılık olduğu söylenebilmektedir. Sürdürülebilirlik tutumuna ilişkin testin anlamlılık değeri ise $0,265 > 0,05$ olduğundan H_{5b} hipotezi reddedilmiştir. Yani meslek mensuplarının unvanları ile sürdürülebilirlik tutumları arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Ankete katılanların ortalama puanlarına bakıldığında ise en düşük bilgi, tutum ve davranışlara sahip meslek mensupları SMMM’lerken en yüksek bilgi, tutum ve davranışlara sahip meslek mensupları YMM’ler olarak belirlenmiştir.

Muhasebe meslek mensuplarının eğitim seviyeleri normal dağılım göstermediğinden diğer değişkenlerden farklı olarak hipotezi test etmek için parametrik olmayan bir hipotez testi olan Kruskal Wallis testi kullanılmıştır.

Tablo 14: Meslek Mensuplarının Eğitim Seviyesine Göre Sürdürülebilirlik Okuryazarlıkları Arasındaki Farklılık

		BİLGİ		TUTUM		DAVRANIŞ	
Mükellef Sayısı	Sayı	Ortalama		Ortalama		Ortalama	
Lisans	306	3,2431		3,4994		2,6581	
Yüksek Lisans	91	3,3110		3,6763		2,6932	
Doktora	10	3,2700		3,7727		2,9154	
		ANOVA		ANOVA		ANOVA	
		Ki-Kare	Sig.	Ki-Kare	Sig.	Ki-Kare	Sig.
		0,065	0,968	2,852	0,240	1,748	0,417

Tablo 14’de yer alan analiz sonuçlarına göre meslek mensuplarının eğitim seviyesine göre sürdürülebilirlik bilgi, tutum ve davranışları arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Çünkü her üç değişken için testin anlamlılık değeri $p > 0,05$ olarak belirlenmiştir. Buna göre H_{6a} , H_{6b} ve H_{6c} hipotezleri reddedilmiştir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, Bursa ilindeki muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığını çeşitli boyutlarıyla incelemiş ve önemli sonuçlar elde etmiştir. Çalışmanın temel amacı sürdürülebilirlik raporlaması ve denetiminde etkin rolü olan muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığı düzeyinin belirlenmesidir. Bu amaçla meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığının üç boyutu olan bilgi, tutum ve davranışlarını değerlendirmek için 5’li likert ölçeği ile sorulan soruların ortalamaları alınmıştır. Yapılan frekans analizi sonuçlarına göre meslek mensuplarının sürdürülebilirlik bilgilerinin ortalaması 3,256, sürdürülebilirlik tutumlarının ortalaması 3,557 ve sürdürülebilirlik davranışlarının ortalaması 2,672 belirlendiğinden meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığının orta düzeyde kaldığı söylenebilmektedir. Bununla birlikte özellikle sürdürülebilirlik davranışlarının ortalaması bilgi ve tutumlara göre daha düşük kalmaktadır. Bu durum, sürdürülebilirlik bilgilerinin henüz meslek mensuplarının davranışlarına tam olarak yansımadığını ortaya koymaktadır. Çalışma kapsamında ölçülen muhasebe meslek mensuplarının SKA’ya yönelik ilgi düzeyine ilişkin sonuçlar da bu bulguyu destekler niteliktedir. Analiz sonuçlarına göre SKA’ya ilginin daha çok bilgi düzeyinde kaldığı ve davranışa yeterince yansımadığı görülmektedir. Katılımcıların yalnızca %14,7’si SKA’ya uygun davranmaya özel çaba sarf ettiğini belirtirken, hiçbir katılımcı SKA’yı yaşam felsefesi olarak benimsememektedir. Bu bulgular, sürdürülebilirlik okuryazarlığının yalnızca bilgi düzeyinde kalmaması, aynı zamanda tutum ve davranışlarla desteklenmesi gerektiğini savunan çalışmaları (Aikowe, 2022; Cavalcanti-Bandos vd., 2021; Chinedu vd. 2023; Erguvan, 2024; Gadotti, 2008; Godemann vd., 2014; Owusu vd., 2017; Qureshi, 2020; Tiron-Tudor vd. 2020; Winter & Cotton, 2012) doğrulamaktadır.

Bu amaçla yapılan korelasyon analizleri de bu bulguyu desteklemektedir. Pearson korelasyon katsayısı, sürdürülebilirlik bilgisi ve tutumu arasında 0,125 ve sürdürülebilirlik bilgisi ve davranışları arasında 0,348 olup sürdürülebilirlik bilgisi ile tutum ve davranışları arasında pozitif yönlü ancak zayıf bir korelasyon tespit edilmiştir. Çalışmanın bir diğer amacı da muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik bilgisinin tutum ve davranışlarına etkisini ölçmektir. Bu doğrultuda yapılan regresyon analizi sonucunda sürdürülebilirlik bilgisinin sürdürülebilirlik tutumları ve davranışları anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla

H₁ ve H₂ hipotezleri kabul edilmiştir. Ancak açıklayıcılık gücünün düşük (R²: 0,016 ve 0,121) ve etkinin zayıf olması, sürdürülebilirlik bilgisinin gerek tutum gerekse davranışlar üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Ajzen'in (1991) "Planlanmış Davranış Teorisi'ne" paralel literatürde yapılan bazı çalışmalar da benzer sonuçlara ulaşmıştır (Heeren vd., 2016; Ozdemir, 2024; Marcos Merino vd., 2020; Radwan & Khalil, 2021; Chen vd, 2022; Saleh vd., 2022). Bu çalışmalarda da sürdürülebilirlik bilgisi, tutum ve davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte Mahat vd. (2019) çalışmalarında bilgi düzeyinin, öğrencilerin sürdürülebilirlik uygulamalarını artırmada bir etkisinin olmadığı sonucuna varmıştır. Ayrıca Heeren vd., (2016) ile Wendlandt Amézaga vd (2022) de çalışmalarında sürdürülebilirlik bilgisinin sürdürülebilirlik tutum ve davranışlarını anlamlı, pozitif fakat zayıf düzeyde etkilediğini tespit etmiştir.

Çalışmanın bir diğer önemli amacı ise demografik özelliklere göre sürdürülebilirlik okuryazarlığı arasında fark olup olmadığını belirlemektir. Demografik analizler incelendiğinde literatürde yer alan bazı çalışmaların aksine (Aikowe, 2022; Chen vd., 2022; Qureshi, 2020; Ulbinait vd., 2023) kadın meslek mensuplarının sürdürülebilirlik bilgisi ve davranışlarının erkeklere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (p. 0,009 < 0,05). Bu bulguya göre sürdürülebilirlik konusunda kadın meslek mensuplarının daha duyarlı olduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla H_{3a} ve H_{3c} hipotezleri kabul edilmiştir. Muhasebe mesleğinde deneyimine göre ise sürdürülebilirlik okuryazarlığının üç boyutu da istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Yapılan analiz sonucu her tutum ve davranış boyutlarının anlamlılık değeri p < 0,05 olduğundan H_{4b} ve H_{4c} hipotezleri kabul edilmiştir. Ancak sürdürülebilirlik bilgisine ilişkin testin anlamlılık değeri 0,064 > 0,05 olduğun H_{4a} hipotezi reddedilmiştir. Bu da meslek mensuplarının deneyimlerine göre sürdürülebilirlik bilgileri arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Ortalamalar incelendiğinde ise 11-15 yıl arasında deneyime sahip meslek mensuplarının, sürdürülebilirlik bilgisi, tutumu ve davranışları açısından en yüksek seviyeye sahip olduğu görülmektedir. Özellikle deneyimli ve aktif olarak da çalışmalarını sürdüren bu gruptaki meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığının daha yüksek olması beklenen bir durumdur. Muhasebe meslek mensuplarının unvanlarına göre de sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Meslek mensuplarının sürdürülebilirlik bilgisi ve davranışlarına ilişkin testin anlamlılık değerlerinin her ikisi de 0,000 < 0,05 olduğundan H_{5a} ve H_{5c} hipotezleri kabul edilmiştir. En yüksek seviyede bilgi ve tutum YMM ve YMM-Bağımsız Denetçilere aittir. Bu gruplar, daha fazla raporlama ve denetim süreçlerine katıldıkları için sürdürülebilirlik uygulamalarında daha bilinçli olabilmektedirler.

Bu çalışma, Türkiye'de muhasebe meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığının ölçen ilk araştırma olup, literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Çalışma bulguları, sürdürülebilirlik okuryazarlığının artırılması için meslek içi eğitim programlarının geliştirilmesi ve zorunlu hale getirilmesinin gerektiğini ortaya koymaktadır. Özellikle, sürdürülebilirlik raporlaması ve denetimi gibi spesifik alanlarda muhasebe meslek mensuplarına yönelik daha fazla eğitim ve farkındalık artırıcı faaliyetlerin düzenlenmesi, sürdürülebilirlik bilgi ve davranışlarının güçlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu süreçte, uygulamalı eğitimlerin yanı sıra, muhasebe meslek mensuplarının SKA'ya yönelik davranışlarını pekiştirecek stratejiler geliştirilmelidir. Bu bulgular meslek mensuplarının almaları gereken sürdürülebilirlik eğitimi konusunda izlenmesi gereken politikalar açısından büyük önem taşımaktadır.

Muhasebe Meslek Mensuplarının Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı: Bursa İlinde Bir Uygulama

Çalışmada yalnızca Bursa ilindeki muhasebe meslek mensupları üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Bursa her ne kadar büyükşehir olup gelişmiş sanayisi ve ticaret imkanları ile Türkiye'nin önemli illerinden biri olsa da Türkiye genelindeki meslek mensuplarının sürdürülebilirlik okuryazarlığını yansıtmayabilir. Çünkü bölgesel farklılıklar ve yerel uygulamalar da sürdürülebilirlik okuryazarlığı üzerinde etkilidir. Bu açıdan gelecekteki araştırmalarda, daha geniş bir örneklem seçilerek Türkiye genelinde bir uygulama yapılabilir.

KAYNAKÇA

- AASHE (2024a). The Sustainability Tracking, Assessment & Rating System (AC-6). <https://stars.aashe.org/search/?q=AC-6#gsc.tab=0&gsc.q=AC-6&gsc.page=1>. Date of Access: 30.04.2024.
- AASHE (2024b). Seattle University: Sustainability literacy 2013 assessment report. <https://reports.aashe.org/institutions/seattle-university-wa/report/2016-02-22/AC/curriculum/AC-6/> Date of Access: 30.04.2024.
- Ajzen, I. (1991). The theory at planned behaviour. *Organizational Behavior And Human Decision Processes*, 50, 179-211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
- Aginako, Z., & Guraya, T. (2021). Students' perception about sustainability in the engineering school of Bilbao (university of the Basque country): insertion level and importance. *Sustainability*, 13(15), 8673, 1-20. <https://doi.org/10.3390/su13158673>.
- Aikowe, L.D. (2022). *Pro-environmental awareness and behaviour of Nigerian university students*. Doctoral Thesis, Czech University of Life Sciences Prague.
- Akeel, U., Bell, S., & Mitchell, J.E. (2019). Assessing the sustainability literacy of the Nigerian engineering community. *Journal of Cleaner Production*, 212, 666-676. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.12.089>
- Akhgari, P.A. (2017). Developing and piloting a sustainability literacy and culture assessment survey for Miami University. *Practicum Report*, Miami University, Oxford, Ohio.
- Aktürk, Z., & Acemoğlu, H. (2011). *Sağlık çalışanları için araştırma ve pratik istatistik: örnek problemler ve SPSS çözümleri*. 2. Baskı, Anadolu Matbaası: İstanbul
- Albinsona, P.A., Burmanb, B., Showsa, G.D., & Stoddarda, J.E. (2020). Integrating and assessing student perceived sustainability literacy in an integrated marketing communications course. *Marketing Education Review*, 30(3), 159–176. <https://doi.org/10.1080/10528008.2020.1770102>
- Bentler, P. M. (1990). Comparative fit indices in structural models. *Psychological Bulletin*, 107, 238-246. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.107.2.238>
- Berg, T., & Lyngstadås, H. (2023). We're only in it for the money? Developing sustainable literacy through management accounting curriculum. *Accounting Education*, 1-20. <https://doi.org/10.1080/09639284.2023.2270475>
- BM Türkiye (2024). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları. <https://turkiye.un.org/tr/sdgs> Erişim tarihi: 30.06.2024.
- Bonson, E., & Bednarova, M. (2015). CSR reporting practices of Eurozone companies. *Revista de Contabilidad*, 18(2), 182-193, <https://doi.org/10.1016/j.rcsar.2014.06.002>
- Borsa İstanbul –BİST (2016). BIST sürdürülebilirlik endeksi araştırma metodolojisinde değişiklik. <https://www.borsaistanbul.com/tr/duyuru/234/bist-surdurulebilirlik-endeksi-arastirma-metodolojisinde-degisiklik>. Erişim tarihi: 30.05.2024.

- Brundtland, G.H. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, United Nations Documents. <https://www.are.admin.ch/are/en/home/media/publications/sustainable-development/brundtland-report.html>. Date of Access: 20.05.2024
- Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: istatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum*, 28. Baskı, Beta Yayıncılık, Ankara.
- Cavalcanti-Bandos, M. F., Quispe-Prieto, S., Paucar-Caceres, A., Burrowes-Cromwel, T., & Rojas-Jiménez, H. H. (2021). Provision of education for sustainability development and sustainability literacy in business programs in three higher education institutions in Brazil, Colombia and Peru. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 22(5), 1055-1086. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-07-2020-0247>
- Chen, C., An, Q., Zheng, L., & Guan, C. (2022). Sustainability literacy: assessment of knowingness, attitude and behavior regarding sustainable development among students in China. *Sustainability*, 14(9), 4886, <https://doi.org/10.3390/su14094886>
- Chinedu, C. C., Saleem, A., & Wan Muda, W. H. N. (2023). Teaching and learning approaches: curriculum framework for sustainability literacy for technical and vocational teacher training programmes in Malaysia. *Sustainability*, 15(3), 1-24. <https://doi.org/10.3390/su15032543>
- Chowdhury, E.K., & Nahar, S. (2017). Perceptions of accountants toward sustainability development practices in Bangladesh. *Journal of Management and Sustainability*, 7(3), 112-119. <https://doi.org/10.5539/jms.v7n3p112>
- Coyne, K.L. (2006). Sustainability auditing. *Environmental Quality Management*, 16(2), 25-41. <https://doi.org/10.1002/tqem.20119>
- D'Amico, L. (2016). Cultivating sustainability literacy and public engagement in Intag, Ecuador. *Anthropology in Action*, 23(2), 4-12. <https://doi.org/10.3167/aia.2016.230202>
- Décamps A., Barbat G., Carteron J.C., Hands V., & Parkes C. (2017). Sulitest: a collaborative initiative to support and assess sustainability literacy in higher education. *The International Journal of Management Education*, 15(2), 138–152. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2017.02.006>
- Dyllick, T., & Hockerts, K. (2002). Beyond the case for corporate sustainability. *Business Strategy and the Environment*, 11(2), 130-141. <https://doi.org/10.1002/bse.323>
- Erguvan, İ. D. (2024). Assessing the sustainability literacy of undergraduate students in a first-year writing course. *Discover Education*, 3(1), 84, 1-14. <https://doi.org/10.1007/s44217-024-00179-7>
- Erkuş, A. (2005). *Bilimsel araştırma sarmalı*. 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Eroğlu, A. (2008). Faktör analizi, Şeref Kalaycı (Ed.) *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayın.
- Evans, J. D. (1996). *Straightforward statistics for the behavioral sciences*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing.
- Gadotti, M. (2008). Education for sustainability: a critical contribution to the decade of education for sustainable development. *Green Theory & Praxis: The Journal of Ecopedagogy*, 4(1), 15-63. <https://doi.org/10.3903/gtp.2008.1.3>
- George, D., & Mallery, P. (2003). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference* (4th Ed.). US: Allyn & Bacon.

Muhasebe Meslek Mensuplarının Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı: Bursa İlinde Bir Uygulama

- Godemann J., Bebbington J., Herzig C., & Moon J. (2014). Higher education and sustainable development exploring possibilities for organisational change accounting. *Auditing & Accountability Journal*, 27(2), 218-233. <https://doi.org/10.1108/AAAJ-12-2013-1553>
- Heeren, A.J., Singh, A.S., Zwickle, A., Koontz, T.M., Slagle, K.M., & McCreery, A.C. (2016), Is sustainability knowledge half the battle? An examination of sustainability knowledge, attitudes, norms, and efficacy to understand sustainable behaviours. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 17(5), 613-632. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-02-2015-0014>
- KGK (2024). <https://www.kgk.gov.tr/surdurulebilirlik-standartlar> (25.06.2024)
- Kuehl, C., Sparks A.C., Hodges H., & Smith, E.R.A.N. (2021). The incoherence of sustainability literacy assessed with the Sulitest. *Nature Sustainability*, 4, 555–560. <https://doi.org/10.1038/s41893-021-00687-6>
- Kwofie, T. E., Duah, D. Y. A., Addy, M. N., Amos-Abanyie, S., Afeke, S. A., Aigbavboa, C. O., & Afram, S. O. (2023). Sustainability literacy level among real estate developers towards sustainability performance optimization in housing delivery in Ghana. *Environment Development and Sustainability*, 26, 23437–23463. <https://doi.org/10.1007/s10668-023-03604-3>
- Leiva-Brondo, M., Lajara-Camilleri, N., Vidal-Meló, A., Atarés, A., & Lull, C. (2022). Spanish university students' awareness and perception of sustainable development goals and sustainability literacy. *Sustainability*, 14, 1-26. <https://doi.org/10.3390/su14084552>
- Leiserowitz, A.A., Kates, R.W., & Parris, T.M. (2006) Sustainability values, attitudes, and behaviors: a review of multinational and global trends. *Annual Review of Environment and Resources*, 31(1), 413-444, <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.31.102505.133552>.
- Lowther, J., & Sellick, J. (2016). Embedding sustainability literacy in the legal curriculum: reflections on the Plymouth model. *The Law Teacher*, 50(3), 307-320, <https://doi.org/10.1080/03069400.2016.1240919>
- Karagöz, Y. (2023). *SPSS ve AMOS meta uygulamalı nicel-nitel karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği*, Nobel Akademik Yay., İstanbul.
- Kinzer, K. (2021). Integrating professional sustainability literacy into the master of public administration curriculum. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 22(5), 982-1001. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-07-2020-0266>
- Leech, N. L., Barrett, K. C., & Morgan, G. A. (2015). *SPSS for intermediate statistics: use and interpretation* (Fifth Ed.), New York: Roudledge Taylor & Francis.
- Mahat, H., Hashim, M., Saleh, Y., Nayan N., & Norkhaidi, S.B. (2019). Environmental sustainability knowledge, attitude and Practices among Pre-school Students. *IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science*, 286, 1-10. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/286/1/012003>
- Marcos-Merino, J.M., Corbacho-Cuello, I., & Hernández-Barco, M. (2020). Analysis of sustainability knowingsness, attitudes and behavior of a Spanish pre-service primary teachers sample. *Sustainability* 2020, 12(18), 7445. <https://doi.org/10.3390/su12187445>
- Minton, E., Lee, C., Orth, U., Kim, C.-H., & Kahle, L. (2012). Sustainable marketing and social media. *Journal of Advertising*, 41, 69–84. <https://doi.org/10.1080/00913367.2012.10672458>

- Ng, A.W., & Tavitiyaman, P. (2020) Corporate social responsibility and sustainability initiatives of multinational hotel corporations. In W.L, Filho, P.R. Borges de Brito & F. Frankenberger, (Eds.), *International Business, Trade and Institutional Sustainability*, (pp.3-15). Switzerland: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-26759-9_1
- Nitkin, D., & Brooks, L.J. (1998). Sustainability auditing and reporting: The Canadian experience. *Journal of Business Ethics*, 17, 1499–1507. <https://doi.org/10.1023/A:1006044130990>
- Owusu, G. M. Y., Kwakye, T. O., Welbeck, E. E., & Ofori, C. G. (2017). Environmental literacy of business students in Ghana. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 18(3), 415–435. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-02-2016-0025>
- Ozdemir, O. (2021). A scale development of the sustainability literacy. *Education, Sustainability & Society*, 4(2), 66-72. <https://doi.org/10.26480/ess.02.2021.66.72>
- Ozdemir, O. (2024). The correlation between dimensions of sustainability literacy: The case of British and Turkish students. *Science In-sights Education Frontiers*, 21(1), 3309-3327. <https://doi.org/10.15354/sief.24.or535>
- Özçelik, F. (2013). Sürdürülebilirlik performans karnesi. *Journal of Yasar University*, 30(8), 4985-5008. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jyasar/issue/19142/203122>
- Parthun, J. (2024). Why sustainability information matters to CPAs. *Journal of Accountancy*, 3(6), 22-29. <https://www.journalofaccountancy.com/issues/2024/jun/why-sustainability-information-matters-to-cpas.html>
- Peattie, K. (1995). *Environmental marketing management*. Pitman, London.
- Perrini, F., & Tencati, A. (2006). Sustainability and stakeholder management: the need for new corporate performance evaluation and reporting systems. *Business Strategy and the Environment*, 15(5), 296-308. <https://doi.org/10.1002/bse.538>
- Radwan, A.F., & Khalil, E.M.A.S. (2021), Knowledge, attitude and practice toward sustainability among university students in UAE. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 22(5), 964-981. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-06-2020-0229>
- Qureshi, S.M.Q. (2020), Learning by sustainable living to improve sustainability literacy. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 21(1), 161-178. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-01-2019-0001>
- Saleh, M. S. M., Mehellou, A., Huang, M., & Briandana, R. (2022). The influence of sustainability knowledge and attitude on sustainable intention and behaviour of Malaysian and Indonesian undergraduate students. *Research in Comparative & International Education*, 17(4), 677–693. <https://doi.org/10.1177/17454999221126712>
- Sánchez-Carracedo, F., Segalàs, J., Vidal, E., Martín, C., Climent, J., López, D., & Cabré, J. (2018). Improving engineering educators' sustainability competencies by using competency maps: The EDINSOST project. *International Journal of Engineering Education*, 34(5), 1527-1537.
- Schreiber, J.B., Nora, A., Stage, F.K., Barlow, E.A., & King, J. (2006). Reporting structural equation modelling and confirmatory factor analysis results: a review. *The Journal of Educational Research*, 99(6), 323-338. <https://doi.org/10.3200/JOER.99.6.323-338>
- Schaltegger, S., Bennett, M., & Burritt, R.L. (2006). Sustainability accounting and reporting: development, linkages and reflection. an introduction. Schaltegger, S., Bennett, M., &

Muhasebe Meslek Mensuplarının Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı: Bursa İlinde Bir Uygulama

- Burritt, R.L. (Eds.), *Sustainability Accounting and Reporting*, 21, 1-33. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-4974-3_1
- Schaltegger, S., & Zvezdov, D. (2015). Gatekeepers of sustainability information: Exploring the roles of accountants. *Journal of Accounting and Organizational Change*, 11(3), 333–361. <https://doi.org/10.1108/JAOC-10-2013-0083>
- Sekhar, C., & Raina, R. (2021). Towards more sustainable future: assessment of sustainability literacy among the future managers in India. *Environment, Development and Sustainability*, 23, 15830–15856. <https://doi.org/10.1007/s10668-021-01316-0>
- Sermaye Piyasası Kurumu – SPK (2024). Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi. <https://spk.gov.tr/data/63a17b1a8f95db0fa40e3309/s%FCrd%FCr%FClebilirlik%20ilkeri%20uyum%20cercevesi.pdf>. Erişim Tarihi: 21.07.2024
- Shevlin, M., & Miles, J. N. V. (1998). Effects of sample size, model specification and factor loadings on the GFI in confirmatory factor analysis. *Personality and Individual Differences*, 25(1), 85-90. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(98\)00055-5](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(98)00055-5)
- Signitzer, B.H., & Prexl, A. (2008). Corporate sustainability communications: aspects of theory and professionalization. *Journal of Public Relations Research*, 20(1), 1-19. <https://doi.org/10.1080/10627260701726996>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (Sixth Ed.). UK: Pearson Publishing
- Tiron-Tudor, A., Zanellato G., & Moise E.M. (2020). Higher education institutions' sustainable development: performance and reporting. *Journal of Environmental Protection and Ecology*, 21(1), 211–221.
- TÜRMOB (2024). *Meslek mensubu cinsiyet tablosu*. <https://www.turmob.org.tr/istatistikler/df447eb1-e8ef-4df2-a3c0-92376d568eba/meslek-mensubu-cinsiyet-tablosu> Erişim Tarihi: 14.11.2024
- TÜRMOB (2024). *Meslek mensubu eğitim tablosu*. <https://www.turmob.org.tr/istatistikler/b074a3e0-6282-41ef-8dd6-526e9f2ed59e/meslek-mensubu-egitim-tablosu> Erişim Tarihi: 14.11.2024
- Ulbinaitė, A., Gudaitis, T., & Baranauskas, M. (2023). Personal finance management skills and financial sustainability literacy knowledge of Generation Y: an empirical analysis in Lithuania. *Review of European Studies*, 15(3), 16-33. <https://doi.org/10.5539/res.v15n3p16>
- United Nations – UN (2024). <https://sdgs.un.org/goals>. Date of Access: 21.05.2024.
- Vakili M.M., (2018). Assessment of construct validity questionnaires in psychological and educational research: applications. *Journal of Medical Education Development Methods, and Interpretation of Exploratory Factor Analysis*, 11(30), 4 – 21. <https://doi.org/10.29252/edcj.11.30.4>
- Velazquez, L., Munguia, N., & Sanchez, M. (2005). Deterring sustainability in higher education institutions: An appraisal of the factors which influence sustainability in higher education institutions. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 6, 383–391. <https://doi.org/10.1108/14676370510623865>
- Wahyuni, N. I., Sukoharsono, E. G., Roekhudin, & Baridwan, Z. (2023). Construction of the accountant's role as a sustainability score player through a participatory action research

- approach. *The International Journal of Accounting and Business Society*, 31(2), 95–116. <https://doi.org/10.21776/ijabs.2023.31.2.666>
- Wendlandt Amézaga, T.R., Camarena, J.L., Celaya Figueroa, R., & Garduño Realivazquez, K.A. (2022). Measuring sustainable development knowledge, attitudes, and behaviors: evidence from university students in Mexico. *Environment, Development and Sustainability*, 24, 765–788. <https://doi.org/10.1007/s10668-021-01467-0>
- Williams, B, Onsmann A., & Brown T. (2010). Exploratory factor analysis: A five-step guide for novices. *Australasian Journal of Paramedicine*, 8(3), 1-13. <https://doi.org/10.33151/ajp.8.3.93>.
- Winter, J., & Cotton, D.E. (2012). Making the hidden curriculum visible: sustainability literacy in higher education. *Environmental Education Research*, 18(6), 783-796. <https://doi.org/10.1080/13504622.2012.670207>
- Zwickle, A., Koontz, T.M., Slagle, K.M., & Bruskotter, J.T. (2014). Assessing sustainability knowledge of a student population. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 15(4), 375-89. <https://doi.org/10.1108/ijshe-01-2013-0008>.

YAZARLARA DUYURU

DERGİ HAKKINDA

Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi (IFEDE), 2001 yılından bu yana yayımlanmakta olan açık erişimli ve hakemli bir dergidir. Dergi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır. Derginin temel amacı çok disiplinli bir yaklaşım ile özgün ve nitelikli bilgi üretimine katkıda bulunmaktır. Dergide işletme, iktisat, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve turizm işletmeciliği alanlarında bilimsel nitelikte farklı metodolojik yaklaşımlar ve bakış açıları sunan kuramsal ve uygulamalı akademik çalışmalar yayımlanmaktadır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Dergide çalışma gönderimi ve kabulü DergiPark sistemi üzerinden yürütülmektedir. Dergiye gönderilen çalışmaların başka bir yerde yayımlanmamış ve yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması zorunludur.

DEĞERLENDİRME VE YAYIN SÜRECİ

Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi'ne gönderilen çalışmaların öncelikle Dergi Editörlüğü sekreteryaya tarafından ön kontrole alınır. Bu aşamada ilgili makalenin yayın ilkelerine uygunluğu, içeriğinin derginin kapsamı ile uygunluğu, dergi yazım kurallarına uygunluğu, benzerlik oranı değerlendirilir ve çalışma ile ilgili gerekli form ve raporların sisteme yüklenip yüklenmediği kontrol edilir. Kontrol edilen makale tekrardan ön kontrol için editöre iletilir. Çalışma dergi için uygun değilse reddedilir. Konuya bağlı olarak makale hakkında daha fazla bilimsel değerlendirme elde etmek amacıyla uygunluk ve değerlendirme için editörler kurulu üyelerine danışılabilir.

Hakem incelemesine değer bulunan çalışmalar bilimsel değerlendirme sürecini yürütmek üzere dergi editörü tarafından seçilen ilgili alanda uzmanlaşmış en az iki kör hakeme atanır. Süreçte çift kör hakemlik değerlendirme sistemi benimsenir, hakem ve yazar kimlikleri gizli tutulur. Hakemler editöre "makaleyi olduğu gibi kabul et", "küçük veya büyük revizyonlar gerekli" veya "reddet" olarak tavsiyelerde bulunur. Gözden geçirenler arasında uyuşmazlık olması durumunda, makale daha fazla hakeme daha çalışmayı incelemesi için gönderilebilir. Dergi editörü hakemlerden gelen bilgiler doğrultusunda son değerlendirmeyi yapar ve hakem raporlarını yazarlara iletir. Makale ancak gerekli revizyonlar yazar tarafından yapıldıktan sonra yayım aşamasına alınabilir. Son değerlendirme aşamasında düzeltme isteminde bulunulan çalışmalar için değerlendirme süreci yeniden başlar. Değerlendirme süreci için hedeflenen toplam süre 75 gündür.

Dergi editörü gerekli görülen durumlarda dergiye gönderilen bir çalışmanın yayımlanması üzerine hakem değerlendirme sonuçları doğrultusunda dergi editörlüğüne danışılabilir.

YAZIM KURALLARI

Aşağıda yer alan biçimsel özellikleri taşımayan çalışmalar, değerlendirme sürecine alınmaz. Derginin son sayısının referans amaçlı incelenmesi önerilmektedir.

Genel Sayfa Düzeni

A4 standardında (21 x 29,7 cm) hazırlanmalıdır. Sayfa kenarlarında 4 cm üstten, 3 cm alttan, 3 cm sağdan, 3 cm soldan boşluk bırakılmalıdır. Dipnotlar varsa bu sınırlar içerisinde kalınmalıdır. Çalışmada üst ve alt-bilgi için 1,5 cm mesafe bırakılmalıdır. Kapak sayfası, şekiller, tablolar, kaynakça, notlar, ekler ve özet kısımları dahil olmak üzere ana metin toplam maksimum 25 sayfayı geçmemelidir.

Kapak Sayfası

Yazar/yazarların adı, soyadı, unvanı, kurumu, adresi, e-posta ve ORCID bilgileri kapak sayfasında yer almalıdır. Yazar/yazarlar, kapak sayfası dışında, ana metin içerisinde herhangi bir yere yazar kimliğini ortaya çıkarabilecek ifadeler yazmamalıdır.

Öz (Abstract) Sayfası

Kapak sayfasını Öz sayfası izlemelidir. Bu sayfada çalışmanın başlığı ve özeti, çalışmanın yazıldığı dil önce olmak üzere hem Türkçe hem de İngilizce olarak yer almalıdır. Türkçe dilinde hazırlanan çalışmalarda genişletilmiş İngilizce özete yer verilmelidir. İngilizce dilinde hazırlanan çalışmalarda önce İngilizce başlık ve özet ve daha sonra Türkçe başlık ve özet yer almalıdır. Özet kısaca çalışmanın amacını, kapsamını, yöntemini, bulgularını ve sonucunu içermelidir. Türkçe ve İngilizce özetin uzunluğu 150-250 kelime arası olmalıdır. Öz çalışmanın amaç, kapsam, yöntem ile sonuç ve bulguların açık bir özeti olmalı ve 150-250 sözcüğü geçmemelidir. Çalışmada özet-anahtar kelimeler-JEL kodları bölümü "Times News Roman" fontunda 10 punto 1 aralıkla iki yana yaslı (justify) olarak yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetin hemen altında çalışmanın içeriğini yansıtan en az 3 en fazla 5 anahtar kelime ve JEL sınıflandırması kodları yer almalıdır. Link için tıklayınız: <https://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php>

Ana Metin

Çalışmanın ana metni öz sayfasını izleyen sayfadan başlamalıdır. Sayfa numaraları sayfanın sağ alt köşesinde yer almalıdır ve Times News Roman 11 punto fontunda yazılmalıdır. Tüm metin "Times News Roman" fontunda 11 punto 1,15 aralıkla iki yana yaslı (justify) olarak yazılmalıdır. Çalışmada dipnotlar 10 punto, Times News Roman yazı formatında ve 1 aralıkla yazılmalıdır.

Paragraf girintileri soldan 1 cm olmalıdır. Paragraflar arasında boş satır bırakılmamalıdır; ancak ana başlıklardan önce 1 satır boşluk bırakılmalıdır. Ana başlık ve diğer başlıklar ile metin arasında (1,15 aralık hariç) ek boşluk bırakmaya gerek yoktur. Alt başlıklar sayfanın son satırı olarak yazılamaz. Alt başlığın altına en az 2 satır sığdıramıyorsa, başlık bir sonraki sayfadan başlamalıdır. Bir paragrafın ilk satırı sayfanın son satırı, son satırı da sayfanın ilk satırı olarak yazılamaz.

Ana Bölüm başlıkları 1., 2., 3., ... şeklinde; birinci alt başlıklar 1.1., 1.2., 1.3., ... şeklinde; ikinci alt başlıklar 1.1.1., 1.1.2., 1.1.3., ... şeklinde; üçüncü alt başlıklar 1.1.1.1.,

1.1.1.2., 1.1.1.3., ... dördüncü ve beşinci alt başlıklarda aynı formatı takip edecek şekilde numaralandırılmalıdır. Gereksizce daha fazla alt başlık kullanılmamalıdır. Sadece ana başlıklardan önce 1 satır boşluk bırakılmalıdır, başlıklar ve metin arasında ek boşluk bırakılmamalıdır.

- Ana bölüm başlıkları sola yaslı (girinti 0 cm), 11 punto, tamamı büyük harflerle ve kalın (bold) biçimde,
- Birinci derece başlıklar sola yaslı (girinti 0 cm), 11 punto, yalnızca baş harfleri büyük ve kalın (bold) biçimde,
- İkinci, üçüncü ve daha ileri dereceden başlıklar ise soldan (girinti 0,5 cm) başlayarak, 11 punto, yalnızca baş harfleri büyük ve kalın (bold) biçimde yazılmalıdır.
- Ana bölüm başlıkları ve birinci derece başlıklar için sol girinti 0 cm, diğer tüm alt başlıklar için sol girinti 0,5 cm olarak belirlenmelidir.

Tablo ve Şekiller

Çalışmalarda şekil ve görseller “Grafik 1, Grafik 2, Grafik 3, ...” olarak; tablo ve çizelgeleri ise “Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3, ...” şeklinde isimlendirilmelidir. Grafik ve tabloların adlarını, ilgili grafik ve tablonun üstüne sola yaslı biçimde, kalın (bold) harflerle, baş harfleri büyük ve 11 punto olacak biçimde yazınız. Grafik ve Tablo başlığı ile grafik ve tablo arasında ek boşluk bırakılmamalıdır. Grafik ve Tablo içindeki yazı, rakam ve diğer öğeler ihtiyaca göre 7-11 punto aralığında yazılabilir. İstatistiksel anlamlılık düzeyleri * işaretinin üst simge kullanımıyla belirtilmelidir. Metin içinde sunulan tablo, formül veya şekiller resim formatında olmamalıdır.

Grafik ve tabloya ilişkin kaynak ve referanslar ilgili grafik ve tablonun hemen altında sola yaslı biçimde, 10 punto ve italik ve kalın (bold) olarak yazılmalıdır. Grafik ve tablolara ilişkin notlar ve ek açıklamalar tablo ve grafiğin hemen altında sola yaslı biçimde “Notlar:” şeklindeki başlığı takiben 10 punto ve 1 aralıkla yazılmalıdır. Hem not hem kaynak verilecekse önce kaynak daha sonra altında notlar bölümü verilmelidir.

Atıf ve Kaynakça

Derginin tüm çalışmalarında metin içi atıf ve metin sonu kaynakça için APA 7 (2020) (American Psychological Association 7. Baskı) gösterimi kullanılmalıdır. Atıflar için Dipnot veya son not yöntemleri kullanılmamalıdır. Sadece metinde açıklayıcı bilgiye ihtiyaç duyulursa dipnot kullanılabilir. Bu şekilde kullanılan dipnotlar Times News Roman 10 punto 1,0 aralıklı iki yana yaslı olarak yazılmalıdır. Doğrudan alıntılanma şu biçimde sunulmalıdır: maksimum 4 satır, italik, Times News Roman fontu, 10 punto, sağdan ve soldan 1 cm girintili. Metin içinde yapılan her alıntı kaynakçada, kaynakçada yer alan her çalışmanın da metin içinde yer aldığından emin olunmalıdır. Metin içinde ve kaynakçada yer alan kaynakların yazar isimleri ve tarihler açısından tutarlı olup olmadığı kontrol edilmelidir.

APA 7 kapsamında metin içi atıf ve kaynakça gösterimi için tıklayınız: <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines> ve <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples/>

Ön değerlendirme aşamasında Dergi Yayın Kurulu tarafından düzeltme talep edilmesi durumunda yazarların 1 ay içerisinde ilgili düzeltmeleri yapması gerekmektedir. İlgili düzeltmeler yapılmadığı takdirde RET kararı verilir.

YASAL/ÖZEL İZİN BELGELERİ

Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar için Etik Kurulu Kararının makaleyle beraber sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Ayrıca makale içerisinde Etik Kurulu Kararı bilgisine yer verilmesi (izin hangi kurumdan, hangi tarihte ve hangi karar veya sayı numarası ile alındığı açıkça sunulmalıdır) zorunludur. Son olarak olgu sunumlarında “Aydınlatılmış Onam Formu”nun alınması; başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve yine makalede belirtilmesi gerekmektedir.

İNTİHAL RAPORU

Dergiye ilk gönderim aşamasında makale ile birlikte intihal raporunun sisteme eklenmesi gerekmektedir. Çalışmaya ait İntihal Raporu (iThenticate veya Turnitin programları kullanılarak) pdf formatında sisteme yüklenmiş olmalıdır.

Yayın hakları saklıdır. Dergide yayımlanan çalışmaların bütünü veya bir kısmı, yayımlayan kuruluşun ve yazar/yazarların yazılı izni alınmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi, kayıtlama veya benzeri bir araçla herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya teksir edilemez, özetlenemez ve yayımlanamaz.

İşletme Fakültesi Dergi Editörlüğü, yayın formatına uygun hazırlanmayan çalışmaları hakem değerlendirmesine göndermeksizin yayımlamama hakkını saklı tutar.

YAZIŞMA ADRESİ

İşletme Fakültesi, Fakülte Dergi Editörlüğü

Dokuz Eylül Üniversitesi, Tınaztepe Yerleşkesi, 35390 Buca-İZMİR

Tel: (232) 301 81 01

Faks: (232) 453 50 62

E-posta: ifede@deu.edu.tr